lenin döneminde leninizm

İktidar Yılları

Cilt-2

MARCEL LIEBMAN

BELGE YAYINLARI : 157

LENİN DÖNEMİNDE LENİNİZM

Lenin'in düşüncesini, kendi döneminin bağlamına ve sorunsalına oturtma çabası olması bakımından, Lenin üstüne yapılmış en önemli çalışma ve katkılardan biri sayılan Liebman'ın kitabının ikinci ciltini de yayınlayarak, okurlarımıza sunduğumuz için mutluyuz. Bu ciltte Liebman, devlet, parti ve toplumunun şekillenişi çerçevesinde konuyu tartışırken, aynı zamanda bugün her boyutuyla gündemde olan sosyalist demokrasi, ulusal sorun, enternasyonalizm konularına da ışık tutuyor. Sovyetler Birliği'nin ilk şekillenişini belirleyen koşulların çözümlemesi, aynı zamanda bugün bütün dünyayı etkileyen altüstlüğün doğuş kaynaklarını da aydınlatıyor. Yalnız geçmişi tartışmakla kalmıyor, bugünün anlaşılmasına da yardımcı oluyor.

BELGE YAYINLARI : 157
Birinci Baskı : Mayıs 1992

LENINISM UNDER LENIN / Fransızca Basım: Paris 1973 / İngilizce Çeviri: Brian Pearce (Londra 1975) / Baskıya Hazırlayan: E. Günay - R. Zaralı / Dizgi-Baskı: Yaylacık / Kapak: Zehra Şenoğuz / Cilt: Emek / BELGE ULUSLARARASİ YAYINCILIK: Başmusahip Sok. Talas Han 16/302, Cağaloğlu - İSTANBUL / Tel: 511 63 20

Marcel Liebman

LENİN DÖNEMİNDE LENİNİZM

Cilt II
İktidar Yılları

Türkçesi: Osman AKINHAY

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

III. BÖLÜM/*LENİNİST RUSYA*

1. Devlet 13
Gerçeklik ve Sovyet Demokrasisinin Sınırları 13
Dönüm Noktası: Brest-Litovsk 23
Sovyetlerin Yozlaşması 31
Monolitik Devletin Doğuşu 36
Kurucu Meclis ve Dağıtılışı 38
Sosyalist-Devrimciler, Menşevikler ve Anarşistler 52
Leninizm ve Muhalefet 73
Leninizm ve Milliyetler 92

2. Parti 102
Rolü, Yapısı ve İşlevi 102
İç Demokrasinin Gerçeklikleri, Sınırları ve Ortadan Kalkışı 112
Eğilim ve Hizip Özgürlüğü 125
1921 Kongresi ve Sonrası 130
Komünistler 138

3. Toplum 147
Terörün Etkisi 147
Bürokrasinin Ağırlığı 157
Reformlar Dalgası (Hukuk, Kültür, Eğitim) 166
Proleter Toplum (I): İşçi Denetimiyle Özgürlük 176
Proleter Toplum (II): Özgürlükten Zorlamaya 181
Proleter Toplum (III): İşçilerin Yoksulluğu 194
Proletarya Diktatörlüğünün Gerçekliği ve Sınırları 198

IV. BÖLÜM/*RUSYA DIŞINDAKİ LENİNİZM*

1. Rus Devrimi ve Dünya Devrimi 213
2. Leninist Diplomasi 223
Lenin'in Dış Politikası 223
Sovyet Rusya'nın Dış Politikası 234

3. Leninist Enternasyonal 249
Bölücü Bir Faktör Olarak Leninizm 250
Enternasyonal ve Solcular 257
Enternasyonalizm ve Ruslaştırma 276

SONSÖZ/*LENİN'İN SONU* 292

SONUÇ

Leninizmin Sınırlılıkları ve Doğrulandığı Yanlar 305
Leninizm ve Stalinizm 313
Lenin Ne Yapsaydı? 319
Leninizm: Politika ve Diyalektik 326

GİRİŞ

Tarihsel süprüntülerden temizlenmiş bir mekânda sosyalist toplumun gözalıcı ve göklere yükselen dev yapısını inşa ederek ilerleyeceğiz. Tarihte ilk kez yeni tip bir devlet iktidarı; dünya çapındaki her türlü sömürü, baskı ve köleliği silip süpürmek üzere devrimin iradesinin görev başına çağrıldığı bir iktidar yaratılmakta... Bundan böyle bilimin mucizeleri ve kültürün kazanımları bütün ulusa aittir; insan beyni ve dehası bir daha asla baskı ve sömürü yararına kullanılmayacaktır[1].

Lenin iktidara geldikten kısa süre sonra böyle konuşuyordu.

Bu sınırsız hırsın karşısında kaynaklar çok yetersizdi. Rus komünistleri (*) önlerine çıkan sayısız problemleri çözerken öğretilerinden yardım bekleyemezlerdi. Önderlerinin belirttiği gibi, sosyalizmin inşası «tarihte yepyeni, eşi benzeri görülmedik bir şeydi ve kitaplardan öğrenilemez»di[2]*. Belli başlı ustalar o zamana dek salt «yıkıcı» faaliyetlerde uzmanlaştıkları (üstelik ne kadar büyük bir şevk ve yetenekle!), kendilerini bütünüyle eski düzenin yıkılmasına adadıkları için bu inşa görevi daha da zordu. Bununla beraber, Lenin'in açıklamasına göre, devrimci faaliyetin o sırada gereksindiği şey atılganlık ve coşkudan çok, «günlük, monoton, küçük ve sıradan uğraşlardı»*[3]*. Yapılma-*

(*) Parti Mart 1919'a dek «Komünist» ismini almamasına karşın, bundan böyle «Bolşevik» ve «(Rus) Komünist(i)» ifadelerini ayrım gözetmeksizin aynı anlamda kullanacağım.

sı gereken şey, «beline kadar çamura batmış durumda sürünmekti»[4]. *Çamur diyorum, çünkü, Lenin'in sık sık yineleyeceği gibi, kuruluş görevinin yerine getirilmesi açısından halihazırda Rus toplumunun yetersiz kaynaklarından başka bir şey yoktu - üstelik bu malzeme de bir çok yanıyla kusurluydu. Ekim'in galipleri çok geçmeden bu etkenle yüzyüze geleceklerdi.*

«Karşı-devrimin direnişini kırmak, örgütlenme alanında başarı kazanmaktan milyon kere daha kolaydır»[5]. *Gerçekten de burjuvazinin gösterdiği silâhlı direniş Petrograd'da gülünç derecede kalmıştı. Burjuvazinin direnişi Moskova'da bile sadece bir hafta sürdü. Silâhlı direnişin etkisiz kaldığı görülünce bu kez eski hükümet aygıtının ve profesyonel katmanların sabotajıyla karşılaşıldı; bu durum haftalarca devam etti. Doğan boşluğu Bolşevikler doldurmak zorundaydılar. Oysa, örneğin önemli bir makamın sorumluluğunu üstlenmiş Milliyetler Komiseri Stalin'in «görevi» için sahip olduğu bütün eşya, daha yeni işgal edilmiş Smolni Enstitüsü'nün bir odasındaki küçük bir masayla iki sandalyeden ibaretti*[6]. *Bu köylü ülkesinde canalıcı öneme sahip Tarım Komiseri'nin malzemeleri de daha iyi değildi. Tarım Komiseri bürosunda bir masa bile bulunmadığını görmüş, ancak Lenin'in bürosundan bir tane ödünç alarak işine başlayabilmişti*[7].

Sovyet Rusya'yı inşa etme çalışması işte bu koşullarda başladı; üstelik iç savaşın, dış müdahalenin ve ablukanın neden olduğu yıkım bu koşulları giderek kötüleştirecekti. Lenin Temmuz 1918'de şöyle diyordu: «Halk, ölümüne ramak kalmış bir insana benziyor»[8]. *Ocak 1919'da: «Aç kitleler, bazen insan kuvvetinin katlanamayacağı bir derecede tükenmiş durumdalar»*[9]. *Aralık 1919'da: «Umutsuz bir krizin içindeyiz»*[10]; *«/başka/ bir kamçının darbeleri altındayız,* bit *ve askerlerimizi kırıp geçiren tifüs...* Ya bit sosyalizmi alt edecek, ya da sosyalizm biti yenecek!»[11] *Aralık 1920'de «ürkütücü koşullar»dan söz ediyordu*[12]; *Nisan 1921'-*

deyse «durumun çaresizliği»nden[13]. *Ve Haziran 1921'de, «Hiçbir ülke bizimki kadar yıkıma uğramamıştır» demişti*[14].

Demek ki Leninizm, yıllarca süren muhalif faaliyetler ve ayları bulan devrimci saldırının peşinden, görevlerini yerine getirme olanağı açısından tamamen elverişsiz koşullarda iktidara gelmişti.

III. Bölüm
Leninist Rusya

1

DEVLET

Gerçeklik ve Sovyet Demokrasisinin Sınırları

Özgürlükçü Leninizm Süreci ve Bitişi

Lenin'in Sovyet rejimine ilişkin önceden yaptığı tanım politik kurumların sınırlarının ötesindeydi. «*İlk kez* yoksullar adına... halkın ezici çoğunluğu adına demokrasi haline gelen bu demokrasi» (*) yalnızca seçim sisteminin baştan aşağı değiştirilmesiyle, ya da devlet iktidarını sovyetlerin ele geçirişiyle sınırlı değildi. Devrimin zaferi toplum yaşamında eksiksiz bir dönüşümü, bütün insanların karar ve yönetim süreçlerine katılarak gerçekten vatandaş konumuna geçmelerini sağlayacaktı. Bir başka deyişle ve temel olarak; «*özel* baskı *aygıtı*»nın yokoluşu biçiminde ifade edilen şey gerçekleşecek, politik baskı zamanla bütünüyle sönüp gidecekti; halkın kendisi hızla yeni bir yönetim şekli inşa edecekti (**). Lenin, çabalarının *yakın* hedefini izleyicilerine böyle sunuyordu. Sovyet demokrasisi bu anlamı taşıyacaktı. Ütopyacı bir beklenti mi? Hiç de değil, diye yanıtlıyordu Lenin, çünkü «bizim dar, eski, bürokratik güçlerimizin gözüne olanaksız görünen bir çok şey, *kendileri adına çalışmaya başlayacak* milyonlar açısından olanaklı olacaktır...»[1]

(*) Bkz. Türkçe basım, Birinci Cilt, s. 244.

(**) Birinci Cilt, s. 246.

1917 Yılı, Rus kitlelerinin, özel olarak da saldırı üstüne saldırı düzenleyip, başarı üstüne başarı kazanan proletaryanın yılıydı. «Aşağıdan» inisiyatifler (sovyetlerin ve fabrika komitelerinin yaratılması, yeni istemlerin ortaya çıkması, «işçi denetimi») Lenin'e sadece yeni anlayışlarına ilişkin «özgürlükçü» bir esin sağlamakla kalmamış, benimsediği devrim stratejisine sözde-Troçkist bir yönelim de kazandırmıştı. Rusya, Ekim Devrimi'ne böyle gelmişti. Ekim Devrimi her bakımdan iki dünya arasında bir kopuşa işaret ediyor sayılmazdı. Devrim öncesi aylar halkın saldırıya geçtiği aylardı; ama devrimden sonraki aylar düzenin oturup pekiştiği aylar değildi. Tam tersine, iki evre arasında pek çok benzerlik gözlenir. İki evre de aynı tarihsel harekete aittir; aynı fetih dinamiğinin birer parçasını oluştururlar.

Sonbaharda, Rusya'nın kırlık bölgelerinde başkaldıran köylülerin öfkeli eylemleri giderek arttı. Yeni Bolşevik yönetimini Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nin açılış gününde ilân ettiği ve toprak beyliğini kaldırıp toprakların paylaştırılmasını yürürlüğe koyan toprak kararnamesi (*) köylü hareketini sona erdiremedi. Kararname pratikte anarşik bir tarzda hayata geçirildi ve bizzat köylüler tarafından uygulandı. Carr'ın işaret ettiği gibi, toprağın bölüştürülmesinde tutulan yön «köylülerin kollektif iradesine bağlıydı»[2]. Dahası, yeni hükümet de aynı arzuyu taşıdığı halde, kollektif nitelikteki ilk tarımsal işletmeler yerel inisiyatifler sayesinde gerçeklik kazandılar[3]. Haziran 1918'de bir hükümet kararnamesine dayanarak «Yoksul Köylü Komiteleri» (**) kurulurken, bu komitelerin fiilen işleyebilmeleri daha çok köylerine geri dönen terhis edilmiş asker kitlelerinin kendiliğinden müdahalesine bağlıydı[4]. Genelde, yeni otoritenin hazırladığı yasa ve kararnameler ancak sınıgesel bir karakter ta-

(*) Bkz. Elinizdeki İkinci Cilt, s. 260.

(**) Bkz. Elinizdeki İkinci Cilt, s. 47.

şıyor, daha doğrusu yalnızca propaganda amaçlarına hizmet ediyordu. Çünkü Bolşevikler, çıkardıkları yasaları yürürlüğe koyacak araçlardan yoksundular. Lenin daha sonra, 1922'de yapılan 11. Parti Kongresi'nde bunu kabul edecekti[5].

Terhis edilen askerlerin faaliyetleri, Bolşevikler iktidarı fethetmeden önce kendi alaylarında yürüttükleri çalışmalarının bir devamıydı. Bolşevikler izledikleri barış politikalarını uygulatmakta ordunun eski genel kurmayına güvenememişler; yüksek komuta heyetinin ateşkes görüşmelerine girmeyi kabul etmemesi karşısında, askerlerden karşılarındaki düşman birlikleriyle ateşkes düzenlemeleri yapmaları için komiteler seçmelerini istemişlerdi[6]. Komitelerin yaygınlaşması Şubat ve Ekim ayları arasında Rus ordusunun öyle bir özelliği haline geldi ki, aynı süreç bütün kış aylarında da devam edince, Bolşevikler önceden varolan komitelerin yenilenmesi seçimlerinde önemli başarılar elde edebildiler[7]. Parti'nin işçi sınıfı üzerinde doğrudan bir etkinliği bulunduğu halde, sanayi kentlerinde de benzer durumlara rastlanıyordu. Proletaryanın bu merkezlerde 1917-18 kışı boyunca kazandığı başarıların kaynağı yerel inisiyatifler ve kendiliğinden eylemlerdi. Sözgelimi, çeşitli işletmelerde işçi denetiminin yerleşmesi bu şekilde gerçekleşmişti (bu denetimi yasallaştıran kararname, hükümet tarafından öngörülmüş ve desteklenmiş olmasına karşın, onun doğrudan sorumlu olmadığı bir durumun onaylanmasından başka bir şey değildi) (*).

Gelgelelim işçiler, ayrı ayrı fabrikalarda yönetimi fiilen ele geçirmekle yetinmediler. Sovyet hükümetini sanayinin ulusallaştırılması yoluna girmeye zorluyorlardı ki, o aşamada böyle bir yöneliş ekonomik programda yoktu. Geri ve tecrit edilmiş Rusya'nın sınırlı olanaklarının farkında bulunan Bolşevik liderler (ve öncelikle Lenin), iktidarın ele geçirildiği ilk aylarda,

(*) Bkz. Elinizdeki İkinci Cilt, s. 163.

ülke ekonomisini toplumsallaştırma niyetinde değildi. El yordamı yöntemlerle yöneldikleri «karma» ekonomi yolunda, proleter devlet ile Rus kapitalistlerinin uzlaşmacı kesimi arasında yapıcı bir işbirliğine girmenin çareleri aranacaktı[8]. Bu politika ikili bir engelle karşılaştı: Bir yanda işverenlerin direnişi, öbür yanda işçilerin sabırsızlığı. İşçilerin «işçi denetimi» yöntemine başvurmaları, Rusya'daki fabrika yöneticilerini, yeni yönetici otoriteyle işbirliği yapmanın hiçbir pratik yolu bulunmadığına kesin olarak inandırmıştı. «İşçi denetimi»ne lokavtla yanıt verdiler, bunun karşılığı ise «cezalandırıcı» ulusallaştırmalar oldu; buna karar verenler, yer yer merkezi hükümet, yerel sovyetler ve belirli işletmelerin işçileri olarak değişiyordu. Haziran 1918'den önce (bütün Rus sanayiinde genel bir ulusallaştırma önlemine başvurulduğunda) ulusallaştırılan beş yüz kadar işletmeden yaklaşık dört yüzü yerel inisiyatiflerden çabaları sonucu devralındı; merkezi hükümetin bu gidişi durdurma ya da geri çevirme çabaları boşa çıktı[9]. Diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da, tıpkı 1917 yılındaki gibi 1918 ilkbaharında da iradelerini dayatanlar kitlelerdi. Kitlelerin dinamik atılımları henüz son bulmamıştı.

Petrograd'da halk kürsülerinin kendiliğinden boy gösterişini, ayrıca genelde, adalet mekanizmasında, konut alanında ya da eğitim alanında kitlelerin inisiyatifi ele alışlarını gösteren çok sayıda örnek aktarılabilirdi (*). 1919 başlarında yazan İngiliz gazeteci Arthur Ransome, «her bölgede oda arayan insanların başvurabileceği konut komiteleri kurulduğuna» dikkat çekmişti[10]. Kasım 1917'de Halk Komiserleri Konseyi, yurttaşları «konut krizini kendi yöntemleriyle çözmeye» çağırmış, onlara «yer isteme, binaları kamulaştırma ya da el koyma hakkını» tanımıştı[11].

Kamu eğitimi ve kültür alanından sorumlu Halk Komiseri de aynı ilkeye göre hareket ediyordu. 29 Ekim

(*) Bkz. Elinizdeki İkinci Cilt, s. 168.

1917'deki ilk resmî konuşmasında, «çalışkan kitlelerin eğitime susadıklarına» dikkat çektikten sonra, «bunu onlara ne hükümet, ne de aydınlar, kendilerinden başka hiçbir gücün veremeyeceğini» bildirmişti. «Halkın kendisi bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi kültürünü geliştirmelidir», diyen Komiser Lunaçarski sözlerini şöyle bağlamıştı: «İşçi, asker ve köylü kültürel-eğitim kuruluşlarının... bağımsız eylemi, gerek merkezi hükümet gerekse belediye yönetimleri karşısında tam bir özerklikle gerçekleştirilmelidir»[12].

Bu dönem politik anlamda da önceki dönemin devamıydı, komünistlerin kaydettikleri ilerleme sözkonusu olduğunda süreklilikten bir kopuş olmamıştı. Kasım 1917'de «neredeyse bütün proletaryanın Lenin'i desteklediğini» Martov bile kabul etmek durumunda kaldı[13]. General Krasnov Ekim'in son günlerinde karşıdevrimci güçlerin başında başkenti yeniden ele geçirmeye kalkıştığında, *ohn Reed onbinlerce işçinin cepheye gitmek üzere fabrikaları boşalttığını gözlemliyordu: «Sel gibi akmaktaydılar... devrimci proletarya İşçi ve Köylü Cumhuriyeti'nin başkentini göğsünü siper ederek savunuyor!»[14] İngiliz gazeteci Philips Price da aynı manzarayı gözleyip aynı coşkuya tanık olmuştu[15].

Kriz geçince, Bolşeviklerin iktidara gelmelerini sağlamış heyecanlı gösterilerin elbette gereği kalmamıştı artık. Yine de, sonraki daha barışçıl süreçlerde kitlelerin devrimci moralinin azalmadığı açığa çıktı. Kitlelerin Petrograd Sovyeti'nce düzenlenmiş Brest-Litovsk'daki görüşmecilere destek gününde geniş bir katılımla yer almaları bunu göstermişti. Aralık soğuğuna karşın, sokaklarda günün ilk saatlerinden akşamın alacakaranlığına dek on binlerce işçi, Kızıl Muhafız ve asker yürüdü[16].

Son olarak ve en önemlisi, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirişini, Ekim 1917'den *sonraya* dek pratikte görülmeyen *Sovyet olgusunun Rusya'nın dört bir yanına yayılışı* izledi. İçişleri Komiseri'nin 5 Ocak 1918 ta-

rihli genelgesi, yerel sovyetlerin bundan böyle eski yönetimin sahip olduğu bütün yetkilerle donatıldığını açıklayıp sürdürüyordu: «Yeni sovyetler ağı bütün ülkeyi sarmalıdır.» Sovyetlerin sayısı, gerçekten de, özellikle Ekim ayaklanmasından önce neredeyse hiç varolmadıkları kırsal bölgelerde, görülmeye değer derecede arttı[17]. Sovyetler kentlerde kaçınılmaz olarak heyetler aracılığıyla işliyordu; geniş seçmen kitleleri seçilmiş delegelerce temsil edilmek zorundaydı. Kırsal bölgelerdeyse, sovyetler, yeni rejimin felsefesine daha uygun olan doğrudan demokrasiyi uyguluyorlardı[18]. Her yerde yasama ve yürütme işlevleri arasındaki ayrımı kaldırmaya, bireyleri ortak biçimde aldıkları kararların uygulanmasında yer almaya yönelik denemeler yapıldı[19]. On binlerce işçi devlet makinesinin birer üyesi haline gelirken, Bolşevik Partisi bu amacı gözeten ve çalışmalarda çok özel bir heyecanın görüldüğü bir gönüllü toplama otoritesine dönüşüyordu[20]. Alfred Meyer, Leninizm konulu klasik çalışmasında, bütün bunların ışığında Sovyet rejiminin ilk aylarına «Devrim'in balayı» denebileceğinden söz etmektedir[21].

Lenin'e göreyse devrimin güzel günleri hâlâ sürmekteydi. Lenin'in o dönemki yazılarında, Ekim öncesi günlerdeki aynı «özgürlükçü» vurgulara, aynı tam demokratik esinlenmeye rastlamaktayız. Bolşeviklerin tam iktidarı ele geçirdiği an olan 2. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde şu sözleri söylüyordu: «Kitlelerin yaratıcı yeteneklerinin önünü tamamen açmalıyız»[22]. Benzer açıklamaları Kasım ayı içinde de yapmıştı. Şöyle ki: «Tabanın yaratıcı etkinlikleri yeni toplum yaşamının temel faktörüdür... Sosyalizm kararnamelerle yukarıdan getirilemez. Sosyalizmin ruhu mekanik bürokratik yaklaşımı reddeder; yaşayan, yaratıcı sosyalizm kitlelerin kendi eseridir»[23]. Ve 6 (19) Kasım 1917 tarihli *Pravda*'da çıkan halka çağrısı: «Yoldaşlar, emekçiler! Devletin dümeninin şimdi *kendinizde* olduğunu unutmayın. Siz birleşmez ve *herşeyi kendi elinizde* tutmazsanız size kimse yardım etmez... İşinizi

kendiniz görün; en aşağıdan başlayın ve kimseyi beklemeyin»[24].

Lenin Aralık 1917 sonunda «Rekabeti Nasıl Düzenlemeli?» başlıklı, *Devlet ve Devrim*'dekine benzer esin yazıyordu:

> «Bugünün en önemlisi değilse bile, en önemli görevlerinden biri, işçilerin ve genelde bütün çalışan ve sömürülen insanların bağımsız inisiyatifini geliştirmek, yaratıcı *örgütsel* çalışmayı alabildiğine yaygınlaştırmaktır. Yalnızca 'üst sınıflar' denenlerin, yalnızca zenginlerin ve zenginlik okulundan yetişmiş olanların devleti yönetip sosyalist toplumun örgütsel gelişmesine yön verebileceği şeklindeki eski, saçma, yıkıcı, iğrenç ve dikkate alınmaz önyargıyı ne pahasına olursa olsun yıkmalıyız».

Yine, *Devlet ve Devrim*'deki gibi, «örgütsel çalışmaya okuma yazma bilen, insanlarla ilgili değerlendirme yapabilen ve pratik deneyime sahip her *sıradan* işçi ve köylünün yetenekli olduğunu» bildiriyordu[25].

Ocak 1918'de 3. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi toplandığında, Lenin'in delegelere seslenişindeki üslup «balayı»nın henüz bitmediğini, ama elinin kulağında olduğunu gösteriyordu. «Çok sık olarak,» diyordu Lenin, «işçi ve köylü heyetleri hükümete başvurup, sözgelimi falan falan toprak parçasının ne olacağını sorarlar. Çok kesin görüşleri bulunmadığını anladığımda hep içim ezilmiştir. Onlara daima şunu söyledim: Siz iktidarsınız, yapmak istediğiniz herşeyi yapın, istediğiniz herşeyi alın, biz arkanızda olacağız...»[26] Bu sözlerini «kitlelerin kendi çalışmalarına» ve «yaratıcı faaliyetlerine» çok şey borçlu olduklarını belirterek taçlandırıyordu. «Emekçilerin bulunduğu yerlere bakın, gözlerinizi kitlelere çevirin, o zaman örgütsel, yaratıcı çalışmanın büyük bir hızla ilerlemekte olduğunu görecek, yenilenen ve devrimin kutsadığı bir yaşamın canlandığını anlayacaksınız»[27].

Lenin iki ay sonra 7. Parti Kongresi delegelerine şunları anlatıyordu: «Devrimimizin yaptığı şeyler tesadüfî değildir... Yaptıklarımız bir parti kararının ürünü değil, kitlelerin sloganları ve çabalarıyla kendi yarattıkları bir devrimdir... Sosyalizm azınlık tarafından, Parti tarafından gerçekleştirilemez. Sosyalizm ancak kendi kendilerini eğitmiş on milyonlar tarafından gerçekleştirilebilir»[28].

Bu koşullarda, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de Bolşevik Partisi'nin sözde-ivedi programı diye belirttiği, özgürlükçü bir düşünceyi yansıtan «devletin sönüp gitmesi» sürecinin başına neler gelmişti? Ocak 1918'de Sovyetler Kongresi'nde konuşan Lenin şunları söylüyordu: «İktidarın ve devletin tamamen kalkışı aşamasına geçişi açık biçimde gösteren bir iktidar örgütümüz gerçekten var. Bu sürecin tamamlanması için sömürünün bütün izlerinin silinmesi, yani sosyalist toplumun yerleşmesi gerekir»[29]. Mart 1918'deki Parti Kongresi'nde de konuşmasına şunları belirterek başlıyordu: «Devleti yönetmeye ve bu belirli devleti koruyan silâhlı kuvvetleri kurmaya emekçilerin kendileri giriştiklerinden, özel yönetim aygıtı yok olmakta, devlet baskısının belirli bir biçimine uygun özel aygıt ortadan kalkmaktadır»[30]. Ama Buharin'in bir konuşmasını yanıtlarken de şunları söylüyordu: «Şimdilik kesinlikle devletten yanayız»[31]. Lenin sözlerine devam ediyordu: «Devlet tam olarak ne zaman sönecek? 'Bizim devletimizin nasıl söndüğünü görün' demenin zamanı gelmeden önce ikiden fazla kongre toplayacak kadar fırsatımız olacak daha. Şimdilik bunun için çok erken. Devletin sönüp yok olduğunu zamanından önce ilân etmek tarihsel perspektifi çarpıtır»[32].

Lenin daha sonra çeşitli vesilelerle «sönüp gitme» olayını devrimci hareketin bir hedefi olarak sunacak (*), ama bu sürecin başını proletaryanın iktidara

---

(*) Örn. bkz. C. 27, s. 156, 272, 408. Mart 1919'daki (Buharin'in yazdığı) 1. Komintern Kongresi belgelerinden birinde

yükselmesiyle çakıştırmayacaktı. Aslı tam tersiydi. Lenin bu konuda fazla söz söylemese bile çeşitli kereler, iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi sonucu sınıf savaşımı *yoğunlaştıkça* devletin «sönmek» ne söz, daha da kuvvetlendiğini ileri sürüyordu. Mayıs 1919 tarihli bir konuşmasına bakalım: «Kesinlikle burjuvazinin devrilmesinden sonradır ki sınıf savaşımı en keskin biçimlere bürünür. Demokratların ve sosyalistlerin kendilerini ve başkalarını 'Burjuvazi devrilmiş, sınıf savaşımı tamamen sona ermiştir' diyerek aldatmaları bize yarar sağlamaz. Savaşım bitmemiş, yeni başlamıştır...»[33] Aynı ayın son günlerinde kaleme alınmış «Macar İşçilere Selâmlar»da da şöyle yazıyordu: «Sınıfların ortadan kalkışı uzun, zorlu ve inatçı bir *sınıf savaşımını* gerektirir; sınıf savaşımı kapitalist egemenliğin yıkılışından *sonra,* burjuva devletinin yok edilişinden *sonra* ve proletarya diktatörlüğünün kuruluşundan *sonra bitmediği* gibi (oysa eski sosyalizmin ve eski Sosyal-Demokrasi'nin temsilcileri bunu hayal ederler), sadece biçim değiştirir ve pek çok bakımdan daha da alevlenir»[34].

Ama Lenin aynı zamanda Ekim devrimiyle «yeni tip bir devlet»in doğduğunu, dahası bu devleti «halk kitlelerinin yarattığını» vurguluyordu[35]. Mart 1918'de 7. Parti Kongresi'nde yaptığı aynı konuşmada şunları eklemekteydi: «Sovyet iktidarı bürokrasisiz, polissiz, düzenli ordusuz yeni tip bir devlet, burjuva demokrasisinin yerini yeni bir demokrasinin aldığı bir dev-

şu açıklamaya rastlanmaktadır: «Burjuvazinin direnişi kırılıp burjuvazi mülksüzleştirildikçe ve burjuvalar çalışan bir katman haline döndükçe, proletarya ve diktatörlük kaybolur, devlet ve devletle birlikte sınıflar sönüp gider» (akt. Degras, C. I, s. 19-20). Troçki 1920'de aynı «sönüp gitme» olgusuna bir dokundurma yapacaktı: «Toplumsal devrimin nihaî zaferiyle birlikte Sovyet sistemi genişleyip bütün halkı kapsayacak, böylece bir devlet biçimi karakteristiklerini atıp güçlü bir üretim-tüketim kooperatifi sistemi biçiminde eriyip gidecektir» (Troçki, *Terrorism and Communism,* s. 107).

let, emekçilerin öncüsünü öne çıkaran, onlara yasama ve yürütme yetkisi tanıyan, askerî savunmadan sorumlu tutan ve kitleleri yeniden eğitebilecek devlet makinesini yaratan bir demokrasidir»[36]. Yine aynı toplantıda yeni devlet sisteminin görevleri ve ayırtedici özelliklerini şöyle belirliyordu: «Çalışan ve sömürülen kitlelerin birliğini ve örgütlülüğünü» sağlamak; «çalışan halkın her üyesini devlet yönetimine bağımsız olarak katılım yönünde eğitmek»; «devletin yasama ve yürütme faaliyetlerinin birliği»ni ve «yürütmenin yasama meclisiyle kaynaşmasını» sağlamak; «halktan bir nebze olsun kopmamış, işçilerle köylülerin oluşturduğu silâhlı bir güç yaratmak» ve son olarak «formaliteleri azaltıp seçimi ve geri çağırmayı kolaylaştıran daha eksiksiz bir demokrasi» kurmak[37]. Lenin'in yeni rejimiyle bağdaşmaz gördüğü şey, burjuva demokrasisinin tipik yanları olan biçimcilik ve bürokrasiydi. Bu bağlamda yine aynı dönemde yazılıp yayımlanmış olan *Sovyet Hükümeti'nin İvedi Görevleri*'nde şöyle diyordu: «Sovyet'in, yani *proleter* demokrasisinin sosyalist karakteri, bugün somut olarak uygulandığı gibi, ilkin seçmenlerin çalışan ve sömürülen insanlar olmasında yatmaktadır: Burjuvazi dışlanmıştır (*). İkincisi ise bütün bürokratik formalitelerin ve seçimlerdeki kısıtlamaların kaldırılmış olmasıdır; seçimlerin zamanını ve yöntemini halkın kendisi belirler ve seçilen bir kişiyi geri çağırmakta halk tamamen özgürdür»[38].

Lenin'in Sovyet demokrasisiyle ilgili, en azından bu dönemdeki, açıklamalarında iki tema başat bir yer tutmaktadır. Lenin, Sovyet demokrasisinin, «burjuva parlamentarizmiyle kıyaslanmayacak derecede daha yüksek düzeyde ve daha ilerici bir demokrasi biçimi»[39] olduğunu söyler; kitlelerin yönetim faaliyetlerine fiilî katılımı olmadan demokrasi anlamsızdır: «Bizim he-

(*) Yeni sovyet sistemindeki seçim düzenlemeleri konusunda bkz. İkinci Cilt, s. 195.

defimiz pratik yönetim işlerine *bütün yoksulları* çekmek, ...üretken çalışmasında sekiz saatlik 'görev'ini bitiren *her* emekçinin herhangi bir karşılık almadan devlet işlerine girişebilmesini sağlamaktır». Lenin «bu duruma geçişin özellikle güç olduğu» sonucuna varır, «ama sosyalizmin kesin olarak sağlamlaşmasının güvencesi de yalnız ve yalnız bu geçiş sürecidir»[40].

«Bu duruma geçiş özellikle güçtür.» Burada, Lenin'in yakın zamandaki yüceltmelerinden farklı olarak, kitlelerin kendiliğinden eylemlerine, kitlelerin *zaten kazanmış bulundukları* yeteneklerine, devrimci coşkularının da yardımıyla halk yönetimine kadro sağlama potansiyellerine yeni bir dikkat çekme mi vardı? Lenin tabiî, yine aynı dönemde, Parti Kongresi'nde «sosyalizmin örüleceği tuğlalar henüz yapılmadı,» deme zorunluluğunu hissetmişti[41].

Dönüm Noktası : Brest-Litovsk

Son cümlede («sosyalizmin örüleceği tuğlalar henüz yapılmadı») görülen hüsranla bitmesi çok doğal gerçekçilik ile, Lenin'in devrimci kitlelerin erdemleri ve kapasitelerine ilişkin önceden yaptığı coşkulu açıklamalar arasındaki farklılık belirgindir. Bu farklılık, Lenin'in düşüncelerinde çelişkiler bulunmasından değil, devrimin gerçeklerinin ve diyalektik gelişmesinin karmaşık yanlarından kaynaklanır. Çünkü, bir yandan devrim dinamiği hâlâ yükseliş içinde ve halkın kazanımları gelişmekte, derinleşmekte ve sağlamlaşmakta, böylelikle kuvvetli ve yaratıcı Sovyet demokrasisi gerçekliğini kanıtlamaktayken, öbür yandan çözülme faktörleri de görülüp gelişiyor, zaferin ortasında bile yenilgi tohumları ekiliyordu.

Sovyet demokrasisinin kronolojik sınırlarıyla ilgili bir sürü tartışma yapılmıştır. Lenin'in ölümü, ya da daha erken bir tarih kabul edildiğinde, hastalan-

ması ve politik faaliyetlerden çekilişi çarpıcı zıtlıklar ve didaktik *şemalar* bulma heveslilerine elverişli referans noktaları sağlamıştır. Gelişmeler karşısında böylesi temelsiz yorumlara kapılanlardan biri, Alfred Rosmer'in *Lenin Döneminde Moskova*'sına yazdığı önsözüyle Albert Camus'ydü. Camus, Ekim devrimiyle Lenin'in ölümü arasındaki dönem üzerine değinirken «harika zamanlar» diye yazmaktaydı: «Dünyanın yeniden dirilir gibi göründüğü, tarihin sonunda bir imparatorluğun yıkıntılarından yeniden yazılmaya başlandığı harika zamanlar»[42]. Ekim devrimine en az Camus kadar olumlu ama daha dikkatli yaklaşan Pierre Broué ve Isaac Deutscher gibi yazarlar, iç savaşın sonunda, ya da en geç 1921 ilkbaharında, Sovyet demokrasisinin bir süreden beri işlemez olduğunu kabul etmektedirler. Gerçekten de, Sovyet demokrasisinin çözülme süreci demokrasinin henüz sağlıklı göründüğü bir sırada (hatta, devrimin ilk baştaki canlılığına yeniden kavuşup ileri adımlar atmaya devam etmesinin henüz akla mantığa sığmaz olmadığı zamanlarda) başlamıştı.

İktidarın fethedilişine ve proletaryanın zaferine tanık olunan 1917-18 kışı, sefaletin ve ekonomik dağınıklığın da yaşandığı bir kıştı. O günlerden başlayan zafer ve umut döneminde, Sovyet rejiminin ilk yıllarına damgasını vuran olgunun ilk dışavurumlarını görmekteyiz: Rus işçi sınıfının giderek zayıflayışı, güç kaybedişi ve hemen hemen tamamen «deklase olmasıyla», belirli bir anlamda sahneden geçici olarak çıkmasıyla sonuçlanacak biçimde gerileyişi.

Sovyet demokrasisinin 1918 ilkbaharında canlılığını koruduğu ve ileride göreceğimiz gibi gerçekten proletarya diktatörlüğü *olduğu* doğrudur. Ama Sovyet tarihçi Sobolev, Nisan 1918'de, Petrograd'daki 799 sınaî işletmeden 265'inin kapandığını, kentteki büyük ölçekli sanayi kapsamındaki işyerlerinde çalışmaya devam edenlerin sayısının yarıdan az olduğunu anlatmaktadır bize[43]. 1918 ilkbaharında başkentin toplam

nüfusu bir buçuk milyondan fazla değildi, oysa bir yıl önce iki buçuk milyondu. Ekonomik çöküş ve Alman tehlikesi çok sayıda fabrikanın sökülüp parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Moskova'da aynı dönemde nüfus iki milyondan bir buçuk milyona düşmüştü (*). Buna açlık belâsı da ekleniyordu. Şubat ve Mart 1918'de Rusya'nın çoğu yerleri Yiyecek Komiserliği'nin resmen «temin ettiği» ekmek miktarının ancak % 12-13'ünü alabiliyordu. Nisan'da bu miktar yarı yarıya azaldı. Sınaî merkezlerde işçiler günlerce ekmek tayınlarını alamadılar[44]. Üstelik 1918 başında başkentte paylarına düşen ekmek miktarı sadece 50 gramdı[45]. Fahiş fiyatlar istenmesine karşın, hayatta kalmanın başlıca aracı karaborsaydı[46]. Nisan sonlarına doğru, rejime karşı olumlu görüşlere sahip bir gözlemci olan Jacques Sadoul, bir ay önce Sovyet Rusya'nın başkenti yapılmış Moskova'yı şu sözlerle anlatıyordu:

> Merkezden uzak bölgelerde ürkütücü bir yoksulluk hâkimdir. Tifüs, çiçek ve diğer çocuk hastalıkları salgın halindedir. Bebekler *kitle halinde* ölüyorlar. Ortalıkta görünenler de zayıf, bir deri bir kemik, acınası yaratıklar. İşçi sınıfı mahallelerinde sık sık bir beşiğe benzeyen gümüşî renkli küçük bir tabutun içinde, azıcık bir ekmeğin ya da sütün yaşatabileceği ince cansız vücutları kollarında acıyla taşıyan, yoksul, solgun yüzlü ve ipince anneler geçmekte[47].

Brest-Litovsk barışının çok ağır hükümleri sonucunda Ukrayna'nın kaybedilmesi (**), kentle kır arasındaki ticarî ilişkilerin kesilmesi ve ulaşımın feci durumu, bunların hepsi felâkete katkıda bulunan etkenlerdi. Sonuçlar işçi sınıfı açısından aşırı derecede cid-

---

(*) Pietsch, s. 88. Sovyet ekonomisinin başlıca örgütçülerinden Leonid Krassin, 1918 sonunda «Petrograd sanayiinin neredeyse tamamen yok olduğundan» söz ederken, bunu ilkbahar başlarında yetkililerin yakalandıkları «panik korkusu»na bağlıyordu (Carr, C. II, s. 193).

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 195.

diydi. 7. Parti Kongresi'nde söz alan Buharin, durumu alârm verici bir dille, daha Mart 1918 başlarında «proletaryanın dağılması» diye anlatmaktaydı[48].

Hükümet politikasını en çok eleştiren «Sol komünistler»in liderinin kullandığı bu deyiş (*) belki polemik içerikliydi. Ne olursə olsun, yansımalarını Lenin'in yazılarıyla konuşmalarında bulduğumuz, giderek kötüleşen yeni iklimi kusursuz biçimde anlatıyordu. Lenin'in Ekim zaferini izleyen ilk aylardaki aşırı iyimserliği ve «demokratizm»iyle, bu ruh halini yitirdiği günler arasında; yine kitlelerin «yaratıcı çalışması»nı, yerine getirmekte oldukları «örgütsel çalışmayı» yüceltişiyle (**) hayal kırıklığına uğramanın anlatımı olan «sosyalizmin örüleceği tuğlalar henüz yapılmadı» (***) sözleri arasında tam kesin olmamakla birlikte farkedilebilir bir ayrılık vardır. Lenin daha çok uzun bir süre (aslında ömrünün sonuna dek) *Devlet ve Devrim*'de ortaya atılan görüşlerin bir kısmını savunmayı sürdürdü. Örneğin Ağustos 1918'de, *Amerikan İşçilerine Mektup*'ta (konunun geçtiği bağlam bu açıklamaya bir apolojya havası verir) şöyle yazıyordu: «*İlk kez olarak* bir azınlık değil, yalnız başına zenginler değil, yalnız başına okumuş insanlar değil, gerçek halk, emekçilerin ezici çoğunluğu yeni yaşamı *kendileri* inşa etmekte, sosyalist örgütlenmenin en güç problemlerini kendi *deneyimleriyle* çözmektedirler»[49]. Aynı doğrultudaki notlara 1918-19 kışında, 8. Parti Kongresi için hazırladığı program taslağında da rastlanmaktaydı[50].

Bununla beraber, devleti ve devlet yönetimini demokratikleştirmekte, buna bağlı olarak Sovyet demokrasisini yaratmakta karşılaşılan güçlüklere öteden beri vurgu yapılmaktaydı. Ekim'in arifesinde ve hemen ertesinde gerçekleşti gerçekleşecek gibi görünen şey,

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 116.
(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 19.
(***) Bkz. İkinci Cilt, s. 23.

gün geçtikçe erişilmesi istenen bir ideal, ulaşılması gereken bir hedef durumuna dönmekteydi. Oysa Kasım 1918'de iktidarın alınışının birinci yıldönümünde Lenin hâlâ şöyle yazabiliyordu: «Şimdi bütün işçiler, yalnız liderlerle ileri işçiler değil, geniş işçi kesimleri de sosyalizmi kendi elleriyle inşa ettiklerini, temelleri kendilerinin attıklarını biliyorlar»[51]. Bu iyimserlik belki hem durumun ciddiliğiyle, hem de Alman devriminin patlamasının neden olduğu devrimci baş dönmesiyle bağlantılıydı (*). Lenin'in konuşma tonu bir ay sonra daha ılımlı, daha gerçekçi bir hal aldı. Aralık 1918'de ve Ocak 1919'da sendikaların görevleri hakkında yazarken, «sosyalist toplumun kuruluşu» konusunda, «en temel şeylerin henüz güvencede olmadığını», «emekçilerin ana kütlesinin kuruluş işinde yeterince önemli rol oynamadıklarını» itiraf etmişti[52]. Mart-Nisan 1919'da *Sovyet Hükümeti'nin Başarıları ve Güçlükleri* adlı bir kitapçıkta da «proletaryanın nüfusun geri kalan kısmı üzerinde etki kurmasının, yeni bir kitlesel ortam yaratılmasının, başarılması on yılları bulacak son derece ağır bir görev olduğu» gözleminde bulunuyordu[53].

Lenin'in 1917'deki iyimserliğini terkedişini gözle görebilmek için bu kadar ileriye bakmaya gerek yoktu. Lenin işin başında bütün proletarya ve köylü kitlelerinin olanaklarını (dahası, hazır kapasitelerini, gerçekliğe dönüşmüş potansiyel güçlerini) abartarak yola koyulmuştu. Ama Mart-Nisan 1918'de kaleme alınmış *Sovyet Hükümeti'nin İvedi Görevleri* başlıklı önemli bir çalışmada, ilk kez olarak proletarya *içinde* ayrım yapıyor, «halkın ruh halini baştan aşağı değiştirmek, onları düzenli ve disiplinli çalışma yoluna sokmak üzere süregen ve ısrarlı çabaların en iyi, en sınıf bilinçli işçilerle köylülerden gelmesi gerektiğini» vurguluyordu[54].

Genelde proletaryanın, bir bütün olarak halkın, tek

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 219.

bir varlık olarak selâmlanan işçi sınıfının, farklılaşmamış bir kitle olarak övülen köylülüğün yüceltilmesine o anlık son vermişti. Lenin giderek daha sıkça ve çok geçmeden oldukça sistemli bir tarzda, tek güvenilir unsur olan «ileri işçileri» ayırmaya, proletaryanın saflarında küçük burjuva ruhunun kalıntılarının (yoksa yeniden dirilişinin mi?) ve kapitalist zihniyetin verdiği zararları mahkûm etmeye başladı. Mayıs 1918'de «sınıf bilinçli ve ileri işçilere» seslenirken, «ülkeyi ve devrimi ancak ileri işçilerin dev çabalarının kurtarabileceğini» duyuruyor, «sayıları on binlere varan ileri ve çelikleşmiş proleterin ülke çapındaki milyonlarca yoksul köylüye olayları açıklayacak, milyonların liderliğini üstlenecek biçimde sınıf bilinci kazanması gerektiğini...»[55] vurguluyordu. Ama ileri işçilerin sayısı çok fazla değildi. «Rusya'da ileri ve politik bilince ulaşmış işçilerin sayısının ne kadar az olduğunu biliyoruz,»[56] diyordu 23 Mayıs 1918 tarihli bir konuşmasında. Haziran 1918 başlarında «saflarımızda kararsızların ve umutsuzların sayısı çoğalmakta»[57] dediğine bakılırsa, anlaşılan bu sayı daha da azalıyordu; birkaç hafta sonra 4. Sendikalar Konferansı'nda konuşurken de «işçi sınıfını terkedip burjuvazinin safına geçen» işçileri suçluyordu[58]. Bunun üstünden çok geçmeden, «az sayıda insana, kapitalist geleneklere inatla sarılan işçi gruplarına karşı işçi *sınıfının* çıkarlarını kollama»[59] sorunu gündeme gelecekti.

Bu noktada, koşulların Lenin'i ilkin çok zorlukla sezilebilen, ama gerçeklerin giderek vurgulanmayı gerektireceği değerlendirmeleri ve yorumlarını değiştirmeye zorladığı 1918 ilkbaharında olduğu gibi, kuşkusuz hayli ileriye gitmiş durumdayız. 1918 ilkbaharında, doğruluğu «Rus devriminin balayı» sırasında Lenin'i hiç etkilememiş olan şu açıklamadan çok uzaktaydık: «İleri sınıfın *bir parçasının* gerici güçlerin saflarında bulunmadığı bir sınıf savaşımı asla görülmedi ve görülemez»[60]. Oysa Mayıs 1918 gibi erken bir tarihte, bu düşüncenin Lenin açısından oldukça yeni olduğu bir sı-

rada, «işçi, yoksulların öncü lideri haline geldi, bu yüzden aziz olamadı» yorumunu yapmaktaydı. «İşçi, halkı ileri götürdü, ama bu arada küçük burjuva yoz hastalıklara yakalandı»[61]. O günler, Lenin'in Şubat 1920'de Çeka organlarına «bizzat kitleler içindeki kararsız ve istikrarsız unsurlara» karşı doğrudan «devrimci baskı» uygulanması[62] çağrısını yaptığı zamandan hayli önceydi. Ama 1917 taarruzunun ve Ekim zaferinin uyandırdığı coşkular ve baş dönmesi havası da çok geride kalmıştı.

Bu hayal kırıklığı duygusu, «gerçekçiliğe» belirgin bir geri dönüş, arzu edilir olanı olanaklı olandan, olanaklıyı gerçek olandan ayıran herşeyin sanki birdenbire farkına varış, sadece Rusya'da gerçekleşen olaylardan (ekonomik ve toplumsal krizle iç savaş) kaynaklanmıyordu. Lenin'in yazılarıyla açıklamalarının yakından incelenmesi, bir tarih saptama çabası içinde bu «dönüş»ün kökenlerine yönelik dikkatli araştırmalar, bizi oldukça belirli bir sonuca götürür. Bu olgunun asıl (tabii biricik değil ama asıl) nedeni *Brest-Litovsk barışının* imzalanışında aranmalıdır. Gerçekten de, tam 24 Şubat 1918'de, yani Parti Merkez Komitesi'nin kararıyla kesilmiş barış görüşmeleri nedeniyle durmuş olan Alman ordularının Rusya'ya doğru yeniden yürüyüşe geçtikleri gün, Lenin'in şu sözleri sarfetmesi rastlantı mıydı? : «Devrim bugüne dek zaferden zafere yükselen bir çizgi izledi; şimdiyse ağır bir yenilgiye uğradı»[63]. Lenin'in aynı günkü düşünceleri de rastlantı mıydı? : «Herhalde çok geçmeden kitlelerin ayaklanmasına sert karşılıklar vermek zorunda kalacağız»[64]. Mart 1918'deki Parti Kongresi'nin önünde Almanya'yla imzalanan barış antlaşmasını savunurken, «Olağanüstü sıkıntılara, olağanüstü ağır yenilgilere hazırlıklı bulunmalıyız»[65] demesi de mi rastlantıydı? Yine aynı konuşmada ve aynı konuyla ilintili olarak, delegelere «gerçek olayların sizi cezalandırmasına neden olan, gelecekte daha ağır biçimde cezalandıracağı yanılsamaları bırakmalarını» öğütlemesi,

«önümüzde çok ızdırap verici bir yenilgiler dönemi bulunuyor»[66] demesi de mi rastlantıydı?

Lenin'in daha sonraki konuşmalarında öne çıkacak bir düşünce ilk kez o an görünüyordu: «Nasıl geri çekilineceğini bilmek gerekir»[67]. Bu düşünce Mart-Nisan 1918 tarihli *Sovyet Hükümeti'nin İvedi Görevleri* başlıklı kitapçığında da dile geliyordu: «İlerlemeyi *gelecekte* başarıyla sürdürmek istiyorsak taarruzumuzu *şimdilik*, 'askıya almalıyız'»[68]. Lenin yine bu anda yoldaşlarından bir kısmında görülen «solculuğa» saldırmaya başladı; oysa 1917 içinde ve iktidarın alınışından hemen sonraki haftalarda sistemli saldırılarını Bolşevikler içindeki *ikircimli ve uzlaşmacı eğilime* yöneltmişti.

Lenin'in «Sol»la ayrıldığı noktalar, o da belirleyici önem taşımakla birlikte, yalnızca dış politika konularıyla sınırlı değildi. Kendi «gerçekçiliği»nin mantığı Lenin'i mızrağının sivri ucunu başka yöne çevirmeye zorlamıştı. Lenin, ileride göreceğimiz gibi, «devlet kapitalizmi»nin (*) savunuculuğuna soyundu ve giderek inisiyatif koymanın yararlı yönlerini değil de, Sovyet rejimine hâlâ sadık olan ama yine de maddî kaynakları giderek kuruyan bir proletaryaya yukarıdan dayatılan disiplin, ürün, üretkenlik ve düzen gerekliliğini salık vermeye başladı (**). Bütün bu konularda «sol komünistler»le çatışmaya girdi[69]. Bolşevizmin iktidara gelişinden beri uğradığı ilk yenilginin sonucuydu bu. Kayda değer bir nokta olarak, bu aksilik Leninizmin uluslararası stratejisi düzleminde, *dünya devrimi* düzleminde gerçekleşti; öyle ki bütün umutlara ve harcanan bütün çabalara karşın, hem ilk hem de en belirleyici aksaklık olduğu zaman içinde kanıtlanacaktı.

Bunun sonucu şuydu: Kendi kaynaklarıyla, dolayısıyla *yoklukla* başbaşa kalmış Rus işçi sınıfının tec-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 183.

(**) Bkz. özgün basım, s. 145.

rit olması; yine buna bağlı olarak, doğuşunu gözlediğimiz, bundan sonraysa acı veren ölümünü anlatmamız gereken Sovyet demokrasisinin gerileyip yozlaşması.

Sovyetlerin Yozlaşması

Ekim ayaklanmasının yarattığı rejim birkaç ayda anayasal çerçeveye kavuştu. Aslında bir anayasanın hazırlanması, yeni rejim açısından, biçimsel ve hukuksal niteliğiyle canlı ve dinamik devrim anlayışına aykırı bir şeydi. Yeni devletin hangi biçime bürüneceği yasalarla *belirlenmese* daha iyi olur diye düşünülüyordu. Özellikle böyle düşünülüyordu, çünkü devletin o an için sınırlarını çizen ve özelliklerinin önemli bir bölümünü belirleyen ulusal koşullar çok yakın gelecekte dünya devriminin yardımıyla kesinlikle aşılacak, böylece yasal düzenlemeler geçerliliğini yitirecekti.

Sovyetler meşruiyetin ve egemenliğin toplandığı organlar oldular. Daha özelde, anayasada politik otoritenin temeli olarak yerel sovyetler gösteriliyordu. Gerçekten de *kitlelerin kendiliğinden eyleminin* en sahici biçimde somutlandığı yerler yerel sovyetlerdi. Yeni liderlerin sözleriyle, anayasa bu somutlaşmanın hukuk diline cılız ve eksik bir dille çevrilişinden öte anlam taşımıyordu[9]. Öte yandan, anayasayı hazırlayanlar güç dağılımında Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nin, oturum aralarındaysa Tüm-Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin temsil ettiği merkezi otoriteye görece büyük bir pay ayırmışlardı. Merkeze geniş yetkiler tanınmasına karşın (bu yetkileri tanımlama ve gerekirse genişletme hakkıyla birlikte), bu yolla dile getirilen niyetler gerçekliğe dönüştürülemedi. Sovyet rejiminin ilk evresi, yerel organlar açısından neredeyse en ufak kısıtlamaların bile görülmediği bir özerklik dönemiydi. Yoğun faaliyetlerle canlılığını koruyan

ve sayıları durmadan artan yerel sovyetler, kendi otoritelerini kıskançça kolluyorlardı.

«İçişleri Komiserliği Collegiumu» (*) üyelerinden biri, 1918'de, «belediye ve köy sovyetlerinin kendilerinden başka otorite tanımadıklarını, başka otorite tanıdıkları durumlarda bile bunun ancak kendilerine yarar sağlayan kararlarda geçerli olduğunu» bildirmekteydi[71]. Maliye Komiseri Vekili, malî konularda merkezi otoriteye önemli yetkiler tanınmış olduğu halde, «yerel sovyetlerin dilediklerini yaptıklarını, hatta eski bir deyişle, bir erkeği kadına çevirebileceklerini» söylüyordu[72]. Bu duruma oldukça felsefî bir tarzda yaklaşan Lenin ise anlatılanlarda «büyüme hastalığı» gibi bir şey görüyor, «oldukça doğal bir olgu» olarak değerlendiriyordu[73]. Sonuçta çok tuhaf manzaralarla karşılaşıldı. Çok geniş bölgelerde kendilerini Merkezi Hükümet'in kararlarına hiçbir şekilde bağlı hissetmeyen özerk otoriteler boy gösterdi. Örneğin Sibirya Bölge Sovyeti, anayasal bakımdan Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ne bağlı olduğu ve kongreye temsilci göndermeye devam ettiği halde, merkezi Sovyet devletinin onay verdiği Brest-Litovsk antlaşmasını kabullenmeyi reddedip Mihver Devletleri'yle savaş durumunun sürdüğünü açıkladı[74]. Ekonomik alandaki gariplikler daha da büyüktü. Nisan 1918'de Bakû petrolünün yol üstündeki bütün bölgesel sovyetlere vergi verilmeden Moskova'ya ulaşamadığı bildirilmekteydi[75]. Sovyet Rusya tarihinde *oblastnichestvo* («bölgecilik dönemi») diye bilinen kısa dönem bu dönemdi.

Bu «temel» otoritelerin hızla çözülmeye başlaması 1918 sonbaharına kadar gerçekleşmedi. Ayrıca ortadan kalkmalarına yol açan etken de merkezi otoritenin iradesi değil, *iç savaşın* zorunlulukları ve doğal sonuçlarıydı. O günlere kadar sovyetlerin gücü, özellikle ye-

(*) Sistemi daha demokratikleştirmek için, görevi bir bakana eşit her Halk Komiseri'nin yanında, kendisine yardım edip denetlemekle sorumlu bir «collegium» oluşturulmuştu.

rel düzlemde, neredeyse hiç parçalanmamıştı ve her koşulda Bolşevik Partisi'nin gücünden daha fazlaydı (*). Ama bu güç birkaç ay içerisinde çöküverdi. Bunun nedeni bir ölçüde elbette Beyaz Terör'dü; çünkü karşı-devrimci güçlerin zaferleri genelde sadece çok sayıda komünistin kılıçtan geçirilmesiyle değil, aynı zamanda en aktif sovyet üyelerinin yok edilmesi ve sovyetlerin dağıtılmasıyla da elele gidiyordu. Ama daha paradoksal bir durumdur, sovyetler, özellikle «Beyazlar»a karşı savaş göreviyle kurulmuş örgüte (Çeka) de kurban gittiler.

Çeka (yani «Olağanüstü Komisyon» - «Karşı-Devrimle ve Sabotajla Savaş Olağanüstü Komisyonu»nun kısaltılmışı) 7 Aralık 1917 tarihli kararnameyle kuruldu. İç savaşın 1918 yazının sonlarından itibaren hızla yayılması sonucunda bu baskı kurumuna öyle büyük yetkiler verildi ki, sovyetlerin rolü bile küçücük kaldı. 28 Ağustos 1918'de Çeka karargâhından yerel şubelerine sovyet organlarının hiçbir müdahelesine uymamaları talimatı veriliyordu: Tersine, sovyet organlarına *kendi* isteklerini dayatacak olanlar Çeka'nın yerel şubeleriydi. Askerî harekâtlardan etkilenen pek çok bölgede bunda başarılı da oldular[76]. Yetki bakımından Çeka'yla boy ölçüşen kurumlar artık yerel ya da bölgesel sovyetler değil, iç savaşta doğmuş yeni yönetsel kurumlardı. Bunlar arasında «RSFSR Askerî Devrimci Komitesi» ile yerel kolları olan «devrimci komiteler» önemli bir yer tutuyordu[77]. Bundan başka ve iktidarı daha da zorlayıcı bir sürece uygun olarak, bürokratikleşme olgusu her türden komisyon, komite ve organların (kaldı ki bunlar sık sık içiçe geçmekteydiler) çoğalmasını gerektiriyordu. Böylece Kasım 1918 sonunda kurulan «İşçi ve Köylüleri Savunma Konseyi» kısa sürede fiilen hükümetin yerini aldı. Genelde askerî harekâtlarla hiç ilgisi bulunmayan bu organa Kızıl Ordu'nun malzeme sorunlarını çözme

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 103.

yetkisi verilmiş; sonuçta, yine sovyetlerin ya da sovyetlerden geriye kalan şeyin zararına olarak, toplum yaşamı bütünüyle askerileşme sürecine girmişti[78].

Çok çabuk ilerleyen politik yaşamdaki «desovyetizasyon» süreci yerel düzeylerde olduğu gibi merkezi düzeyde de hissettirdi kendini. Üç ayda bir toplanması düşünülen Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi ve kongrenin sık sık gerçekleştirilen toplantıları (Ekim 1917, Ocak, Mart ve Temmuz 1918) sovyetlerin yeni rejimin ilk aylarında sergilediği yoğun faaliyetlerin bir göstergesiydi; ancak zamanla bu toplantıların araları açılmaya başladı. 1918 sonundan itibaren yılda bir yapılmaya başlandıkları gibi giderek akademik bir karaktere büründüler. Kongre'nin Merkezi Yürütme Komitesi sürekli ya da sürekliye benzeyen bir organ olarak tasarlanmıştı. Gelgelelim 14 Temmuz 1918 ile 1 Şubat 1920 tarihleri arasında tek bir toplantı bile yapmadı; ama onun adına kararname çıkarılması sürdürüldü. Genelde, toplum yaşamının bütünüyle *askerileştirilmesi* sovyetlerin fiilen işlerlikli organlar olması durumuna son vermişti. Geriye kalan şey, yarı-resmî *Komünizmin ABC'si*'nin yazarları Buharin'le Preobrajenski'nin nitelediği gibiydi: «Militarist bir proletarya diktatörlüğü»[79].

Kitlelerin kendiliğinden eylemlerinden doğmuş, bu hareketliliği süreklileştirip en genel ve en özgür anlatım biçimini ortaya koysun diye örgütlenmiş sovyet kurumu, 1918'in ikinci yarısına gelindiğinde, etkinlik ve canlılığını yitirmişti. Varoldukları yerlerde bile varlıkları daha çok yürütme kurullarının faaliyetleriyle sınırlıydı; bir organ olarak tamamen uyuşmuşlardı. Kamenev bunu Aralık 1919'da yapılan Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ndeki konuşmasında itiraf etmişti: «Üyeler yalnızca teknik konularla uğraşıyorlar... Plenum toplantılarının yapıldığı çok ender; temsilciler biraraya geldiklerinde de raporları ya da konuşmaları dinlemekle yetiniyorlar»[80].

Bu durumu Mart 1919'daki 8. Parti Kongresi'nde

Lenin de kabulleniyordu: «Programları gereği *emekçi halkın* yönetim organları olan Sovyetler, aslında, bir bütün olarak emekçi halkın değil, proletaryanın ileri kesiminin *emekçi halk adına* kullandığı yönetim organlarıdır»[81].

Bu durum, pratikte, Rus devriminin doğurduğu en özgün ve gerçekten demokratik bir kurumun ölüm belgesi miydi? Sonuca elbette ne komünist liderler, ne partili eylemciler, ne de Sovyet kadroları boyun eğdiler. İç savaş bitmeye yüz tutar gibi göründükçe, her yandan, sovyetlerin bütün hak ve yetkileriyle yeniden kurulmasını isteyen sesler işitildiğinde görülmüştü bu. Örneğin, Aralık 1919 sonunda toplanan Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi toplantısında çıkan tartışmalarda «sovyetlerin diriltilmesi» istemi önemli bir yer tutmuştu. Bu istemin başlıca sözcüsü Menşevik Martov'du, ama sovyetlerin gücünün kuvvetlendirilmesini isteyen bir karar tasarısını geçirtmeyi başarmış komünistlerce de destekleniyordu[82]. Tüm-Rusya Kongresi Merkezi Yürütme Komitesi uzun bir kış uykusunun ardından çalışmalarına yeniden başlamış, Şubat, Mayıs, Haziran ve Eylül 1920'de her biri birer hafta süren toplantılar yapmıştı. Barışın gelişi ve karşı-devrim tehdidinin son bulmasıyla birlikte kırsal bölgelerde yeniden çok sayıda yerel sovyet organları oluşturuldu. Sovyet hükümeti de gaspetmiş bulunduğu yetkilerden bir kısmını geri vermek, 1918 Anayasası uyarınca Halk Komiserleri'nin çalışmalarını denetlemesi tasarlanmış Merkezi Yürütme Komitesi'nin haklarını yeniden tanımak niyetinde olduğunu açıklamıştı[83]. Ayrıca, 1920'de yapılan sovyet seçimlerinde, sovyetler en başından beri ayırdedici özelliği olan özgürlüğe bir ölçüde yeniden kavuştu. Sovyetlere katılan Menşeviklerin sayısı artmıştı. Martov, 1920 başlarında, «'Zinovyevci' seçimlerin eski tarzda yürütüldüğü» Petrograd dışında, daha demokratik yöntemlerin genelleştiğini, çoğunlukla da kendi partisinden adayların avantajına işlediğini teslim ediyordu[84].

Yine de, Sovyet demokrasisinin destekçilerinin o günlerde besledikleri umutlar ne yazık ki suya düşecekti. Ekonomik ve toplumsal koşulların kötüleşmesi bütün Rusya çapında o kadar büyük zararlar vermişti ki, başlama noktasına dönmek an meselesiydi. Polonya'nın Sovyet Rusya'ya saldırması ve Beyazlar'ın Wrangel yönetiminde taarruza geçmesiyle birlikte karşı-devrim yine baş kaldırdı. Son olarak ve en önemlisi, 1920 sonbaharıyla 1920-21 kışında yaşanan kriz bütün umutları söndürdü. Kırın sovyet rejimine başkaldırması, işçi sınıfı içinde hoşnutsuzluğun büyümesi, komünistlerin popülaritelerini yitirmelerine karşın iktidarda kalmakta ayak diremeleri, ekonominin yıkıma uğraması, halkın moralinin iyice azalması, yıkıma uğramış bir ülkenin ve gücü tükenmiş bir ulusun giderek daha yalnız kalması karşısında, sovyetlerin canlanması için hiçbir temel bulunmuyordu artık.

Yeni bir devrimci atılım dönemine girebilmek için sıfırdan başlamak gerekecekti. Ama Yeni Ekonomik Politika'nın (NEP) uygulamaya konması tam zıtı bir yönelişin işaretiydi. Kitlelerin ayağa kalkmasından ve Bolşeviklerin zafer kazanmasından doğmuş Sovyet demokrasisi, yenilgilerin ve tecrit olmanın sonucunda kesin olarak ortadan kalkmıştı.

Monolitik Devletin Doğuşu

Rus komünizmi tarihçilerinin çoğunun yaptığı yorum, gerçeğe uygunluğuyla olmasa bile, berraklığıyla büyük değer taşır. Rus komünizminin kurucusunun temeldeki Makyavelci anlayışını, onu destekleyenlerin kölece boyun eğişini kavramış tarihçiler, Sovyet rejiminin ilk adımlarında, bilinen ve sıradan bir tezin görünüşte doğrulanmasını bulurlar: Örgüt ve Parti adamı Lenin'in gözü kendi hizbinin zaferinden başka bir şey görmüyordu. Sosyalizmi öncünün yönetimiyle öz-

deşleştiren Lenin (zeki, işini bilir ve her türlü vicdani muhasebeden arınmış bir kişi olarak), gerektiğinde demokratik bir dille konuşuyor, yararlı göründüğünde kitlelerin kendiliğinden eylemine bel bağlıyor, özgürlükçü sovyetler felsefesini savunur bir izlenim bırakıyor, hatta anarşistlerin kimi sloganlarını ödünç almakta bile sakınca görmüyordu. Yine de, karşıtlarının saflığının çaresiz kaldığı taktik ayak oyunları ve ustalıklar sayesinde iktidarı ele geçirdiğinde, büründüğü kimliği üstünden atmakta hiç gecikmemişti. Önce Geçici Hükümet'i Kurucu Meclis'i toplayamamakla suçlarken, daha sonra Meclis seçimlerinin Bolşevizmin reddedilmesiyle sonuçlandığını üzüntüyle gözlemleyince Meclis'i dağıttı. Demokratik özgürlüklere bağlılığını ilân ettikten sonra özgürlükleri boğmakta zaman kaybetmedi. Bir sovyet rejimi ve sosyalist rejim kurma niyetini ilân ettikten çok kısa süre sonra iktidarı tek başına kendi partisine ayırmakla kalmadı, diğer sosyalist partileri yasaklayıp baskı altında tuttu. Bolşeviklerin kendi programlarını, Lenin'in de kendi görüşlerini böylesine hızlı, neredeyse hemen terkedişi, olguların çürütülemez tanıklığıyla birlikte, totaliter bir plân olan Leninist öğretinin, zafere ulaştığı zaman *ister istemez* totaliter bir devlete kapı açmak durumunda kaldığını kesinlikle kanıtlamaktadır: Gerçekte, Leninizm ve Stalinizm bir ve aynı şeydi.

Bu görüşün bilinen destekçilerinden Leonard Schapiro'yu aktarırsak: «Onun denetlediği aygıtın yenilgiye uğrattığı muhaliflerin çizdikleri portrelerde, Genel Sekreter Stalin'in uğursuz kişiliğinin görülmesine alışılmıştır. Oysa bu muhaliflerin de desteğiyle Stalin'in eline silâh veren, Stalin'i o yola sokan Lenin'di»[85]. Raymond Aron da aynı şeyi söyler: «Sovyet rejimi örneğinde, parti ve ideoloji tekeli /başka bir deyişle, totalitarizm, M.L./ özünde Bolşevizmin kendisidir...»[86]

Leninizmin niteliğinin ne olduğuna karar verirken *olgular* belirleyici önem taşır. O kadar belirleyicidir ki, olguları çok yakından bakarak irdelemek, yarı-

doğrularla yetinmeyi kabul etmeyip Sovyet rejiminin yozlaşmasına yol açan gerçek etkenleri, ayrıca Bolşevik monolitik yapının ve Sovyet totalitarizminin doğuşunu incelemek vazgeçilmez bir zorunluluktur. Leninizm bu sürecin sorumlusu muydu, yoksa Leninizm de kurbanlar arasında mıydı? Tartışma bir anlamda, bütünüyle bu sorun çevresinde dönmektedir.

Kurucu Meclis ve Dağıtılışı

Rusya'daki bütün Sol partilerin programlarında, özellikle de Bolşevikler dahil Sosyal-Demokratlar'ın programlarında bir Kurucu Meclis'in toplanması ön plândaydı. Sosyal-Demokratlar kendilerini ve kitleleri Sovyet iktidarı adına («Bütün İktidar Sovyetlere!») seferber ettiklerinden bu olayı propagandalarının eksenine koymazlarken, Lenin'in yandaşları ve bizzat Lenin'in kendisi Şubat/Ekim 1917 tarihleri arasında Kurucu Meclis'in toplanmasını çalışmalarının hedeflerinden biri olarak göstermişti. Lenin, iktidarın ele geçirildiği 25 Ekim'de, 2. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi delegelerine şunları anlatıyordu: «Sovyet hükümeti... Kurucu Meclis'in belirlenen zamanda toplanmasını sağlayacaktır»[87]. Halk Komiserleri Konseyi, Lenin'in ağzından, kendisinin «Kurucu Meclis toplanana kadar»[88] geçici bir karakter taşıdığını baştan kabul ediyordu.

Ayaklanmayı izleyen ilk haftalarda bu güvenceleri doğrulayacak fırsatı bulmuştu Lenin (*). Seçimler yapıldı: 12 Kasım 1917'de ve sonraki günlerde büyük bir özgürlük atmosferinde gerçekleşmişti (**). Alınan

(*) Örn. 8 Kasım 1917'de yerel sovyetlere verilecek yetkilerle bağlantılı olarak (Lenin, a.g.y., C. 26, s. 299).

(**) Bkz. genelde, Kurucu Meclis sorunu için, Radkey, *Elections* (seçimlerin serbest niteliği üzerine, bkz. Bölüm 4).

ilk sonuçlar Ekim ayaklanmasından önceki seçimleri doğruluyor, Bolşevikler en ön sırayı alıyordu; ama taşradan gelen sonuçlar bu iyimserlik izlenimini haklı çıkarmadı. Zamanla Sosyalist Devrimciler'in, özellikle onların sağ kanadının büyük başarı elde ettiği ortaya çıktı. Sonunda Meclis'in bileşimi şöyle oluştu: S.R.ler 299 sandalye; Ukrayna S.R.leri 81; Sol S.R.ler 39; Bolşevikler 168; Menşevikler 18; Anayasal Demokratlar 15; diğer 83 sandalye de küçük partilerce, çoğu Rus olmayan milliyetler tarafından paylaşılmıştır[89].

Böylece Sovyet rejiminin karşıtları Meclis çoğunluğunu rahatça ele geçirmişlerdi. Bolşevik Hükümet, Parti Merkez Komitesi'nin 29 Kasım tarihli toplantısında tartışmak zorunda kaldığı bir ikilemle karşılaştı. Tutanaklara bakarsak tartışma karmakarışık bir atmosferde geçti. Lenin toplantıya katılmakla birlikte tartışmaya girmedi. Bolşevikler arasında öyle bir belirsizlik ve kararsızlık vardı ki bir karara varamadılar[90]. Partili militanlar seçim kampanyasına büyük bir şevkle katıldıklarından ve korkunç bir hareketlilik sergilediklerinden sonuç karşısında hayal kırıklıkları daha ağır olmuştu[91].

Ilımlı sosyalist partiler (S.R.ler ve Menşevikler) Meclis'in hemen toplanmasını istediler; egemenliğin toplandığı biricik meşru yer olarak sovyetleri değil, Meclis'i görüyorlardı çünkü. Burjuva politikacılar ajitasyonu sürdürürken, Geçici Hükümet'teki eski bakanların kendi başlarına Meclis üyelerini biraraya getiren bir toplantı düzenleme çabalarından sonuç alınamadı. Kaldı ki, Güney Rusya'da toplanmaya başlayan ilk karşı-devrimci güçlerin (özellikle Don bölgesinde yoğunlaşmış «Gönüllü Ordusu») cılız politik programları tek bir amaçtan ibaretti: Bütün iktidarın Kurucu Meclis'e devredilmesi[92].

Bolşevikler hâlâ bölünmüş durumdaydı. Meclis seçimlerini kazanmış temsilcileri bir parlamento grubu oluşturmuş, bu grup içinden bir büro seçmişti: Büro'-

da, hepsi de «ılımlı» görüşleriyle tanınmış önemli simalar olan Kamenov, Rykov, Ryazanov, Larin, Milyutin ve Nogin vardı. Genelde Meclis'in toplanması ve kuşkusuz Meclis'in haklarına saygı gösterilmesi yanlısıydılar. 11 Aralık'ta Merkez Komitesi sorunu yeni baştan ele alırken, Lenin Meclis'teki Bolşevik grubunun («sağcı eğilim» diye tanımlanan) dağıtılmasını önerdi. Ancak Merkez Komitesi'nde bu tasarıdan yana oy çıkmayınca öneri sonuçsuz kaldı[93]. Zaten Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi Merkez Yürütme Komitesi de Kurucu Meclis'in 5 Ocak 1918'de toplanması kararını almıştı. Lenin Meclis'e güvensizlikle yaklaşmasının altındaki nedenleri açıklamakta gecikmedi: 12 Aralık'ta kaleme alınmış «Kurucu Meclis Üzerine Tezler» *Pravda*'da 26 Aralık'ta yayımlandı. İlk kez, ya da apaçık biçimiyle ilk kez olarak, Kurucu Meclis'le Sovyetler Kongresi"nin çok yakında karşı karşıya gelecek olmasının, aralarında çıkacak olası bir çatışmanın, proleter bir kurumla burjuva kurumu karşı karşıya getiren, sınıflar arasında bir karşılaşma ve çatışmadan başka anlam taşımayacağını belirtiyordu Lenin[94]. Bu temel anlayışına daha sonra, Kurucu Meclis'in seçildiği ortamla daha yakından bağlantılı argümanları ekliyordu. Kurucu Meclis'in o anki bileşimiyle, Sovyet Hükümeti'ne düşman Sağ S.R.ler ile yeni rejimi destekleme kararı almış Sol S.R.ler arasındaki bölünmeyi yansıtamayacağı iddiasındaydı. Ayrıca seçim, özellikle kırsal bölgelerdeki insanların Ekim Devrimi'ni kavramasından, hiç değilse devrimin getirdiği sonuçları farketmesinden önce yapılmıştı. Son olarak, karşı-devrimin harekete geçmesi, yani iç savaşın başlaması olağan seçim işlemlerini yürütmeyi olanaksızlaştırıyordu. Lenin, «Bütün İktidar Kurucu Meclis'e!» sloganının «*fiili olarak* Kadetler ve Kaledincilerle /«Beyaz» General Kaledin'in yandaşları -M.L./ yardımcılarının sloganı haline geldiğini» söylüyordu. Şu sonuca varmıştı: «Kurucu Meclis'in... 25 Ekim'de burjuvaziye karşı sosyalist devrimi başlatmış olan çalışan ve

sömürülen sınıfların iradesi ve çıkarlarıyla çatışmaya girmesi kaçınılmazdır. Doğallıkla bu devrimin çıkarları Kurucu Meclis'in biçimsel haklarından üstündür...»[95]

Kurucu Meclis 5 Ocak 1918'de, Sağ S.R. Çernov'un başkanlığında toplandığı gün, Bolşevik gruplar Sovyet Hükümeti'nin meşruluğunun tanınmasıyla eş anlama gelecek biçimde, alınan temel önlemlerin onaylanmasını istediler. Ama bu doğrultudaki bir karar tasarısı 138'e karşı 237 oyla reddedildi. Bunun peşinden Bolşevik ve Sol S.R. temsilciler bir daha dönmemek üzere Meclis salonundan çıktılar. Tartışmalar 5-6 Ocak gecesi boyunca sürdü. Sabah saat beş sularında, Hükümet'in talimatlarını yerine getiren bir silâhlı müfrezenin komutanı anarşist Jelezniyakov Meclis'in çalışmalarını durdurmasını emretti; «muhafızlar yorulduğu için», diye açıklamıştı bunun nedenini. Meclis üyeleri direnmeye kalkışmadan dağıldılar. Sovyet Hükümeti'nin çıkardığı bir kararnameyle Kurucu Meclis dağıtıldığından bir daha toplanamayacaklardı[96]. 5 Ocak'ta Meclis'i desteklemek üzere yapılan kalabalık bir gösteri Bolşevikler tarafından dağıtıldığı halde, kamuoyunun, özellikle kamuoyunun en aktif unsurlarının tepkisi ciddi bir umursamazlık haliydi. Zaten bu gösteri de benzer türdeki eylemlerin sonuncusu olacaktı.

Sovyet Hükümeti'nin, Rusya'nın tarihinde genel oyla ve serbest olarak seçilmiş biricik meclisi olan Kurucu Meclis'e nasıl bir yazgıyı lâyık gördüğü sorunu çeşitli şekillerde ele alınabilir. Bunların birincisi, bütün yurttaşlara danışılmaksızın, sonuçta ortaya çıkan çoğunluk iradesine saygı gösterilmeksizin demokrasiden söz edilemeyeceğini kesin bir dille belirtmektir. Bu bakış açısı kabul görürse, Rus komünistlerinin ve özelde Lenin'in tutumunun bundan ötürü *(ipso facto)* mahkûm edilmesi gerekir. Ancak kesin ve dolayısıyla *soyut* bir yargılamayı kabul etmeyen değişik bir yaklaşım benimsenirse, Kurucu Meclis'in toplanması

olayında ve bu olayla bağlantılı olarak birbiriyle çatışan politik ve toplumsal güçlerle ilgili belirli gözlemler yapılmasına gerek duyulur. Bu açıdan bakıldığında proletaryanın ve onun önderlik ettiği kitlelerin Kurucu Meclis'e *karşı*, sovyetlerden yana olduğunu söylemek kuşkusuz olanaklıdır; burjuvazi ve muhafazakâr ya da gerici unsurlar ise tam tersine sovyetlere karşı, Kurucu Meclis'ten *yanaydı*. Bu önermelerin ilkine göre, bir kurum olarak sovyetler üzerine Batı'daki en önde gelen tarihçi olan Oskar Anweiler'in tanıklığı daha da inandırıcı hale gelir, çünkü Anweiler Bolşeviklerin yaptıklarını gözü kapalı kabul eden biri değildir. Anweiler çok kesin konuşur: «Kitleler Sovyetleri 'kendi' organları saydıkları için, onları Kurucu Meclis adına Sovyetlere karşı seferber etmek olanaksızdı»[97].

Toplumsal açıdan da Kurucu Meclis'in yandaşları ve karşıtları başka bir farklılık sergilemektedirler. Bolşevikler Meclis seçimlerinde sadece sanayi kentlerinde değil, cephenin kent merkezlerine yakın bölge ve kesimlerinde de çok fazla oy topladılar. Ayrıca, yine kırsal bölgede, Bolşeviklerin en iyi sonucu demiryolu hatlarıyla onlara bitişik köylerde aldıkları gözleniyordu; demek ki iletişim ağının olanaklı kıldığı yerlerde işçiler ve askerler sayesinde devrimin mesajı yayılabiliyor, sonuçta köylüler politik anlamda harekete geçirilebiliyordu[98].

Meclis toplandığında, ileride göreceğimiz gibi ne sosyalist ne de devrimci olan S.R.ler büyük ağırlıktaydılar. Sol kanadını yitirmiş bu parti, giderek tutuculaşan bir gücü temsil ediyordu (*). En saygın lideri Çernov'un kişiliğinde (Çernov aynı zamanda Geçici Hükümet'te Tarım Bakanlığı yapmıştı) Sol-Merkez eğilimden bir başkan seçmişlerdi kendilerine. Oysa Meclis'teki S.R. grubu, liderlerine kıyasla çok daha fazla sağa kaymıştı[99]. S.R. Partisi'nin başlıca tarihçisi,

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 53.

S.R. grubunun Meclis'teki komitesinin yöneticilerinin «devrimin en kötü düşmanları sayılabileceğini, bunun yersiz de olmadığını» düşünmektedir[100]. Aynı yazar Meclis'in ağırlıklı toplumsal bileşimini şöyle anlatır: «Prestij sahibi ve deneyimli adamlar... tarımda ya da yönetimde uzman kişiler, cemaatlerinin güvenini kazanmış köylüler»[101]. Bunu özetleyip şöyle ifade edebiliriz: Kökenleri ve özlemleriyle, muhafazakâr kampa bağlanan ümitleri ve güveni haklı çıkaran bir «ayan meclisi». Demek ki, sovyetlerle Kurucu Meclis'in karşı karşıya gelmesi ilkesel düzeyde devrimci demokrasiyle parlamenter demokrasi arasındaki ayrıma denk düşerken, toplumsal ve politik gerçeklik açısından iki düşman dünyanın zıtlığını gösteriyordu: Burjuvazi ve müttefiklerinin dünyasıyla, proletaryanın ve yandaşlarının dünyası.

Son olarak, «Sovyetler mi, Kurucu Meclis mi?» sorunu şimdiye dek ele aldığımız tarihsel ve coğrafik sınırlamaları aşan bir sorundur. Çünkü ne 1917 yılıyla ne de Rusya'yla sınırlıdır. Modern zamanların dev toplumsal çatışmaları üzerine kafa yorduğumuzda, Rusya'da olduğu gibi Fransa ve Almanya'da da, devrim dinamiğinin önüne her zaman için, demokratik genel oy biçiminde olsa bile, seçim mekanizmasının dumura uğratıcı ya da frenleyici gücünün dikildiğini gözlemleriz. 1848'de Paris'te, sokaklarda saldırıya geçen proletaryaya burjuvazi tüfeklerle (ve oylarla) karşılık verdiğinde olan buydu. Yine 1871'de Ulusal Meclis, Komün karşısında, Paris işçilerinin sahip olmadıkları bir demokratik meşruiyete dayanarak böbürlenebildiğinde olan buydu: İşçiler ulusun egemen iradesini temsil etmiyor oluyorlardı böylece. Genel oy her keresinde ve üstelik devrimin asıl ona başkaldırı demek olduğu ataletin gücü sayesinde, devrimin canlılığını *(élan)* sayılarla ezer (*). Devrimci kötü bir seçmen, seçmen

(*) Benzer bir gelişmeye 1968'de Fransa'da tanık olunmuştur.

kötü bir devrimcidir. Bolşevik devrime göre coğrafik ve tarihsel açıdan bize daha yakın bir olay bunu doğrulamaktadır: 1918 Alman devrimi. Hohenzollern imparatorluğunun yıkıntılarından boy veren politik ve toplumsal savaşım Rusya'dakiyle aynı doğrultuda gelişmiş, aynı bölünmelere yol açmıştı. Berlin'de daha önceki gün yarı-otokratik bir monarşinin, yarı-feodal bir düzenin güvenilir destekçileri olan muhafazakârlar bir gecede cumhuriyetçi ve demokrat, «halk egemenliği»nin destekçileri olduklarını ilân etmişlerdi; yani, oldukça somut bir dille, sözümona ulusal çaplı bir Kurucu Meclis'in destekçileriydiler[102]. Nazilerin öncüleri olan «Freikorps», kendi üyelerine demokratik kurumlara bağlılık yemini ettirmişti[103]. İlginçtir, böyle bir meclisin toplantıya çağrılmasına karşı çıkan, bu ilkenin karşısına kendi «konseyler demokrasisi» istemini koyanlar Spartakistlerdi. *Rote Fahne* adlı gazetelerinde Kurucu Meclis'i «burjuva çözüm», İşçi ve Asker Konseyleri'ni ise «sosyalist çözüm» diye sunuyorlardı[104].

Rusya'da Kurucu Meclis'i fiilen dağıtanlar iktidardaki Bolşevikler olduğu halde; bu hareket, ikisi de Leninist öğretiye yabancı ama aynı zamanda tam kapsamlı bir demokrasiden yana gruplar olan Sol S.R.ler ve anarşistler tarafından da onaylanmıştı.

Bizi son çözümlemede şaşırtan Kurucu Meclis'in dağıtılmasının sorumluluğunu Lenin'in üstlenmesi değil, bu kararı alırken hayli zorlanmasıdır. Açmazın (bir açmaz vardı) getirdiği Kurucu Meclis *ya da* Sovyetler ikilemi ciddi bir zorluk doğurmuştu. Lenin'in tavrını, bir takım yazarların Lenin'in birinci değilse bile ikinci doğası diye gördükleri Makyavelciliğe yüklemek basite kaçmak olur. Aslında, başka alanlarda olduğu gibi bu konuda da, Lenin'in hareketleri önceden belirlenmiş bir stratejiye göre değişmiyordu. 1917 Olaylarını değerlendirdiği son yazılarından birinde Napoleon'un bir deyişinden esinlenmişti: «Sanırım Napoleon şöyle yazıyordu: *'On s'engage et puis... on voit.'* Serbest yorumla bunun anlamı, 'ilkin ciddi bir savaşa

girişin, neler olacağını sonraya bırakın' demektir. Evet, biz de öyle yaptık...»[105] Ocak 1918'de Rusya demiryolcuları kongresinde «bir plâna göre hareket etmedik» diyordu[106]. Lenin 1917'de umutlarını fiilî olarak sovyetlere, devrimci taarruzun yeniden başlatılmasına, proletaryanın burjuvaziye çeşitli alanlarda yepyeni bir saldırı başlatmasına bağlamıştı; yani, gördüğümüz gibi, «sürekli devrim»i tercih etmişti. Ancak bunu yaparken, pek çok açıdan, bir Rus ve uluslararası Sosyal Demokrasi'nin insanı olmayı da bırakmamıştı. Çünkü devrimin kazanımları işçi hareketinin klasik programındaki istemlerin bir bölümünü oluşturuyordu; otokratik ya da yarı-otokratik devletlerde *anayasal* rejime geçilmesi, seçim yasasında kısıtlamaların sürdüğü ülkelerde genel oy hakkının kazanılması bu istemler arasındaydı.

Bütünüyle günlük devrimci faaliyetlere gömülmüş olan Lenin, bugün tarihe sonradan baktığımızda bize çok açık görünen şeyi, iktidarın, *bütün* iktidarın sovyetlere, yani bütün sınıfları temsil etmeyen halk kurumlarına devredilmesi anlayışını, halkın seçtiği Kurucu Meclis'i Rusya'da devlet iktidarının egemen organı haline getirme düşüncesinden soyutlamış mıydı? Bize şimdi apaçık gibi görünen şey Lenin için geçerli değildi. Şubat'ın kazanımlarını önemsiz ve artık anakronik gösteren, sovyetleri yeni kurulan düzene, kitleleri sovyetlere, köylüleri toprağa ve fabrikalardaki işçilere hücum ettiren, Marx'ın ve Troçki'nin kavradığı biçimiyle sürekli devrim düşüncesini 1917 Rusyası'nın başlıca ilkesi haline getiren devrim dinamiğinin anayasal uzantılarını hemen kavramamıştı. Lenin'in bu dönemin olaylarını nitelerken duraksadığını görmemiz tesadüfî bir durum değildir. Devrimin her ileri atılımıyla (Geçici Hükümet'e karşı sovyet iktidarı uğruna savaşım, Geçici Hükümet'in tasfiyesi, Batı burjuva demokrasileriyle ittifakın koparılması, işçi denetiminin ve Kurucu Meclis'in dağıtılmasının desteklenmesi) burjuva sınırlarını aşarak *sosyalist* devrim

karakterini kuvvetlendirdiğini bugün görmekteyiz. Lenin ise bu aşamada duraksamış, yolunu el yordamıyla aramış ve yer yer kendisiyle çelişmişti.

Lenin daha sonraları «Sovyet devlet sisteminin kuruluşu»na ve «emperyalist savaştan çıkış»a, «devrimimizin sosyalist kuruluş alanındaki en temel görevleri» diye değinecekti[107]. Kurucu Meclis'in dağıtıldığı dönemde, Ocak 1918'de 3. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde konuşurken, «bugün, Sovyetler iktidardayken... burjuva-demokratik devrimden söz edilemez» diyordu[108]. Yine de burjuva devrimi sorunu Lenin'in zihninde öyle bir yer etmişti ki, sık sık, burjuva devrimden sosyalist devrime geçişle, Haziran 1918'de köylü kampındaki birliği bozan, sınıf savaşımını kıra taşıyan «Yoksul Köylü Komiteleri»nin kuruluşunu özdeşleştiriyordu. *Proleter Devrim ve Dönek Kautsky*'de tartışmaya yer bırakmayacak bir dille «*bir bütün olarak* köylülerle birlikte yürüdüğümüz *sürece* devrimimiz burjuva devrimidir» demişti[109]. Mart 1919'daki 8. Parti Kongresi'nde de, «Yoksul Köylü Komiteleri'nin örgütlenmeye başladığı andan itibaren devrimimiz *proleter* devrime dönüştü» diyordu[110].

Böylesi yaklaşımlar ve değişik tanımlamalar Lenin'i devrimci stratejinin yanılmaz ustası ve her ayrıntıyı düşünen plânlayıcısı (ister talihli, isterse şeytanca düşüncelere sahip biri olsun) görmek isteyenleri şaşırtacaktır. Lenin böyle biri değildi. Lenin devrimin asıl kuramcısı bile değil, «sadece» devrimi yapan kişiydi. Kaldı ki Lenin'i 1917'de olayların derslerine bakıp kuramsal sonuçlar çıkartmaktan kuşku götürmez biçimde alıkoyan etken de pratik faaliyetlere gömülüp gitmiş olmasıydı. Kurucu Meclis sorununa yaklaşımındaki *kuramsal* ikircimliliği buradan kaynaklanmakta ve pratikte sergilediği, üstelik çok büyük gözüpekliğe gölge düşürmektedir.

Bolşevik Parti ve Sosyalist Partiler

En çarpıcı şeyler doğrusal *şemalardır*. Bir örnek verirsek, iktidara susamış Bolşevikler, olayları tam kontrol eder hale gelir gelmez politik karşıtlarını ortadan kaldırma yolunu tutmuşlardır. İlkin Anayasal Demokratlar'ın (*) işini gördüler, sonra da sosyalist partilere baskı yapmaya başladılar. Totaliter Leninizm: Leonard Schapiro'nun Sovyetler Birliği Komünist Partisi üzerine yazdığı klasik tarih çalışmasında kusursuz biçimde özetlediği tez budur: «Sosyalistlerle uzlaşmamanın ve Kurucu Meclis'in dağıtılmasının mantıksal sonucu, devrimci terörün artık sadece burjuvazi ve sağcı muhalifler gibi geleneksel düşmanlara değil, aynı zamanda sosyalist, işçi ya da köylü olsun Bolşevik yönetime karşı çıkan herkese yöneltilmesidir»[111].

«Sosyalistlerle uzlaşmama». Yazar bu tutumu Rus devriminin önemli bir olayı olarak niteler. Ekim ayaklanmasının ve Sovyet iktidarının yerleşmesinin hemen ertesinde geniş bir sosyalist koalisyon hükümeti kurma yolu denense, komünist monolitiklik daha hiç görünmeden ve gelişmeden önlenmiş olurdu. Sorun, uzantılarıyla birlikte, dikkatle incelenmeden anlaşılamayacak kadar çok çetrefil ve çok yönlüdür.

İlk başta yapılması gereken bir gözlem var. Bolşeviklerle ılımlı sosyalist partilerin ilişkilerinin tarihi Ekim 1917'yle başlamaz. Devrim öncesi döneme uzanmaya bile gerek kalmadan, bir yanda Leninistlerle öbür yanda S.R.ler ve Menşevikler ayrılığının, Rusya'da Şubat/Ekim 1917 ayları arasında gelişen olaylar dizisine damgasını vurduğu akıldan çıkarılmamalıdır. İki kampı devrimin *bütün* problemlerinde ve son çözümlemede en temel sorunda (sınıfın kendi otoritesini kurmasına olanak tanır ve üstelik bunu gerçekten

(*) Anayasal Demokrat Parti 1 Aralık 1917'de yasaklandı. Parti'nin yayın organlarıysa çeşitli güçlüklerle karşılaşsalar bile 1918 yazına kadar çıkmayı sürdürdüler (Carr, Cilt I, s. 169).

özendirirken, burjuvaziye güvenmenin gerekli olup olmadığı) çatışmaya sokan tam bir farklılaşmaydı bu. Bolşevikler ve ılımlı sosyalist partiler bu yaşamsal noktada anlaşamadıkları için, Ekim ayaklanması söz konusu partilere *karşı* gerçekleşti. Ilımlı sosyalist partiler de bu yüzden Bolşevikler'e uzak durmakla kalmadılar, onları suçladılar da. Öfkelerindeki ve onları beğenmeyişlerindeki güçlülük fiilî kuvvetlerine de yansısaydı, Bolşevikleri ezerlerdi bile. Devlet iktidarının kaynağı olarak sovyetlerin egemenliği, 25-26 Ekim gecesi Menşeviklerle S.R.ler sovyetleri tanımayı reddedip Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ni terkettikten sonra ilân edilmişti; ayrılanlar bir daha geri dönmeyeceklerdi.

Yeni rejimin doğasına ilişkin bir anlaşmazlığın varlığını doğrulayan bu olumsuz tavrın ve kongreyi terkedişin, etiketlerindeki benzerliğe karşın, o andan itibaren birbirine düşman kesilmiş partiler arasında herhangi bir işbirliği olasılığını kesinlikle ortadan kaldırdığı sonucuna varılabilir.

Bolşevikler ile ılımlı sosyalistler (sosyalizm anlayışlarında ılımlı, ama, ileride göreceğimiz gibi, Bolşevizme duydukları nefrette hiç de ılımlı değil) arasındaki her türlü uzlaşma olasılığı ve buna bağlı olarak bir koalisyon hükümeti kurma olanağı tamamen kalkmış mıydı? Demiryolcular sendikasının girişimleri bu sorunu gündeme getirmişti. Sözkonusu sendika 29 Ekim'de asıl olarak Lenin'in hükümetini hedef alan bir ültimatom yayınladı. Demiryolcular sovyetlerde temsil edilen bütün partileri kapsayan bir koalisyon istiyorlardı: Bu gerçekleşmezse, ülke çapında genel greve gideceklerdi. Aynı gün Bolşevik Merkez Komitesi (Lenin'in yokluğunda) demiryolcuların «öneri»sini ele almak üzere toplandı. Toplantıda, koalisyon sorununu ele alacak bir konferansa katılma kararı çıkarıldı. Dahası, toplantıya katılanların oybirliğiyle kabul ettikleri kararın sözleriyle, «Hükümet'in temelini genişletmenin gerekli olduğu»[112] düşüncesine iyice yat-

kındılar. Görüşmeleri yürütecek bir heyet seçildi: Anlamlıdır ki heyet üç sağcı Bolşevikten oluşuyordu: Ryazanov, Sokolnikov ve Kamenev. Sokolnikov ile Kamenev Merkez Komitesi toplantısında gelecek hükümette, aşırı sağ eğilimliler dahil, *bütün* sosyalist grupların yer almasından yana konuştular[113]. Bolşevik liderler daha da ileri gidip «Kongre'yi terkeden partiler»in delegelerinin eklenmesiyle Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi'ni genişletmeyi kararlaştırdılar; yalnız genişletme nispî temsil ilkesine göre yapılacaktı[114].

Görüşmeciler 1 Kasım'da Merkez Komitesi'ndeki arkadaşlarına «koalisyon konferansı»nın nasıl ilerlediği konusunda bir rapor sundular. Kamenev, Sokolnikov ve Ryazanov, ılımlı sosyalistlerin *burjuva* temsilcilerinin Petrograd ve Moskova Belediye Konseyleri üyelerinin de eklenmesiyle Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi'nin genişletilmesi istemini, yeni rejimin *Sovyet* karakterini tartışılır duruma getiren bir istem olarak görmüşlerdi. Ilımlı sosyalistlerin bu adımı karşısında Lenin konferansa düşmanca bir tutum takındı. Kaldı ki Bolşevik delegeler raporda S.R. ile Menşeviklerin ileri sürdükleri başka bir koşula daha işaret etmişlerdi: Lenin ya da Troçki hiçbir durumda koalisyona alınmayacaktı[115]. Lenin görüşmelerin «askıya alınmasını» resmen önerdi. Ancak önerisi 4'e karşı 10 oyla reddedildi. Bolşevik delegeler koalisyon hükümeti kurma girişimlerine bu doğrultuda devam ettiler.

Merkez Komitesi'nin ertesi günkü toplantısında Lenin bir mevzi kazandı. «Merkez Komitesi içindeki muhalefet»e meydan okuyan önergesi 5'e karşı 10 oyla kabul edildi. Beyni Kamenev olan «muhalefet», elini Sovyetler Kongresi Merkez Yürütme Komitesi'nde açmıştı. Kamenev bu önemli organın başkanıydı. Görüşmelerin alacağı yönü önceden kestirerek Halk Komiserleri Konseyi'nin istifa etmesini, yerine bir koalisyon hükümeti kurulmasını önermişti. Kendisini destekleyen öncü Bolşevikler arasında, Parti Merkez Komitesi üyesi ve Sanayi ve Ticaret Halk Komiseri No-

gin, başka bir Merkez Komitesi üyesi Rykov, Tarım Komiseri Milyutin, Yiyecek İşleri Komiseri Teodoroviç de vardı (ki Kamenev'le bir kez daha ittifaka giren Zinovyev'i anmaya bile gerek yok)[116]. Yani parti liderleri arasında güçlü olan ılımlı eğilimdi. Lenin, «sovyetlerdeki azınlığın ültimatom ve tehditlerine boyun eğmek sadece Sovyet iktidarının değil, demokrasinin kendisinin de kesin olarak reddedilmesi anlamına gelir, çünkü böylesi ödünler çoğunluğun kendi çoğunluğundan yararlanma korkusuna işaret eder» diye çerçevesini çizdiği bir karar tasarısı önerdiğinde[117], tartışma belli belirsiz bir savaşa yol açtı. İlk oylamada Lenin'in tasarısından yana 6, aleyhte de 6 oy çıkmıştı; ikinci oylama yedi yedi bitti; nihayet üçüncü oylamada Lenin bir oy farkla (7'ye 8) kazandı[118].

Yenilgiye uğrayan azınlık «Yaşasın Sovyet Partilerinin Hükümeti!»[119] sloganını atarak Merkez Komitesi'nden ayrılmayı kararlaştırdı. Azınlık kesim liderlerin üçte birini kapsıyordu: Kamenev, Zinovyev, Rykov, Nogin ve Milyutin. Ilımlı sosyalistlerle anlaşma zemini bulmaya büyük bir istek duyan başka Halk Komiserleri de görevlerinden istifa ettiler. Bu umutlarında olağan dışı bir yan bulunmadığı halde (çünkü, Amerikalı tarihçi R. Daniels'in işaret ettiği gibi, Ekim ayaklanması sırasında Bolşeviklerin genelde ülkeyi tek başlarına yönetmeleri gibi bir görüşleri yoktu[120] ve Sol komünistler de, alışılagelmiş radikalizmlerine karşın, Bolşeviklerin çoğunluğu elde tutmaları koşuluyla bir koalisyon yanlısıydılar[121]), tavırlarındaki inatçılığı bırakmadılar. Onların istedikleri türden bir anlaşma sağlanmasının koşulu, Menşeviklerle S.R.lerin de Bolşeviklerinkine benzer bir ruh hali taşımalarıydı. Ama, Bolşevik âşıklar sadece düşmanlık, aşağılama ve uzlaşmazlıkla karşılaştıklarından, istedikleri türden bir evlilik gündem dışıydı.

Partisi adına konuşan bir Sosyalist-Devrimci şunları söylüyordu: «Bizim açımızdan Bolşeviklerin katıldığı bir hükümet düşünülemez»[122]. «Ülke, Bolşeviklerin

döktükleri kanı asla **bağışlamayacak»**, diye sürdürüyordu sonra[123]. Menşevikler bu görüşü desteklediler. Tartışmanın yeniden başladığı 30 Ekim sabahı, iki ılımlı sosyalist partinin temsilcileri yenilenlerden değil de kazananlardan gelse daha uygun sayılabilecek istemlerle öne çıktılar. Bolşevikler Kızıl Muhafızlar'ı silâhsızlandırmaya, Kerensky'nin birliklerinin başkente direnişle karşılaşmadan girmelerine izin vermeliydiler! Ancak, Petrograd'daki Kadet subaylarının Bolşevik karşıtı ayaklanmasının yenilgiyle bittiği haberi alındığında, S.R.lerin bir bölümü (hepsi değil ama) ılımlı bir tutum takındılar. Birkaç Bolşeviğin hükümete kişi olarak alınabilmesi konusunu düşünmeye hazır olduklarını söylediler (*) (yine de bu hoşgörülü tutum Troçki'yi ve Lenin'i kapsamıyordu).

Görüşmeler bu temelde 1 Kasım'da yeniden başladı. Bolşevik delegeler, gördüğümüz gibi, muhataplarına en kapsamlı ödünleri vermeye hazırdılar. S.R.ler ise konferans çalışmalarına katılmalarının sadece uğradıkları askerî başarısızlıklara bağlı olduğunu kabul etmişlerdi. Ertesi gün S.R.ler ve Menşevikler ortak kararlarını açıkladılar: Görüşmelerin «askıya alınılması»yla yetinilmeyecek, bütünüyle son verilecekti. Amerikalı tarihçi Radkey bu bağlamda şu sonuca varır: «Sosyalist-Devrimci Parti ilk başta uzlaşmaz bir tutum takındı; ama felâket karşısında tutumlarını gevşettiler, hatta iktidarı paylaşmak üzere düşmanlarının arka yoldan dolanmasını istediler»[124]. Bu davranışlarının gerçekçilikten yoksun olduğunu, tamamen saç-

---

(*) S.R.lerle Menşeviklerin koalisyon görüşmeleri sırasındaki tutumu üzerine bak: özellikle, Radkey, *Sickle*, s. 65-72. Koalisyon hükümeti kurulamayışını iç savaş sırasında Bolşeviklerin uyguladıkları terör rejimini açıklayan önemli bir faktör olduğunu düşünen L. Schapiro, SBKP (B) ile ilgili tarihinde, S.R.lerin ve Menşeviklerin olumsuz tutumları hakkında tek kelime etmez. Sadece *Origin* adlı çalışmasında kısa bir dokundurmayla yetinir (s. 71-2).

ma geldiğini düşünebilmek zordur. Aslında, görünüşe bakılırsa, S.R.lerle Menşeviklerin koalisyon görüşmeleri sırasında izledikleri politikaya gülüp geçmek gerekir. Çünkü bu politika yine aynı yazarın çok iyi özetlediği bir mantıkla çakışıyordu: «Son çözümlemede görüşmelerin kesilmesine yol açan etken Bolşeviklerin Sovyet yönetim biçiminde ısrar etmeleriydi»[125].

Sorunun kökeni buydu. Bolşevik liderler içinde ılımlı sosyalistlerin anti-Sovyet tutumlarına karşı *Sovyet rejimini* feda etmeye hazır olanlar azınlıktı (önemli ama yine de azınlık). Geride kalan kesim, en az onlar kadar hükümetin bileşimini genişletmeye istekli oldukları halde, böyle bir teslimiyeti gönülden kabul edemiyorlardı. Lenin'e gelince, arkadaşlarına kıyasla ne daha çok, ne daha az uzlaşmasızdı (sadece daha açık görüşlüydü). Nitekim Sol S.R.leri hükümete sokma konusunda harcadığı çabalar, Lenin'in iktidarı kendi partisi adına tekelleştirmeye niyetli ya da bunda inatçı olmadığını gösterir (*). Komünist monolitikliğin kökenlerini, Bolşeviklerle sosyalist karşıtlarının bir koalisyon hükümeti kurma girişimlerinin başarısızlığa uğramasından başka yerlerde aramamız gerekmektedir (**).

Sosyalist-Devrimciler, Menşevikler ve Anarşistler

İşte böylece, Leninistler, Bolşeviklerle Sol S.R.ler

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 72.

(**) Cambridge, Mass.'de Rus devriminin 50. yıldönümü üzerine yapılan bir kollokyumda, ikisi de komünistlere sıcak bakmayan tarihçiler olan Fainsod ve Geyer, Bolşeviklerin «görünüşte sosyalist partiler koalisyonundan yana oldukları, diğer partiler işbirliğine girmeyi reddettikleri için tek başlarına yönetmeye zorlandıkları» görüşünü paylaşmışlardı (Ed: Pipes, *Revolutionary* Russia, s. 217).

arasındaki kısa işbirliği dönemi dışında (*), genellikle kendi iradelerine de karşı olarak bütün devlet iktidarını kendi ellerinde topladılar; öteki sosyalist partilerle paylaşmadılar. Yeni rejim bununla da kalmadı, sözkonusu partileri yasaklamaya, üstlerinde baskı kurmaya yöneldi. Bolşeviklerin sosyalist karşıtlarına, ayrıca kimi koşullarda onların müttefikleri gibi davranan anarşistlere karşı takındıkları bu tutum (**), gerçekten de suç sayılabilecek bir iktidar arzusunu, ölümcül bir monolitiklik eğilimini gösteriyor denebilir.

İlk bakışta en rahatsız edici şey *Sosyalist-Devrimciler'in* durumudur. Çünkü Lenin, nüfusun çoğunluğuna dayanmaya, dolayısıyla politik sözcülüğünü S.R. Partisi'nin yaptığı köylülüğün desteğini alma gerekliliğine ilgisini dile getirmişti. Ocak 1918'de 3. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde şu konuşmayı yapıyordu: «Rusya'da işçi sınıfını ve köylülerin çoğunluğunu, bütün emekçi ve sömürülen sınıfları, toprak sahipleriyle ve burjuvaziyle savaşa giren tek ve ayrılmaz bir güç olarak birleştirebilecek olan şey yalnızca iktidarın uzunca bir süre korunabilmesi olabilir»[126].

Bu etkenle karşılaştırıldığında S.R. Partisi'nin devrimci geçmişine dayanan başka etkenler önemsiz görünebilir; hep kahramanca olmakla birlikte genelde etkisiz savaşımlardan oluşan geçmişlerinin, S.R.lerin Bolşevikler iktidarı aldıkları zamanki toplumsal karakterleri ve politik yönelimleriyle bir ilintisi olmaması, ondan çok uzak kalması nedeniyle bu durum daha da geçerlidir. S.R.lerin sırtlarını Sovyetler Kongresi'ne nasıl çevirdiklerini daha önce görmüştük. Bu karar Ekim ayında çoğunluğu Bolşeviklere kaptırmalarından kaynaklanmıyordu yalnızca. S.R.ler sovyetlerdeki çoğunluğa sırt çevirmekle kalmadılar, *Sovyet rejiminin kendisine* de karşı çıktılar. Eylül 1917'de S.R.lerin denetimindeki *Izvestiya* gazetesi, «sovyetlerin yararlılığı

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 72-73.

(**) Bkz. Birinci Cilt, s. 251.

sona eriyor» diye yazmıştı. Bir ay sonra da: «Otokrasi ve bürokratik rejim çökünce, demokrasinin geçici olarak sığınabileceği bir barınak olsun diye sovyetleri yarattık. Şimdiyse barınağın yerini alabilecek daha uygun bir dev yapı inşa etmek üzereyiz; bu yüzden insanların daha rahat bir eve taşınması doğaldır»[127].

S.R.lerin 1917 sonbaharında «geçici barınak» Sovyetlerin sefil durumuna karşı yeni binaların (gözlerinde canlandırdıkları şey Kurucu Meclis'ti) konforunu tercih etmelerinde şaşırtıcı bir yan yoktu. S.R.ler üzerine yazan başlıca ve en titiz tarihçinin anlattığı gibi, toplumsal temellerinden başlayarak herşey böylesi bir tercihi öne çıkarıyordu: «Sosyalist-Devrimci Parti'nin özü kırsal kesimdeki aydınlardı: Köy kâtipleri, papaz çocukları, *zemstvo*larda ve kooperatiflerde çalışanlar ve öncelikle köy öğretmenleri»[128]. Bu tipik küçük burjuva unsurlar, çok geçmeden, 1917 yılı biterken, muhafazakâr, hatta gerici bir çizgiye dönmüş Anayasal Demokratlar'ın hattına cekildiler. Bunun nedeni, S.R.lerin Şubat-Ekim arasında partilerinin kuruluşundan beri programlarında yer alan kendi istemlerini desteklemeyi kabul etmemeleri, köylülüğün geniş malikâneleri paylaşma girişimlerine yer yer şiddetle karşı çıkmalarıydı.

> Popülist /yani S.R./ aydınların geniş bir kesimi açıkça kabul etmeden Kadet /Anayasal Demokrat/ kampına geçmişlerdir. Eski inançları kaybolduğu halde eski S.R. adına yapışıp kaldılar... Kendilerini Sosyalist-Devrimciler olarak adlandırmaya devam eden bu insanların istedikleri son şey toplumsal devrimdi; çünkü toplumsal devrim savaşı durdurur, yaşamdaki statülerini tehlikeye sokar ve S.R.lerin tapınası bir hayranlık beslediklerı Kadetleri öfkelendirirdi[129].

S.R. grubu Kurucu Meclis'te «Rus toplumundaki en muhafazakâr unsurlardan birini» temsil edecekti[130] S.R.ler köylü partisi olma durumlarını kesin olarak sürdürdüler, ama, E.H. Carr'ın söylediği gibi, Bolşevik-

lerin iktidara gelişinin ardından gerçekleştirilen toprakların bölüştürülmesi sırasında bütün yeteneklerini sergileyerek korudukları *varlıklı* köylülerin çıkarlarıyla daha yakından ilgilenen bir partiydiler[131].

O zamanki Sosyalist-Devrimci Parti buydu. 1917'den önce devrimci, Şubat ve Ekim arasında muhafazakâr, Sovyet rejiminin ilk günlerinden, hatta ilk saatlerinden itibaren karşı-devrimciydi. S.R. Partisi Merkez Komitesi çoğunluğu, 26 Ekim 1917'de çabalarını bundan böyle Bolşeviklere karşı *silâhlı* eyleme geçmekte yoğunlaştırmayı kararlaştırdı (*). Alındığı sırada gizli tutulan bu karar kamuoyuna, Aralık 1917'de Petrograd'da açık olarak yapılan S.R. Partisi 4. Kongresi'nde duyuruldu. Plânın uygulanması görevi, parti merkez komitesi seçimlerinde en çok oyu toplamış, partinin en etkili kişiliği olan Abraham Gotz'a verilmişti. Ama çok geçmeden, Gotz'un karşı-devrimci plânını yürürlüğe koymakta S.R. eylemcilerine güvenemeyeceği anlaşıldı. Bu yüzden Gotz dikkatini önce başkentte bulunan Kazaklara, daha sonra, Kazaklar red yanıtı verdiklerinde, muhafazakâr görüşleriyle tanınan «junker» okullarına, Kadet subaylara çevirdi. Kadetler, Gotz'un silâhlı eylemi olanaklı kılmakta belirleyici rol oynayan bir ittifaka girdiği monarşist Purişkeviç'in teminatlarını kabul ettiler. 29 Ekim'de Petrograd'ın sessizliğini bozan, ama Kızıl Muhafızlar'ın fazla zorluk çekmeden bastırdıkları Kadet subayların ayaklanmasının arka plânı böyleydi. Bu yenilgi karşısında kimi S.R. liderler, yakın gelecekte Bolşeviklere karşı bir taarruz başlatması beklenen Ordu mensuplarıyla güçlerini birleştirmek üzere cephenin yolunu tuttular. S.R.ler içinde Sol'a daha yakın sayılan eski Tarım Bakanı Çernov cepheye önceden gitmişti bile,

---

(*) S.R.lerin Bolşeviklerin iktidarı ele geçirişlerinden sonraki karşı-devrimci faaliyetleriyle ilgili anlattıklarım asıl olarak Radkey'in çalışmasına dayanmaktadır: *Sickle*, s. 18-39.

orada başkentin hızla yeniden ele geçirilmesi plânları üzerinde çalışmaktaydı[132].

S.R.lerin Kurucu Meclis'in dağıtılışından önceki ve sonraki karşı-devrimci faaliyetlerine burada ayrıntılarıyla girmeyeceğim. Yalnız kesin olan bir nokta var: S.R.ler karşı-devrimci kampta iç savaşı başlatan öncülerdi. Kasım 1917'de kurmuş oldukları askerî komisyon Lenin'le Troçki'nin kaçırılmasını plânlamış, bunun hazırlıklarını bir grup subaya emanet etmişti[133]. Ayrıca, Ocak 1918'de Petrograd sokaklarında düzenledikleri ve Kurucu Meclis'i destekleyen gösteri eğer barışçıl geçtiyse, bunun nedeni S.R.lerin silâhsız bir eylem istemeleri değil, yalnızca silâh bulamamalarıydı. Parti liderlerinin ilk başta tasarladıkları plân, tam tersine, Sovyet Hükümeti'ni devirmeye yönelik şiddete dayalı bir girişimdi: «Haftalar boyu bu amaç doğrultusunda hazırlıklar yapıldı. Ama yeni yılla birlikte tam anlamıyla askerî bir darbenin başarıya ulaşamayacağı açığa çıktı»[134].

Kurucu Meclis'in dağıtılışının ardından, S.R.ler kendi yöntemlerini partilerinin eski geleneklerinden aldıkları bir silâhla (bireysel terörizm) birleştirmeyi kararlaştırdılar. İlkbaharda Lenin'e suikast girişiminde bulunmayı plânladılar[135]. Haziran 1918'de bir adamları Bolşevik lider Volodarsky'yi öldürürken, bir ay sonra hükümet kampının önemli simalarından Uritsky de öldürüldü[136]. Bütün olarak alındığında, Temmuz'dan itibaren ülkeyi baştan başa kaplayan iç savaşta, S.R.ler son derece önemli bir rol oynadı. Daha Mayıs ayında, 8. Konferans'larında, «Bolşevik diktatörlüğü devirip, genel oy hakkına dayanan ve Almanya'ya karşı savaşta Müttefiklerin yardımını kabul etmeye eğilimli bir hükümet kurmayı» kararlaştırmışlardı[137]. S.R.ler Rusya'da kurulan bütün anti-Bolşevik hükümetlerde geniş ölçüde yer aldılar, üstelik çoğunlukla o hükümetleri yönlendiren konumdaydılar. Bu tür hükümetlere, açıkça gerici bir programla kurulsalar bile katıldılar. Örneğin, 1918 sonbaharında oluşturlan

«Tüm-Rusya Geçici Hükümeti»nin programı «ülkenin üretici güçlerinin Rus ve yabancı özel sermaye yardımıyla geliştirilmesini, özel inisiyatif ve girişimin teşvik edilmesini» içeriyordu[138].

Eski liderleri Çernov'un, Bolşeviklere duyduğu nefrete karşın, «içimizdeki ılımlıların anti-demokratik güçlerle yapılacak bir koalisyona rıza göstermekteki zayıflıkları ve monarşistlerin sağladığı ilerlemelerle dehşete düştüğü»nü söylediği bu örgütün sosyalist ve devrimci geçmişinden geriye kalan neydi? Çok sayıda S.R.in monarşizme kayması 1918 sonbaharında yeni bir olgu değildi. Jacques Sadoul, o yılın Nisan ayında Moskova'dan gönderilen bir mektupta, S.R. liderleriyle yaptığı görüşmelerden çıkardığı sonucu şu sözlerle özetlemişti: «Şimdiye değin açık biçimde kabullenmeseler bile, içlerinden birçoğu, özel sohbetlerde, monarşinin restorasyonu gerekliliğini itiraf ediyorlar»[140].

Şubat 1919'da, iç savaş sonrası aylarda, Moskova ve Samara'da anti-komünist hükümetlerde yer almış kimi S.R.lerin tutumlarında bir değişiklik olduğu doğrudur. Sovyet rejimiyle uzlaşma yapmanın yollarını aramaya karar vermişlerdi: Ne var ki, partilerinin başkentte gizlice toplanan 9. Konferans'ları «uzlaşmacıları» mahkûm etmiş, onlar da partiden ayrılmışlardı[141]. Bu arada Bolşevikler de Haziran 1918'de yasakladıkları S.R. Partisi'ni yeniden yasallaştırarak azınlığın tavır değiştirmesine olumlu tepki göstermişlerdi (*). Yalnız bu hoşgörü jesti işe yaramayacaktı. Çünkü iç savaşın çalkantıları ortasında tek tek birkaç S.R.in kararsızlık ve duraksamaları asıl gerçeği değiştiremezdi: Ekim devriminden önceki ve sonraki sınıf çatışmalarında S.R. Partisi karşı-devrim bayrağını omuzlamış, bütün kuvvetiyle bu uğurda savaşmıştı. Bolşeviklerin S.R.ler konusundaki «hoşgörüsüz» yaklaşımları bu kesin tercihe bir yanıttı aslında. Menşeviklerin durumuysa bambaşkadır. Menşevikler en az

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 60.

S.R.ler kadar anti-Bolşevikti, ama onların karşı çıkışı, zayıflıkları ve partilerinin niteliği nedeniyle ister istemez başka bir biçime bürünecekti.

Sovyet iktidarı kurulduğu anda, Menşevikler oldukça itibar kaybetmiş durumdaydılar. Seçim sonuçları bir kent partisi olan Menşeviklerin kentlerdeki bütün popülaritesini yitirdiğini kanıtlıyordu. İşçi sınıfı partisi olarak da Şubat devrimini izleyen ilk aylarda proletarya arasında kazandıkları desteği yitirmişlerdi. Menşevikler Ekim 1917'de, toplumsal tabanı bulunmayan bir politik oluşum görüntüsü veriyorlardı. Etkili politikacıları ve parlak aydınları kapsayan bir gruplaşma olarak, neredeyse acınası zayıflıklarıyla, artık çok gerilerde kalmış bir dünyanın hayaletlerine benziyorlardı. S.R.lerin kırlık bölgelerde sahip oldukları sağlam köklerle zıtlık sergileyen bu zayıflığın dışında, S.R.lerle Menşevikler arasındaki başka bir ayrılık noktası, Menşeviklerin politik karakteriydi. Partileri pek çok açıdan hakiki *ılımlıları* toplayan bir gruplaşmaydı. Rus Sosyal-Demokrasisi kurulalı beri Bolşeviklerle sürdürdükleri uzun süreli tartışmalar ihtiyatlı ve yasallığı gözeten davranışlarının kanıtıydı. Menşevikler Şubat devriminden önce çok ürkek devrimciler olduklarını göstermenin yanı sıra, Şubat-Ekim ayları arasında sıradan politikacılar olduklarını da kanıtlamışlardı. Yenilgileri o kadar kesindi ki gelecekleri kalmamış gibiydi. Yine de, iktidarda bulundukları kısa dönemde eksikliğinin sancısını çektikleri enerjiyi sıkıntılı dönemlerinde keşfedip sergileyebildiler.

Demiryolcular sendikasının koalisyon hükümeti kurulması düşüncesiyle düzenledikleri görüşmeler sırasında, Menşevik temsilci sözlerine Bolşeviklerle konuşmaya uygun biricik dilin silâhların dili olduğunu ilân ederek başlamıştı[142]. Gelgelelim savaş sanatı Menşeviklerin hiçbir zaman etkili oldukları bir yol olmadığından, konferans masasına oturmakta anlaştılar. S.R.ler görüşmeleri sona erdirmeye karar verdiğinde de Menşeviklerin çoğu buna uydu. Mayıs 1917'de Rus-

ya'ya döndüğünden beri partinin sol kanadına önderlik etmiş ve sağcı liderlerle derin bir anlaşmazlık içindeki Martov bu tutumu mahkûm etmişti.

Aralık 1917'de, Menşevik Partisi'nin Petrograd'da açık olarak topladığı olağanüstü kongrede, Martov'la grubu Lieber'in önderliğindeki sağ eğilim karşısında konumlarını kuvvetlendirdiler. Lieber, yoldaşlarını «bütün anti-Bolşevik güçlerle bir kavga ittifakına» katılmaya çağırırken, Martov, bu aşırı görüşü sadece azınlık bir kesimin savunduğunu gösterdikten sonra, kendi yaklaşımının onaylanmasını sağladı. Kurucu Meclis'e bağlılığın ifade edilmesinin yanı sıra, belli çekince paylarıyla sovyetlere katılım sorunu onaylanmış oluyordu[143]. Martov, «o anda ütopyaların ve yanılsamaların /yani, Bolşevizmin/ etkisine kapılmış»[144] işçi sınıfından tamamen kopmak anlamına geleceğinden, anti-komünist kampa kesinlikle katılamayacaklarını açıklamıştı. Dan ise, daha sönük bir ifade tarzıyla, Bolşevikleri «silâh kuvvetiyle» devirme girişimi «suya düştüğü» için «uzlaşma konumuna» geçmenin zorunluluğunu itiraf ediyordu[145].

Menşevikler 1917-18 kışı ve 1918 ilkbaharında çok küçük bir grubunu oluşturdukları (neredeyse 350 delege içinde 6 kişi) Sovyetler'in Merkez Yürütme Komitesi'nde yeniden göründüler. Sözcüleri Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ndeki tartışmalara da katılmıştı. Martov böylesi her fırsatta dikkate değer bir çarpıcılıkla Bolşevik hükümetin politikasını mahkûm etmekten kaçınmadı. Menşevik muhalefet uysal ve saygılı bir muhalefet değildi.

Açıkça yayımlanmaya devam eden Menşevik gazeteler, zor koşullarına karşın (*), komünist politikanın çeşitli yanlarına saldırıyı da kesmediler. Kızıl Or-

(*) 1917 «Temmuz günleri»nden sonra Bolşevik basın gibi. Menşevik basın da çeşitli yasaklama ya da kapatma önlemlerine karşın, yayını sürdürmek üzere sık sık başlıklarını değiştirmek zorunda kalıyordu.

du'da Çarlık ordusundan gelme subayları kullandıkları, ayrıca işçi sınıfını çalışma disiplinine almaya yönelik ilk girişimleri için Sovyet Hükümeti'ne ağır eleştiriler getiriyorlardı (*). Menşevik basın 1918 ilkbaharında günlük gazeteleriyle olsun periyodik yayınlarıyla olsun önemli bir yer tutuyordu[146]. Sovyetler seçimlerinde kendi önerdikleri parti adaylarını desteklediler ve ülkenin ekonomik sıkıntıları ağırlaştığı için önemli oranda oy toplamayı başardılar. Örneğin Tambov'da Menşevikler kent Sovyet'inin çoğunluğunu kazanmayı bile becerdiler[147]. Başka yerlerde seçimlere katılma yanlısıydılar, ya da seçimlere katılmaları Bolşeviklerce engelleniyordu[148].

Menşevik Partisi Mayıs 1918'de resmen ve açık olarak topladığı yeni bir konferansta Müttefikler'in Rusya'ya müdahalesini mahkûm ederken (Sol'a doğru bir adım), Kurucu Meclis'e bağlılıklarını da yineledi (Sağ'a adım)[149]. Partinin çoğunluğu, karşı-devrimi destekleyen muhafazakâr kanat dışında, yeni başlamış iç savaşta tarafsızlığını koruma çabası içinde olan bir izlenim vermişti. Bunun için, Mayıs sonunda, Almanya'yla savaşı sürdürmek üzere Batı Cephesi'ne nakledilmiş Rusya'daki Çekoslovak Lejyonu Bolşeviklerle silâhlı çatışmaya girdiğinde, demiryolcular içindeki sendikacıların nasıl bir tutum benimsemeleri gerektiği sorusuyla yüz yüze gelen Menşevikler, sendikacılara tarafsız kalmalarını salık verdiler. Bu öğüdün çok belirsiz kaldığı hissedildiğinde ise, Menşevik Merkez Komitesi, sürdürülmesi gereken tarafsız tutumun «Çeklere dostlukla, Bolşeviklere düşmanca» olacağı şeklinde bir açıklama yaptı[150].

Martov'la arkadaşlarının Menşevikler içindeki bütün farklı eğilimlerin desteğini toparlayabilecek, bütünlüklü bir politikayı belirlerken yaşadıkları sıkıntılar ne olursa olsun, Sovyet Hükümeti onlara ve S.R.le-

(*) Carr, Cilt II, s. 111; Deutscher, *Prophet Armed*, s. 409–10. Bolşeviklerin işçi politikası üzerine bkz. İkinci Cilt, s. 181.

re karşı çok ciddi bir karar aldı. 14 Haziran 1918 tarihli bir kararnameyle bu iki partinin temsilcileri Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi ve kongrenin Merkez Yürütme Komitesi'nden çıkarılıyor, bütün yerel ve bölgesel sovyetlerin aynı şekilde davranmaları isteniyordu. Menşeviklerin «bekleme» politikasına olumlu yaklaşan ama S.R.'lerin samimi karşı-devrimci tavırlarıyla kışkırtılan komünist monolitik çizgi kesin bir ileri adım atmıştı.

1918 Yazının ardından, iç savaşın hızla gelişmesiyle birlikte, Menşevikler görece türdeş bir grup oluşturmakta çok zorlandılar. Aralarında uzlaştırılması kolay olmayan bir dizi ayrılık noktası çıktı; geleneksel disiplinsizlikleri ve örgütsüzlükleri nedeniyle bunların üstesinden de gelemiyorlardı. İki aşırı uç azınlıktaydı. Lieber'in liderliğindeki bir uç Bolşeviklere karşı silâhlı savaşımı savunuyor, yer yer bu savaşıma fiilen katılıyordu[151]. Parti Merkez Komitesi karşı-devrime aktif olarak katılan üyelerini kovmuştu, ancak bu karar ne bu davranışlara giren bütün Menşeviklere uygulanmış, ne de fiilen yürürlüğe konmuştur. Çünkü ülkenin sınır bölgelerindeki karşı-devrimci Menşevikler kendilerini hâlâ parti üyesi ve temsilcisi sayıyorlardı. Aşırı soldaki diğer azınlık ise, Sovyet Hükümeti'yle, hattâ Komünist Parti'yle uzlaşmayı savunup, bunu hayata geçiriyordu[152]. Merkeze gelince, Merkez Komitesi'nin çoğunluğu, Ekim'den önceki dönemde yitirdiği lider görünümünü 1917'den sonra yeniden kazanmış olan Martov'un çevresinde toplanmıştı.

Martov'un Sovyet Hükümeti'ne ve bunun uzantısı olarak Menşeviklerin çoğunluğuna bakışı, kavrayışlı ve Martov'u seven, «yarı-sadık» bir biyografici tarafından anlatılmıştır[153]. Paradoksaldır, Menşeviklerin liderlerinin komünist rejime yaklaşması partinin yasaklanmasından sonra gerçekleşmiştir. Martov'un ve partisinin iç savaştaki tutumu Menşevik Merkez Komitesi'nin Moskova'da Ekim 1918'de toplanan beş günlük

bir konferansında belirlenmişti. Menşevik liderler bu son kararla devrimin kazanımlarını savunduğu sürece Lenin hükümetini destekleme, ama hükümetin hemen toplumsallaştırma politikasına, Bolşevik Parti diktatörlüğüne ve terör uygulanmasına karşı çıkma çizgisini benimsediler. Bu değişimin öylesine ince çekince payları vardı ki, değişimin beraberinde getirdiği şeyleri herkesin kavrayıp kavrayamayacağı belirsiz kalmaktaydı. Konferans, Parti'nin «bir ilke olmasa bile gerçeklik olarak kabul ederek, Sovyet rejimini savaşımın hareket noktası olarak alma zorunluluğunu» dile getiriyor, aynı zamanda «halk egemenliği düşüncesine, genel oy hakkına ve Kurucu Meclis'e» bağlılık sürdürülüyordu. Karar, olayların yakın gelecekte Kurucu Meclis'in açılması savaşımının yeniden başlatılabileceği biçimde gelişmesi umudunu da içermekteydi[154].

Bu belge, bütün kılı kırk yaran ve çelişkili diline karşın, açıklandığı zaman, Bolşevik liderlerde iyi bir izlenim bıraktı. Nitekim Bolşeviklerin yanıtının gelmesi fazla gecikmedi. 30 Kasım'da Sovyetler'in (fiilen, Hükümet'in) Merkez Yürütme Komitesi'nin çıkardığı bir kararnameyle Menşevik Parti «yeniden yasallaştırıldı». İşte bu dönemde - *ama ancak bu dönemde* - Menşevik Merkez Komitesi, karşı-devrime aktif olarak katılmayı hâlâ sürdüren Parti'deki aşırı sağ unsurlardan «kesin olarak» koptu[155].

Böylece Menşevikler 1919'da ve özellikle o yılın ikinci yarısında, sovyetlerde çok az sayıda olsa bile bir kez daha görünme, çok sınırlı kaynaklarla olsa bile düşüncelerini savunma fırsatını bulabilmişlerdi. Anayasal bir muhalefet olarak politikalarını üç yönde geliştirdiler: «Sovyet yasallığı»nın savunulup Kızıl Terör'le savaşılması; ekonomik liberalleşmeye dönük önlemlerin alınmasının istenilmesi; bağımsız sendikaların yeniden kurulup işçi sınıfının haklarının geri verilmesinin desteklenmesi. Menşevikler ekonomik konularda ise Temmuz 1919'da «Savaş Komünizmi»nin gevşetilmesini istediler. Açıkça dağıtılan ve yazılmasını

önemli bir Bolşeviğin, ekonomist Larin'in özendirdiği, güzel bir düşünceyle *Ne Yapmalı?* başlığının konduğu bir kitapçıkta, Yeni Ekonomik Politika'nın önceden kestirilmesi anlamına gelen bir dizi liberalleşme önlemlerini savunuyorlardı[156].

Menşevikler'in asıl başarıları, 1919 ve 1920 yılında, işçi haklarını ve sendikaların bağımsızlığını savunmalarıdır. 1918'den önce belirli sendikal kuruluşlarda görece güçlü bir konumda olmaları ve pek çok açıdan yeni yöneticilerden kaynaklanan çeşitli baskı ve zorlamalara karşı bu konumlarını sürdürmeye uğraşmaları, sendikaları savunma politikalarının açıklaması olarak düşünülebilir. Sendikaları savunmanın yanı sıra, işçi sınıfının yaşam standartlarının düşmesinin önüne geçmeye de çabalıyorlardı ki, ikisi de geleneksel Menşevik çizgiyle uyum içindeydi. Hükümet'in giderek itibar kaybetmesi ve iç savaşın bitişine doğru devrimin gerginliğinin azalması üzerine, Menşevikler kuşkusuz işçiler arasında bir dayanak buldular. Kimi sovyet seçimleri bu kazanımları yansıtıyordu. Sözgelimi 1920'de, Moskova Sovyeti'nde 46, Harkov'da 205, Yekaterinoslav'da 120, Tula'da 50 sandalye elde ettiler[157]. Moskova'da resmî bir genel merkezleri, yasal olarak yayınlanan çeşitli gazeteleri vardı; Menşevik sözcülerin açık toplantılarda Bolşevik Parti temsilcilerine karşı çıkmak üzere söz aldıklarına da rastlanıyordu[158].

Aynı zamanda, komünistlerin gösterdikleri hoşgörü de abartılmamalıdır. Menşevikler yasallaştığında bile, bu özgürlük bıçak sırtındaydı. Kızgınlıklara, ayrımcılığa ve aşağılayıcı yöntemlere açıktı, kısa süreli tutuklamalar bile oluyordu[159]. Bununla beraber, Martov'un biyograficisinin sözlerini alırsak, Menşevikleri hedef alan «çok yönlü baskılar, tutuklamalar ve Sovyetler'den atmalar kural olmaktan çok istisnaydı»[160]. Yer yer aksayan bu hoşgörünün en ciddi sınavı, Mayıs 1920'de, Menşevik sendikacıların Moskova'yı ziyaret etmekte olan İngiliz sendikacılar heyeti onuruna düzenledikleri toplantıydı. Bu toplantıdaki konuşma-

ların içeriği elbette hükümet politikasına eleştirilerle doluydu. Üstelik olağandı bu; gelgelelim, belki provokatif bir hareket olarak değil, ama toplantıyı düzenleyenler polisin aramakta olduğu karşı-devrimci S.R. lideri Çernov'un kürsüye çıkmasına izin verdiler[161]. Yetkililer buna bir ay sonra tepki gösterdiler, ancak geç de olsa tepki sertti, özellikle sendikalarda aktif çok sayıda Menşevik tutuklandı. Yalnız, bu baskının, Sovyet demokrasisini canlandırma girişimleri üzerinde genelde çok zararlı etkilerde bulunan Polonya'nın işgali ve iç savaşın canlanması dönemiyle çakıştığı da not edilmelidir (*).

Buna karşın, Menşevik Parti 1920-21 kışına değin sistemli bir baskıya uğramadı. Komünistlerin baskı uygulamaya geçmeleri, kuşkusuz bir ölçüde, Petrograd'da Kronstadt isyanının patlamasından hemen önce, Şubat 1921'de meydana gelen grevler dalgası ve ajitasyonlarda muhaliflerinin önemli bir rol oynamalarından kaynaklanıyordu. Yine de kimi Menşeviklerin bu hareketlerinin Hükümet'i öfkelendireceği, hattâ telâşa düşüreceği kesin olduğu halde, Komünist Parti'nin katılaşan tutumunun asıl nedeni bu değildi. Komünist Parti liderleri, başlarında Lenin olduğu halde, o günlerde ne denli tecrit olduklarının, iktidarlarının ne denli sallantıda bulunduğunun ayrımındaydılar (**). Bolşevikleri Kronstadt isyanını bastırmaya, NEP'i yürürlüğe koymaya zorlayan feci ekonomik ve politik koşullarda, Komünist Parti dışındaki muhalefete daha fazla soluk aldırmamaya, Parti içi muhalefeti de büyük ölçüde bastırmaya karar verdiler. Menşevikler bu gelişmelerin ne tek, ne de başlıca kurbanlarıydı; ama mahvoluşlarının da işaretiydi. Nitekim birkaç haftalık sistemli baskı Menşevikleri Sovyet Rusya'nın politik haritasından kesin olarak silmeye yetti.

Marksist olan Leninistlerle anti-Marksist olan *anar-*

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 36.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 146.

şistlerin birarada yaşamasının önünde ciddi ilkesel engeller varken, Bolşeviklerin, özellikle de liderlerinin 1917 yılı boyunca geçirdiği evrim bu iki akımın uzlaşmasını sağlamıştı (*). Bolşevik Parti iktidara gelir ve bunun sonucunda anarşistlerin gözünde, kökten reddettikleri devlet otoritesi ilkesi ve gerçekliğini somutlaştıran bir konuma gelince, önceki süreçte kurulan ilişkileri nasıl gelişecekti? Yer yer hepsini aynı isimle isimlendirmenin anlamsız düşeceği kadar çok ayrılık noktaları bulunan anarşistler arasındaki çeşitli yaklaşım ve eğilimler nedeniyle, bu ilişkilerin en temel yanları konusunda net bir tablo ortaya çıkarmak ne yazık ki çok güçtür.

İkisi de türdeş nitelik taşımayan Anarko-Sendikalistler ve Anarko-Komünistler dışında, Anarko-Üniversalistler gibi, sınıflandırması çok zor tek tek anarşist bireyler gibi başka eğilimler de vardı. Anarşizm, pek politik canlılık göstermeseler bile, görece örgütlü anarşistler kadar canlı olan gayri resmi, gelgeç gruplaşmalarla sulanmıştı; bunlar, o zamanki öğretileriyle olmasa bile, «özgürlükçülük» felsefeleri ya da bunu gözeten genel bakışlarıyla etkindiler. Bolşeviklere katılmasına karşın kendi politik kökenleri nedeniyle anarşistlerle dostça ilişkilerini koruyan Victor Serge şu açıklamayı yapar: «Açlık koşullarında halkın geri unsurları özgürlükçü propagandistlerin içten demagojilerine olumlu tepki veriyorlardı... Kuşkulu unsurların, maceracıların, adi suçluların ve karşı-devrimcilerin içlerine sızdığını anarşistler de kabul ediyor, ama özgürlükçü ilkeleri herhangi bir kişinin örgütlerine girmesini engellemeye, ya da kişiler üzerinde denetim kurmaya olanak bırakmıyordu» (**)[162]. Yani, Bolşe-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 103.

(**) Serge, *Year One*, s. 214. Önde gelen anarşistlerden Alexander Gay (Ghe), Jacques Sadoul'la görüşmesinde, monarşist unsurların özgürlükçü harekete katıldığını kabul ediyordu (Sadoul, s. 296).

viklerin «ideolojik» anarşistler ile diğerleri arasında gözlemlediklerini iddia ettikleri ayrımın söylendiği kadar belirgin olmadığı anarşik bir durum sözkonusuydu[163].

İlkelerdeki ve yaşam tarzlarındaki temel farklılıklara ek olarak, anarşistler arasında zamanın ve mekânın özel koşullarından kaynaklanan, Sovyet taraftarlarıyla Sovyet karşıtı olanları ayıran başka bir uzlaşmazlık daha vardı. Sovyet yandaşları, daha az kötü saydıkları için bile olsa, yeni rejimle işbirliği yapmaya istekliydiler. Sovyet karşıtı anarşistler ise çok ağır bir dil kullanıyor, örneğin, insanları «kanınızı içen» «sosyal-vampirler»e (yani, elbette Bolşeviklere) başkaldırmaya çağırıyor, «Bolşeviklerin monarşist olduklarını» iddia ediyorlardı[164]. Bir de, iki cephede aynı anda savaşım yürütmek isteyen anarşistler vardı.

Kimi anarşistler «devrimin üçüncü ve son aşamasına»[165] hazırlanma gerekliliğinden söz ederken, kimileri de Bolşeviklerin işçi denetimi politikalarına, bunun yanı sıra parlamenter demokrasinin somutlaşması gözüyle baktıkları Kurucu Meclis'e olumsuz yaklaşımlarına sempati duyuyorlardı. Anarşistler, Nisan 1918'de hükümetin politik anarşizm ile maceracıların anarşizmini ayırmayı güçleştiren bir olayın peşinden Moskova'daki karargâhlarına geniş kapsamlı bir saldırı başlatmaya karar verdiği ana dek, kuvvet toplayabildiler[166]. Sonra kan döküldü; otoritelerin «suçlu unsurlar» diye niteledikleri yüzlerce anarşist tutuklandı (bunların dörtte biri hemen salıverildi)[167]. «Devrim saatimizde»[168] yardımı dokunmuş anarşistlere baskı yapmakta gönülsüz kimi Bolşevikler doğallıkla bu hareketleri onaylamıyorlardı.

Moskova'daki olaylar yüzünden, çok sayıda özgürlükçü düşüncelere sahip kişi bir anlamıyla anarşizmin kalesi olan Ukrayna'ya gittiler. Yine de iç savaş sırasında Moskova'da bile önemli sayıda anarşist kaldı. Victor Serge'ye göre, 1918 sonbaharında Moskova'da dikkate değer bir güç oluşturuyor, Sovyet iktida-

rına karşı silâhlı bir ayaklanma başlatmayı plânlıyorlardı[169]. Birçok Sovyet yanlısı anarşist Bolşeviklerle işbirliğine girerken, diğerleri de çeşitli şekillerde başkaldırıyordu. Anarşistlerin bir kısmı Moskova'da Temmuz 1918'de Sol S.R.lerin başlattıkları ayaklanmada (*) yer aldılar. Eylül 1919'da, S.R.lerin yardımıyla, önemli bir toplantının yapılmakta olduğu Moskova Komünist Partisi merkezini havaya uçurup yerel Bolşevik Komitesi'nden on iki kişinin ölümüne neden oldular. Buharin dahil ellinin üzerinde insan yaralandı[170]. Öte yandan Moskova'daki patlamadan bir ay sonra Yudeniç'in karşı-devrimci güçleri Petrograd'a yaklaşmışken, farklı eğilimdeki kimi anarşistler kenti savunan işçi kuvvetlerine katıldılar[171].

Ama komünistlerle anarşistlerin en önemli çatışması Ukrayna'da oldu. İki grubun ilişkileri istikrarsız işbirliği aşamalarından geçmişti ve bunun dayanağı, özellikle Ukrayna'da kuvvetli olan «Beyaz» güçlere besledikleri ortak nefretti. Ayrıca şiddetli anlaşmazlık aşamaları da görülmüştü; bunun nedeni de, birincisi, Nestor Mahno'nun kuvvetlerinin bağımsızlık arzuları, ikincisi, Kızıl Ordu komutanlığının başka yerlerdeki gibi Ukrayna'da da merkeziyetçi otoritesini anarşistlere de kabul ettirmede kararlı davranmasıydı. Kanlı savaşımın ayrıntıları burada anlatılamaz, ama, «Mahnocular»ın Ukrayna'da belirli anlarda Victor Serge'nin de doğruladığı türden bir «örgütlenme yeteneği» sergiledikleri iddiasını ele alabiliriz[172]. «Mahnocular»ın bütün politik partilere antipatiyle bakmaları ve iktidarı ele geçirdikleri yerlerde bütün partileri yasaklamaları (gerek Bolşevik gerekse Bolşevik olmayan örgütlere ayrımsız uygulanan bir yasak), komünist hükümetle savaşımlarını güçleştiren bir etkendi. Zaten hükümet de Ukrayna'da bir «karşı-otorite»nin varlığına katlanabilmeye eğilimli değildi. Kasım 1920'de Kızıl Ordu, Mahno'nun güçlerinden arta kalanları vah-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 73.

şice ezdi ve böylece hâlâ gerçek tarihçisini bekleyen Rus devrimiyle ilgili bir sayfayı kanla kapattı (*).

Ama bu, Rus anarşizminin Amerikalı tarihçisi Paul Avrich'in, asi denizcilerin davasına duyduğu sempatinin, titiz anlatımını ve çözümlemesini etkilemesine izin vermediği bir kitapta irdelediği Kronstadt dramı için söylenemez[173]. Avrich'in çalışması çok değerli, çünkü bu olay tutkulu duyguların sağlıklı akıl yürütmeyi alışılmadık derecede engellediği bir konudur. Bugün bile, olayın üzerinden elliyi aşkın yıl geçtikten sonra, çeşitli eğilimlerden komünistler, farklı okullardan Troçkistler, her renk ve tondan anarşistler Kronstadt konusunda çatışmakta, tartışmalar çok ender olarak dürüst geçmekte, genellikle birbirini suçlayıcı tarzda, hep de kesinlikle yararsız biçimde sonuçlanmaktadır. Leninistler (ister «komünist» ister «Troçkist» türden olsun) asıl sorunları gözardı etmeye uğraşırken, «anarşistler» sorunları ancak duygusal bir temelde ortaya koyabilmektedir. Burada bizim bütün yapabileceğimiz, asıl olarak Avrich'in kitabından hareketle, çok kısa bir özet sunmaktır.

Komünist hükümetin Kronstadt ayaklanmasındaki tutumu, bu olay kendi bağlamına oturtulmadıkça anlaşılamaz. Ayaklanma anında hükümet son derece sıkıntılı bir durumdaydı. Ayaklanma başladığında 10. Komünist Parti Kongresi'nde konuşmakta olan Lenin, Sovyet rejiminin biricik değilse bile temel direğinin durumunu şöyle anlatıyordu: «korkunç krizler»[174] ve «aşırı yokluk ve zorluklar»[175] nedeniyle «proletaryamız büyük ölçüde deklase olmuştur». Yine aynı dönemde işçi sınıfını «alışılmadık derecede yorgun, tükenmiş ve gergin» olarak anlatıyor, «ızdırapları asla bu kadar büyük ve acı olmamıştı» diye ekliyordu[176]. Kırda-

(*) Ukrayna'daki Bolşevikler/anarşistler savaşımıyla ilgili anlattıklarımı, daha iyisi olmadığından, Arshinov ve Voline'in kitaplarına dayandırıp, eksikleri Avrich, *Anarchists*'den aldığım olgularla tamamladım.

ki durum Lenin'i daha da kaygılandırıyordu. «Köylü tarımındaki kriz olgunlaşmaktadır»[177] uyarısını yapmıştı.

Gerçekten de yalnızca Tambov vilâyetinde 50.000 köylü açıkça isyan etmişti. Ukrayna'da, bir kısmının gücü bin kişiyi aşan otuz kadar partizan müfrezesi Sovyet iktidarı aleyhine faaliyet gösteriyordu[178]. Petrograd'da Şubat ayının sonunda (Moskova'daysa kısa süre önce) patlak veren büyük grevler sanayi işçilerinin o günkü huzursuzlukların dışında tutulamayacağının göstergesiydi. Son olarak uluslararası düzlemde durum güven verici değildi: Polonya'yla barış henüz imzalanmamıştı; sayıları on binlere varan «Beyaz» General Wrangel'in kuvvetleri, yenilgiye uğrayıp Rusya'yı terketmek zorunda kaldıysalar bile, fırsat doğduğunda iç savaşı yeniden başlatmaya hazır bekliyorlardı.

Ama bu demek midir ki Moskova hükümetinin önünde ayaklanmayla başa çıkarken zora başvurmaktan başka araç yoktu? Böyle bir şey söylenemez. Kronstadt'a düzeni tekrar sağlasın diye gönderilen komünist temsilciler çok hantalca ve beceriksizce hareket ettikleri için, ortalığı sakinleştirmekten çok öfkeli duyguları kızıştırmaya hizmet etmişlerdi. Bunun nedeni kendilerini düşman ve yabancı bir ortamda hissetmeleri miydi? Kronstadt denizcilerinin büyük bölümü, kesinlikle devrimin mızrak başını oluşturan kişiler değildi. Toplumsal bileşimleri 1917'ye kıyasla belirgin derecede daha «köylü»ydü[179]. Deniz üssündeki denizcilerin kırsal bölgelerdeki sefalete özel bir ilgi duymalarının asıl nedeni buydu. Ruhsal durumlarına gelince, damgayı vuran anarşist eğilimlerdi; denizcileri iyi tanıyan, kendisi de uzun süre denizcilik yapmış Bolşevik Dibenko'nun «ezeli ve ebedi ölümsüz ruhları»[180] diye betimlediği ruh halleriyle, her türlü otoriteye boyun eğmeye isteksiz, özgürlük ve bağımsızlık arzusu içindeydiler.

Demek ki komünistlerin huzursuzluğu kolayca

açıklanmaktadır. Ancak, Menşevikler, S.R.ler ve *émigré* «Beyazlar»la bağlantılı ya da onların çekip çevirdiği karşı-devrimciler diye gösterdikleri isyancılara yönelttikleri suçlamaların gerçeklikle ilintisi çok azdı. Hâlâ yasal ya da yarı-yasal bir muhalefet yürüten Menşevikler isyanı onaylamadılar[181]. S.R.ler Çernov'un şahsında, isyancılara ellerinden gelen yardımı yaptılar, ancak bu anlık bir tutumdu[182]. Karşı-devrimci *émigré* çevreler ise tabii ki, iç savaşı yeniden canlandırmayı düşünüyorlarsa, denetimini ele geçirmeyi paha biçilmez, hattâ vazgeçilmez önemde saydıkları Kronstadt deniz üssünü hedef alan bir harekât hazırlığına girişmişlerdi: Ne var ki Kronstadt'lı denizcilerin bu hazırlıklara katıldığını, hattâ haberleri olduğunu gösteren herhangi bir belirti yoktur. Yine de, isyan bastırıldıktan sonra, Kronstadt «Geçici Devrimci Komitesi» ya da ondan geriye kalanlar Paris «Beyazlar»ıyla bir anlaşma yaptılar (*). En önde gelen isimleri olan denizci Petriçenko, 1921 ilkbaharında Petrograd'da onlar adına karşı-devrimci faaliyetlerini sürdürerek «Rus Ulusal Merkezi» için aktif olarak çalışmıştı[183].

Asıl önemlisi, isyanın programı ve ideolojisidir. Kronstadt programı (**) ekonomik istemlerle tamamlanmış bir dizi politik istemden oluşuyordu. İsyancıların öncelik verdiği şeyler, özgürlüklerin geri verilmesi, komünistlerin iktidar tekelinin kaldırılması, anarşistlerin, «Sol Sosyalist Partiler»in ve sendikaların bütün haklarının yeniden tanınması, gizli oyla yeniden seçime gidilmesiydi. Köylülerin ve zanaatkârların girişim özgürlüğünün yeniden kabul edilmesini de istiyorlardı.

Burada komünist kuvvetler ile, subayların görülmediği, sadece birkaç Bolşeviğin katıldığı plebyen bir güç olan asi denizciler arasındaki savaşın öyküsünü

(*) Kronstadt/*émigré*'ler ilişkileri için bkz. Avrich, ***Kronstadt***, s. 106-233.

(**) Tam içeriği, Avrich, ***Kronstadt***, s. 73-4.

anlatmaya kalkışmayacağız. İki tarafın da ağır kayıplar verdiği çetin bir savaştı. Savaşın bitişini izleyen baskılar da çok şiddetli oldu (*). Son çözümlemede, Paul Avrich gibi kendimize şu soruyu yöneltmemiz gerekir: «Düşmanlarının yeni bir işgalin sıçrama tahtası olarak göz diktikleri en stratejik üssünde başkaldıran bir donanmaya hangi hükümet uzun süre katlanabilir?»[184]

«Kronstadt»ın dramatik yanı peşi sıra gelen baskıdan çok politik anlamındadır. Sovyet Hükümeti, kendi otoritesinin temeli olan ilkelerin uygulanmasından başka bir şey istemeyen kişilere karşı harekete geçmek zorunda kalmış ve bu olay Sovyet Hükümeti'nin kazandığı iç savaş biter bitmez gerçekleşmişti. Bir deyişle, «zaferde yenilgi» demekti. Rusya'da herşeye karşın komünistlerle işbirliğinin hâlâ olanaklı olduğu umuduna sarılan anarşistlerde, cesaretsizlik ve katılık tohumları ekilmişti (**).

Sol Sosyalist-Devrimciler Bolşevik Parti'yle hükümette işbirliği yapan tek parti olmalarıyla ilginç bir özgüllük sergilemektedirler. S.R. Partisi içindeki devrimci kanat Ekim Devrimi'nden sonraya kadar partiyi fiilen terketmemişti. İktidarın alınışından sonra Bolşevikler onları Halk Komiserleri Konseyi'ne girmeye davet ettiler[185]. Lenin onlara, yaşamsal önemdeki Tarım Komiserliği dahil üç koltuk önererek «şaşırtıcı bir sabır»[186] gösterdiyse de önerisi geri çevrildi. Tarım Ko-

---

(*) Komünistler isyanın bastırılışından aylar sonra bile ellerindeki tutukluların bir kısmını kurşuna dizdiler; Kronstadt'lıların bir çoğu yakınlarının rehin olarak tutuklandıklarına tanık oldukları gözaltı kamplarına götürülmüşlerdi (Avrich, *Kronstadt*, s. 211-15).

(**) Komünistlerle işbirliği tavrının hareketli destekçilerinden Amerikalı anarşist Alexander Berkman, Bolşeviklerin saldırısını haber veren top seslerini işittiğinde, mırıldanmaktan kendini alamamıştı: «İçimde bir şeyler öldü» (Berkman, s. 303). Bu duyguya kapılan yalnız o değildi.

miseri Bolşevik Milyutin koalisyon sorunu üzerine Merkez Komite'yle yaptığı tartışma sonucunda istifa ettiğinde (*), Lenin Sol S.R.lere yine yaklaştı, ama bu sefer de başarı sağlayamadı[187]. Nihayet 12 Aralık 1917'de anlaşmaya varıldığında, Sol S.R.ler yedi, Bolşevikler on bir Halk Komiserliği alırken, bir Sol S.R. de Çeka başkan yardımcılığına atandı.

Sol S.R.ler, toplumsal temelleri aslında orta köylülük olduğu[188], politik eğilimleri özellikle merkeziyetçiliğe düşmanlık açısından sendikalizme bir parça yakın sayılabildiği halde, hükümette kaldıkları üç ay boyunca, asıl çabalarını Bolşevik ortaklarını ılımlılaştırıcı etkilerde bulunmaya yöneltmişlerdi[189]. Karşı-devrimle savaşırken şiddet yöntemlerinden yararlanmakta isteksizdiler[190]. Nitekim hükümetten ayrılışlarının temel nedeni, kesinlikle karşı çıktıkları Brest-Litovsk barış antlaşmasının imzalanışıydı. Bu ayrılığı gidermeyi amaçlayan çabalar harcandı, ancak sorun yalnızca Bolşeviklerle Sol S.R.lerin anlaşmazlığı değildi, bu konuda Bolşevikler de bölünmüştü (**). 23 Şubat 1918'deki antlaşmanın imzalanıp imzalanmamasıyla ilgili kritik tartışma anında, Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi'nde bulunan Bolşevik ve Sol S.R. gruplar uzlaşma arayışıyla ortak bir toplantı düzenlediler. Bu toplantıya M.Y.K.'daki anarşist üyelerin de davet edilmiş olması ilginçtir[191].

Sol S.R.ler «bakanları» istifa ettikten sonra daha bir süre Bolşeviklerle görece dostça ilişkileri korumaya, en azından belli konularda işbirliği yapmaya devam ettiler. Yeni bir anayasa taslağı hazırlamakla görevli M.Y.K. komisyonlarında hâlâ temsilci bulunduruyor, çeşitli eyaletlerdeki «toprak komiteleri»ni denetliyor[192], Çeka'da önemli görevlerde yer alıyorlardı[193]. Böyle açık işbirliği biçimlerinin yanı sıra, Ukrayna'da Alman işgal kuvvetlerine karşı savaşın örgüt-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 50.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 115.

lenmesi gibi[194] daha örtülü beraberlikleri de vardı. İki parti arasındaki her türlü anlaşma ya da uzlaşma olanağını yok eden olay, hükümetin tarım politikası, özellikle «Yoksul Köylü Komiteleri»nin kurulması ve zorla yiyecek maddesi toplamak amacıyla kırlık bölgelere işçi müfrezelerini yollaması oldu. Bu önlemler sadece kulaklarda değil, Sol S.R.lerin asıl tabanını oluşturan orta köylülerde de muhalif duygular uyandırmıştı. Sol S.R.ler bu önlemleri kuvvetle protesto ettiler ama, sadece protesto etmek kendilerini tatmin etmeyince Bolşeviklerden kesin ve tam olarak koptular[195].

Terörist Narodnaya Volya geleneğinin mirasçıları ve ardılları olan Sol S.R.ler, hakiki devrimciler olarak, bütünüyle şiddet kullanılmasını benimsemediklerini dile getirmişlerdi. Temmuz 1918'de Rusya'yla Almanya'yı yeniden savaşa sokmak umuduyla Alman Büyükelçisi Kont Mirbach'a suikast düzenleyip öldürmüşler, aynı zamanda başkent sokaklarında eski müttefiklerine karşı bir isyan başlatmışlardı. Daha sonra karşı-devrim kampına geçince, Bolşevikler ile bütün Bolşevik-olmayanlar arasındaki işbirliği olanaklarının ortadan kalkması gibi onların da şansı kalmadı (*).

Leninizm ve Muhalefet

Bugün «Sovyet modeli» diye anlaşılan olguyu en azından politik kurumlar alanında ele alırsak, bu modelin büyük ağırlıkla tek-partili sistemi yansıttığını

(*) Haziran 1918'de Menşeviklerle Sağ S.R.lerin başına gelenlerden farklı olarak, Sol S.R.lerin Temmuz ayında parti olarak Sovyetlerden dışlanmadıkları not edilmelidir. O aşamada bile içlerinden görece önemli bir kesim Bolşeviklerle sürekli işbirliğinden yanaydı. Eylül'de Moskova'yı saran Kızıl Terör dalgası Sol S.R.lere dokunmamıştı (bkz. İkinci Cilt, s. 151). Yalnız, politik rolleri oldukça silikleşmişti (Schapiro, *Origin*, s. 123-6).

gözlemleriz. Komünist dünyanın en yenilikçi ya da en revizyonist kanadı (terim karmaşası Stalinist ve Stalinizm-sonrası kördüğümler nedeniyle pratikte çözülemez hale gelmiştir), bütün cesaretiyle, tek-parti anlayışının gözden geçirilmesi, toplumdaki rolünün ve işlevlerinin yeniden belirlenmesi sorunun üzerine gidebilir belki. Bununla birlikte, komünistlerin iktidarda bulunduğu ülkelerde, devlet iktidarının rakip tanımayan bir politik örgütle özdeşleştirilmesi, en azından ona dayanması gerektiği şeklindeki fiilen kutsallaşmış düşünce asla sorgulanmamıştır. Tek-parti anlayışı «Sovyet modeli»nde öyle bir yer tutar ve «Sovyet modeli» Leninizmin politik ve kurumsal uygulamalarıyla öylesine kolayca özdeşleştirilir ki; Lenin'in zamanındaki Sovyet Rusya'da, politik iktidarı kullanan biricik organın, tek-partinin ortaya çıkışı ve yerini sağlamlaştırışını belirleyen tarihsel faktörleri titizlikle çözümlemek temel önem taşımaktadır.

Sadece iktidardan değil, proletarya diktatörlüğü sonucunda büyük ölçüde politik yaşamdan da atılan burjuvaziye karşı yürütülmüş iç savaşın yarattığı koşullar, kimi sosyalist partilerin karşı-devrimci tutum alması ve bu partilerin Sovyet rejiminin meşruluğunu ilk başta pratikte tamamen kabul etmemeleri karşısında, Lenin'in savunduğu çözüm neydi? Olayların baskısı karşısında tek bir proletarya partisinin gerekliliğini doğrulayan bir politik iktidar kuramı geliştirdi mi? Kesinlikle hayır ve bunun basit bir nedeni vardı. Lenin, iktidar alındıktan sonra, neredeyse fiziksel, maddî bir anlamda, herhangi bir kuramsal sistem tasarlayabilecek bir durumda olmadığını gösterdi. Sadece iktidarın kullanılmasından esinlenen bir Leninist öğreti olmadığı için, Lenin'in devrim öncesi yazıları ve konuşmalarında tek dikkat çekebileceğimiz yan, tekpartili sisteme uzaktan yakından benzeyen bir şeyi asla ileri sürmediğiydi. Bu bağlamda, Lenin'in, Menşeviklerle Sağ S.R.lerin (1917 yılı boyunca sergiledikleri korkaklığı ve burjuvaziyi tutma eğilimi göstermek-

le yetinmeyip) sovyetlerin egemenliğini tanımayı reddettikten *sonra* Sovyet Hükümeti'ne girmelerine karşı çıktığını, buna karşılık, belli çekince paylarıyla birlikte yeni devleti kabul *etmiş* Sol S.R. temsilcilerine Bolşeviklerle beraber Halk Komiserliği verilmesini bizzat kendisinin istediğini gördüğümüzü anımsayalım.

Gerçi monolitikliğin tek başına ya da asıl olarak politik karşıtları muhalefette tutmaktan ibaret olmadığı, aynı zamanda ve öncelikle, ilkin kendi görüşlerini dile getirmelerinin, en sonunda varlıklarını sürdürmelerinin bütün olanaklarını kaldırmayı da içerdiği doğrudur. O sırada Sovyet Hükümeti, Sağ S.R. ve Menşevik partilerine birkaç aydan beri ifade özgürlüğü tanımıştı. Bu partiler Haziran 1918'de, daha önce açıklanan koşullarda yasaklandığı zaman bu özgürlük de sona erdi. O zamana değin sosyalist (ya da eski-sosyalist) basın en iyisinden hoşgörüyle karşılanıp en kötüsünden (ve çok sık olarak) çeşitli saldırılara uğruyor, ama kesinlikle susturulup yayınlanmaları engellenmiyordu. Şimdi, bununla ilintili olgulardan bir kısmını sıralayalım.

Moskova'da çıkan anarşist gazete *Burevestnik* Nisan 1918'de şunları yazıyordu: «Sınıra geldik! Kendilerini kaybeden Bolşevikler proletaryaya ihanet edip anarşistlere saldırdılar. Kara Yüz generaller, karşı-devrimci burjuvaziyle birleştiler... Bizim Kasım'ımız hâlâ gelecekte»[196]. Marksim Gorki'nin çıkardığı Sol Menşevik gazete *Novaya Zhizn* Ekim 1917 ile kapatıldığı tarih olan Temmuz 1918 tarihleri arasında oldukça kışkırtıcı bir dizi makale yayımlamış, yine de devletin şimşeklerini üstüne çekmemişti. Bu gazete «Lenin'in gösterişe yönelik vaatlerini... deliliğinin ölçüsünü» mahkûm ediyordu; Halk Komiserleri Konseyi de «yabanilerin otokrasisi» diye betimlenmekteydi. Daha aşırı sözler de vardı: «Lenin'le uşakları her türlü suçu işleme ayrıcalığına sahip olduklarını sanıyorlar». Lenin'in kişiliğine ilişkin olarak: «İflâh olmaz bir deli; deneyimli bir

psikiyatri uzmanının gözetimi altında hidroterapik tedavi görmek yerine Rus Hükümeti'nin başına geçmiş, kararnameler çıkarıyor»[197]. Bu gazetelerin daha *sağında* Sağ S.R.lerle «ortodoks» Menşeviklerin organları yer alıyordu.

Buna karşın Lenin'de, bırakın kuramsal düşünceleri, «basın özgürlüğü» hakkında partilerin hakları sorunu irdelenirken söylenenlerin ötesinde kesin açıklamalara rastlayamayız. Muhalif basının varolma hakkı, ya da bu hakkın yadsınması konusunda da kesinlikle tek bir söz edilmez. Tartışmaların alevlendiği anlarda ve arasıra az çok polemik niteliğinde sarfettiği sözlerin dışında[198], kaleminden bu konuda çıkan tek önemli metin, iktidarın alınışından ancak bir hafta sonra yazılan ve Lenin'in ölümünden çok sonraya dek yayımlanmamış, «basın özgürlüğü üzerine bir karar taslağı»ydı. Bu belgeye göre, «işçi ve köylü hükümeti açısından basın özgürlüğü basının kapitalist boyunduruktan kurtarılması, kâğıt fabrikaları ve basımevlerinde kamu mülkiyeti demektir; belirli büyüklükteki (diyelim, 10.000 kişilik) kamu grupları, gazete kâğıdı stoklarından ve buna denk düşen matbaa hizmetlerinden uygun ölçüde yararlanmakta eşit hakka sahiptirler»[199]. Lenin o anlık burjuva basının özgürlüğüne kısıtlama getirilmesiyle yetiniyor, M.Y.K.'nın önünde şunları söylüyordu: «Burjuvaziye bizi boğazlama fırsatı veremeyiz»[200]. Bu tutum önce Bolşevikler içinde şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Önde gelen parti üyelerinden Larin, hükümetin basın özgürlüğüne getirdiği kısıtlamaları eleştiren bir önerge sunduğunda, M.Y.K., Bolşeviklerin ağırlığında olduğu halde, önergeyi iki oyluk bir çoğunlukla reddetti[201].

Genel olarak konuştuğumuzda, Lenin basın özgürlüğü sorununu genelde politik özgürlük sorunuyla bağlıyor, özgürlükleri iç savaş koşullarıyla ilintilendiriyor (*), soruna baştan sona sınıfsal bir açıdan yak-

(*) Lenin Eylül 1920'de, «Ülkenin tehlikede olduğu, Kol-

laşıyordu. «'Özgürlükler' ve demokrasi herkes için *değil*, emekçi ve sömürülen kitlelerin sömürüden kurtulmaları içindir»[202]. Ama bütün bunlarda, muhalif *sosyalist* basının sistemli ve sonsuza dek yasaklanmasını içeren tek bir yan yoktu. Bolşevik yöneticilerin iç savaştaki önlemleri şiddetliliği ve pragmatik karakterleriyle kesinlikle tehlikeli öğeler taşırken, önlemleri bağlamlarından koparararak ve gözlem alanımızı komünist hükümetin ötesini kapsayacak şekilde genişletmeksizin yargılarda bulunmak ciddiyetsizlik sayılmalıdır. Sözgelimi, geniş bir basın özgürlüğü atmosferinde doğup gelişmiş ve kendi içinde çok çeşitli eğilimlerin varlığına, hattâ gelişip serpilmesine izin vermiş Alman Sosyal-Demokrasisi'ne göz atarsak, Alman liderlerin, özellikle ciddi politik kriz dönemlerinde, «basın özgürlüğü»ne Rus komünistlerden daha fazla önem vermedikleri gerçeğiyle karşılaşmak bizi şaşırtır. Alman Partisi liderlerinden Ebert'le arkadaşları, Birinci Dünya Savaşı sırasında, hattâ iktidara gelmelerinden önce, düpedüz şiddete başvurarak Sol eğilimi uzun süredir denetledikleri gazeteleri çıkarma olanağından yoksun bıraktılar[203]. Aynı Sosyal-Demokrat liderler, Kasım 1918'de devlet iktidarına yerleşince, devrimci kriz geliştikçe Spartakist ve Bağımsız Sol Sosyalist gazetelerin çıkmasını önlemek için ellerinden geleni esirgemediler[204].

Kasım 1918'deki Alman devrimi basın özgürlüğü sorunu ve bu özgürlüğün devrimci bir dönemde kullanılması açısından dikkate değerdir. Gerçekten de, burjuvazinin sahip olduğu *de facto* basın tekelinin ve bunun kriz koşullarında - olağan koşulları dikkate almazsak - kullanılmasının sosyalist davaya verebileceği ciddi zararlara iyi bir örnektir. Pierre Broué'nin Alman devrimi üzerine kitabında gözlemlediği gibi:

çak'ın Volga'ya, Denikin'in Orel'e vardığı bir anda, özgürlük olamaz» diyordu (Cilt 42, s. 209).

Kasım'dan /1918/ sonra, Sosyal-Demokratlar'la onları destekleyen güçlerin attıkları «basın özgürlüğü» sloganı nedeniyle, bilgi edinme araçları işçi sınıfının düşmanlarının elinde kaldı. *Vossische Zeitung, Berliner Tageblatt, Kreuzzeitung* ve diğerleri /Karl Liebknecht'le Rosa Luxemburg'un katledilmesini «caniler»in[205] kutlanacak biçimde ortadan kaldırılması diye alkışlayan gazeteler, M.L./ para yardımları sayesinde yaşamlarını sürdürürken, işçilerin katkıları dışında hiçbir şeye güvenemeyen devrimci işçi örgütleri, kendilerini ezen koalisyon yönetiminde, suskun kaldılar ya da çok yetersiz araçlarla düşüncelerini yayabildiler... Bu koşullarda İşçi ve Asker Konseylerini gözden düşürmeyi amaçlayan sistemli kampanyaya nerdeyse bütün basının katıldığı kolayca görülebilmektedir[206].

Bolşeviklerin Lenin'in tavsiyesiyle benimsedikleri yasakçı ve aşağılayıcı hareketleri, basın özgürlüğünün devrimci bir dönemde kullanılmasının yarattığı asıl soruna *çözüm* getirmez kesinlikle. Yine de bu önlemleri bilinçli bir totaliterizm arayışının kanıtı saymak devrim gerçekliğine gözleri kapatmak olur. Devrimcilere, burjuvazinin uyguladığı dev boyutlu baskılara (şiddeti bir kenara bırakıyoruz), Fransiskenlere özgü vazgeçme, tevekkül ve alçakgönüllülük erdemleriyle karşılık vermeyi öğütlemeye varır.

Basın, düşüncelerin ve çıkarların bir vasıtasından, örgütlerin, özellikle politik yapıların bir ifade aracından başka bir şey değildir. Bu bağlamda Lenin'in basının ifade özgürlüğü aracı işlevine bakışı temel önem taşımaktadır. Yine bu bağlamda Lenin'in anarşistlere karşı tutumu özel olarak incelenmeyi hakediyor. E.H. Carr, «*Devlet ve Devrim*'den sonra Lenin'in anarşistlere hep sıcak baktığını» düşünmektedir[207].

Profesör Carr'ın formülasyonu tartışmaya açık olsa da, bu düşünce temelsiz sayılamaz. Elbette, önceki görüşlerini yineleyen Lenin, 1918 ilkbaharında *Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri*'nde, «anarşizm ve anarko-sendikalizm *burjuva* eğilimlerdir... sosyalizmle, proletarya diktatörlüğüyle ve komünizmle bağdaşmaz»[208]

der ama, anarşizme değilse bile, anarşistlere ilişkin başka yerlerdeki çeşitli hoşgörülü, yumuşak, hattâ olumlu değinmeleriyle kıyaslarsak, bu açıklama karşısında şaşırır kalırız. Ocak 1918'de «anarşizmde kesinlikle Sovyetlerden yana olan yeni, yepyeni bir eğilim vardı» demişti[209]. Bununla birlikte Lenin'in anarşizmin belirli bir biçimine sempatisini asıl dışa vurduğu yer, Ağustos 1919'da, Slyvia Pankhurst'a yazdığı mektuptur: «Çok sayıda anarşist işçi Sovyet iktidarının samimi destekçileri haline gelmişlerdir; böylece en iyi yoldaş ve dostlarımız olduklarını, ancak yanlış anlama sonucu, daha doğrusu, yanlış anlama nedeniyle değilse bile, İkinci Enternasyonal çağında (1889-1914) egemen olmuş resmî sosyalizm Marksizme ihanet ettiği için Marksizme düşman kesilmiş, en iyi devrimciler olduklarını kanıtladılar...»[210] «*Sol» Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*'nda da, anarşistlerin 1914'ten önce sosyalizme yaklaşımlarına değinirken, «anarşistler sosyalist partilerin çoğunda devlet konusunda oportünist görüşlerin hâkim olduğuna işaret etmekte haklıydılar» diyordu (*). Sosyalistlerle anarşistleri ayıran «eski bölünme»de takılıp kalmak «modası geçmiş» bir davranıştır, çünkü «bütün ülkelerdeki işçi sınıfı hareketi yeni bir çizgi. /ya/ anarşistlerin, /ya da/ sosyalistlerin çizgisini değil, proletarya diktatörlüğüne götürebilecek bir çizgi izliyordu»[211]. Lenin, anarşist işçileri Üçüncü Enternasyonal saflarına katılmaya çağırırken akıllıca hareket ediyordu. Çünkü şunu düşünüyordu: «Gerçek komünist partilerin başarısının ölçütü, entellektüel ve küçük-burjuva unsurlardan çok pro-

(*) Lenin, Cilt 31, s. 34. Lenin, «Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi'nin Görevleri Üzerine Tezler»de, anarşistlerde Birinci Dünya Savaşı öncesi gözlenen, «İkinci Enternasyonal partilerinin oportünizmi ve reformizmine yönelik tamamen meşru nefret»e yine değinecekti (a.g.e., Cilt 31, s. 201). Üçüncü Enternasyonal'deki anarşistler ve yarı-anarşistler konusunda bkz. İkinci Cilt, s. 265.

leter kitleleri kazanmayı ne ölçüde başarabildikleridir»[212].

Yine de, diğer Marksist sosyalist eğilimlerle çatışmaların keskinleştiği bir dönemde anarşistlere duyulan bu gizlenmemiş sempati, Bolşevikler ile çeşitli özgürlükçü eğilimler arasında görece uyumlu bir işbirliği yaratmaya yetmedi. Bu başarısızlık, kimi anarşistler Sovyet düzeni *içinde* tavırlar takınırlarken, diğerlerini şiddetle karşı çıkmaya yönelten çeşitli eğilimlerden ve çok belirgin çelişkilerden kaynaklanıyordu. Bu ayırımları gözönünde tutan Lenin, ancak «ideolojik» anarşistler ile diğerleri arasında bir ayrıma gidebilmişti (*). Kalıcı işbirliği yapmalarını engelleyen başka bir etken, komünistlerin güçlülüğü ile anarşistlerin görece zayıflığının doğurduğu zıtlıktı. Önceden belirtildiği gibi, Kronstadt isyanı ve bastırılması araya kan sokacaktı. Öte yandan, Kronstadt'ta bile, isyancıların Lenin'e belirli bir sempatiyle yaklaşırken, Troçki'ye koyu bir kin besledikleri gözlenebiliyordu. Örneğin isyan ezilip komünistler üssü yeniden ele geçirdikten sonra, isyancıların işgal ettikleri bürolardaki Troçki portreleri yırtılıp parçalanmışken Lenin'inkilere dokunulmamış olduğunu gördüler[213]. Lenin, Eylül 1921'de, ülkeyi hemen terketmeleri koşuluyla, devlete karşı şiddet eylemlerine bulaşmamış bütün tanınmış anarşistlerin hapishaneden bırakılmalarını sağlayan düzenlemeleri yapma işini bizzat kendisi üstlendi[214]. Bununla da kalmadı, 1918 yazında Nestor Mahno'yla buluştu ve uzlaşmaya açık, hatta dostça bir yaklaşım sergiledi: «Anarşist-komünistlerin üçte biri size benzeseydi, biz komünistler, belli koşullarda, özgür üreticiler örgütü doğrultusunda çalışmak üzere onlarla birleşmeye hazır olurduk» (**).

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 66.

(**) Avrich, *Anarchists*, s. 211, Mahno'nun görüşmeye ilişkin kendi anlatımından aktarmaktadır *(Pod udarami kontrevolyutsii (aprel '-iyun'* 1918 g.), Paris 1936, s. 126-35).

Lenin'in, savaşta yurtsever bir tutum benimsediği ve Rusya'nın Antant ülkelerinin yanında çatışmaya katılmasını desteklediği halde, Kropotkin'le ilişkiyi kesmemesi de aynı derecede anlamlıdır. İki adam zaman zaman buluşuyor ve yazışıyorlardı. Lenin büyük anarşist lidere karşı «çok saygılı»ydı. Kropotkin de «amaçlarımız galiba aynı» dedikten sonra yöntemlerde büyük farklılıklar olduğuna dikkat çekiyor, Sovyet yetkililerin adaletsizlikleriyle ilgili olarak Lenin'e durmadan rapor verilmesini öneriyordu. Lenin bunu kabul etti ve Kropotkin de Şubat 1921'de ölene dek bu tür raporlar gönderdi (*).

Son olarak, özgürlükçü hareketin tamamen yasallaşması amacıyla, iç savaş sırasında komünistlerle anarşistleri biraraya getirmeye yönelik çeşitli denemelere bakalım. Bu çabalarda Kamenev'le Alfred Rosmer yer almıştı. Anarşistlerden kendi saflarını denetlemeleri, bir takım karşı-devrimcilerin yanı sıra, çok sayıda bulunan dengesiz ve kontrol edilemeyen unsurları tasfiye etmeleri istendi. Ama, Victor Serge'nin kaydettiği gibi, «anarşistlerin çoğunluğu örgütlenmeyle ilgili bu öneriden dehşete düşüp red yanıtı verdiler... Bunun üzerine basın organları ve binaları ellerinden alınacaktı»[215].

Yani, Lenin Ekim devriminin ardından ve Sovyet

(*) Shub, s. 384. Kropotkin'in cenaze töreni, içlerinden bir kısmı törene katılabilsin diye hapishaneden yirmi dört saatliğine bırakılmış Moskovalı anarşistlerin büyük bir gösteri düzenlemelerine vesile oldu. Lenin'in Kropotkin'in ailesine ulusal bir cenaze töreni yapılmasını önerdiği, ama red yanıtı aldığı da söylenmektedir. Törende Üçüncü Enternasyonal Yürütme Komitesi adına konuşan Alfred Rosmer, polemik içerikli dokundurmalardan bütünüyle kaçınırken, anarşist konuşmacılar hükümete saldırma fırsatını kaçırmadılar. Konuşmalar yasal olarak basılıp 40.000 adet dağıtıldı. Yetkililer Kropotkin'in evini onun anısına müzeye dönüştürdüler (Schapiro, *Origin*, s. 187; Rosmer, *Lenin's Moscow*, s. 97 ff; Avrich, *Anarchists*, s. 227-8).

rejiminin ilk yıllarında anarşistlere karşı sekterce tavırlardan uzak durup iyi niyetle davrandığı halde, ılımlı sosyalistlere ilişkin politikası oldukça katıydı. Bu noktada büyük önem taşıyan bir sorunla karşı karşıya geliyoruz: Komünistlerin, S.R.lerin tersine Menşeviklerin yaptığı gibi, Sovyet rejiminin en temel yanlarını kabul eden bir sosyalist muhalefetle barış içinde yaşamalarının olanaklı olup olmadığı konusu. Böyle bir içiçe yaşamanın kaçınılmaz olarak ciddi sıkıntılar doğuracağı açıktır. İç savaşın ve sınıflarla partiler arasındaki ilişkilerin iyice bozulmasının aşırı uçların kuvvetlenmesine yol açacağı, uzlaşma yanlısı eğilimleri yok olma tehdidiyle yüz yüze getireceği muhakkaktı. Menşeviklerin başına gelen buydu. Çok renkli Menşevik «ailesi» içinde sağcı ve yer yer karşı-devrimci eğilimlere de rastlanan türdeş-olmayışlarının, eskilere dayanan bir hoşgörü ve disiplinsizlik geleneğiyle birlikte, sıkıntıları kesinlikle arttırdığı yadsınmaz bir gerçektir. Lenin, Menşeviklerin sağcıları ve solcuları arasında «belirli bir ayrım çizgisi *yoktur*» derken; hattâ en iyi Menşeviklerle S.R.lerin, «sözde 'sağcı unsurları mahkûm ettikleri' halde», aslında onlara kıyasla *güçsüz* olduklarını bildirirken bütünüyle yanılmıyordu[216]. Ancak Lenin'in bu zorlukları aşmak üzere elini bile kıpırdatmadığı (tam tersine!) doğrudur. Lenin kendini onlara oldukça kolay boyun eğer gibi göstermiş, böylelikle Menşevikleri giderek daha az hoşgörülen bir muhalefet rolü oynamaya zorlamış, sonuçta toplum yaşamının her kesitinden tamamen silmiştir.

Temmuz 1918'deki 5. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi, muhalefetin kuvvetli biçimde katıldığı son kongreydi. Dört ay sonra toplanan kongrede toplam 950 delegenin 933'ü komünistti[217]. Menşevikler Sol S.R.lerin ayaklanmasında rol oynamadıkları halde, sonuçlara onlar (ve yanısıra Sovyet demokrasisi) da katlandı. İktidardaki Leninizmin o andan sonraki Menşevikler politikası şöyle özetlenebilir: İç savaşın gereklilikilerine tamamen uyma; böylesi bir dönemde tarafsızlığın

söz konusu edilemeyeceğine inanma; Menşevikleri ve Sağ S.R.leri aynı şeymişler gibi ele alma. İlk nokta, Lenin'in çeşitli vesilelerle doğrulanmış kafa tutulamaz mantığına denk düşmektedir[218]. Lenin, «Beyazlar»la savaşın zorunlulukları karşısında, Sol Menşeviklerle Sağ Menşevikler arasındaki ayrımın kaçınılmaz olarak önemsizleştiğini söylüyordu. Nisan 1919'daki Merkezi Sendika Konseyi'ndeki konuşmasında: «Beyaz muhafızların boğazımızı sıkmaya uğraştıkları bir anda, Menşevik Merkez Komitesi'nin politik kavgada Tula'daki grev kışkırtıcısı oldukları kesin biçimde açığa çıkmış Menşeviklerden daha iyi olduğunu (aslında Menşevik Komitesi'nin düzenli üyelerinin daha iyi olduğundan benim de kuşkum yok) düşünsek bile, ayrım yapmak olanaklı mıdır?... Belki iki yıl içinde Kolçak'ı yenilgiye uğrattıktan sonra bu konuyu ele alırız, ama şimdi değil»[219].

Lenin ayrıca, karşı-devrimci güçlerin geçici olsa bile yer yer çok önemli, görünüşe bakılırsa kesin ilerlemeler kaydetmeleri sonucu, komünist yöneticilerin çok ciddi bir durumla karşı karşıya geldiklerini gözönüne alarak, çatışmada tarafsız kalma olasılığını kabul etmiyordu. «Bizden yana olmayan bize karşıdır»[220].

Bu koşullarda, Bolşevik yöneticilerin, Menşeviklerin aldıkları kararların inceliklerini ve Martov'un «yarı bağlılığı»nı hoş karşılamaya fazla eğilim göstermediklerini söylemek bile gereksizdir (*). Yine de bu durum, Menşeviklerin Ekim 1918'deki çark edişlerinin üzerinde durmaktan, bu dönüşü olumlu bir hareket saymaktan alıkoymuyordu onları; çünkü partinin konumuna «çekidüzen vermeyi» kabul etmişlerdi. Lenin, «bu dönüşün hesaba katılması ve bundan yararlanılması» gerektiği düşüncesindeydi[221]. «Bu savaşımın /S. R.lere ve menşeviklere karşı, M.L./ pek çok sloganı donup taşlaşmıştır ve cephedeki değişikliğin bu demokratları bize yaklaştırdığı yeni dönemi doğru değerlen-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 61.

dirmemizi, etkin biçimde yararlanmamızı önlemektedir». Vardığı sonuç şuydu: «Küçük-burjuva demokratlara karşı sadece baskı ve terör taktiklerinde ısrar etmek... aptallık... olur»[222]. Aralık 1918'de de benzer şeyler söylüyordu: «Şu anda onları /Menşevikleri/ uzaklaştırmamalı, tam tersine, yarı yolda karşılayıp bizimle çalışma şansı vermeliyiz»[223]. Ama ortak çalışmanın belirli sınırları vardı: Lenin o anda Menşeviklerle «iyi komşuluk ilişkileri» sürdürmekte anlaşabilirdi, ancak hemen ekliyordu: «Siz Menşevik beyefendileri yasallaştırmaya büyük istek duysak bile, devlet iktidarını kendimize, *yalnız kendimize* ayırırız»[224]. Deyiş yerindeyse, Menşeviklerle komünistler arasında işbölümü yapılacaktı: Komünistler iktidarı elde tutarken, sadık kalarak işbirliğine girdiği varsayılan Menşeviklere *pratik* görevler verilecekti (*).

Lenin, Menşeviklerle uzlaşma konusunda asla daha aşırı gitmedi ve çok geçmeden bütün olarak Menşevik Parti'ye karşı son derece katı bir tutuma geri döndü. İç savaş bitip ülkenin harap durumu ve Komünist Parti'nin düpedüz tecrit olmuşluğu açığa çıktıkça, tutumundaki katılık daha da arttı. Mart 1919'da 8. Parti Kongresi delegelerine «Menşevikler sosyalizmin en kötü düşmanlarıdır» diye anlatıyordu[225]. Aynı yılın Aralık ayında Sovyetler Kongresi'nde konuşurken de, Menşevikleri burjuva demokrasisine geri dönüldüğünü görmek istemekle suçluyor, konuşmasını haykırışlarla sürdürüyordu: «Bize sempatilerini bildirmiş insanların böylesi açıklamalar yaptıklarını işittiğimizde, kendi kendimize, 'Evet, terör ve Çeka'dan kesinlikle vazgeçemeyiz' diyoruz»[226]. Bu sözlerin anlamı, en azından, Menşevik Parti'ye karşı teröre ve Çeka'ya başvu-

(*) Lenin Mart 1920'de Moskova Sovyeti'ne seçilmiş Martov ve Dan'la nasıl baş edeceği konusunda Kamenev'e şöyle öğüt vermişti: «Sanırım *pratik* görevler bularak 'onları yıpratmanız' gerekecek: Dan'a *sağlık müfettişliği*, Martov'a *yemek odalarının* kontrolü gibi» (Cilt 44, s. 350).

rulabileceğini ima etmekti. Her şey bir yana, Yeni Ekonomik Politika'ya geçilmesi ve tam bir politik krize girilmesiyle birlikte, baskı, birlik ve disiplinden başka hiçbir şeyin önemi yoktu. Tabii ileride göreceğimiz gibi, komünistlerin kendileri için birlik ve disiplin (*), Menşevikler için baskı. 1922'de ve daha sonra, arkadaşlarına, özellikle Adalet Komiserliği'ndeki görevlilere, Menşeviklere karşı baskıyı şiddetlendirme talimatı vermişti Lenin[227]; Politbüro'da «Beyaz Muhafızlar'ın *de facto* en tehlikeli suç ortakları»na[228] karşı «acımasız savaşım» verilmesi çağrısında bulunuyor, «ölüm cezasının (sınır dışı etmeye çevrilebiliyordu) kapsamının genişletilerek... Menşeviklerin, S.R.lerin vb. bütün eylemlerine de uygulanması gerektiğini» tavsiye ediyordu[229].

Lenin'in Menşeviklere karşı takındığı nerdeyse bütünüyle olumsuz, yer yer teröristçe tutumunun açıklaması, Menşeviklerin belli başlı hareket tarzlarının kendisinde hissettirdiği düşmanca, nerdeyse tiksindiresi duygulardır. Lenin onları, özellikle yasalcılıkları, rejimi ancak gericilikle amansız bir savaşın kurtarabileceği bir zamanda[230] teröre başvurulmasını mahkûm edişleri, daha genelde sürekli olarak belirsiz davranışlar sergilemeleri («onları Kolçak'a hizmet etme noktasına getiren belkemiksiz kararsızlıkları»[231]), kendisinin Menşeviklerin toplumsal tabanının temeldeki küçük-burjuva karakteri olarak nitelendirdiği istikrarsız ve dalgalanıp duran politikalarının zigzagları nedeniyle suçluyordu[232]. Daha somut olarak, işçileri dolaysız çıkarlarını korumak üzere grev yapmaya cesaretlendiren toplumsal ajitasyonları ve bunda hazırlıklı oluşları, Lenin'i çileden çıkarmaya yetiyordu[233]. Bu alanda elde ettikleri başarılar popülaritelerini yeniden kazandıklarına tanıklık ediyor, dolayısıyla Ekim 1917'den beri en tehlikeli oldukları bir konuma getiriyordu[234]. Menşeviklerin geri çekilme ve yenilgiler aşamasında

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 135.

sürdürdükleri eylemler, rejimin krizini derinleştirme tehlikesini doğuruyordu. Kendi içindeki ayrılıklarla baş edemeyen Komünist Parti'nin zayıflığı (*) teraziyi kaba kuvvet politikasından yana eğdiriyordu. Böylece Menşevik Parti'nin son kalıntıları da kesin olarak silindi.

Ama Lenin'in tavrının en çarpıcı ve en ağır eleştirileri hakeden yanı, Menşeviklerle Sağ S.R.'leri kendi kafasında «kaynaştırmasıdır»[235]. Bu iki partinin farklılık noktaları üzerine yeterince şey söylendiğinden, bunları temelden aynı saymanın ne kadar derin bir yanılgı olduğunu göstermek gereksizdir. Lenin'in, Kasım 1920'de, «Menşevikler, reformistler, küçük-burjuva demokratlar partimizde dursaydı, ya da merkezi sovyet organlarındaki kabarık sayılarını korusalardı, Sovyet rejimi *çok kesin biçimde* yıkılırdı»[236] demesi anlaşılabilirdi. Ama onları Sovyet Rusya'nın toplumsal yaşamından bütünüyle silmek ve bir parti olarak varlıklarını yok etmek Sovyet demokrasisini öldürdü. Menşevik Parti'nin yok edilmesi aslında Sovyet demokrasisinin nasıl bir illete yakalandığının en kötü belirtilerinden birisiydi. Menşevikleri, politik açıdan yozlaşarak devrim düşmanlığına çark etmiş S.R.lerle özdeşleştirmek iki kez yanlış, iki kez haksızlık olur. İki parti 1917'de çok yakınlaşmışlardı. Ekim devriminin ertesinde ise S.R.ler muhafazakâr eğilimlerini öyle belirgin derecede yoğunlaştırdılar ve sol kanatlarından kurtuldular ki, karşı-devrimin kollarına düştüler. Oysa Menşevikler, Sovyet rejiminin kuruluşunun ardından çok geçmeden Sol'a dönmüş, eski sağ eğilimli liderlerini azınlık durumuna indirmiş, ateşli anti-Bolşevik unsurları partide marjinal bir eğilim haline getirmişlerdi. Bu gelişme Menşevikleri eski Marksist kökenlerine daha yaklaştırırken, işçi sınıfıyla bağlarını zamanla yeniden kurmalarını da sağladı.

Menşevizmle işçi sınıfının barışması devrimin ge-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 119.

ri çekildiği bir dönemde gerçekleşti. Nasıl Bolşevizm ancak işçiler zafer kazandığı ve devrimin ilerlediği bir dönemde gelişme kaydedebiliyorsa, pek çok özelliğiyle Bolşevizmin tam zıttı olan Menşevizm açısından da geri çekilme ve yenilgi dönemleri dışında toplumsal taban bulmak, belirli bir kuvvete ulaşmak olanaksızdı. Ayrıca Menşevizmin, 1920'den sonra, ancak büyük oranda deklase olmuş, zayıflamış ve moralini yitirmiş bir işçi sınıfında yankı bulması da böyle değerlendirilmelidir. Yine de bu koşulların olması, Menşevik hareketin, varlığına tahammül edildiği sürece, bir *işçi-sınıfı* gerçekliğinin politik sözcülüğünü yeniden üstlendikleri olgusunu görmemize engel değildir. Oysa Lenin, keyfi bir yaklaşımla, Menşevizmi baştan aşağı küçük-burjuva diye nitelendirmişti. Aslında Menşevikler, ellerindeki sınırlı araçlarla ve içinde hareket etmek zorunda kaldıkları istikrarsız koşullara karşın, işçilerin maddi koşullarını aktif olarak savunma çabalarını hiç bırakmamışlardı. Kronstadt ayaklanmasından az bir süre önce Petrograd'da yapılan çok büyük bir grev de dahil olmak üzere pek çok grevin arkasında onlar vardı. Lenin bu grevleri proleter devletin çıkarlarına aykırı eylemler sayıyordu (*). Ama buna karşın, Komünist Parti'de sendikalar konusunda çıkan hararetli tartışmada (**), rejimi saran bürokratlaşmanın derecesinin işçilerin öz örgütlerinin baskı uygulamaya başlamalarını haklı çıkardığını kabullenmekten kaçınmamıştı. Menşevikler, bir yandan sendikal bağımsızlığın ufak tefek kalıntılarını savunmaya çabalarken, öbür yandan çok cılızlaşmış ve fazlasıyla bürokratlaşmış sendikaların yerini almaya aday olarak ortaya çıkmışlardı. Sendikal faaliyetleri eskiden beri iyi bilmeleri sayesinde bu rolü yerine getirebildiler. Lenin, zaman zaman, Rus işçilerinin ileri sürdükleri istemleri, Sovyet iktidarının (ya da bundan ka-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 188.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 193.

lanın) ancak özveriyle kurtarılabileceği bir zamanda egoistçe davranmalarının kanıtları sayarak işçileri suçlamayı eksik etmiyordu. Başlarında Lenin'in bulunduğu komünist liderlerin yükselen hoşnutsuzluk dalgası karşısındaki tepkisi, belli ki kaybolmamış ve hâlâ zarar vermekte olan küçük-burjuva anlayışı mahkûm etmekten öteye gitmiyordu. Oysa bu yaklaşım tutarsız ve tehlikeliydi. Duvarın dibine dayanmış Leninist yöneticiler, iç savaşta işlettikleri baskı kurumları dışında, «toplumsal savunma»yı amaçlayan başka mekanizmaları harekete geçiren ciddi denemelere asla kalkışmadılar. İşçi sınıfının kendi istemleri uğruna bağımsız eylemlere girişmelerine fiilen olanak da tanımadılar. Lenin bu açıdan kararlı, hattâ otoriter bir yaklaşımı yeğlemişti.

Gelgelelim ciddi bir noktada ihtiyat payı bırakılması gerekmektedir. Lenin zorunluluk saydığı şeyleri asla erdem, ya da gerçekten kalıcı bir sistem katına çıkarmamıştı. Tersine, kimi (tabii rastgele edilmiş) sözleri birden çok parti bulunmasının kendi politik plânları açısından daha uygun düşeceği kanısını uyandırmaktadır bizde. Mart 1919'da Parti Kongresi'nde konuşurken, «bu /küçük-burjuva, M.L./ partilerin daha uzunca bir süre bir adım ileri, iki adım geri atacakları muhakkaktır»[237] demiş, bu düşünceyi benimser gözükmüştü. 1921'deki 10. Kongre'de çıkan tartışmalarda, kongrenin Bolşevik örgüt içindeki özgürlüğü kısıtladığını daha net bir dille ifade etmişti (*). «Önümüzdeki tercih bu partilerin gelişmesine izin verip vermemek değildir - küçük-burjuva ekonomik ilişkiler onları zaten yaratıyor. Önümüzdeki biricik ve sınırlı tercih söz konusu partilerin faaliyetlerinin bir noktada toplanması ve işbirliği yapmalarının biçimlerine ilişkindir»[238]. Bu formülasyon belirsiz ve doyurucu olmaktan uzak kalsa bile, muhalif partilerin sonsuza dek ortadan kaldırılması arzusunu kesinlikle ima

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 135.

dahi etmez. Bu söylenenlerden totaliter ya da monolitik şemaları çağrıştıran esintiler de çıkarılamaz. Oysa Leninizmin fiilen *yaptıkları* böyle bir gelişmeye katkıda bulunmuştu. Menşevik Parti'nin oluşturduğu yasal muhalefetin yasaklanması buna işaretti ve bu, trajik iç savaş koşullarıyla belki açıklanabilecek, ancak proleter demokrasisi ilkesiyle kesinlikle bağdaşmayan, onarılması olanaksız bir hataydı.

Pierre Broué'ye kalırsa, Lenin aktif yaşamının son haftalarında Menşevik Parti'yi yasallaştırmayı düşünüyordu. Ne yazık ki Broué bu önemli iddiası için kaynak göstermez[239]. Victor Serge, «Mayıs 1922'de Lenin ve Kamenev basın özgürlüğünün bir parça gevşetilmesini düşünüyorlardı»[240] diye kesin bir iddia ortaya atar ama o da bu açıklamasını doğrulayan bir kanıt sunamaz. Oysa Lenin, Menşevik Parti'ye yönelik baskının yoğunlaştırılmasından yana gibi gözükmekteydi. Lenin'in hastalığı yüzünden devlet iktidarının yürütülüşünden uzak kalışı sayesinde devlet yönetimindeki ciddi aksaklıkları görme fırsatını yakalayıp, monolitik özelliklerin artmasının yarattığı sıkıntıların ayrımına geç ama açık biçimde vardığı söylenebilir miydi? Lenin'in son yazılarında, bu yazılar hayli ilgiye değer olduğu ve neredeyse kâhince yanlar barındırdığı halde, en azından yayımlananlar açısından bu iddiaya temel oluşturacak hiçbir şey yoktur. Olsa olsa, Şubat 1923'te sekreterlerine verdiği bir direktifte, «bugünkü durum (seçim kampanyası, Menşevikler, baskı, ulusal anlaşmazlıklar)»[241] üzerine bilgi istediğini gözleyebiliyoruz. Bunlardan en küçük bir sonuç bile çıkarılamaz; şu anki bilgilerimizle buna dayalı varsayımlarda bulunmak bütünüyle uydurma ve dayanaksız olur. Yine de o kısa notun Lenin'in aktif yaşamının son haftalarında, politik keyfiliğin özellikle zararlı biçimlerine kesin bir saldırıya geçtiği sırada yazılması dikkat çekicidir. Buna, Martov'la Lenin'in ilişkileri hakkında bir takım veriler, ikisi arasın-

daki ilişkinin Lenin'in hastalığı sırasında nasıl geliştiği konusu da eklenmelidir.

Lenin'le Martov arasındaki ilişkiler tarihçilerin ve sosyologların ancak psikologlar yardımıyla inceleyebilecekleri bir konudur. Bolşevik liderin, kendisi açısından alışılmadık bir tarzda, Menşevik rakibine bir derece hayranlık ve dostluk duyguları beslediğini kesin olarak biliyoruz. Ama hizip ve parti kavgaları arttıkça, Martov'a yönelik sözlü saldırılarına hiçbir sınır koymamaya başlamıştı Lenin (*). Martov'un savaş sırasındaki enternasyonalist tavrı bile (karakter bakımından «ortacı»ydı elbette) bu saldırıları engelleyememişti. Martov'un diğer Menşevik liderlerin 1917'deki muhafazakâr politikalarına karşı çıkışının da bir etkisi olmadı. Lenin, Martov'un çok ağır saldırılarıyla karşılaştığında, en kaba hakaretlerle yanıt vermiş, karşıtlarına «burjuva uşakları»[242] ve «sahtekârlar»[243] diye hitap etmiş, Martov'u 'iç savaş işçi sınıfını da böldü' dediği için «tamamen kokuşmuşlukla», «ikiyüzlülükle», «ihanetle» suçlamıştı[244].

Ne var ki Lenin'in inanılmaz derecede katı tutumu kimi ikircimli duygularıyla bağdaşıyordu. 1923'te, Martov'a yönelik herhangi bir sempati ifadesinin Sovyet Rusya'da olumlu karşılanmayacağı bir sırada yazan Lunaçarsky, Lenin'in 1917 ilkbaharında «Martov'la ittifak yapmanın rüyasını gördüğü»nü[245] belirtmişti. Kesin olan şey, Lenin'in son yıllarında eski rakibiyle kesinlikle ilgilendiğidir. Martov Ekim 1921'de kendisini iki yıl sonra öldürecek tüberküloz hastalığına yakalandığında, Halle'de toplanıp Üçüncü Enternasyonal'e katılıp katılmama konusunu karara bağlayacak Alman Bağımsız Sosyalist Parti kongresinde hazır bulunmak üzere Rusya'dan ayrılma izni istemiş, kongrede Menşevikler adına söz alarak Komintern'e katılmanın aleyhinde konuşma niyetinde olduğu bilindiği halde pasaport verilmişti. Komünist Parti Politbürosu

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 64.

bu isteğin reddedilmesinden yanayken, Lenin'in kişisel müdahalesiyle kararlarını değiştirmişlerdi[246]. Martov bir daha Rusya'ya dönmedi, hastalığından yatağa düşmüş bir halde Berlin'e yerleşti. (1919-20 kışında Lenin ona Moskova'nın en iyi doktorunu göndermişti.) Martov'un biyograficisinin eski Tarım Komiseri Svidersky'nin anılarına dayanarak anlattığına göre, Lenin son hastalığında «Martov'un yanında bulunmayı saplantı haline getirmişti: Felç inmiş ve konuşma gücünü yitirmiş bir durumda, rafında duran Martov'un kitaplarına işaret edecek, bir şoförün kendisini Martov'a götürmesini isteyecekti»[247]. Kocasının ölümünün peşinden onun konuşma özgürlüğü de sınırlanmakla beraber, kuşkusuz Krupskaya'nın tanıklığı daha güvenilirdir. Krupskaya'nın notlarına göre, «Vladimir Ilyiç ciddi biçimde hastayken bir keresinde bana üzüntüyle 'Martov'un da ölmekte olduğunu söylüyorlar' demişti»; bu sözleriyle Lenin'in eski arkadaşına sıcak duygular beslediğini dile getirme fırsatını kaçırmamıştır[248].

Burada uzun uzun kişisel ilişkiler tarihine dalmamız, Leninizmin önümüze çıkardığı en ciddi tarihsel sorunlardan biriyle, yani, Lenin'in, kendi partisinin yanıbaşında, monolitikliğin gelişmesini önleyebilecek ya da denetim altına alabilecek bir muhalif grubun varlığına izin vermekteki acizliğiyle bağlantılıdır. Profesör Carr monolitikliğin gelişmesini pratikte kaçınılmaz bir şey olarak değerlendirmişti[249], ancak böyle bir düşünce bence aşırı derecede katı bir determinizmi yansıtmaktadır. Gerçi devrimci bir egemen güç ile, Komünist Parti'ye yasal muhalefetin kendini ifade etmesini sağlayacak çeşitliliği gözeten, esnek bir yapının birarada yaşaması olasılığının, tarihçilerin kafasını karşı konulmaz bir «kaderle» karıştırabilecek çok ciddi güçlükler yaratacağı doğrudur. Ama Lenin böylesi bir «kader»e boyun eğmediğini çeşitli vesilelerle göstermişti. 1918 ve 1922 yılları arasında muhalefet haklarını temel bir nokta olarak koruyacak bir proleter

demokrasisi gereksiniminin ayrımına varmış olsaydı, ilk bakışta en aşılmaz görünen engelleri kaldırmaya uğraşmaz mıydı? Victor Serge şu sözleri ederken son çözümlemede haklıdır: «Devrime doğru biçimde hizmet edilecekse... devrimin, kendi istismarlarına, aşırılıklarına, suçlarına ve gerici unsurlarına karşı sürekli kollanması gerekmektedir. Bu yüzden devrimin başındakiler açısından eleştiri, muhalefet ve kamusal cesaret, yaşamsal bir zorunluluktur»[250]. Aslında, Leninist iktidarın Menşevizmi bütünüyle yok etmesinin *iki* kurbanı vardı: Birincisi, karışık doğasıyla (ideolojide burjuva-demokratik, tabanıyla proleter) Rus Sosyal-Demokrasisi; ikincisi, ortodoksluğun ve monolitikliğin tahribatlarına dayanacak direnci gösterememiş Bolşevizmin kendisi.

Leninizm ve Milliyetler

Eski kapitalist dünyadan kopan bir toplum inşa edilmesi yolunda Rus gerçekliğinin önüne çıkan bütün ekonomik ve toplumsal güçlüklere ek olarak, başka türden bir problem daha vardı: milliyetler sorunu. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda Çarlık imparatorluğu, Finlandiya dahil, sözcüğün gerçek anlamıyla «Rus», yani Büyük-Rusların yarıya bile yaklaşmadığı, ancak % 44.3'de kaldığı bir nüfusa sahipti[251]. Geçmişin mirası bu alanda özellikle ağır bir yüktü. Büyük-Ruslarla öteki halkların ilişkileri otokrasinin uyguladığı sistemli şiddet ve baskı politikalarından zarar görüyordu. Böyle bir halklar yumağının birarada yaşamasının doğurduğu problemleri çözmek göreviyle karşı karşıya gelen Marksistler, ancak ulusal sorunların önemini doğal olarak azaltmaya eğilimli bir enternasyonalizmin kaynaklarına bel bağlayabilirlerdi. Ama Lenin bu hataya düşmedi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda yazdıkları, tam tersine, ulusal soruna ilgisinin gi-

derek arttığını dışa vurur. 1912'de kaldığı Galiçya'da gördüklerinin ve Balkan Savaşları'nın teşvikiyle, Stalin'e *Marksizm ve Ulusal Sorun* hakkında küçük bir kitap yazma görevi vermişti; Stalin'in Gürcü kökenini bu işe uygun görmüş olabilir. Lenin, Stalin'in konuya ilişkin yanıtlarını bütünüyle doyurucu saymışa benzemez; bunun için konu üstüne kendisi de çeşitli makale ve broşürler yazmayı gerekli görmüştü.

Lenin'in bu sorundaki görüşlerini, ağırlıkla, «ulusların kendi yazgılarını belirleme hakları»nı ilân eden ve bu hakka «ayrılma hakkı»nın da dahil olduğuna[252] özellikle dikkat çeken genel demokrasi ilkeleri esinlendirmişti. Yalnız burada iki nokta atlanmamalıdır. Ayrılma hakkının tanınması bu hakkın kullanılmasının her zaman savunulacağı anlamına gelmezdi. Ayrılmanın salık verilip verilemeyeceği, Sosyal-Demokrat Parti'nin, «yalnız ve yalnız her durumun özgüllüklerine dayanarak, genel toplumsal gelişmenin çıkarlarına, proletaryanın sosyalizm uğruna yürüttüğü sınıf savaşımının çıkarlarına uygun olarak»[253] kararlaştırması gerektiği bir şeydi. Dahası, «proletarya... her ulusal istemi, her ulusal ayrılığı, işçilerin sınıf savaşımı *açısından* değerlendirmektedir»[254]. Lenin kendi ülkesine ilişkin şunları düşünüyordu: «Bütün Rusya'nın politik atmosferini Büyük-Rus milliyetçiliğinin zehiri kirletmektedir»[255]. Çare olarak da «bütün ulusların ve dillerin tam eşitliği»ni, «zorunlu resmî dil olmaması»nı, «nasıl olursa olsun ulusal azınlıkların haklarının çiğnenmemesi»ni, «geniş bölgesel özerklikler tanınması»nı istiyordu (*). Son olarak da Lenin'in şu kesin açık-

(*) Lenin, Cilt 19, s. 427. Lenin, sorunun federalist çözümüne («Marksistler federasyona ve desantralizasyona elbette karşıdırlar, şu basit nedenle ki, kapitalizm kendi gelişmesi için en geniş ve en merkezi devletlere gerek duyar» /Cilt 20, s. 451/), Avusturyalı Marksistlerin savunduğu «ulusal-kültürel özerkliğe» (bu slogan «proletaryayla burjuvaziyi *bir* ulusta *birleştirdiği*, proleterleri *farklı* uluslardan *ayırdığı*» için) aynı anda karşı çı-

lamasına dikkat çekelim: «Başka ulusları ezen bir ulus özgür olabilir mi? Olamaz»[256].

Dünya savaşının patlaması ve şovenizmin sosyalistlerde yarattığı tahribatlar Lenin'in enternasyonalist inançlarını ve milliyetçi aşırılıklara nefretini kuvvetlendirmeye yaradı. Savaştan önce belirttiği gibi, «egemen ulusların (İngilizler ve Ruslar) sosyalistlerinin *ortak* kusuru mazlum uluslara karşı sosyalist görevlerini anlayamamalarıdır»[257]. Bir yandan ulusal istemlerin ve hakların önemini vurgularken, bunların koşullu niteliğine dikkat çekmeyi de elden bırakmıyordu: «Kendi yazgısını belirleme dahil, demokrasinin çeşitli istemleri genel-demokratik (artık genel-sosyalist) *dünya* hareketinin mutlak değil, *küçük bir parçasıdır*. Tek tek somut olaylarda parça bütünle çelişirse, o parça gözden çıkarılmalıdır» (*).

1917 yılının ve daha sonra iç savaşın çetin koşullarında, Lenin'in, başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da çeşitli Bolşeviklerin farklı bakış açılarıyla çatışarak, uygulatmaya çalıştığı ilkeler bunlardı. Geçici Hükümet, ulusal sorunda, toplumsal reform ya da dış politika alanlarından daha etkili olamadığını göstermiş; Ukraynalıların ve Finlilerin istemlerine kulaklarını tıkamıştı. Polonya'ya yönelik liberal davranışlar Petrograd'daki bakanların iyi niyetinden çok, bu ülkeyi Rus imparatorluğundan ayırıp koparmış Alman ordularından kaynaklanıyordu. Başarısızlık tamdı: Rusya'daki Doğu halklarından bir temsilcinin belirttiği gibi, «Şubat devrimi hiçbir değişiklik getirmemişti» (**).

---

kıyordu. Lenin'e göre, Sosyal-Demokratlar «'ulusal kültür'ü değil, *uluslararası* kültürü destekler» (Cilt 19, s. 116).

(*) a.g.e., Cilt 22, s. 341. Lenin kastettiği şeye ilişkin olarak şu örneği verir: «Yalnızca Polonya'yı eski durumuna getirmek uğruna bütün Avrupa'yı kapsayan bir savaştan yana olmak en kötü türden milliyetçiliktir» (a.g.e., Cilt 22, s. 350).

(**) Liebman, s. 222. Geçici Hükümet'in ulusal sorunda yaptıklarının özet bir değerlendirmesi için bkz. Liebman, s. 221-2.

Ekim ayaklanmasının zaferi Büyük-Rus milliyetçiliğine dayanan bu tutumun tamamen terkedilmesini gerektiriyordu. 2 (15) Kasım 1917'de, Bolşeviklerin zaferinden yalnız birkaç gün sonra, «Rus Halklarının Haklar Bildirgesi»yle ayrılma hakkı dahil ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkı tanındı[258]. Bu politikayı açıklayıp eleştirileri yanıtlayan Lenin'e bakalım: «Bize Rusya'nın dağılıp ayrı cumhuriyetler halinde parçalanacağını anlatıyorlar, oysa bundan korkmamız için neden yok. Bağımsız cumhuriyetlerin sayısı kaça varırsa varsın, korkacak bir şeyimiz yok. Bizim için önemli olan devlet sınırlarının bittiği yer değil, bütün ulusların emekçilerinin milliyetleri ne olursa olsun burjuvaziye karşı savaşımlarında ittifaklarını sürdürüp sürdürmediğidir»[259].

Bununla birlikte, bu tür demokratik düzenlemeler, yeni Bolşevik Rusya'yla Büyük-Rus olmayan milliyetler arasındaki ilişkiler sorununa bir çözüm getiremiyordu. Finlandiya buna örnektir. İktidarda burjuva, hattâ anti-sosyalist bir hükümet bulunduğu halde, Halk Komiserleri Konseyi bu ülkenin bağımsızlığını zaman geçirmeden tanıdı. Sonra Petrograd'ın hemen yakınındaki Fin işçilerin başkaldırısı bir iç savaş durumu yaratmış, çok kısa süre içinde biri burjuva diğeri proleter, birbirine karşı iki otorite doğmuştu. Fin burjuvazisi «müdahale»yi ulusların kendi yazgısını belirleme hakkıyla bağdaşmaz sayıp protesto ettiği halde, Sovyet Rusya proleter otoriteyi tanımamazlık edemezdi. Alman kuvvetlerinin Fin burjuvazisini desteklemek üzere müdahalesi ve Fin işçilerine yönelik baskıları bu belirsiz durumu sona erdirdi[260]. Sınıflar çatışması burjuva-demokratik kendi yazgısını belirleme ilkesinin uygulanmasını düpedüz engellemişti. Ukrayna'daki gelişmeler de bu güçlüğü doğrulayan ve kuvvetlendiren bir örnekti.

Ukrayna milliyetçiliği devrimden önce neredeyse bütünüyle burjuva ve entellektüel bir karakter taşımış; Rada (Ukrayna Merkez Konseyi) asla desantrali-

ze bir Rusya'da özerklik kazanmaktan öte bir istemde bulunmamıştı. Ancak iç savaş patlar patlamaz, «Kızıllar»la «Beyazlar»ın savaşında kendi taraflarını seçtiler; «Beyazlar»a yardım edip «Kızıllar»a durmadan düşmanca davranırken, Ukrayna sovyetlerinin silâhlandırdığı işçiler Rada birliklerinin saldırısına uğruyordu. Rada, Bolşevikleri kaygılandıran bir anlaşmaya varmak amacıyla, bir Fransız askeri heyetiyle görüşmelere girmişti. Hem Rus hem de Ukraynalı olan sovyetler ile Kiev milliyetçilerinin ilişkilerinin bozulması Stalin'i kendi yazgısını belirleme ilkesinde önemli bir değişiklik önermeye itti. Ocak 1918'deki 3. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde söz alan Stalin, bu ilkenin, «burjuvazinin değil, sözkonusu ulusun emekçi kitlelerinin kendi yazgısını belirleme hakkı» şeklinde yorumlanması gerektiğini söylemişti. «Kendi yazgısını belirleme ilkesi sosyalizm savaşımının bir aracı olmalı, sosyalizm ilkelerine bağlı olarak değerlendirilmelidir»[261].

Milliyetçi Ukrayna istikrarsız varlığını sadece Alman kuvvetlerinin koruyuculuğuna, Kasım 1918'deki ateşkesten sonra ise Fransız kuvvetlerine borçlu olduğu için; Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilân eden Gürcistan Cumhuriyeti «bir anlamda Almanların insiyatifiyle doğduğu»[262] ve sırasıyla Alman ve İngiliz emperyalizminin koruyuculuğunu kabul ettiği için (*), böylesi dış dayatmalar Büyük-Rus olmayan milliyetleri karşı-devrim adına Rusya'ya müdahale eden devletlere bağladığı için, Sovyet Hükümeti'nin «milliyetler politikası»nın derinden etkilenmesi kaçınılmazdı. Ayrıca çeşitli örneklerde, bağımsızlık isteminin hakiki bir milliyetçiliğin ifadesinden çok Bolşevizme bir tepki olduğu eklenmelidir. Örneğin Gürcü Menşevikler, Ekim devriminden önce Gürcistan'ın bağımsızlığı

(*) İngiliz birlikleri 1919 sonunda Gürcistan'dan çekildiklerinde, bunu Tiflis hükümetinin isteğine rağmen yapmışlardı (Pipes, *Formation*, s. 217).

görüşüne karşı çıkmış, Şubat ve Ekim ayları arasında küçük ülkelerinde olup bitenleri görmezlikten gelmiş, Petrograd bakanlıklarında ve sokaklarında bütün ilgilerini Rusya'nın problemlerinde yoğunlaştırmayı yeğlemişlerdi[263].

Sovyet rejiminin ilk yıllarında, Bolşeviklerin kendi bakışlarıyla ilintili başka etkenler de milliyetler sorununun çözülmesini güçleştiriyordu. Lenin'in ilkeleri kabul edilmiş, ama çeşitli Bolşeviklerin direnişiyle karşılaşmıştı. Karşı çıkanların bir kısmı ve özellikle «Sol» komünistlerin gözünde, ulusların kendi yazgısını belirleme ilkesi burjuva bir istem, sınıf düşmanının yararına proletaryanın birliğini bozacak bir aldatmacaydı. Buharin, Pyatakov ve Radek gibi insanlar bu konuda Lenin'den çok Rosa Luxemburg'a yakındılar. Rosa Luxemburg, Rus devrimiyle ilgili kitapçığında, Lenin'in kendi partisine dayattığı Bolşevik milliyetler politikasına saldırıyordu: «Bolşevikler, 'ayrılığı da içeren kendi yazgısını belirleme' hakkı üzerine sığ milliyetçi deyişleriyle, bütün sınır devletlerindeki burjuvaziye en güzel, en çok istenen gerekçeyi, karşı-devrimci çabalarının bayrağını vermişlerdir»[264]. Bu eleştiri bağlamında Luxemburgçuluğun Bolşevikler içinde çok sayıda destekçisi vardı. İktidarın alınışının ertesinde Milliyetler Komiserliği kurulduğunda çoğunluğu «Luxemburgçular» oluştururken, tepedeki insanlar arasında Lenin'in bakış açısını sadece Stalin paylaşıyordu (*).

Bolşeviklerin merkezci tutumunun, «milliyetler»in ulusal istemlerine karşı gönülsüz, hattâ düşmanca tepkilerinin başka nedenleri de vardı. Özellikle İslâmiyetin egemen olduğu bölgelerde, Müslüman din adamlarının toplumsal muhafazakârlığı Bolşeviklerin ateist

(*) Carr, Cilt I, s. 278-9. Carr, Milliyetler Komiserliği'nin Haziran 1919'da yayımlanan resmî gazetesinde çıkan ve Rosa Luxemburg'un ulusal sorun üzerine düşüncelerinin alkışlanarak onaylandığı bir başmakaleye değinmektedir.

görüşleri nedeniyle kuvvetleniyordu. Eskiden Çarlığın sömürgeleştirdiği bu bölgelerde Büyük-Ruslar kırda yaşayan halk değil, çoklukla kent halkı ve işçilerdi. Yöre insanları karşısında genelde ayrıcalıklı bir kesimdiler. Bolşeviklere çoğunlukla toplumsal ve ekonomik açıdan daha ileri bu insanlardan destek geliyordu. Ama bu insanlar Asyatik ortamda «aşağı tabaka» tutumlarını da her zaman bırakamıyorlardı. Ocak 1922'de Parti Merkez Komitesi, Türkistan komünistlerine «sömürgeci sapma»dan[265] kurtulmalarını öğütlemeyi gerekli görmüştü. Böyle bir sapma kimi durumlarda, Lenin'in eleştirdiği bir tür paternalizmin daha saygın biçimlerine bürünebiliyordu. Tatar Cumhuriyeti liderlerinden biri Lenin'e şu soruyu yöneltmişti: «Eski egemen ulus komünistlerinin, her açıdan daha saygın kişiler olarak, eski ezilen milliyetlerden komünistler ve bütün çalışan insanlar karşısında pedagog ve hastabakıcı rolü oynaması gerektiğini söylemek doğru mudur?» Lenin'in telgraf yanıtıysa şöyleydi: «'pedagog ve hastabakıcı' değil, yardımcı»[266].

Son olarak, ya Bolşeviklerin temel amacından ya da iç savaş koşullarından ileri gelen, birliği ve merkeziyetçiliği besleyen faktörlerden söz edilmelidir. Kimi durumlarda kendi yazgısını belirleme hakkıyla, sözgelimi Lenin'in söylediği ve Parti programında ilân edilen şekliyle dillerin eşitliği ilkesiyle çelişen; bir tür kültürel standartlaşma gelişmişti. Parti'nin bu yönde kararlar alması doğruydu; «ilke», doktriner disiplinin her zaman üstesinden gelemediği gerçekliklere çarpmıştı. 1923'deki Parti Kongresi'nde Rakovski bir olaya değiniyordu: «Üst kademelerdeki bir Ukraynalı yetkili, Ukrayna diline eşit hak isteyen bir karardan yana oy kullandığı bir kongreden ayrılırken, kendisine Ukraynaca yöneltilen bir soruyu kurnazca yanıtlamıştı: 'Benimle anlaşılır bir dille konuşun'»[267].

Böyle bir anlayışın varlığı ve yer yer olumsuz nesnel koşullar, «Rus olmayan» bölgelerin komünistlerinin kötü niyeti sonucu Sovyet iktidarının desantralize

edici projelerinin düzenli olarak neden engellendiğini açıklamaktadır. Örneğin, Kırım Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti, 1921'de yerel Bolşeviklerin merkezci görüşlerine rağmen kurulmuştu[268]. Bir yıl önce Kazan komünistleri Lenin'i Özerk Tatar Cumhuriyeti'ni kurmaktan vazgeçirmeye çalışmışlardı[269]. Aynı şekilde Başkır komünistleri de kendi bölgelerinde özerk bir rejimin oluşturulmasını önlemeye çalıştılar[270]. Yine, Türkistan'daki Sovyet yetkililerini hem özerk bir cumhuriyet kurmaya, hem de yöre köylüleriyle işbirliği yapma politikası izlemeye Moskova Hükümeti zorlamıştı[271].

Lenin'in bu olaylardaki davranışı, kendi izleyicilerine sabrın, ılımlılığın ve anlayışın erdemleri konusunda ısrarlı olmalarını öğütlemekti. 1919'da yeni parti programının tartışılması için hazırlanan bir belgede şöyle yazmıştı: «Bu yüzden, güvensizliğin gerekçelerini silsin ve bütün ulusların Sovyet cumhuriyetlerinin gönüllü birliğini sağlasın diye, fiili eşitlik ve özgürlük politikasının izlenmesini gözetmek, ulusal duygulara saygı konusuna özellikle özen göstermek bir zorunluluktur»[272]. Ukrayna komünistlerine seslenirken: «Yüzyıllar boyu süregelen baskılar nüfusun geri kesimlerinde milliyetçi eğilimler doğurduğu için, Rus Komünist Partisi üyeleri bu eğilimlere saygı duymaya azami özeni göstermelidirler...» Aynı konuşmada, «Ruslaştırma girişimlerini her yolla etkisizleştirmelidirler» diyordu. Dahası, «bütün Sovyet kurumlarında Ukraynaca konuşan yeterli sayıda görevli bulunmasını sağlamaya yönelik adımlar hemen atılmalıydı»[273].

Lenin, Sovyet Rusya/bağımsız Gürcistan ilişkileri sorununda da benzer bir tutum sergilemişti. O ülkedeki Menşevik rejime karşı elle tutulur şikâyetlere karşın, Sovyet hükümeti Mayıs 1920'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımıştı. Ama Kızıl Ordu Şubat 1921'de ülkeyi işgal edip bağımsızlığı sona erdirdi. Gürcistan'ın işgali, Lenin, Troçki ve Politbüro'nun dışında kararlaştırılmıştı. Lenin işgalden kısa süre önce böy-

le bir harekete karşı olduğunu ifade etmişti. Stalin onu ezdi geçti[274]. Gürcistan'ın işgali oldu bittiye getirildikten sonra Lenin, zararlı saydığı bu politikanın sonuçlarını hafifletmeye uğraştı. «Sovyet Gürcistan'ı»nın başına geçmiş Ordjonikidze'ye yazarken şunları söylüyordu: «Jordania'yla /Gürcistan Cumhuriyeti'nin eski başkanı, M.L./ ya da ayaklanmadan önce belli koşullarda Gürcistan'da Sovyet iktidarı kurulması düşüncesine kesin olarak itiraz etmemiş Gürcü Menşeviklerle bir blok oluşturma yönünde kabul edilebilir bir uzlaşma sağlanması müthiş önem taşımaktadır»[275]. Sovyet işgal ordusuna çektiği bir telgrafla, orduyu, «egemen Gürcistan organlarına saygıda kusur etmemeye», «Gürcistan halkına özel bir dikkat ve titizlikle yaklaşmaya» çağırıyordu[276].

Daha sonraları, Stalin'le Ordjonikidze'nin vahşice ve şovenist tutumları Rus ve Gürcü komünistleri arasında bir krize yol açtığında, Lenin Gürcülerin yanında umutsuz bir direnişe geçti. Hastalıktan bitkin düştüğü halde enerjisinin son kırıntılarıyla savaşa atılan Lenin'in, Ruslaştırma politikasının ne ölçüde ilerlediğinin ayrımına varması bu olay sayesinde olmuştu. «Özünde bir alçak, şiddet tutkunu olan gerçek Rus insanına, Büyük-Rus şovenistine» lânetlerini o günlerde yağdırmış, hayal kırıklığına uğrayışının ifadesi olan cümleyi kaleme almıştı: «Olaylar böyle bir rotaya girdiyse... nasıl bir bataklığa daldığımızı tahayyül edebiliriz» (*).

Komünistlerin iktidarlarının ilk yıllarındaki «ulusal» kazanımlarını bir «bataklık» diye özetleyebilir miyiz? Komünistler, iç savaşın sonunda Rus Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nde Rus-olmayan halkların yaşadığı çok sayıda özerk birim oluşturmuşlardı. Bütün Sovyet organlarının fiilen devlet kurumlarınca değil de bir ve bölünmemiş parti tarafından yönetilmesi nedeniyle, bağımsızlıkları kuşkusuz gerçek olmaktan

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 299.

çok biçimsel kalan bir dizi cumhuriyetle ikili antlaşmalarla kurulan bağlar da vardı. Sovyet rejiminin ilk yıllarında izlenen «ulusal» politikayla ilgili bir bilânço çıkaran Isaac Deutscher şunları yazıyordu:

> Bu /Doğu Sovyet/ cumhuriyetlerinin hiçbirisi bağımsız değildi ya da gerçekten bağımsız olamazdı; ancak hepsi de önemli derecede özyönetim fırsatından ve iç özgürlük ortamından yararlanıyorlardı; Stalin'in /Milliyetler/ Komiserliği'nin rehberliğinde modern uygarlığın yararlarını hepsi tatmıştı. O dönemin tam maddi sefaletine karşın, Komiserlik, daha önce ancak üç-beş tane bulunan bölgelerde binlerce okul açılmasına yardım etmişti. Kıraç toprakların sulanmasını, hidroelektriğin gelişmesini amaçlayan tasarılar uygulamaya konmuştu. Tatarca, Rusçayla eşit bir resmi dil oldu. Yerli göçmenlerin koloni kurmalarına ayrılmış Kırgızistan steplerine Rusların yerleşmesi yasaklandı. İlerici yasalar Asya kadınlarını patriyarkal ve kabile tiranlığından kurtardılar. Zorunlu olarak ölçülü bir kapsamda yerine getirilen bu çalışmalar, gelecek çabalar adına bir model oluşturmaktadır. En ölçülü başlangıçlarda bile, Bolşevizmin pek çok karşıtını büyüleyen ilerleme yönünde bir canlılık, içten bir ilgi vardı[277].

Lenin'in hayal kırıklığı belki de elde edilen sonuçlardan çok, kalbinde yaşattığı ümitlerle, gelecek adına duyduğu kaygılarla ilintiliydi. Ekim devrimiyle kurulan rejim, «Sovyet sistemi içinde kalan Rus-olmayan grupların haklarına saygı duyulmasını güvence altına almış», «dillerinin ve kültürlerinin, eğitim sistemlerinin gelişmesini özendirmişti»[278]. Böylelikle varolan dev olanaklar açığa çıkarılmış, ayrıca sınırlı kaynakların perişanlığı gözler önüne serilmişti.

2
PARTİ

Rolü, Yapısı ve İşlevi

Bolşevik Parti'nin iktidara geldikten sonra çözmek zorunluluğuyla karşılaştığı en karmaşık sorunlardan birisi, partinin yeni devletteki yeriydi. Parti çalışmaları bütünüyle devlet iktidarının fethedilmesinde yoğunlaştırılmış, proleter devletin nasıl örgütlenmesi gerektiği konusu üzerine hiç kafa yorulmamıştı. Lenin'in herhangi bir anda partiyi bir tür politik egemenlikle donatmayı düşündüğünü gösteren bir belirti yoktur. Aslında yeni rejim kurulduğunda öngörülen hiçbir şey yoktu; herşey zamanla kararlaştırılacaktı. İlk başta, aralarında Bolşevik Parti örgütünün zayıflığının da sayılabileceği, ciddi sıkıntılarla karşılaşıldı. Yeni Sovyet kurumları arasında partiye pragmatik ve geliştirici bir yer bulunması gerekiyordu. Petrograd Bolşevik Komitesi üyelerinden Yevdokimov, ayaklanmaya az bir zaman kala şunları gözlemlemişti: «'Bütün iktidar proletaryaya ve yoksul köylülüğe', diyoruz. Ayrıca, 'Bütün iktidar Sovyetlere' diyoruz... Aslında iktidarı hangi organın kullanacağını önceden kararlaştırmak olanaksızdır»[1]. Merkez Komitesi üyeliğine kadar yükselecek olan bu önemli «kadro»nun, iktidarın muhtemel kullanıcıları arasında partinin adını bile anmadığı not edilmeye değerdir.

Sovyet rejiminin ilk günlerinde, Bolşevik örgütün bir bütün olarak devlet aygıtında tutacağı yer konu-

su, rastlantısal bir etkenle, yani, örgütün gerek yerel plânda, gerekse ve hattâ daha fazla merkezde aşırı derecede zayıf olmasıyla belirlenmişti. İlk birkaç hafta, silâhlı ayaklanmanın başlıca örgütleyicisi Petrograd Sovyeti'nin oluşturduğu Askerî Devrimci Komite partiden daha büyük otoriteye sahipti ve Halk Komiserleri Konseyi'ne rakip olmanın yollarını arıyor izlenimini vermişti[2]. A.D.K. sahneden hemen çıktıysa da parti bu boşluktan yararlanamadı[3], çünkü yeterli kaynaklardan yoksundu. Petrograd'da bile, Merkez Komitesi politik olarak sorumlu sadece iki sekretere, dört kişilik bir yönetim bürosuna sahipti. Üstelik bu aygıt çok ağır gelişiyordu: 1919'da sayısı hâlâ on beşi aşmamıştı[4]. Parti'nin pratik olarak sürekli aygıtlara sahip olmadığı yerel düzeyde de durum daha iyi değildi[5]. Daha 1920'de, bir bütün olarak Parti'nin bu durumu düzeltmeye çalıştığı bir sırada, nüfusu iki milyonu aşkın Smolensk vilâyetindeki Bolşevik örgütünün yönetim yapısı çok cılızdı, tek bir daktilocuları vardı[6].

Aygıtın ve özellikle merkezi aygıtın zayıflığı, Merkez Komitesi'yle partinin yerel ve bölgesel örgütleri arasında kapanmaz bir uçurumun varlığı anlamına geliyordu. Saratov'daki bir parti yetkilisinin Ekim 1917'de söyledikleri, kuşkusuz ülkenin başka köşeleri açısından da geçerliydi: «Yaklaşan sonu dikkatle gözlemekte olan parti komitemiz, Merkez Komitesi'nin vadettiği yol gösterici talimatları sabırsızlıkla bekliyordu. Yazık! Hiçbiri gelmedi»[7]. Sovyet rejiminin ilk yıllarında bu konuda bir düzelme görülmedi. Resmî istatistiklere göre, Parti Merkez Komitesi Mart 1919'da altmış üç taşra örgütünün sadece üçünden düzenli rapor alıyordu. 219 *uyezd* komitesinden sadece 52'si merkezle düzenli ilişkideydi, neredeyse yarısı olup bitenlerden tamamen habersizdiler[8]. 8. Parti Kongresi'nde bu durumu yorumlayan Lenin, sorumluluğu «bütün utanılası sefilliğiyle birlikte... Ruslardaki örgütsel yeteneksizliğimize» bağlamıştı[9]. Yerel düzeyde bu kopukluktan, Merkez Komitesi'nin talimatları yerlerine

vardığında neredeyse açık seçik biçimde kulak ardı etmek amacıyla yararlanılıyordu. Bunun için, Smolensk vilâyet komitesi Parti'nin merkezi aygıtını kuvvetlendirmek üzere Moskova'ya kadro gönderme emrini aldığında, buna uymayı reddetmişti[10]. Parti organlarında olduğu gibi Sovyet organlarında da «bölgeciliğin serpilip geliştiği»[11] bir dönemdi.

Bolşevik Parti'nin bu dönemdeki yapısal zayıflığı, *devlet* örgütünün (göreli) kuvvetiyle kıyaslanırsa daha fazla anlaşılır. Tepedeki zıtlık çarpıcıdır: Merkez Komitesi'nin elindeki personel sayısı onu geçmezken, Halk Komiserleri Konseyi altmış beş kişiyle çalışıyordu, oysa bu da yetersizdi (*). Sorun salt nicelik sorunu değil, ayrıca nitelik sorunuydu: Leonard Schapiro'nun gözlemlediği gibi, en iyi parti kadroları gerek merkezi gerekse yerel sovyet aygıtlarıyla bütünleşmişlerdi[12]. Bolşevik örgütler malî açıdan yerel Sovyet kurumlarının yardımına bağımlıydılar: Genelde tam bir bağımlılık sözkonusuydu[13]. Preobrajensky gibi önde gelen Bolşevikler bile partinin sovyet aygıtından bütünüyle ayrılması gerektiğini ileri sürebiliyorlardı[14]. Ama komünistlerin çoğu bunu kabul etmediler ve 1919'dan sonra partinin haklarına yeniden kavuşmasını istemeye başladılar.

Bu sürece Sovyet kurumlarındaki krizin de etkisi oldu. Yeni rejimin halk tabanı genişleyip Sovyet demokrasisi giderek biçimselleştikçe, Parti, daha fazla birlik ve beraberliğe sahip olduğundan, devrin toplumsal ve politik zorluklarına daha iyi direnebildi, otoritesini kuvvetlendirdi ve dengesizliği kendi lehine düzeltti. Parti'nin Sovyet devleti içindeki işlevleri ve rolünü tanımlamak daha da zorunlu hale gelmişti.

Mart 1919'daki 8. Parti Kongresi'nde bu konuda belirli bir görüş birliği sağlanmıştı. Parti, «sovyetlerde politik egemenliği ele geçirmeli, bütün faaliyetlerini etkili biçimde denetlemelidir»[15]. Kurumsal hiyerar-

(*) Şubat 1918'in rakamları için, Pietsch, s. 141.

şide ve toplum yaşamının bütün alanlarında komünist «hücreler»in oluşturulmasıyla bu amaca elbette çok çabuk ulaşıldı. Sözkonusu hücreler, 1919'da kabul edilen statülere uygun olarak, Sovyet toplumunun sayısız kurumlarında çalışan bütün parti üyelerini birbirine bağlıyor, hep birlikte liderlerin direktiflerine göre hareket ediyorlardı. Öyle ki, atomize olmuş partisiz kitle karşısında, denetim ve egemenlik noktalarını tutmalarını sağlayan bir disiplin ve türdeşlik kazanmışlardı[16]. Bu otorite sayesinde Zinovyev 1920 yılında şöyle konuşabiliyordu: «Her bilinçli işçi, işçi sınıfının diktatörlüğünün ancak öncüsünün diktatörlüğüyle, yani Komünist Partisi'yle gerçekleştirebileceğinin ayrımına varmalıdır»[17].

Parti/devlet ilişkileri sorununa, genelde herkesin dikkat çektiği bir olgu yön veriyordu: İki ayrı tipte aygıtın giderek *kaynaşması*. Kamenev buna dayanarak 1920'de, «Komünist Partisi Rusya'nın hükümetidir. Ülke 600.000 parti üyesince yönetilmektedir» diyecekti[18]. 8., 9. ve 10. *Sovyetler* kongrelerinde gündemin hazırlanmasıyla görevli komisyonları *Parti* Politbürosu atamıştı[19]; genelde, parti ve devlet kurumlarının yönetim personeli çok büyük derecede içiçe geçmişti. 1919'daki Parti Kongresi'nde delegelerin üçte ikisi Sovyet kurumlarında görevliydi[20].

Durum böyle olunca, Parti'nin devletteki ayrıcalıklı ve öncü konumu işlevlerin yeni baştan tanımlanmasını gerektiriyordu. İlk başta, devrimden önce yerine getirmeye başladıkları bir görevi, işçi sınıfının *örgütlenme* ve *eğitimini* yürütmek zorundaydı[21]. Bu işle görevli özel parti organı *Orgbüro* (örgütlenme bürosu) (*), Merkez Komitesi'nin özel bir şubesi *Uchrasped*'le (üyelerin dağıtımından sorumlu bölüm) bağlantılı olarak çalışıyordu. Çok aktif bir organdı üstelik: Şubat 1920 ve Şubat 1921 arasında 42.000'i aşkın parti üyesi Orgbüro tarafından görevlendirilmişti[22]. Lenin,

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 108.

iktidardaki Parti'nin temel işlevlerini «eğitici, örgütleyici ve öncü»[23] şeklinde tanımlıyor, ayrıca, çeşitli devlet kurumlarının politik koordinasyonunu sağlama görevini yüklüyordu[24]. Oysa Lenin, bu görüşe varana dek, komünist örgüte çok daha mütevazi bir yer saptamakla yola koyulmuştu. Yeni rejimin ilk aylarında, *Devlet ve Devrim*'in bir özelliği olan partinin rolü konusundaki suskunluğunu bozmadı. Bu dönemki yazıları kitlelerden ve Sovyet kurumlarından daha çok söz ediyor, Parti'ye ancak geçerken değiniyordu.

Ama Ağustos 1919'da, «işçi sınıfının diktatörlüğü Bolşevik Partisi'nce uygulanmaktadır»[25] demeye başlamıştı. «*Sol*» *Komünizm*'de de doğrulamıştı bu görüşünü: «Sınıf diktatörlüğü parti liderliğince yürütülmektedir»[26]. Devlet aygıtıyla parti aygıtının giderek özdeşleşmesi ve bununla beraber Parti'nin ülkenin politik ve toplumsal yaşamına tek başına hâkim olması iktidar yapısını daha da monolitikleştirmeye hizmet etmişti.

Lenin'in görüşünce, bu durumun sonuçları doyurucu olmaktan uzaktı. 1922'de 11. Parti Kongresi'nde (katıldığı son kongre) konuşurken, «Parti'yle Sovyet hükümet organları arasındaki ilişkiler olması gerektiği gibi değil» demişti. Oysa önerileri ve çözümlemesi de gelişigüzeldi: «Parti makinesi... Sovyet yönetim makinesinden ayrılmalıdır» demekle yetiniyor ve ekliyordu: «Halk Komiserleri Konseyi'nin prestijini yükseltmeliyiz», bir başka deyişle, Parti karşısında devletin prestijini[27].

Gelgelelim devlet ve partinin yürütme yetkilerini ayırmayı hedefleyen kararlar işlevsiz kaldı. Yürürlüğe konmuş olsalardı, belki proleter rejimde politik yapıyı bütünüyle esnekleştirebilecek bir güçler ayrımı (ve karşılıklı denetleme) sistemi kurmaya yardım edebilirlerdi. Ama tehlikelerin henüz açıkça görülemediği bir zamanda esneklik sağlanması konusunda kimi komünistler kararsızdılar. Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanışını tartışan Merkez Komitesi toplantısında,

Troçki, Buharin'e yanıt olarak, «Parti'nin yapmayacağı kimi şeyleri devlet yapmak zorunda» diyordu[28]. 1919'da Sol Komünistler devlet/parti ayrımını vurgulama isteklerini dile getirdiler: Onlara göre parti, kendi eğilimlerine bağlı olarak, enternasyonalizm konusuna devlete kıyasla daha büyük ilgi duymalıydı[29]. Deyiş yerindeyse, parti, hükümetin ve devletin vicdanı rolünü oynamalıydı. Bununla beraber, vicdanın sesini duyurabilmesinin ve kendini dinletmesinin tek yolu, devletten belli bir bağımsızlığa, ayrıca devlet üzerinde denetleme mekanizmalarına sahip olmasıydı. Oysa bu türden hiçbir şey yaratılamamıştı. Kurumsal anlamda gerçek bir dengeleyici güç bulunmadığından, güç yoğunlaşması eksiksiz bir nitelik kazandı (*).

Bolşevik Parti'nin iktidara gelişi devrimden önceki işleyişinin temel özelliğini oluşturan merkezileşme ilkesinin doğrulanışıydı; oysa yerel örgütler çoktandır geniş bir özerklik çerçevesinde çalışmaktaydılar. Bu *de facto* duruma çare olarak, 1919 yılındaki Parti Kongresi Parti'de «en sıkı merkeziyetçiliğin ve en ağır disiplinin» egemen olması gerekliliğine özel bir vurgu yaptı[30]. Devlet federal bir yapıya kavuşturulurken, Parti bütün Sovyet cumhuriyetleri kapsamında «bir ve bölünmez» kalıyordu. Ayrıca, Bolşevik örgüt Parti Kongresi ve Merkez Komitesi'nin en üstün ayrıcalıklarını en azından ilke olarak korumakla birlikte, zorunluluk gereği bir dizi başka yönetim organı oluşturmaktan da kaçınamadı. Bu organların bir bölümü, kâğıt üzerinde egemenliğin toplandığı en yüksek organların yıldızını söndürecek kadar ciddi yetkiler elde edeceklerdi.

Mart 1919'da 8. Parti Kongresi'nin kararıyla *Politbüro* kuruldu. Politbüro'nun görevi «gecikmenin kabul edilemeyeceği sorunlarda karar almak»tı. Beş üye-

(*) 1928'de, Buharin'in rejimin Stalinizasyonu diye atıfta bulunduğu olgu, Parti/devlet özdeşleşmesiydi (Deutscher, *Prophet Armed*, s. 336).

den oluşuyordu ve tüzük gereği (ama yalnızca tüzük gereği) bağlı bulunduğu Merkez Komitesi'nin iki ayda bir yapılan toplantılarında kendi çalışmaları üzerine rapor sunacaktı[31]. Gerçekte yetkileri süratle artmaktaydı. Lenin 1920'deki Parti Kongresi'nde şuna dikkat çekiyordu: «Politbüro bütün dış ve iç politika konularına karar veriyordu»[32]; ek olarak, «Politbüro politikayla uğraş/malıd/ır»[33].

Orgbüro «Parti'nin bütün örgütsel işlerini yürütmekte»[34] ve yönetici, özellikle politik kadroların seçimi, atanması ve yer değiştirilmesiyle bizzat ilgilenmekteyken, *Parti Sekreterliği* (*Orgbüro* gibi 1919'da kurulan) başlıca öneme sahip organ haline gelecekti. Sekreterlik, Politbüro toplantılarının gündemini hazırlıyor, tartışmalarda gerekli belgeleri sunuyor, kararları yerel örgütlere iletiyor, ayrıca personel atamalarıyla bizzat ilgileniyordu[35]. Stalin Nisan 1922'de Genel Sekreter olarak Parti Sekreteryası'nın başına geçtiğinde, bütün Parti örgütü içinde, en saygın olanı değilse bile, en etkili organlardan birinin denetimini ele geçirmişti. Son olarak, 1920'de ulusal çapta düzenlenen bir Parti konferansının tavsiye ettiği merkezi ve yerel düzeydeki Kontrol Komisyonları, resmen 1921'de, bu komisyonları Parti'nin bürokratlaşmasıyla savaşın bir aracı olarak değerlendiren İşçi Muhalefeti'nin ısrarıyla kurulmuştu. Yerel parti komitelerinin ya da Merkez Komitesi üyelerinin bir tekinin bile giremediği bu komisyonların üyelerini, Komiteler değil, yerel ve ulusal düzeydeki Parti kongreleri atıyordu. Merkezi Kontrol Komisyonu, düzenli tasfiyeler sırasında partiden atılan üyelerin başvurabilecekleri en yüksek mahkemeydi (*). Ama bu organ çok geçmeden Genel Sekreter'in kontrolüne geçti ve, yaklaşık aynı zamanda, 1922'de temel baskı kurumu olarak Çeka'nın yerini alan G.P.U.'yla işbirliği içinde çalışmaya başladı (**).

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 141.

(**) Kontrol Komisyonu konusunda, bkz. Deutscher, *Sta-*

Parti'nin iki «klasik» organı olan Merkez Komitesi'yle Kongre'nin yetkilerinin ve işlerliğinin evrimi, genelde Parti'nin ve parti içindeki demokrasinin derecesini oldukça yakın biçimde yansıtmaktadır. Kongreler arasında en yüksek Parti organı niteliğindeki *Merkez Komitesi* (*), iktidarın ele geçirilişini izleyen ilk aylarda olağanüstü yoğun faaliyet içindeydi. Koalisyon hükümeti ve en önemlisi Brest-Litovsk barışı gibi Bolşevik Partisi'nin ve Sovyet devletinin karşılaştığı en yaşamsal sorunlar bu organda tartışılıp kararа bağlandı. Brest-Litovsk barışında Merkez Komitesi'nin oynadığı rol belirleyici olmuştu. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi, Sovyet Rusya'nın yazgısını, bitmek bilmeyen görüşmelerle, çeşitli eğilimlerdeki üyelerin birbirlerini yerden yere vurdukları, çoğunluğun ileri sürülen argümanların ağırlığına göre kazanılıp kaybedildiği ateşli tartışmalarda ve politik partilerin yaşamında *genelde* çok az örneğine rastladığımız bir özgürlük atmosferinde çizmişti. O günlerde Merkez Komitesi toplantılarının sıklığı bunun önemine tanıklık etmekteydi. Üç ayı biraz aşkın bir dönemle ilgili olarak bugün on altı toplantının tutanakları elimizdeyken, herhalde bir o kadarının tutanağı da kaybolup gitmiştir. Sonradan, iç savaş sırasında, Merkez Komitesi toplantıları giderek seyrekleşti. Nisan-Temmuz 1918 aylarında sadece altı toplantı düzenlenirken, Temmuz-Kasım 1918 aylarında M.K. hiç toplanmadı. Nitekim 1919 Kongresi'nde bu konuda epey şikâyet işitilmişti. Daha sonra bu toplantılar yeniden düzenlileştikçe (**) M.K. de otoritesini yeniden kazandı.

---

lin, s. 233-4; Carr, Cilt I, s. 196 ve 212; Schapiro, *Communist Party*, s. 260.

(*) Gördüğümüz gibi Lenin, devrimden önce, demokratik merkeziyetçilik ilkelerine uygun olarak, parti egemenliğinin kongrede, yalnızca ve yalnızca Kongre'de somutlaştığını belirtmekteydi (bkz. özgün basım, s. 52). Bu düşüncesini bir daha dile getirmedi.

(**) Merkez Komitesi Nisan-Ekim 1919 arasında, altı kez

Parti kuralları uyarınca her yıl toplanan, sık sık yapılan konferanslarla pekiştirilen Parti *Kongreleri* önemini uzun süre korudu. Kongreler gerçekte, Lenin'in ölümünün ardından, sadece formalite niteliği kazanıp başka bir işlev yerine getirmediği zamana kadar da önemini yitirmedi. Parti Kongresi «hukuksal olarak» elinde bulundurduğu en yüksek yetkisini elbette çok ender kullanıyordu. Kararlar başka bir yerde, kongrenin seçtiği Merkez Komitesi'nde alınmaktaydı. Sekretarya bizzat kendi seçtiği kişilerle doldurmayı başardığı zamana kadar, Merkez Komitesi etkisini sürdürdü. Bu durum 1922, hattâ 1923'den sonraya kadar gerçekleşmemişti ama.

O zamana kadar, Komünist Parti Kongreleri sosyalist hareketin en iyi geleneklerini yaşatmışlardı. Açık tartışmalar sürdürülüyor, Lenin dahil parti yönetimi özgürce eleştiriliyordu. Delegeler birbirlerine korkusuzca kafa tutarken, parti toplantılarındaki klasik işleyişin uygulanması aksamıyordu: Komisyonların ve alt-komisyonların toplantıları, çoğunluk ve azınlık raporlarının sunuluşu (*), çoğunlukla azınlığı uzlaştırma çabasıyla kaleme alınırken çok ince noktalara bile dikkat edilen ve mantıklı uzlaşmaları yansıtan ortak karar tasarılarının hazırlanışı, örgütteki farklı eğilimlerin taktik ittifaklar oluşturmaları, vb.

Bu toplantılardaki özgürlük atmosferi, Lenin'in hazır bulunduğu son kongre olan Mart-Nisan 1922'de; Antonov-Ovseyenko, Bolşeviklerin liderini kulakları cesaretlendirip yabancı kapitalizme samimi davranmakla suçladığında, yoğunluğundan en ufak bir şey yitirmemişti. Stukov da Lenin'in kişiliğine saldırmıştı: «Lenin'in dün söylediklerini bugün söylüyorlar diye lânetlenme tehdidinde bulunmadan, başka yoldaşların

(Politbüro 29, Orgbüro 110 toplantı yapmıştı); Nisan 1920 - Mart 1921 arasında ise 29 kez (yine Politbyüro'nun 66, Orgbüro'nun 102 toplantısına karşılık) toplandı (Pietsch, s. 153).

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 127.

da parti içinde özgürce konuşmalarına olanak tanımalıyız.» Saldırı bayrağını Kosior devralmış, «gerçek disiplinle hiç ilgisi olmayan ve sık sık başvurulan güç kullanılmasını» eleştirmişti. Marx-Engels Enstitüsü Başkanı, Parti'nin müthiş çocuğu *(enfant terrible)* ve mükemmel bir muhalefet yürüten Ryazanov da aşağıdaki sözleri söylediğinde coşkulu alkışlarla karşılanmış, üstelik aldığı alkışlar alay etmek amacıyla yapılmamıştı: «İngiliz Parlamentosu erkeği kadına çevirmenin dışında her şeyi yapabilir. Bizim Merkez Komitemiz daha güçlüdür - şimdiden birden çok insanı aşırı bir devrimciden /yaşlı/ bir kadına çevirmiştir, üstelik bu /yaşlı/ kadınların sayısı inanılmaz derecede artmaktadır»[36].

Lenin hayattayken toplanan son kongre olan 1923'deki 12. Kongre'de, kendini felç durumdaki liderin doğal halefi gören Zinovyev, tartışmayı o günlerde alışılmadık, ama gelecekte öne çıkacak bir üslûpla başlatmıştı. «Parti çizgisine yönelik her eleştiri, hattâ 'Sol' eleştiriler bile şimdi nesnel olarak Menşevik bir eleştiridir». Ama bu sözler delegeleri yıldıramamıştı. Preobrajensky, liderlerin Parti tabanına dayatmaya çalıştıklarını söylediği otoriter rejimin katılaştırılmasını mahkûm etti. Kosior bu rejimden sorumlu olanları ismen anarak Genel Sekreter çevresindeki «klik»ten söz etti ve dürüst olmayan, bürokratik yöntemleri bir bir anlattı. İşçi Muhalefeti'nin liderlerinden Lutovinov, Parti liderliğinin iddia ettiği «papavari yanılmazlığı» eleştirdi. En sistemli eleştiriler, çeşitli komünist liderlerin ulusal sorundaki tutumlarını hedef alıyordu. Rakovsky, «Ruslaştırma» politikasının verdiği zararları açıklıyor, Stalin'in bu alanda Çarlık politikasını sürdürdüğünü iddia ediyordu. Genel Sekreter'in Büyük-Rus şovenizmini mahkûm etmesinin ikiyüzlülükten başka bir şey olmadığına Buharin de değinmişti[37]. Aynı dönemin başka gelişmelerinde olduğu gibi, bu noktada da, eleştirmenlerin ve muhaliflerin müdahalelerine ağırlık kazandıracak bir liderleri yoktu. Bütün

canlı tartışmalar sırasında Troçki suskunluğunu bozmamıştı. Parti Kongreleri böyle bir atmosfere bir daha tanık olmayacaktı; tersine, Kongreler giderek törensel bir niteliğe büründüler.

İç Demokrasinin Gerçeklikleri, Sınırları ve Ortadan Kalkışı

Parti'deki eğilimler: Sol Komünistler ve muhalif akımlar

Sovyet rejiminin ilk yıllarında Bolşevik Parti, Sol kanadı olup Sağ kanadı olmayan, bir parça kötürüm, tuhaf bir politik örgüt izlenimi vermektedir. Bu özelliği baskı operasyonlarından değil, tersine, 1917 yılı boyunca Sol eğilimin lideri olan Lenin'i yeni düzenin başlıca savunucusu ve bir anlamıyla (*sadece* bir anlamıyla bile olsa) gerçekte Sağ kanat olmayan bir «Sağ» eğilim olan ılımlı kanadın lideri haline getiren evrimden kaynaklanıyordu. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak ayrıcalıkları savunma ve toplumsal bir rejimi muhafazakâr karakter taşımayan değişikliklerden kollama görevini üstlenen hakiki Sağ, Bolşevizm böyle bir eğilimi kendi bünyesinde taşımadığı sürece, politik sahnenin arka plânında gizlenir. Ortadan kaybolmamıştır, yalnızca gölgeye çekilmiş olarak, artık ismini söylemeye, programını açıkça savunmaya cesaret edemez. Sağ kanadın son açık ve tutarlı sözlerini Kurucu Meclis'in dağıtılması günlerinde işitmiştik. Devrimi *proleter* yola sokan bu eylemi mahkûm ediyorlardı. Sovyet rejimi kurulunca, dahası, yalnızlığı görünür bir hal alıp iç savaş çıkınca, Bolşevik Sağ rejimi savunma çizgisine yönelmişti.

Ondan sonra, Lenin hayattayken Parti'de bir Sağ eğilim bulmak ve parmakla göstermek nerdeyse olanaksızlaşmıştı. Varlıklı köylülüğün ve bürokrasinin çıkarlarını açıktan savunmaya kimse kalkışmadığı sü-

rece bu durum devam etti. Komünist Parti, Sağ kanadı olmasa bile, bu dönemde, farklı hizip ve gruplaşmaları temsil eden bir Sol kanada sahipti. Öyleyse Parti'deki Sağ, *a contrario* (*), Sol eğilimlere karşı olan eğilim, çoğunluk eğilimi olarak tanımlanabilir mi? Lenin bu koşullarda Sağ'ın lideri olarak görülebilir, ama yalnızca bir takım önemli çekincelerle. Birincisi, Lenin Sol Komünistlerle *her zaman* çatışmıyordu. Lenin'in programı, hiç değilse özlemleri, özellikle bir noktada Parti içindeki Sol'la çakışıyordu. Lenin de onlar gibi ülkenin politik ve toplumsal kurumlarını giderek proleterleştirmek istiyordu. Onlar gibi, sanayi işçilerinin her düzeyde ve her alanda nep daha üstün, hattâ belirleyici bir konuma gelmesini istiyordu.

İkinci çekincemiz, Lenin'in politikasını katılaşma ve tutuculaşma tehlikelerinden koruyan tamamen diyalektik niteliğiyle ilintilidir (**). Diyalektik yaklaşım örneğin Lenin'in bürokrasiye karşı tutumunda ve NEP'in uygulamaya konması bağlamında gözlenebilir. Eski rejimden kalan burjuvaların, teknisyenlerin ve uzmanların işe alınmasını, onlara toplumsal ayrıcalıklar tanınmasını kimse Lenin'den daha kuvvetle istemiyordu. Ama aynı zamanda, bu unsurların politik güç elde etmelerini önlemeyle de kimse daha yakından ilgilenmiyordu: Bürokratlaşma sürecini kontrol altına alıp denetlemekte kimse Lenin kadar hevesli değildi (***). Sol Komünistler'e sık sık ve ağır saldırılarında olduğu gibi, Lenin'in «Sağcı» tutumunu saptamak için son bir yoruma daha gerek vardır. «Sağ» ve «Sol» terimleri, Rusya'da devrimin ertesinde varolan belirli koşullara uygulandığında aynı anlama gelirler. Bunu göstermeye tek bir örnek yeter. Parti'de *ulusal* sorunda çelişkiye düşen çeşitli eğilimler vardı (****). Lenin

---

(*) Tersine, çelişik olarak. (y.n.)

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 326.

(***) Bkz. İkinci Cilt, s. 162.

(****) Bkz. İkinci Cilt,s. 96.

bu konuda, eskiden Çarlığın boyunduruğundaki uluslara, iç savaşın belirlediği sınırlarda, olanaklı en geniş ödünlerin verilmesini arzu ederek «liberal» eğilimi temsil ediyordu. Bu politika, etkili ve aydın çevresi olan bütünlüklü bir eğilimin direnişiyle karşılaştı. Direnenlerin liderleri arasında Buharin'le Preobrajenski de vardı; bu insanlar genel bir ifadeyle, ulusal sorunda Rosa Luxemburg'un düşüncelerini paylaşıyorlardı. Rosa Luxemburg gibi onlar da, Lenin'in «ılımlı» çizgisinin küçük-burjuva milliyetçi eğilimleri cesaretlendirdiğini, çok daha temel olanı, kendi yazgısını belirleme hakkının 20. yüzyılın sanayileşmiş Avrupa'sında devrimci içerikten yoksun bir kavram olduğunu düşünüyorlardı (*). Dolayısıyla, Bolşevik Partisi'nde Sol eğilime giren ve bu sorunda Avrupa sosyalizminin aşırı Sol'unun görüşlerine bağlı kalan bu insanlar, Rus olmayan milliyetlerin Ruslaştırılması politikasını açık açık savunur (ya da, en azından cesaretlendirir, ya da hoşgörüyle yaklaşır) bir konumda buluverdiler kendilerini; oysa Lenin, onlara karşı çıktığında, küçük-burjuva milliyetçi güçlere kan vermekle suçlanmıştı. Bu noktada «Sağ» ve «Sol», oldukça belirsiz ve karışık anlamlara bürünüyordu.

Bolşevik Parti kendini ortaya koymayan bir Sağ'a (ya da, Lenin'in kişiliğinde, kendini gösteren ama gerçekte «Sağ» olmayan bir Sağ'a) sahipken, çok belirgin bir Sol'u, daha doğrusu, çeşitli Sol eğilimleri vardı; bu Sol eğilimler, hem Sovyet toplumunu hem de dış dünyayı bütünüyle «devrimcileştirecek» sürekli bir iradenin somutlaşmalarıydı. Sol'ların ilk saldırısı dış politika alanında, Mihver Devletleri'yle Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanışı sorununda geldi. Bu tabiî rastlantı değildi: Militan devrimci şevk ile ateşli enternas-

(*) Lenin'in ulusal sorun politikasının eleştirisi, Rosa Luxemburg'un Rus devrimini ele alan ünlü broşüründedir (B. Wolfe'un derlediği basımda III. Cilt'te).

yonalizm arasındaki bağlantı aslında modern politikada «süreklilik taşır».

Komünistlerin büyük çoğunluğunun Alman ve Avusturyalı görüşmecilerin masaya getirdikleri acımasız barış önerilerine öfke ve hayretle tepki göstermeleri şaşırtıcı gelmemeli, çünkü, Leninizmin uluslararası stratejisi bütünüyle dünya devriminin kaçınılmazlığı, Bolşeviklerin görevinin ise dünya devrimini hızlandırmak olduğu varsayımına dayalıydı (*). Parti'nin Mihver Devletleri'nin isteklerinin öğrenilmesinden sonraki ilk toplantısı, varolan eğilimleri ve sahip oldukları kuvvet oranlarını yeterince gösteriyordu. 8 Ocak 1918'de Petrograd'da düzenlenen bir toplantıda birbiriyle çelişkili üç bakış açısı dile getirilmişti. Lenin'in Avusturya-Alman önerilerinin kabul edilmesini isteyen tasarısı on beş oy topladı. Troçki «ne savaş, ne barış» şeklindeki politikayı destekliyordu; bu politikaya göre, Berlin ve Viyana emperyalistleriyle herhangi bir anlaşma imzalanması reddedilirken, onlara karşı devrimci bir savaşa kalkışmaktan da şimdilik kaçınılacaktı. Troçki'nin tasarısı on altı oy topladı. Son olarak, Buharin'in devrimci bir savaşın başlatılmasını isteyen önerisini otuz iki kişi destekledi[38]. «Sol Komünist» eğilim doğmuş oluyordu ve bu düşüncenin ilk kez ifade edilişini izleyen haftalarda etkili olduğu da doğrulandı. Parti'nin Petrograd Komitesi, bir muhalif dışında ayrımsız Buharin'in çizgisinden yanaydı. Daha sonra, tartışma kızışıp son karar anı yaklaştığında, Petrograd Komitesi yürütme organı tutumunda ayak diredi ve Hükümet «utanç verici bir barışı» imzalamayı onaylarsa Merkez Komitesi'ni ayrılık yaratmakla tehdit etti[39]. Moskova Komitesi de aynı hattı benimsemişti[40]. Muhalefet sadece «iki başkent»te değil, taşrada da (Komünist yetkililerin Brest-Litovsk anlaşmasına uymayı reddettikleri Sibirya'da bile) kuvvetliydi (**). Dolayısıyla, ünü ve yeteneğiyle

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 213.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 117.

bir dizi lidere güvenebilen muhalefet, partinin yanı sıra devlet makinesinde de güçlüydü. Örneğin, Yüksek Ulusal Ekonomi Konseyi'ni «Sol Komünistler» denetliyordu[41].

Bakış açılarını savunurken «Sol Komünistler» hangi argümanları kullanıyorlardı? Başlıca sözcüleri Buharin, iç politikayla ilgili kimi düşünceleri sıralamıştı. Buharin Sol S.R.lerle ittifakı bozmamayı istediğinden, Sol S.R.lerin şiddetle karşı çıktığı bir barış anlaşması imzalanmamasından yanaydı. Buharin'le aynı düşüncelere sahip Uritsky, Almanlar tehditlerini yerine getirip Rusya'ya dalacak olurlarsa, halkın «kendini koruma içgüdüsü»nün ülkenin savunma güçlerini yeni baştan oluşturmayı ve devrimci bir savaş yürütmeyi sağlayacağı kırsal bölgelerde güçlü bir halk direnişini destekleyeceklerini iddia ediyordu[42]. Ama her şeyden önce, Sol Komünist grup mutlak önceliği Rus devrimi karşısında dünya devrimine veriyor, Avusturya-Alman emperyalistleriyle barış anlaşması imzalamanın proletaryanın uluslararası savaşımını zayıflatacağına inanıyordu. Potansiyel olarak varolan bir şey (dünya devrimi) uğruna, kazardıklarını kaybetme riskine girme yanlısıydılar[43]. Bu tutumları, o eğilimin belli başlı karakteristiklerinden birini oluşturan ve programlarının her satırına sinmiş bir katıksızlıkla, temel saydıkları ilkelere mutlak bağlılıklarının bir belirtisiydi.

İlkelere bağlılık, hükümetin dış politikasını olduğu kadar Rusya'da yeni bir toplumun inşaasını da kapsıyordu. Genelde Sol Komünistler, ulusallaştırma ve işçi denetimi kurulması yoluyla, sosyalizmin olabilen en hızlı şekilde gerçekleştirilmesini savunuyorlardı (*). «Tamamen yok olmasını» istedikleri burjuvaziye şiddetle düşmandılar[44], köylülerin isteklerine kayıtsızlıkla yaklaşıp çiftçiliğin kollektifleşmesini istiyorlardı[45]. Sos-

(*) Sol Komünistlerin bütün platformu için, bkz. Bunyan ve Fisher, s. 560-564; ayrıca bkz. Dobb, s. 92.

yalizm, sanayi proletaryasının davasıydı. Yeni düzenin inşaası için yalnızca o sınıfa, «işçilerin yaratıcılığı»na bel bağlanmalıydı[46]. Hükümetin ekonomik politikasına temelden karşı çıktılar. Çalışma disipliniyle ilgili düzenlemeleri mahkûm ediyor, Lenin'in kafasından çıkan tek-adam yönetimi ve Taylorizm savunusuna skandal gözüyle bakıyorlardı (*). Yok ettiklerini düşündükleri eski dünyaya verilecek her ödün özellikle de burjuva «uzmanlar»ın sorumlu görevlere getirilmesi[47] onlara göre kabul edilemezdi.

Sol Komünistler, politik düzlemde, sovyetlere geniş ölçüde özerkliğin ve proleter ordunun kurulması anlamını yükledikleri bir işçi demokrasisinden yanaydılar. Eski Çarlık subaylarına görev verilmesine ve Kızıl Ordu'da subayların seçimle gelmesinin kaldırılışına öfkelenmişlerdi[48]. Son olarak, Brest-Litovsk barışı tartışmasının kapanışı onları hükümetin dış politikasına yaklaştırmamıştı: Sol Komünistlere, en azından en seçkin sözcülerinden Radek'e göre, hükümet «emperyalizme saldırı politikasından vazgeçmeyi kararlaştırmış» demekti[49]. Oysa onlar, «sınıf ilkelerine dayanan, uluslararası devrimci propagandayı hem sözle hem de fiilî olarak birleştiren, uluslararası sosyalizmle (uluslararası burjuvaziyle değil) organik bağ kurmayı hedefleyen korkusuz bir dış politika» istiyorlardı[50]. İçlerinden birisinin gözlemlediği gibi, Sol Komünistler, eskiden Lenin'in savunduğu çeşitli görüşleri yaşatıyorlardı. Demek ki gerçek Leninistler olduklarını iddia edebilirlerdi[51].

Sol Komünistlerin ajitasyonu, Parti birliğini ciddi derecede sarsacak kadar yoğundu. Ama kopardıkları gürültü birkaç ayda duruldu. Sol Komünist eğilim yok oldu - ancak disiplin uygulanması ya da idarî önlemler alınması nedeniyle değil. Az çok doğal bir ölüm-

(*) Lenin'in «devlet kapitalizmi»ni savunusu üzerine, bkz. İkinci Cilt, s. 183.

dü bu: Alman devriminin patlaması Brest-Litovsk tartışmasını sona erdirdiği gibi, Lenin'in politikasının Alman proletaryasının çabalarını dumura uğratamadığını kanıtladı. İç savaş sonucunda «Savaş Komünizmi»nin yürürlüğe konması «Sol»u bir ölçüde tatmin etmişti, çünkü Rusya böylelikle sosyalizme doğru dev adımlarla yürüyor, hattâ ulaşmış görünüyordu.

Parti içinde, iç savaş sırasında bile muhalif bir eğilim doğurabilecek şiddette gerginlikler yaşanmıştı. Yönetimin, özelde Troçki'nin Ordu'yla ilgili konulardaki politikasını eleştiren «Askerî Muhalefet» saldırılarını 1919 Parti Kongresi'nde açığa vururken; Kızıl Ordu'da görev yapmaya başlamış Çarlık subaylarına düşmanlık duygusunun birleştirdiği, oysa kısmen demokratik kısmen korporatist karakterde çelişkili eğilimlerdeki kendi üyelerine ödün koparabilecek kuvvette olduğunu da göstermişti[52]. Ama bu muhalefetin etkinliği kural olmaktan çok istisnaydı: «Beyaz» tehdidi karşısındaki Bolşevikler, karşı-devrimci kamptaki bölünmelere karşı kendi partilerinin türdeşliğini ve kuvvetliliğini sağlamak amacıyla, birlikten yana bir tepkiyle karşılık vermişlerdi. Ve bu, ülkenin uğradığı yıkımın ne ölçüde dehşetli olduğunun görüldüğü, hükümetin hüküm süren korkunç düzensizliğin ayrımına vardığı, Komünist Parti'nin birliğini yitirdiği ve muhalif eğilimlerin başlarını kaldırdıkları (hem de ne kuvvetle!) iç savaşın sonunda oluyordu. Merkezi otoritenin Ruslaştırma eğilimlerine başkaldırıp Lenin'in Büyük-Rus şovenizminin her türlü biçimine karşı umutsuz düşmanlık duygularını paylaşan «Ukrayna muhalefeti»nin dışında (*), çok sayıda hoşnutsuz parti üyelerine cazip gelen iki gruplaşma vardı: «Demokratik Merkeziyetçilik» grubu ve «İşçi Muhalefeti».

(*) «Ukrayna Muhalefeti» üzerine bkz. Daniels, *Conscience*, s. 102ff. Lenin'in Ukraynalıların özerklik istemi ve genelde Büyük-Rus olmayan milliyetlere yaklaşımı konusunda, bkz. s. 270ff.

1919'da ortaya çıkan Demokratik Merkeziyetçilik grubu gerçekte Mart 1920'deki Parti Kongresi'ne kadar bir varlık gösteremedi, ama o zaman da öyle bir güçle ortaya çıktı ki, kısa ömrünün sonuna kadar gücünü hep korudu. Bu grubun «İşçi Muhalefeti»nden ayrılan yanı «aydın» karakteri taşımasıydı, ama Tomsky gibi sendika liderlerini de yanına çekmeyi başarmıştı[53]. Grubun başlıca sözcüleri arasında, Devlet Bankası başkanlığı ve Yüksek Ulusal Ekonomi Konseyi yürütme kurulu başkanlığı yapan Osinsky; Merkez Komitesi yedek üyesi Bubnov; M.Y.K. sekreterliği yapmış Sapronov ve Moskova'daki Bolşevik ayaklanmanın lideri (Vladimir) Smirnov'u görüyoruz. «Demokratik Merkeziyetçiler» Mart 1920'deki Kongre'de uzun konuşmalar yaptılar (*). Kongrede «bürokratik merkeziyetçilik»le «otoriter merkeziyetçilik»i protesto edip, Parti'yi «bürokratik diktatörlük» tehlikesi konusunda uyardılar (**). İstemleri parti-içi demokrasi alanıyla sınırlı olan, reform önerileri hep belirsiz kalan Demokratik Merkeziyetçiler, 10. Parti Kongresi hazırlıkları ve çalışmalarında aktif rol oynadılar. Orada Bolşevik demokrasinin problemlerini bir kez daha gündeme getirdiler, ama «İşçi Muhalefeti» karşısında gölgede kaldılar.

Demokratik Merkeziyetçilik grubu gibi İşçi Muhalefeti de 1919'da kuruldu, ama ondan farklı olarak, sendikalarda güçlü bir tabanı bulunduğundan proleter kökenliydi. Özellikle Parti'de sendika sorununun yoğun biçimde tartışıldığı (***), İşçi Muhalefeti'nin kendini gösterip bütünlüğünü hissettirdiği ve önemli başarılar kaydettiği 1920-21 kışında açıkça görülebilirdi bu. Moskova Parti örgütünün Kasım 1920'deki

---

(*) Yalnız Osinsky'nin konuşması resmi çalışma raporunda 17 sayfa tutmaktadır (Kool ve Oberländer, s. 141-57).

(**) A.g.e., s. 128-57, «Demokratik Merkeziyetçiler»in konuşmalarından geniş alıntılar yapılmaktadır.

(***) Bkz. İkinci Cilt, s. 191.

konferansında, delegelerin neredeyse yarısı (278 kişiden 124'ü) İşçi Muhalefeti'nin tezlerini desteklediklerini açıkladılar. İşçi Muhalefeti konferansta öylesine üstün bir başarı kazanmıştı ki, tasarılarda ve adaylar konusunda nasıl oy kullanılacağını belirlemek üzere ayrı toplantılar düzenlediler[54]. İşçi Muhalefeti, özellikle Samara (yerel Parti örgütüne egemendiler), Ukrayna ve sendikal hareket alanında metal işçileri örgütünde de güçlüydü (*). Yine de, temel sorunlardan birisini bu hizbin varlığının oluşturduğu Mart 1921'deki 10. Parti Kongresi'nde toplam 694 delegenin ancak 45-50'sinin oyunu alabilmişlerdi[55]. Yönetim kongre hazırlıkları sırasında herkesi parti birliği çevresinde toplamayı başarmıştı. Muhalefetin ulus çapındaki bu toplantıdaki temsil oranının tabandaki kuvvetiyle oransız olması, bütün politik partilerin yaşamında karşılaşılan bir olgudur. Ama bir noktada Komünist Parti'nin o günlerde izlediği prosedür, en geniş iç demokrasiye sahip olduklarını iddia edenler dahil, politik örgütler açısından olağan uygulamalardan olumlu bir farklılık göstermekteydi. Parti yönetimi, İşçi Muhalefeti'nin platformunu kendi organı *Pravda*'da yayımlamakla kalmadı, Şlyapnikov'la birlikte gruba önderlik eden Aleksandra Kollontay'ın düşüncelerini açımladığı bir broşürden 250.000 adet bastı (**).

Kollontay, bu broşüründe sergilediği keskin «proleter» tutumuyla, İşçi Muhalefeti adına işçi sınıfının istemlerinin sözcülüğünü üstlenmişti. Kollontay'a gö-

---

(*) Daniels, *Consience*, s. 127. İşçi Muhalefeti madenciler sendikasında da iyi bir durumdaydı. Bu sendikada komünist grupla girilen bir tartışmada, Lenin'in tezlerinin 137, Troçki'nin tezlerinin 8 oyuna karşılık, İşçi Muhalefeti'nin tezleri 61 oy toplamıştı (Lenin, C. 32, s. 535, not 20).

(**) Lenin, C. 32, s. 256. Kollontay'ın broşürünün İngilizce çevirisi Londra'da 1921'de, Dreadnought Yayınevi tarafından, *The Workers' Opposition in Russia* başlığıyla yayımlanmıştır. Almanca çevirisi için, Kool ve Oberländer, s. 182-240.

re, Rus işçi sınıfı ülke yaşamında en sınırlı rol oynadığı zamanını yaşamaktaydı, çünkü oportünist bir çizgi izleyen Sovyet Hükümeti bütün sınıfların çıkarlarını uzlaştırmaya çalışıyordu. İşçi Muhalefeti ise sadece sanayi işçilerinin çıkarlarını korumakla ilgiliydi. Bu tutumuyla bir yanda devlet, hattâ parti kurumları ile, öbür yanda sendikal kurumlar arasında çok kalın bir ayrım çizgisi çekiyor, sendikal kurumları işçi sınıfının görüşlerinin *biricik* gerçek yorumcusu olarak görüyordu. Dolayısıyla, İşçi Muhalefeti'nin savunduğu türden bir proleter rejim sendikaların diktatörlüğünü getirirdi.

Broşürün eksikliği, Bolşevik liderler ile Rus proletaryası arasında çok fazla gereksinim duyulan uzlaşmayı sağlayabilecek, durumu iyileştirebilecek somut düşüncelerin olmayışıydı. Kollontay, «işçilerin kollektif yaratıcı çabaları»na güvenini ifade etmekle sınırlı kalıyordu. İşçi Muhalefeti'nin bakış açısındaki başka bir zayıflık, grubun özlemleriyle o anın gerçek olanakları arasındaki çelişkiydi. Kollontay, ülkenin «tamamen harap, ekonominin çökmüş» olduğunu kabul ediyordu ve bu koşulların başlıca kurbanı proletaryaydı. İleride göreceğimiz gibi, işçi sınıfının deklase olmuşluğu, fiziksel olarak tükenişi ve moral bakımdan yıkılışı, çalışan kitlelerin hareketliliğine dayanan politik eylemleri gündem dışına çıkarmaktaydı.

10. Parti Kongresi, İşçi Muhalefeti'ne ve bütün muhalif eğilimlere karşı sistemli bir saldırıya geçildiği (*), örgütlü hiziplerin yasaklandığı kongreydi. İşçi Muhalefeti buna bir süre dayanabildi. 1922 Kongresi'nde Kollontay yine Sol çoğunluğun lideri olarak konuşuyordu[56]. Muhalif çalışmalarını Şlyapnikov da sürdürdü, ama göreceğimiz gibi, böylece yönetimin gazabını üzerine çekip Parti'den kovulma noktasına kadar geldi. İşçi Muhalefeti liderleri, önde gelen eylemcilerinin de katılımıyla, 1922'de uğradıkları baskıları şi-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 135.

kâyet etmek üzere Komünist Enternasyonal'e başvurdular. Enternasyonal'in Rus Komünist Partisi'nin demokrasiye dönüşünü sağlamasını istediler (*). Söylemeye gerek yok ki, böyle bir tutum alması beklenemeyen Komintern Yürütme Komitesi, «yirmi ikiler»-in eyleminin meşruluğunu ya da açıkladıkları kimi gerekçeleri sorgulamadı, ama partilerinin disiplinine uymalarını salık vermeyi de eksik etmedi.

Şimdi, Lenin'in kendi politikasına karşı çıkışlara nasıl tepki gösterdiğini ele almalıyız. Sovyet rejiminin ilk aylarında, Brest-Litovsk tartışması Lenin'e Sol Komünistler'e belirli suçlamalar yöneltme fırsatı sağlamıştı. Bu suçlamalar, Komünist Parti'deki aşırı unsurlar (her türden asiler ve sabırsız kişiler) ile Lenin arasındaki diyaloğun ayrılmaz parçaları olmuşlardı. Emperyalizmle uzlaşma ve her türden anlaşmaya hararetle karşı çıkan Sol Komünistler, Lenin'in görüşünce, katlanılmaz bir romantizme kapılmışlardı. Lenin onların, «Elde kılıç, güzel bir pozla ölürken, 'barış aşağılık, savaş onurlu bir şeydir,' diyen»[57] Polonyalı soyluların bakış açısını benimsediklerini söylüyordu. «Flaş» bir sloganla büyülenmişlerdi yani[58]. Söz konusu grubun çoğu seçkin liderlerinin bir kısmının tutumuna bakacak olursak, Lenin'in itirazı yersiz değildi. Sözgelimi Aleksandra Kollontay'ın Jacques Saduoul'a sır olarak söylediği itirafını okuyalım: «Güzel bir son, döğüşerek ölmek çok tatlı olur. Evet, böyle olmalı: Ya zafer, ya ölüm»[59].

Romantizm, ifadesini, nerdeyse kaçınılmaz biçimde, Lenin'in sık sık mahkûm ettiği «devrimci deyişlere» tutkuda buluyordu. Lenin «devrimci deyişler»le ne kastettiğini, «olayların belirli bir anındaki nesnel koşullara aldırmadan devrimci sloganları yineleyip durmak»[60] diye anlatıyordu. Bu «deyişler»in içeriği, «duygu, arzular, öfke ve kızgınlık»la doluydu[61]. Solların ha-

(*) «Yirmi ikiler mektubu»nun metni ve Komintern'in yanıtı için, Humbert-Droz, s. 48-50.

tası, «nesnel olarak... emperyalistlerin bizi kapana kıstırmasına *yardımcı olma*»[62] suçlamasına set çekememeleriydi. Lenin polemikten korkmuyordu, Buharin'in eğiliminde gördüğü ciddi tehlikeyle «amansız bir savaşım»[63] yürütülmesini özellikle vurgulamaktaydı: «Merhametsiz savaş»ı[64] kendisi bizzat sürdürecekti. Ayrıca, «kendilerini inanılmaz şekilde aldatmak»la[65], «komünizmden pratikte tamamen ayrılmak»la[66] suçladığı Solların dergileri *Kommunist* için «sözde-Sol» diyordu[67].

Aynı zamanda ve tartışmanın canlılığına karşın, Lenin, Buharin'le «onda dokuz anlaştığını» da teslim etmekteydi[68]. Lenin'le Sol Komünistlerin tartışmalarının bu önemli yanını Sovyet tarihçiler hep görmezlikten gelirler (*). Lenin, Sol S.R.ler ve Menşeviklerden farklı olarak, Sol Komünistler'in kendisiyle aynı zeminde, devrimci Marksizm zemininde durduklarını, bu nedenle onlarla tartışmaya büyük ilgi duyduğunu sık sık vurgulardı[69]. «En iyi, en soylu, en yüce itkileri»[70] esinlendiren adamlara borcunu ödemekten geri kalmamıştı. Liderleri Merkez Komitesi'nden çekildiğinde, 7. Parti Kongresi'nde Sol muhalefeti yönetime yeniden dönmeye çağıran bir tasarı sunmuştu[71]; aynı zamanda onları «parti disiplinini kabul edilemez biçimde çiğneyip tam bir sadakatsizlik»le suçladığında, bunu savundukları düşüncelere değil, Merkez Komitesi'ndeki yerlerine dönmeyi inatla reddetmelerine bağlıyordu.

1920-21 kışındaki sendikalar tartışmasına ve Par-

(*) Örneğin Ponomaryev, resmî *History of the CPSU (B)*'de şöyle yazar (s. 280): «Lenin, 'Sol Komünist' grubun Alman emperyalizmi ve Rus burjuvazisinin suç ortağı maskesini indirdi». Aslında Lenin, Sol Komünistleri düşmanla işbirliği yapmakla hiçbir zaman suçlamamıştı. Böyle bir suç ortaklığı olsaydı, yönetimle muhaliflerin dayanışmasını, Lenin'in çeşitli vesilelerle dile getirdiği dayanışmayı asla göremezdik. Lenin, onları herhangi birileriyle «suç ortaklığı»ndan sorumlu tutmazken, «düpedüz çocuklukları» nedeniyle itham etmekten geri kalmıyordu (C. 27, s. 325).

ti içinde etkili İşçi Muhalefeti'nin gelişmesine dek, Lenin, Komünist Enternasyonal'de boy göstermeleri dışında «Sol Komünizm»e başkaca ilgi duymamıştı (*). Sonra, «Sol Komünizm»in anti-parlamentarizmine (daha doğrusu, bunun büründüğü biçime) ve anti-sendikalizmine saldırmıştı. İşçi Muhalefeti'ne gelince, Lenin'in tutumu kimi yanlarıyla 1918 yılının Sol Komünistleri'ne yaklaşımını andırıyordu: keskin eleştirinin yanı sıra, ortak eylem ve dayanışma çağrısı. Ama Brest-Litovsk'tan beri devir değişmişti. Buharin'le arkadaşlarının «sapma»sı devrimci hareketin *bir büyüme krizine* girdiğini göstermişti, ancak 1920-21'de artık bundan söz edilemezdi. Dolayısıyla, İşçi Muhalefeti'yle tartışmalar çok farklı bir havada yürütüldü. Lenin Kollontay, Şlyapnikov ve arkadaşlarının düşüncelerini çözümleme zahmetine bile katlanmayıp, programlarını sendikalizm ve anarşizm, ya da yarı-anarşizm kokuyor diye betimlemekle yetindi[73]. Böyle bir program «komünizm ve Parti'den açık bir sapma»dır, diyordu[74]. Böyle bir suçlama getirmesinin nedenini ise şöyle açıklamıştı: İşçi Muhalefeti, Parti'yi, özellikle kadro atama konularında önemli ayrıcalıklarından yoksun bırakmaya, bu yetkileri sendikalara devretmeye uğraşıyordu[75]. Dahası, 1918'de Sol Komünistler'e hem keskin, hem de uzlaşmacı bir tutumla yaklaştığı halde, İşçi Muhalefeti'ni Mart 1921'deki 10. Kongre'de yürürlüğe konan anti-demokratik düzenlemelerin ilk kurbanı yapmıştı.

Ama bu durumda bile, Sol'daki karşıtlarını asla yere serilecek ya da Parti'den çıkarılıp atılacak düşmanlar olarak tanımlamadı. Hiyerarşinin en yüksek mevkilerinde birlikte çalışma çağrısı yaptığı gibi, onların programındaki belli maddeleri, özellikle parti ve devlet kadrolarının proleterleşmesi çabalarını bütün kalbiyle onaylıyordu. Örneğin Kasım 1920'de, İşçi Muhalefeti üyelerini «muhalefet adına muhalefet» haline

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 143.

gelmekle suçlarken, bununla bir parça çelişki içinde, «gerek Moskova'daki, gerekse bütün Rusya çapındaki muhalefetin, Parti'nin doğal büyümeye girdiği bir zamanda kaçınılmaz, gerekli ve kesinlikle sağlıklı eğilimleri sergilediklerini» kabul etmekteydi[76]. Ateşli tartışmalara ve gündemdeki maddelerin önemine karşın, karşıtlarıyla ana konulardaki dayanışmasına bağlı kaldı. «*Sol» Komünizm, Çocukluk Hastalığı* başlıklı kitabında bile, devrimci hareketin önündeki baş tehlikenin «eski ama her an dinç kalan oportünizm tehlikesi» olduğunu yazmıştı. Ona kıyasla, «Sol doktrinerlik hatası... şu anda bin kez daha tehlikesiz ve önemsizdir»[77]. Lenin'in iktidarın fethinden sonra «Solcular»ın hepsine karşı bıkmak bilmeden yürüttüğü savaşım, her açıdan, hata yapan ama asla düşman sayılmayan yoldaşlarla yürütülen bir kavgaydı. Taktik konularda önemli anlaşmazlıklar çıksa da; son çözümlemede, bütün tartışma noktaları bir ve aynı savaşa bağlıydı. Brest-Litovsk döneminde Lenin ile Sol Komünistler, emperyalizme karşı devrimci savaş hazırlıklarına ortaklaşa girişmişlerdi[78]. 1921'de İşçi Muhalefeti'nin Sovyet toplumunu proleterleştirme arzusunu Lenin de paylaşıyordu. Leninizm ile «Solculuk»un birbirinden çok az farkı bulunan çeşitleri arasındaki kapışma *aile içi* kavga karakterini hep korumuştu.

Eğilim ve Hizip Özgürlüğü

Parti-içi demokrasi basit formaliteden öte anlamlar taşıyorsa, bunun hayata geçirilmesinde sürekli değişken, düzenli olmayan ve yer yer çelişkili koşullarla karşılaşılır. Kriz durumları ve dev alt üst oluşlar, parti eylemcilerine rutin işleyişi kırıp liderleri tepeden tırnağa sarsma şansı vererek, yöneticileri o ana dek mutlak sayılagelen şeyleri sorgulayıp ataletlerinden sıyrılmaya zorlayarak, sonuçta yönetici kadronun bileşimini değiştirmenin yolunu açarak demokrasiyi kuvvet-

lendirebilir. Bolşevik Parti 1917'de işte böyle bir durum yaşadı. Ama, çok farklı sonuçlar üreten başka krizlere de rastlanabilir. Bütünüyle demokratik nitelikli bir hareketin yapısı, kitlelerin durgunluğundan kaynaklanan ve kitlelerin politikaya aktif olarak katılmalarını sağlamayan olaylarla işlemez hale geldiğinde, demokrasi tam da asıl kaynağında kuruyup yok olur; demokrasi, zenginleştirdiği kurumlardan zamanla geri çekilir. Kitlelerin enerjisinden yoksun kalmış partiler, böylelikle rutin işleyişlere, otoriterizme ve bürokrasiye boyun eğerler. Rusya'yı 1918-1920 yılları arasında baştan sona yıkıma uğratan iç savaş ile onun beraberinde getirdiği ekonomik felâket, bu tür olumsuz gelişmelerdendi. 1917'nin Bolşevik Partisi'ni canlandırmış iç demokrasi, yıkıcı etkilerden kurtulamıyordu. Yine de bu demokrasinin kayboluşuna asla basit bir süreç denemez. Demokrasinin kimi koşulları yok olduğunda başka koşullar etkindi. Bu durum, bir yanda eğilim ve gruplaşmaların özgürce yaşaması, öbür yanda görüş farklılıkları ve anlaşmazlıkların açıkça dile getirilmesi hakkı açısından geçerliydi.

Elbette muhalefete gerçek haklarının tanınması, iç demokrasinin gerekliliklerinin hepsinin yerine getirildiği anlamına gelmez. Aynı önemde başka gerekliliklер de vardır: Parti politikasını kararlaştıran organ olarak Parti Kongresi'nin üstünlüğü ve pratikte onun kararlarının uygulamaya konuşu; Kongre'nin Merkez Komitesi'nin faaliyetlerini denetleme olanağı; merkezi parti organlarının yerel ve bölge komitelerinin seçimine ve Kongre delegelerinin saptanmasına karışmaması; çeşitli görüşlerin özgürce karşı karşıya gelmesi; yönetimin kararlarından tabanın bilgilendirilmesi vb. Rusya'nın gerçekliği bu koşulların hepsinin uygulanmasına sınırlı bir kapsamda bile olanak tanımıyordu. İç savaşın parti örgütünün «militarizasyonu»nu doğurduğunu bizzat komünistler de kabul ediyordu. Oysa, bu duruma varılmadan önce Bolşevik Partisi, Profesör Carr'ın belirttiği gibi, «herhangi bir partinin

en yaşamsal politik sorunlarda çok ender olarak uygulayabildiği bir özgürlük ve açık tartışma olanağı» yaratmıştı[79].

Brest-Litovsk tartışmalarında bile geçerliydi bu özgürlük. Üstelik, konunun önemine ve çelişkili görüşlere karşın, Merkez Komitesi Lenin'in isteğiyle Sol Komünistler'e görüşlerini *Pravda* aracılığıyla duyurma ve parti içinde ajitasyon yürütme hakkını tanımıştı[80]. Yine, Sovyet Devleti'nin merkezi yetkilileri bir Anayasa hazırlanması sorununu tartıştığında, muhalif eğilimin bu çalışmalara katılmasına olanak tanındı. Sonunda Stalin'in başını çektiği merkezileşme eğilimi ile, sovyetlere geniş özerklik verilmesinden yana olanlar arasında bir kavga başladı[81]. Aynı şey bir yıl sonra yeni parti programı tartışılırken de gündeme geldi Buharin'le Lenin'in görüşleri bir dizi sorunda farklılaşıyordu: İki eğilim de birer raportör belirlemiş, sonunda bu görüşlerin sentezini çıkaracak bir belge hazırlanması amacıyla bir komisyon kurulmuştu[82]. Buharin, Mayıs 1918'de bir milyon nüsha basılan bir kitapçıkla, pek çok noktada Lenin'inkilerle çelişen kendi kuramlarını duyurma fırsatı bulmuştu[83]. Sol Komünistler'le parti yönetiminin tartışması Sovyet ekonomisinin hangi doğrultuya gireceği sorununu da kapsıyordu. İki eğilim, Nisan 1918'de Bolşevik Partisi'nin karşıtlarının da hazır bulunduğu M.Y.K.'daki bir açık tartışmada, bu alandaki görüşlerini karşılıklı ifade etmişlerdi. Bu kez de Lenin'le Buharin'in şahıslarında bir raportör ve bir ortak-raportör atanmıştı. Ama sonunda bir anlaşmaya varılamadığı gibi, tartışmalardan hiçbir tez çıkmadı.

Yine de demokratik işleyişler, iç savaş ve Parti'nin «militarizasyonu»yla birlikte bütünüyle kaybolmadı. Aslında merkezi organlar, yerel örgüt sekreterlerini atamak gibi parti tüzüğünde bulunmayan yetkiler kullanıyorlardı. 1919 Kongresi'nde Lenin yeni parti programı üzerinde eski «Sol Komünistler»in görüşleriyle çelişkiye düştüğünde, Parti liderinin sunduğu

«rapor»a, Buharin bir «karşı-rapor»la meydan okudu[85].

1920'de Demokratik Merkeziyetçilik grubu ve İşçi Muhalefeti diye bilinen muhalif eğilimler resmî varlıklarını hâlâ koruyorlardı; Merkez Komitesi partiyi yeni baştan örgütlemekle ilgili bir komisyonun çalışmasında bu gruplarla yakın işbirliğine gitmişti[86]. 9. Parti Konferansı'nda Sol eğilimler o anlık kesin gibi görünen bir zafer bile kazandılar: Daniels'in dikkat çektiği gibi, kabul edilen karar Muhalefet'in dağıttığı belgelerle çarpıcı bir benzerlik taşıyordu[87]. Aynı tarihçi şöyle devam eder: «1920 Sonbaharında, Komünist Parti'de açık tartışmaların, liderlerin otoritesine özgürce karşı çıkışın en yüksek noktasına eriştiğine tanık olduk»[88].

9. Konferans'ı izleyen aylarda tartışma özgürlüğü yeni (ve son) bir ileri adım daha atacaktı. Sendikaların Sovyet toplumu ve devletindeki yeri ile rolü hakkındaki tartışma, makale ve broşürlerde, Parti'nin her kademesindeki toplantılarda, ayrıca açık halk toplantılarında çeşitli eğilimlerin birbirine açıkça karşı çıktıkları, savlarını ortaya koyup yönetim organlarının çoğunluğunu yanlarına çekmeye çalıştıkları geniş bir foruma dönüşmüştü (*). Gerçi Lenin, ilk başta tartışmayı Parti'nin yönetim organlarıyla sınırlı tutmak istemişti[89], ancak Merkez Komitesi üyelerindeki görüş ayrılığı nedeniyle bu niyetinden çok geçmeden vazgeçti. Çünkü, o zaman kabul gören anlayış çerçevesinde, kongrenin ve tabanın rolü, pratikte denk kuvvetleri temsil eder göründüklerinde parti yönetiminde varolan eğilimler konusunda «hüküm vermekti»[90]. Sendikalar tartışması 1921 yılının başında, Kronstadt dramı ve 10. Kongre'nin toplanmasından hemen önceki dönemde yapıldı. Kongre kriz ve yenilgi atmosferinde parti-

(*) Sendika tartışmalarında gündeme gelen konular üzerine, bkz. özgün basım, s. 342. Tartışmaların kapsamı ve açık karakteri üzerine bkz. Lenin, C. 32, s. 44-46 ve 70, Carr, C. II, s. 223.

içi özgürlükleri kısıtlayacak, Muhalefet'in haklarını azaltacak ve iç demokrasiyi askıya alacaktı. Bu geri adımın mekanizmasını çözümlemeye geçmeden önce, bizzat Lenin'in parti-içi demokrasinin sorunlarına yaklaşımına bir bakalım.

Muhalefet'le sert tartışmalara her zaman istekli olan Lenin, 10. Kongre'ye kadarki dönemde, Muhalefet'in görüşlerini savunma hakkını ve bunun araçlarını kullanmasını reddetmemişti. Bu tutumu sadece, ilk çekişmelerin ardından, «her türlü görüş ve bakış açısını temsil eden bir toplantı düzenlenmesi»[91] çağrısını yaptığı Brest-Litovsk tartışmasında göstermiş değildi. Parti yaşamının başka olaylarına da aynı şekilde bakıyordu. Örneğin 8. Kongre'de, yeni programı hazırlamakla görevli organlarda Muhalefet'in de temsil edilmesini istemişti[92]. Böylece, «eğilimler»in meşruluğunu kabul edip, parti-içi savaşımda «seksiyonlar», «çoğunluk» ve «muhalefet» gibi kavramlardan söz ettiği eski kongrelerdeki görüşünü bir kez daha yineliyordu[93] Eğilimlerin temsili hem Parti Kongresi, hem Merkez Komitesi için normal sayılmaktaydı. Lenin 1918'de Sol Komünistler'in, 1921'de İşçi Muhalefeti'nin katılımını bizzat istemişti (*). Sendikal örgütlerin liderlerinden hangilerinin Merkez Komitesi delegeliğine seçileceği kararlaştırılırken de eğilimlerin temsili ilkesi gözetilmişti (**).

Kasım 1920'de İtalyan komünistlerine hitaben konuşan Lenin, «bütün eğilimlerin düşüncelerini ifade etme olanağı bulmaları»nın doğruluğuna bir kez daha değinmişti[94]. Yine aynı anda, eğilimlerin hizip oluşturma haklarının doğal ve meşruluğunu belirtiyor, sonra haklarını sıralıyordu: Partinin yönetim organlarına

(*) 1918 için bkz. İkinci Cilt, s. 122; 1921 için, s. 134.

(**) Lenin, C. 30, s. 477-8. Lenin'in bu konuda «makul yöntemlerde özellikle ısrar eden eğilim»in, başka bir deyişle, kendi görüşlerini destekleyen eğilimin temsilini savunduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır.

seçimin, oyların «iki grubun gözlemcileri»nin huzurun da sayılmasıyla, «iki eğilim ya da hizip» şeklinde yapılması. Sonra, «pratik işlerin görülmesiyle görevli» yürütme organlarının değilse bile, kongre ya da konferans gibi görüşmeci niteliğindeki organların seçiminde «nispî temsil»i «temel» saydığını da ekliyordu[95]. Ocak 1921'de 10. Kongre öncesi kampanyayla bağlı olarak şunları söylüyordu: «Çeşitli grupların (özellikle bir kongreden önce) bloklar oluşturmaları (ayrıca oy avcılığına çıkmaları) elbette kabul edilebilir bir şeydir»[96].

Lenin'in bu tutumunun, «ideolojik savaşım»ın parti yaşamının temel bir zorunluluğu olduğu inancıyla bağlantılı olduğu açıktır. Lenin «karşılıklı kopuşmayı değil, karşılıklı etkilemeyi» temel aldığı sürece «ideolojik savaşım»ı zorunlu sayıyordu[97], çünkü komünist hareket uydurma olmayan bir birliği ancak kuramsal farklılıkların tartışılması sayesinde sağlayabilirdi. Lenin'in Muhalefet'in partideki haklarını kısıtlayan (asla kaldırılmayan bir kısıtlama) 10. Kongre'den kısa süre önceki bu açıklaması, düşünce özgürlüğünün sınırlarının Bolşevik Parti'deki başlıca savunucusunun zihninde hangi noktada bittiğini göstermektedir. Zaten derinden yara almış parti-içi demokrasi, yok oluşundan hemen önce, en vazgeçilmez koşullarından birini son kez ortaya koyuyordu sanki.

1921 Kongresi ve Sonrası

Mart 1921'deki 10. Parti Kongresi, göreceğimiz gibi, parti-içi demokrasiyi yerle bir etmişken, iç demokrasinin o zamana kadar büyük bir gelişme kaydetmiş olduğu da düşünülmemelidir. Doğru değildi bu. Komünist örgüt, daha önce değinildiği gibi, iç savaşın sonucunda «militarizasyon» sürecinden zarar görmüştü. Keyfî davranışlar, parti tüzüğünün ihlâli, baskıcı ha-

reketler ve genelde parti yönetimindeki düzensizlikler bitmek bilmiyordu. Mart 1920'deki 9. Kongre'de Muhalefet sözcüleri saptadıkları aksaklıkların uzun ve etkileyici bir listesini tek tek saymışlar; parti üyelerinin yerlerinin politik nedenlerle değiştirilmesi uygulamasını, kimi örneklerde bütün komiteleri kapsayan saf dışı bırakma olaylarını mahkûm etmişlerdi. Yerel örgütlerin kendi yürütme komitelerinin yerini doğrudan doğruya partinin merkezi yetkililerinin atadığı «politik şubeler»in alışına çok sık tanık olunuyordu[98]. «Demokratik Merkeziyetçilik» grubu üyelerinden biri, Merkez Komitesi'nin Muhalefet'in Kongre'deki kuvvetini kırmak amacıyla Şlyapnikov'u yurt dışındaki bir görevi bahane ederek Rusya dışına gönderdiğini iddia etmişti. Lenin bu suçlamayı reddetti, doğru olsa «çok çirkin» bir hareket olurdu[99]. Lenin'in reddi bu özel örnekte belki geçerliydi[100], ancak politik «sürgün» (geçici bir sürgün olsa bile) sistemi kesinlikle vardı; Victor Serge ve Alfred Rosmer gibi rejime sempati duyan gözlemciler bunu kabul ederler[101].

Muhalefet'in ayrımcılık yapıldığı şeklindeki suçlamalarından biri, kendilerine geniş ölçüde yayın çıkarıp dağıtma izni verilmiş olunmasıyla bir ölçüde çelişiyordu kuşkusuz; böylesi iddialar polemik unsurundan yoksun değildi. Ama temelde bu eleştirilerin geçerliliği yadsınamazdı. Parti yönetimi, reform yapma ve demokrasiyi pekiştirme niyetinde olduğunu açıklayarak, hem durumun ciddiliğini, hem de parti-içi demokrasinin eksikliklerini kabul etmiş oluyordu. Eylül 1920'deki 9. Parti Konferansı, kapanış kararında, bu eksiklikleri bir bir sıralamış, «farklı görüşler savunuyorlar diye yoldaşlara baskı uygulanmasının reddedilerek» her düzeydeki parti kurumlarının her açıdan eleştirilmesi çağrısında bulunmuştu[102].

Eksiklikler kesinlikle vardı. Muhalefet'in sorunun kökenine inen somut çareler önerememesi, eleştirilerin geçerliliğini ortadan kaldırmazdı. Yine de eleştirilerin en üst düzeyde dahi dile getirilebilmesi ve

çok geniş çapta yayılması, kötülükleri ortadan kaldırmasa bile, kapsamlarının sınırlarının genişlemesine katkıda bulunmuş olabilir. Bunun için, 10. Kongre kararıyla Muhalefet'in haklarına, varolma haklarına meydan okuma, kafa tutma ölçüsünde getirilen ağır kısıtlamalar, Leninist Parti'nin tarihinde önemli bir dönüm noktasına işaret eder. Parti yaşamında zaten varolan otoriter özelliklere panzehir işlevi gören bu denetleme ve eleştiri mekanizmaları, Mart 1921'de kesin ve tamamen sakatlayıcı bir darbe almıştı.

Paradoksal bir durum olarak, demokrasi yenilgiye uğramadan önce en muhteşem yanlarından birini sergilemişti. Sendika sorunu tartışması partiyi harekete geçirmekle kalmamış, tepeden tırnağa sarsmıştı. Üstelik, pek çok bakımdan yüzeysel ve nerdeyse gerçekdışı olduğuna göre, tartışmanın ayrıntıları daha da rahatsız ediciydi (*). O dönemde Merkez Komitesi'nde hüküm süren «karışıklığa» değinen Lenin, «Parti'mizin tarihinde, devrim zamanında ilk defa oluyor bu» demişti[103]. Merkez Komitesi'nde 1918'de Brest-Litovsk konusundaki tartışmanın ne kadar sert geçtiğini hatırlarsak, Lenin'in bu sözü şaşırtıcıdır. Ama iki olay arasında, bugünden bakıldığında, Lenin'in ilk tartışmadaki temkinliliğiyle sonraki tartışmadaki korkularını haklı çıkaran bir farklılık vardır. Komünistlerin Brest-Litovsk görüşmeleri sırasında almak zorunda kaldıkları kararın arka plânında devrimin önceki aylardan gelen dinamizminden hâlâ yararlandığı bir dönem yatarken, sendika tartışmaları bir kriz ve yılgınlık dönemine denk gelmişti. Ayrıca, 1918'de savaşı bitirme gereğinin çıkardığı sorun, açıkça tanımlanan ve oldukça net tercihleri temsil eden iki eğilimi kapıştırmıştı. Sendika tartışması ise, açıklamalardaki aşırılığın, zıt görüşlerin bağdaşmazlığından çok, uzun süredir bastırılan tutkuların patlamasından ileri geldiği, bulanık bir havada yapılmış izlenimi vermektedir. Le-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 192.

nin, kendini «katı gerçeği sindirme»ye zorlayarak, «Parti hastadır. Parti ateşler içinde yatmaktadır» dediğinde kuşkusuz haklıydı[104]. Lenin daha da ileri gitti, madenciler kongresinde partinin bölünmesinden korktuğunu ifade etti. Verili koşullarda yeni hiziplerin kurulması çok tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi[105].

10. Kongre'ye girilirken Leninist örgüt içindeki sıkıntılı ortam böyleydi. Parti'deki krizin ağırlığı, önemi Kronstadt'taki dramatik olaylarla, köylü isyanları ve işçi grevleriyle kanıtlanan, bütün ülkenin yaşamakta olduğu krizin bir yansımasıydı (*). Lenin Kongre'de, bütün delegelerin çok iyi bildikleri bu koşulları sistemli biçimde anlatmaya kalkışmamıştı. Ama bir yıl sonra, 11. Kongre'de, Rusya'nın 1920-21 kışı sonundaki ortamını ve Parti'nin önündeki tehlikeleri hatırladığında, şunları söyleyecekti:

> İlişkiler bambaşka olduğundan, zafere doğru büyük bir adımdan sonra geri çekilmek müthiş güçtür. Muzaffer bir ilerleyiş sırasında disiplin gevşetilirse, herkes kendi başına hareket eder. Oysa geri çekilirken disiplin daha bilinçli, yüz kez daha zorunlu olmalıdır, çünkü, bütün ordu geri çekilirken, nerede durulması gerektiği bilinmez ya da görülmez. Yalnızca geri çekilinir; böylesi koşullarda birkaç panik çığlığı dağılmaya yol açabilir. Bu noktada tehlike korkunçtur. Gerçek bir ordu geri çekilirken makineli tüfekler hazır tutulur. Düzenli bir çekiliş dağınık hale gelirse, ateş emri verilir ve bu emir çok yerinde olur[106].

Lenin, Mart 1921 kongresini açarken, büyük kararlara hazırlanıldığını söylemişti. Sendika tartışmalarına değinirken, «olağanüstü bir yıl geçirdik, Parti içinde tartışma lüksüne izin verdik. Bütün kapitalist dünyayı birleştiren kudretli ve güçlü düşmanların kuşatması altında eşine rastlanmadık sorumluluklar sırtlanan bir Parti için hayret verici bir lükstü» diyordu[107]. Parti'ye yönelik genel şikâyetler ortamında, en

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 68.

doğrudan, en kuvvetli saldırılara İşçi Muhalefeti maruz kaldı. Lenin, «konuşma ve eleştiri özgürlüğü savlarıyla» alay ediyordu: «bu konuşmaların onda dokuzu hiçbir özel anlam taşımazlar» demekteydi[108]. Onların düşünceleri, «pratikte küçük-burjuva ve anarşist dalgalanmaların ifadesiydi ve aslında... proleter devrimin sınıf düşmanlarına yardım ediyordu»[109]. Eleştiriye bu sefer bir tehdit de katmıştı: «Muhalefet oyununu sürdürürlerse, parti onları kovmak zorunda kalacak»[110]. Lenin saldırılarını o kadar ileri götürdü ki İşçi Muhalefeti delegeleri protesto ederken, belli başlı sözcüleri Merkez Komitesi'ne girmeyi reddettiler; Lenin'in dileği de buydu zaten. Lenin daha sonra önerisini yinelerken, yönetimin Muhalefet'in istemlerinden bir kısmının, «demokrasiyi ve işçilerin inisiyatifini geliştirme» bağlamında «en büyük özenle ele alınması» gerektiğini kabul ettiklerine işaret etmişti[111]. Onlara «yoldaşça güven»ini ifade ediyor[112], liderlerinin Merkez Komitesi'ne seçilmesini «Parti'nin güveninin en büyük ifadesi» diye gösteriyordu[113]. Son olarak, özellikle bu amaçla kaleme alınan bir tasarı sunulduktan sonra, İşçi Muhalefeti'nin iki temsilçisi Şlyapnikov ve Kutuzov Merkez Komitesi'ne seçilirken, Demokratik Merkeziyetçilik grubundan bir kişi yedek üyeliğe getirildi[114].

Kongre bu kez bir hafta sürmüştü ve bu yatıştırma jestiyle bitmesi tasarlanmış olabilirdi. Ama, kongrenin son gününde, yüzlerce delege Moskova'dan ayrılmışken, Lenin, biri «Parti birliği», öteki «Partimizdeki sendikalist ve anarşist sapma» üzerine iki tasarı sundu[115]. Tasarıların ilkine göre, «hizipçiliğe karşı pratik savaşımda Parti'nin her örgütü bütün hizip faaliyetlerini önlemeye yönelik katı önlemler almalıdır»[116] denirken, «şu ya da bu platform temelinde oluşan (İşçi Muhalefeti grubu, Demokratik Merkeziyetçilik grubu, vb. gibi) istisnasız bütün grupların hemen dağıtılması» emredilmekteydi. Kongre kararına uymayanlar Parti'den koşulsuz olarak ve derhal atılacak-

tı[117]. Son olarak, yayımlanmadan kalacak bir hükme göre, «azami oybirliği»ni sağlamak için, «Kongre, Merkez Komitesi'ne, disiplinin ihlâl edildiği, hizipçiliğin canlandığı ya da tolerans gösterildiği örneklerde, kovulma dahil bütün cezaların uygulanması, Merkez Komite üyelerinin yedek üye statüsüne indirilmesi, ağır bir ceza olarak onların da partiden atılması yetkisini tanımaktadır» deniyordu - yalnız, Merkez Komite üyelerinin partiden atılmaları için Merkez Komite'de üçte iki çoğunluk sağlanması gerekmekteydi[118]. Bu tasarı yirmi iki delegenin olumsuz oyuna karşın kabul edildi[119], Lenin'in gizli maddenin «özellikle tehlikeli durumlarda benimsenecek aşırı bir önlem» olduğunu açıklığa kavuşturmasına gerek kalmamıştı[120]. Lenin'in ikinci tasarısı «sendikalist ve anarşist sapma» diye tanımladığı İşçi Muhalefeti'ni hedef alıyordu. Kongre'nin «o grubun düşüncelerini propaganda etmesi Rus Komünist Partisi üyeliğiyle bağdaşmaz» şeklindeki kararıyla, İşçi Muhalefeti grubu bitmeye mahkûm edilmişti[121]. Bu tasarı da otuz aleyhte oyla kabul edildi[122].

Lenin'in Parti'nin geleceği açısından büyük önem taşıyan bu kararları oturttuğu çerçeve, onların önemini çok net biçimde ortaya koyar. Lenin «hizipçiliği», «belli bir derecede ayrılıp kendi grup disiplinlerini yaratmaya uğraşan, ayrı platformlara sahip grupların oluşması» anlamında tanımlıyordu[123]. Bu şekilde kavranan hizipçilik, komünist olsun olmasın, çoğu politik örgütlenmelerin pratiğinde yasaklanmaktadır. Parti çizgisinden ayrı düşmenin mahkûm edilmesiyse daha keyfî bir uygulama olarak görünebilir. Lenin bunun farkında gibidir, bunun için şu açıklamayı getirmişti: «'Sapmalar' diyerek, henüz onları kristalleşmemiş saydığımızı, kesin ve tam çizgileriyle oluşmuş görmediğimizi, sadece Parti'nin değerlendirmesi gereken bir politik eğilimin başlangıcı diye nitelendirebileceğimizi vurguluyoruz»[124]. «Sapma, düzeltilebilecek bir şeydir»[125]. Bu açıklamalar doğal olarak yetersiz kalınca, Lenin başka teminatlar vermeyi denemişti: «Daha ılım-

lı bir terim bulursak, 'sapma' yerine onun kullanılmasını, ayrıca başka değişiklikler de yapılmasını öneririm»[126]. Bu öneriyi doğrudan Şlyapnikov'a bile götürmüştü[127].

Öbür yandan Lenin'in konuşmaları, tatmin edici olmayan, çok ciddi kaygılar uyandıracağı muhakkak pasajlar da içeriyordu. İşçi Muhalefeti üzerine kararın, keyfî biçimde komünist değil diye nitelenen belirli görüşlerin savunulmasına en ağır yaptırımlar uygulanması şeklinde, hizip yasağını aşması bir yana; Lenin, «bugünkü durumdan çıkarılması gereken politik sonuç, Parti'nin birleşmesinin, her türlü muhalefetin önlenmesinin zorunlu olduğudur» bile diyor, «artık muhalefet istemiyoruz!» diye ekliyordu[128]. Hemen peşinden: «Beyaz Muhafızlar komünist, hattâ Sol Komünist kılığına gizlenmeye uğraşıyorlar ve bunda başarılı olabilirler»[129]. Bu önlemlerin cylanmasıyla parti-içi demokrasinin yeniden getirileceği vaatlerinin elele gitmesi (*), ikiyüzlülüğün kanıtı olmaktan çok, tutarsızlığın ve düşüncesizliğin işaretiydi. Parti birliği üstüne karar, «Parti'nin eksikliklerinin eleştirisinin mutlak gerekliliği»nden dem vuruyordu[130]. Ama Lenin, «eleştiri getiren herkes, eleştirisinin biçimini ayarlarken, düşmanlarınca kuşatılmış Parti'nin konumunu dikkate almayı gözetmelidir»[131] diyor, böylece eleştiriye kalkışabilecek parti üyelerini baştan caydırıyordu.

Bu demek midir ki (Leninizmin çözümlenmesi açısından büyük önem taşıyan bir sorun olarak) Mart 1921'de Lenin'in isteğiyle alınan anti-demokratik önlemler değişmez karakterdedir? Böyle bir şey iddia edilemez. Lenin, «özellikle tehlikeli durumlarda benimsenecek ağır bir önlem» diye sunduğu, Merkez Komitesi üyelerinin üçte iki çoğunlukla partiden kovulmasını öngören madde dışında, elbette açık bir görüşe sahip değildi[132]. Ayrıca, Merkez Komitesi tartışmalarındaki

(*) Bu açıklamaların özeti, Broué, *Parti*, s. 158-9.

kapanış konuşmasında şunları söylüyordu: «Yoldaşlar, muhalefet *zamanı* değil», «Yoldaşlar, *tam şu anda* muhalefetimiz olmasın!» (*) Lenin, Kongre'nin toplandığı sıradaki nesnel koşulları çok kuvvetli biçimde vurgulamış, sürekli düşmanlara atıfta bulunmuştu. Koşullar çok ciddi olduğundan, 10. Kongre kararlarının *özgül* bir duruma tepkiden (kendi başına yetersiz) başka bir şey olmadığından kimse kuşku duymamalıydı. Bu durum, açıkça ve uzun uzun gördüğümüz gibi, ister istemez değerlendirilmesi gereken bir geri çekilme operasyonu olarak açıklanmıştı. Devrim perspektifinden vazgeçilmedikçe, geçici olacaklardı. Lenin'in, Ryazanov'un konuşmasına yanıtı da buna kanıt olarak gösterilebilir: Ryazanov'a yanıtında, «bütün partinin son kararı vermesinden önceki temel anlaşmazlıkları yasaklama» isteğini «aşırı» ve «uygulanamaz» bulup mahkûm etmiş, sonraki bir kongreye katılacak delegelerin seçiminin çeşitli platformlara dayanarak yapılabileceğini» eklemişti[133].

Bu sorun aklımıza tek-parti sisteminin kökenlerini getirmektedir. Nasıl bütün muhalif partilerin yok edilmesi ve buna uygun bir sistem yaratılması kesinlikle bilinçli biçimde kararlaştırılmadıysa, parti-içi demokrasinin temel koşullarından biri olan azınlığın ve muhalif grupların yaşama haklarına son verilmesi de ilkesel bir sorun olarak getirilmiyor, hele Sovyet rejiminin, Komünist Parti kuramının içkin bir özelliği olarak hiç gösterilmiyordu. Lenin olağanüstü bir krize olağanüstü bir önlemle karşılık vermişti. Bu önleme geçici gözüyle baktığı kuşkusuzdu: Ama komünist harekette kısır ve otoriter konformizmin doğup gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunan, mantıklı çizgiyi aşan bir önlemdi.

(*) Vurgu benim, M.L.: Lenin, C. 32, s. 200.

Komünistler

Az çok özerk hücrelerde örgütlü, giderek baskıcı bir disiplinle yönetilen seksiyonlar halinde gruplaşmış, devlete hâkim olmaktan sorumlu bir Parti'nin üyeleri olan komünistler, eski düzeni yıkmış bir hareketin mirasçıları olan, artık yenisini inşa etmeye, örgütlemeye ve yönetmeye çabalayan bu insanlar kimlerdi ve sayıları ne kadardı?

Komünist Parti'nin büyüklüğüne ilişkin hesaplar, en azından Sovyet rejiminin ilk yıllarında, Parti sekretaryasının yetersizliklerinin ve birçok yerel örgütün bağımsız oluşunun istatistikleri bir merkezde toplamayı olanaksızlaştırdığı günlerde, kaynaktan kaynağa göre değişmektedir. Bu konudaki en kesin ve yeni çalışmalar aşağıdaki rakamları verirler:

	Üyeler	*Aday Üyeler (*)*	*Toplam*
1917	240.000		
1918 (Mart)	390.000		
1919 (Mart)	350.000		
1920 (Mart)	611.978		
1921 (Mart)	732.521		
1922	410.430	117.924	528.354
1923	381.400	117.700	499.100
1924	350.000	122.000	470.000[134]

Aynı kaynak Komünist Parti'nin toplumsal bileşimini şöyle vermektedir:

	İşçiler	*Köylüler*	*«Beyaz yakalı» işçilerle diğerleri*
1917	% 60.2	% 7.5	% 32.2
1918	% 56.9	% 14.5	% 28.6
1919	% 47.8	% 21.8	% 30.4
1920	% 43.8	% 25.1	% 31.1
1921	% 41	% 28.2	% 30.8[135]

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 143.

1922 Tasfiyeleriyle işçilerin oranı artınca, 1923'te işçiler % 45'e, köylüler % 26'ya, «diğerleri» % 29'a ulaştı[136].

İstatistikler işçilerin kitleler halinde Komünist Parti'ye girdiklerini göstermektedir. İki tabloyu karşılaştırırsak, 1917'de Bolşevik Parti'nin işçi sınıfından 200.000 üyesi vardı; bu rakamın anlamını, ancak sayısı yaklaşık üç buçuk milyon olan Rusya sanayi proletaryasının azlığının farkında olursak çıkarabiliriz. Ama 1917'den sonra Parti'deki işçilerin oranını veren istatistiklere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Genel olarak konuşulduğunda, toplanan veriler üyelerin asıl mesleklerine dayanıyordu, o anki *fiili* mesleklerine değil. 1919 Yılı istatistikleri işçi üyelerin oranını % 47.8 olarak verir; bunların % 60'dan fazlası Devlet, Parti ve sendikaların yönetim hizmetlerinde, % 25'i Kızıl Ordu'da çalışırken, ancak % 11'i fabrika işçisiydi[137]. Ayrıca, kimi parti üyeleri proleter-olmayan kökenlerini gizlemeye kalkışmış, proleter geçmişleri olduğunu iddia etmişlerdi[138]. Bununla birlikte, sanayi işçilerinin sayısının hızla düştüğü bir dönemde Parti'deki işçi üyelerin oranı yükselmeye devam ediyordu (*). Parti'deki köylülerin sayısına gelince, Ekim Devrimi'nin arifesinde ve ertesinde, kırda yeterince temsil edilmeyen, asıl olarak iktidarın ele geçirilişi ve yerel sorumlulukların üstlenilmesi sonucunda sahneye çıkan bir Parti'de, köylü sayısının artması beklenmesi gereken bir şeydi. Buna, Komünist Parti'nin genelde erkeklerden ve gençlerden oluşan bir parti oluşu da eklenmelidir. 1922'de üyelerin yalnızca % 7.5'u kadınken, 1919 sonunda üyelerin yarısını aşkını otuz yaşının altında, % 10'dan daha azı kırkının üstündeydi[139].

Demek ki 1921 yılında 700.000 üyeli bir Parti'yle karşı karşıyaydık: Genişliği, faaliyetlerinin karakteri ve politik işlevleriyle, eski konspiratörler, profesyonel devrimciler ve yeraltı militanları kastından bütünüyle

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 197.

farklı olan bir kitle partisi. Yine de, dış görünüşüne karşın Bolşevik Partisi - 1919'da Komünist Parti (Bolşevikler) ismini almıştı - Batı işçi partileri ve klasik kitle partilerine göre derin farklılıklar taşıyordu. Aslında sayısal yön önemli değildi, çünkü Bolşevikler, iktidara geldikten sonra, öncü partinin doğası ve işlevleri konusunda Leninizmin belli başlı temel anlayışlarına sadık kalmıştı. Lenin, Ekim 1919'da Pravda'da çıkan bir makalesinde ayırıcı bir özelliğe işaret ediyordu: «Bizim Partimiz... dünyada üye sayısını arttırmakla değil, niteliğini yükseltip 'çıkarcıları' tasfiye etmeye uğraşan tek hükümet partisidir»[140].

Büyüklüğüne ve rolünün tamamen değişmesine karşın, Komünist Parti, aslında Lenin'in rehberliğinde, proletaryanın öncüsü niteliğini ne pahasına olursa olsun korumaya çalışıyordu. Önlerinde nesnel güçlükler vardı ve Lenin çok geçmeden bunları farketti. Ocak 1918'de bütün dikkatlerin Brest-Litovsk tartışmalarına çekildiği bir zamanda Merkez Komitesi'nde konuşan Lenin, görünüşe bakılırsa gelişigüzel bir lâf etmiş, Parti'nin iktidarı fethetmesinin sonucunda bir tehlike olarak gördüğü dönüşümden çok kaygılandığını ifade etmişti. «Gelen üyelerin Parti'ye katılma tarihlerini kaydetmeliyiz: 25 Ekim (1917) öncesi ya da sonrası, diye. Yeni üyeler, Parti'nin Ekim Devrimi'nin tamamlanması açısından doğru gördüğü taktiklerin zorunluluğunu kabul etmelidirler»[141]. Birkaç ay sonra *Pravda*'daki yazısında bu görüşünü netleştirmişti: «Kariyerist insanları kabul etmemeliyiz; öyle insanlar Parti'den çıkarılmalıdır»[142]. Yaşamının sonuna dek bu konuyu işlemeye asla ara vermeyecekti. Mart 1919'da Petrograd Sovyeti'ne hitaben konuşmasında: «Eski bürokratları defettik, ama geri geldiler, komünist sözcüğünü söyleyemediklerinde kendilerine 'komonist' adını takıyorlar, iliklerine kırmızı bir kurdela iliştirip sıcak köşelere yerleşiyorlar. Ne yapmalıyız? Bu pislikle tekrar tekrar boğuşmalı, pislik çıkmamışsa tekrar tekrar temizlemeli, pes etmemeliyiz...»[143]

Pis unsurları temizleyin, peşlerini bırakmayın! Lenin, sağlıklı kalma işinin kimlerde yoğunlaştırılması gerektiğini parti üyelerine göstermeyi sürdürdü. Kırsal bölgelerde «kendilerine parti üyeleri diyen insanlar, genellikle yasaları çiğnemekte en çok yüzsüzleşen alçaklardır»[144]. «Komünistlere yaltaklanıp iğrenç rezaletlere bulaşan ve köylülere zorbaca davranan eski hükümet memurları, toprak sahipleri, burjuva ve diğer pis unsurların istismarları»na dikkat çekmekteydi[145]. Parti'ye sızmayı başarmış düşman sınıfların temsilcilerinin yanı sıra, başka zararlı unsurlar da vardı. Örneğin, «1918'den sonra, yani Bolşeviklerin zaferinin ilkin olanaklı, sonra kesin hale geldiği bir zamanda Rus Komünist Partisi'ne katılmış her yüz Menşevikten yaklaşık doksan dokuzu»[146]. Ayrıca, «bürokrat komünistler»[147], «şöyle ya da böyle kuşkulu, güvenilmez, istikrarsızlığını kanıtlamış RKP üyeleri» vardı: «Kendilerini kanıtlamaları ve yeni sınavlardan geçmeleri halinde yeniden kabul edilme hakkı» bulunmakla birlikte, bu unsurlar da tasfiye edilmeliydi[148].

Bütün bunlar, Parti'nin üye sayısının artmasının Lenin'in gözünde kendi başına bir amaç olmadığını gösterir. Aslında, pek çok durumda üye artışı tehlikeli bile olabilirdi. Askeri durumun istikrar kazanmış, Sovyet iktidarının sağlamlaşmış göründüğü 9. Parti Kongresi'nde, «Partimizin ulaştığı... üye fazlası belli bir kaygı doğurmaktadır» diyordu, çünkü «Partimizin hızlı gelişmesinin kapsamı ile saflarımıza gelen insan kitlesinin o anın görevlerini yerine getirmekte eğitilmesi hiçbir zaman paralel gitmemiştir»[149] diyordu. Ama, Parti'nin büyüklüğünü sınırlama arzusu mutlak bir kurala dönüşmedi. Özünde ikincil bir önemde kaldığından, oportünist sızma korkusunun hissedildiği her fırsatta sayı azaltıldı. 1919 sonbaharında karşıdevrimci ordunun zaferleri Sovyet rejimini yıkmakla tehdit edip Petrograd'ın 'Beyazlar'ca ele geçirilmesi olasılığıyla karşılaşıldığında, Parti kapılarını yeni üyelere ardına kadar açtı: Bu koşullarda bir Parti kartına

sahip olmak «Denikin'in darağaçlarına aday olmaya eşti»[150]. Sadece Moskova'da tek bir hafta içinde 13.600 yeni üye kaydoldu. Lenin'in yorumu, «bu, muazzam, beklenmedik bir başarıdır» biçimindeydi[151]. Sovyet iktidarının istikrarsızlığının açığa çıktığı bu sıkıntılı haftalarda, Parti en az 200.000 yeni üye kazandı[152]. Gelenler de sadece Parti'ye katılıp etkili olmanın yollarını arayan alçaklar, oportünistler ve eski memurlardan ibaret değildi.

Bununla birlikte, Lenin'in yakındığı kötülükler ve uyardığı tehlikeler bütünüyle gerçekti. Günlük sıkıntılar, aralıksız gerginlik, içten içe kemiren açlık, kıskacını asla gevşetmeyen yokluk ve zaman zaman en iyi kişileri bile saran kuşkular; bütün bunlar, katı ve idealist komünistleri öfkelendiren sonuçlar doğurmamazlık edemezdi. Mart 1919'daki Parti Kongresi'nde, Nogin, «pek çok Partili görevlide görülen sarhoşluk, sefihlik, rüşvetçilik, hırsızlık ve sorumsuzluk örnekleri»nden hissettiği dehşet duygularını dile getirmişti. «Gerçekte böyle şeyleri görünce saçlarınız diken diken olur», diyordu[153]. Daha ihtiraslı kişilerin kariyerizmi, ortalama insanların oportünizmi ve sıradan yurttaşların basit «gerçekçilik»ine gelince, bunlar, politik başarı için ödenen kaçınılmaz bedel, Bolşevik Partisi'nden daha az prestijli bir geçmişe sahip başka partilerin de vicdanları sızlamadan ya da ruhsal durumları fazla sarsıntıya uğramadan ödedikleri, hâlâ ödemek zorunda kaldıkları bir bedeldi. Yine de Bolşevik devrimciler açısından, insan zayıflığının karakteristik özellikleri hayret ve ilgi kaynağıydı. Sözgelimi Zinovyev, Mart 1918'deki Kongre'de, Parti'ye yeni bir üye kaydederken üyelik kartını almak üzere ertesi gün yeniden gelmesini istediğinde, şu yanıtla karşılaşan bir Komünist Parti yetkilisini anlatmıştı: «Hayır, yoldaş, kartımı bugün alayım, bir büroda iş bulmak için hemen ihtiyacım var»[154].

Durumu değerlendirirken ne Parti, ne de Lenin çekingendiler. Sorunları çözecek ilâçların, en azından

etkilerini hafifletecek çarelerin peşindeydiler. Mart 1919'da Petrograd Sovyeti'ne şöyle diyordu Lenin: «Parti üyeliği bir yılı geçmeyenlerin Parti kongresine delege olamamalarını kararlaştırdık», Parti'ye yeni girenlere «sınavdan geçene kadar kart verilmemelidir»[155]. Bu işlem resmî olarak o yılın Aralık ayında uygulamaya konacaktı: Adaylık ve deneme dönemlerinde yeni üye Parti program ve taktiklerini öğrenmek zorundaydı, ilgili liderler de üyenin kişisel niteliklerini gözlemek fırsatını bulacaktı[156]. Ayrıca Parti'de kalmak isteyenlerin kayıtlarının yenilenmesi yöntemi savunuluyordu: Örgütü yeni baştan gözden geçirtecek[157], partili-olmayan işçilerin parti üyelerini denetlemesine yarayacak[158] bir formalite. Ama Lenin'e çok etkili görünen, en harika biçim saydığı yöntem, düzenli operasyonlarla Parti saflarının *temizlenmesiydi.* Bu yol, o zaman çok haklı dürtülerle başvurulsa bile, Lenin'in ölümünün ardından onulmaz yaralar açacaktı.

1919'da Bolşevik Partisi, sarhoşluk, gücün kötüye kullanılması, kaytarma, Parti emirlerini uygulamama, Parti toplantılarına sık sık ve mazeretsiz gelmeme suçlarını işleyenleri elemek amacıyla, ilk tasfiyenin yapılmasını kararlaştırdı. İlk tasfiyeyle kentlerdeki üyelerin % 10-15'i, kırlık bölgelerin kimi yerlerinde çok daha yüksek oranda Parti üyesi elenmiş görünmektedir[159]. 1921'deki tasfiye işlemi daha geniş kapsamlı olup toplam üye sayısının dörtte birini elemişti. Kovulanların % 34'ü «pasiflikler»i, % 25'i «kariyerizm», «sarhoşluk» ve «burjuva yaşam tarzı», % 9'u rüşvet nedeniyle tasfiye edilmişti. Başka bir neden «Parti direktiflerini yerine getirmemek»ti[160]. Mart 1922'de, Cenova konferansında sağlanan Sovyet diplomatik başarısı olayında (*), Parti'ye yeni üyeler alınabileceği konusu ele alınırken, Merkez Komitesi'nin kabul kurallarını katılaştırmasını istemişti. Aklında ikili bir amaç vardı: Uygun olmayan kişilerin engellenmesi ve Parti'-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 233.

nin proleter karakterinin pekişmesi. Zinovyev deneme döneminin işçiler için altı ay, diğer adaylar için bir yıl olarak saptanmasını önerdiğinde, Lenin bunun değiştirilmesinden yana oldu: «En az on yıl büyük sanayi işletmelerinde fiilen çalışmış» işçilere altı ay, öteki işçilere bir buçuk yıl, köylülerle askerlere iki yıl, başkalarına üç yıl. Merkez Komitesi deneme döneminin uzatılması gereksinimini vurgulamakla birlikte bu öneriyi reddetti[161]. 1921 Tasfiyesinde uygulanan bu kriter yine de «işçi» oranının artmasını sağlamıştı (terimin bu bağlamda kullanılışının çekince paylarını saklı tutarak). Oran 1922'de % 45'e çıktı. İşçi üyelerin yalnızca altıda biri elenirken, köylü üyelerin beşte ikisi, «beyaz yakalı» işçilerin üçte birinden fazlası tasfiye edilmişti[162].

Parti üyeliğinin, güç ve prestij sahibi kişiler üzerinde ayrıcalık olanağı sağlaması bizi şaşırtmamalı. Rejimin ilk yıllarındaki eşitlikçi ideoloji ve liderlerin çoğunun tutumlu davranış örneği sergilemeleri, istismar olanaklarını kısıtlayan ve istismarcıları tabanın gözünde hoşgörülmez gösteren bir atmosfer yaratmakla birlikte; sağlanan maddî avantajlar güç ve prestij ayrıcalıklarıyla elele gitmişti.

Aslında, maddî avantajlar ve otoritede yer almanın getirdiği prestij, çoğu örnekte, komünistlerin katlanmak zorunda kaldıkları özverilere oranla pek büyük bir önem taşımıyordu. Çarlık döneminin yeraltı savaşımında, daha çok da 1917'deki devrimci savaşımda biçimlenmiş kadrolar, bakış açılarını bütünüyle değiştiren politik ve yönetsel sorumluluklar üstlenmişlerdi. Memur, komiser ve subay olan konspiratörlerle devrimci eylemciler, tam anlamıyla ölüm kalım problemlerine çözüm bulmaya çalışarak, çok ağır bir ortama ayak uydurmanın kavgasını veriyorlardı. En içtenleri, özlemleriyle ortak çok az yanı bulunan yöntemler kullanmaktan kaçamadıkları için herhalde büyük sıkıntılar çekiyordu. Yönetici, muhasebeci ve kasadar ol-

manın (üstelik bunda bile beceriksiz kalmanın) kızgınlığı, bütün çabalarına karşın kendileriyle kitleler arasında bir uçurum açıldığı duygusuyla hayal kırıklığına uğramaları eziyordu onları. Köylü kitlelerden değil, işçi kitlelerden de uzaklaşmışlardı. Yerine getirilmesi gereken olanaksız görevler, kıymeti bilinmeyen misyonlar vardı, bunun için ciddi risklere atılıyor, hüsranla doluyorlardı. Komünist yetkililer, iç savaş sırasında, «Beyazlar»ın işgalindeki bölgelerde gerillalığa ve devrim savaşçılığına dönerek, eski yeraltı savaşımındaki pratiklerine canla başla sarıldılar. Bir kısmı düşmanın eline geçerek Partili olmanın korku verici ayrıcalığını canlarıyla ödedi. Partiye sızmış on binlerce bürokrat ve her devre ayak uyduran kişiler parti üyesi olarak kaldılar. Militanlar devrime bağlılığını korurken, pek çoğu yöneticilik görevlerinde, cephede ve fabrikalarda çalışmaya devam ediyordu. Askeri disipline bağlı, bütün zayıflıkları ve yanılgılarıyla cezalandırma riskini göze alarak, üstlerinin buyruğuna ya da savaşın gerekliliklerine göre atamaları yapılan ve yerleri değiştirilen militanlar, en ağır sınavlardan geçen bir arkadaş topluluğu gibiydiler: Görünüşte dur durak bilmeden yerinde saymaktan başka anlamı olmayan bir uzun yürüyüştü onlarınki. İktidarı fethetmek üzere kurulmuş, iktidarın savunulup pekiştirilmesini üstlenen Leninist Parti, çabaları ve zaferiyle büyük bir başarı kazanmıştı. Başarının sonuçları müthişti; zamanımız tarihine damgasını vurmuştu. Ama muzaffer gücü tükenmiş bu arkadaş grubu 1921'de tecrit edilmiş bir parti haline geldi. Şlyapnikov 11. Parti Kongresi'nde ironik bir dille yaptığı gözleminde bunu kabul etmekteydi: «Vladimir Ilyiç dün dedi ki, bir sınıf olarak proletarya kalmadı /Rusya'da/. Varolmayan bir sınıfın öncüsü olduğunuz için sizi kutlamama izin verin»[163]. Bir «üreticiler kongresi» toplanmasını isteyen İşçi Muhalefeti üyelerinden birini yanıtlayan Zinovyev, böyle bir kongre toplanacak olursa, «çoğunluğu partili-olmayan insanların alacağını» kabul edi-

yordu. «Pek çoğu S.R.ler ve Menşeviklerden oluşacak». Ve komünist lider bu öneriyi ortaya atan Parti üyesine soruyordu: «Her şeyi onlara mı devredelim?»[164]

Zaferleriyle tükenmiş, zaferlerinin ortasında tecrit olmuş ve böylece yenilgiye uğramış, önlemek için ellerinden geleni yaptıkları bir felâketin kurbanları: Komünistler iç savaşın sonunda böyle görünüyorlardı: Vaatleri zengin ama yokluktan ezilmiş yeni toplumun rehberleri ve kurucuları.

3

TOPLUM

Politik güçlerden sonra şimdi toplumsal güçleri; çelişkili akımların birbirine karıştığı, cesur yeniliklerle eski geleneklerin içiçe geçtiği, yeni faktörlerle eski etkilerin devrimcilerin tasavvur edebileceğinden daha güçlü örtüştüğü bir dünyayı; iç karışıklıkların yanı sıra dış saldırganlığın düzensizlik ve yıkım getirdiği bir dünyayı ele alalım.

Toplumun doğasını bir bölümde anlatma çabası ne doyurucu biçimde yerine getirilebilecek, ne de kaçınılabilecek, riskli bir iştir. Buna başlarken, sorunun ancak birkaç yönünün, Leninizmin toplumsal ve politik plânları açısından en önemli gözükenlerin ana hatlarını çıkarabileceğimizin tamamen farkında olmak gerekir.

Terörün Etkisi

Lenin, Mart 1918'de 7. Parti Kongresi'ne hitap ederken «Marksistler, kapitalizmin toptan çöküşü ve sosyalist toplumun doğuşuyla şiddetin kaçınılmaz olarak elele yürümesi gerektiğini asla unutmamışlardır», diyordu[1]. Bu açıklama hem bir öngörü, hem de nesnel bir gözlemdi. Şiddet Rusya'da 1918 ilkbaharının başlarında boy göstermişti bile; ancak bu şiddet büyük ölçüde yoğunlaşarak kitlesel ve sistemli terör biçimine bürünecek, iç savaş boyunca ülkenin bütün atmos-

ferini kaplayacak, Sovyet toplumunun karakteristiklerine uzun süre damgasını vuracaktı.

Gelgelelim, tarihte zorun rolüyle («yenisine gebe her eski toplumun ebesidir», «toplumsal hareketin o sayede yolunu bulduğu ve ölü, fosilleşmiş politik biçimleri parçaladığı araç»[2]), ilgili kuramsal düşünceden yola çıkarak Bolşeviklerin, iktidara gelir gelmez, eski düzeni hedef alan bir terör hükümranlığı dayatarak ilerlediklerini düşünmek yanlış olur. Tersine, devrimin «balayı» dönemi aynı zamanda karşı-devrimci unsurların bastırılmasında görece ama hakiki bir *ılımlılık* dönemiydi.

Bu ılımlılık, devrimin ilk günlerindeki zafer havasının yarattığı başdönmesiyle beraber gelen cömertlikleri hatırlatıyordu. Kızıl Muhafızlar Petrograd'da Geçici Hükümet'in merkezi olan Kışlık Sarayı'nı ele geçirdiklerinde, devrime karşı bir daha silâha sarılmayacakları konusunda söz alarak, kendilerine karşı savaşmış Kadet subayları serbest bırakmışlardı. Birkaç gün sonra aynı Kadet subaylar başkentte silâhlı bir ayaklanma örgütlediler (*). Bolşevikler ayaklananların hakkından kolayca geldi ve esir aldıkları kişileri bir kez daha serbest bıraktılar[3]. Petrograd'ı nerdeyse geri alacak bir konuma gelmiş karşı-devrimci güçlere kumanda eden General Krasnov da sovyetlerle bir daha savaşmayacağına yemin ederek özgürlüğünü kazananlar arasındaydı, tabii hemen peşinden Güney'de toplanan anti-Bolşevik güçlere katıldı[4]. Ayaklanmada çok daha fazla kan dökülen Moskova'da, tutuklularını katletmekten suçlu oldukları halde «Beyazlar»a yine oldukça yumuşak davranıldı[5]. Taşrada ise Bolşevikler iktidarı genelde çok az şiddet kullanarak aldılar[6]. Dahası, 26 Ekim'de tutuklanan Geçici Hükümet üyeleri (en azından sosyalist partilerden olanlar) (**) *Martov'un ricası üzerine* serbest bırakıldılar.

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 54.

(**) Carr'a göre (C. I, s. 152), bütün bakanlar serbest kal-

Aslında, iktidarın fethedilişinden sonraki ilk aylarda ve iç savaşın tam anlamıyla çıkışından önce, hem devrimcilerin hem de karşı-devrimcilerin zarar gördüğü şiddet olaylarına rastlanmıştı. Ama Bolşevikler çeşitli durumlarda kitlelerin öfkesini yatıştırıp aşırılıklarını dizginlemeye uğraştılar. Saratov'da, göstericiler anti-komünist «Selâmet Komitesi» üyelerini ele geçirip kaba davrandıklarında, Sovyet yetkilileri kurtulmalarına yardımcı olmuştu[7]. Kitlelerin linç ettiği kişiler arasında, ordu başkomutanı General Duhonin, eski Anayasal-Demokrat bakanlardan Şingarev ve Kokoşkin sayılabilir. Kokoşkin'in hastane yatağında öldürülmesi özellikle sansasyon doğurmuştu. Duhonin, denizcilerden merhamet göstermeleri için yalvaran Bolşevik Halk Komiseri Krilenko'nun müdahalesine karşın öldürüldü. Hükümetin resmî organı *Izvestiya* Kadet bakanların öldürülmesini «devrimin onurunun lekelenmesi» olarak mahkûm etmiş[9], Lenin cinayetin işlendiği gün Adalet Komiseri'ne gönderdiği bir telefon mesajında yetkililerin «ayrıntılı bir soruşturmaya başlamalarını», «cinayetten suçlu denizcilerin tutuklanmasını» istemişti[10].

Maksim Gorki *Kölelerin İsyanı*'nda şöyle yazıyordu: «Kabaca cehennemin dehşeti üstünde kurulmuş bir okulda yetişen, yumruk yiye yiye, değnek ve kamçıyla dövüle dövüle eğitilmiş bir halk, müşfik kalpli olamaz. Polis çizmeleriyle çiğnenmiş bir halk, sırası geldiğinde, kendisi de başkalarını ezecektir»[11]. Babeuf aynı şeyleri Fransız Devrimi sırasında söylemişti: «Efendilerimiz bizi uygarlaştırmak şöyle dursun, barbarlaştırdılar, çünkü kendileri zaten barbardı. Kendi ektiklerini biçiyorlar ve biçmeye devam edecekler»[12].

Bolşevikler, egemenliklerinin ilk aylarında, kitlelerin öfkesini ve kinini bilemek yerine, böylesi duygula-

---

mıştı. Deutscher'e (*Prophet Armed*, s. 336) ve Schapiro'ya (*Origin*, s. 72) göre, sadece sosyalist bakanlar yararlanmıştı.

rı dışa vurmalarının önüne set çekmeye çalıştılar. Resmî baskı görece merhametli biçimlere bürünmüştü. Sovyet rejiminin ilk üç ayında tek bir ölüm cezası verilmezken, kimse idam edilmedi. Aslında, yeni hükümetin ilk kararnamelerinden biriyle, Kerenski Hükümeti'nin Eylül 1917'de koymuş olduğu ölüm cezası kaldırılmıştı[13]. Profesör Carr'ın not ettiği gibi, «ölüm cezasına karşı çıkan devrimci gelenek, ancak iç savaşın patlaması ve Sovyet rejimine karşı açık başkaldırılardan sonra zayıflayıp çökmüştü»[14]. Temmuz 1918'de, Sol S.R.lerin silâhlı ayaklanmasını bastırdıktan sonra (*) Bolşevikler öyle ılımlı önlemler almışlardı ki, isyancıların büyükelçilerini öldürdüğü Alman Hükümeti Sovyet yetkilileri protesto etmişti[15].

Bu dönemde, küçük çaptaki «Beyaz» terörün ilk ayak sesleri ve Ekim 1917'deki Moskova ayaklanmasında Kadet subayların ellerindeki «Kızıl» esirleri katletmesi gibi, büyük çaptaki karşı-devrimin on-yirmi bin işçiyi boğazladığı (bu sayıya toplama kamplarında ölen iki bini aşkın esir dahil değildir) Finlandiya'daki gibi olaylarla zıtlık taşıdığı için, Bolşeviklerin ılımlılığı daha da dikkate değerdir[16]. Souvarine'in sözleriyle, «Çeka rehin alıyordu; baskı önlemleri hâlâ ılımlıydı, oysa Beyazlar, kitlesel kurşuna dizmeler ve idamlarla bağışlanmaz nefret tohumları ekiyor, alacakları karşılığı kendileri ağırlaştırıyorlardı»[17].

Bolşevik Hükümet, iç savaşın çıkması ve dış müdahaleyle birlikte, o günün atmosferine boyun eğerek teröre başvurdu. Kuşkusuz liderlerin bir kısmının hayatına yönelik suikast girişimleri, duraksayanların son tereddütlerinin silinmesine katkıda bulunmuştu: 1 Ocak 1918'de Lenin'i öldürme girişimi, Haziran'da Volodarsky'nin katledilmesi, Ağustos başında Troçki'ye başarısız suikast girişimi, Uritsky'nin öldürülmesi ve Lenin'i nerdeyse öldüren, hükümet başkanını birkaç hafta yatağa mıhlayan saldırı[18].

(*) Bkz. özgün basım, s. 257.

Ağustos 1918'de Zinovyev, Petrograd'da Kızıl Terör'ün başladığını ilân etmişti[19]. Lenin'i öldürme girişimi ve Uritsky'nin katledilmesi ani bir tepki doğurdu. *Krasnaya Gazeta* şöyle yazıyordu: «Burjuvazi ve Beyazlar Lenin'in kanının her damlasını yüzlerce canla ödeyecekler... Devrimin çıkarları burjuvazinin fiziksel olarak yok edilmesini gerektirmekte. Onlar acımadılar: Bizim için de acıma zamanı değildir»[20]. Fransız Devrimi'nin Paris'i gibi, Petrograd da Eylül katliamlarına sahne olmuştu. Katliamın bilançosunu çıkarmak çok zordur. Resmî kaynaklara göre, Petrograd'da 800 «karşı-devrimci ve Beyaz Muhafız» (bir deyişle, «rehin» olarak adlandırılanlar) idam edilmişti, Moskova ve taşradaki kurbanların sayısı da çoktu[21]. Yetkililer terörü «düzene koymaya», başka bir deyişle, belli bir sınırda tutmaya çalışıyorlardı. Ama Serge'nin yazdığına bakarsak: «Eylül günlerinin ardından terör kesilmedi; sadece hafifledi ve sistemleşti»[22]. Eylül 1918'in «bir dönüm noktasına işaret ettiğini, o andan sonra, inişli çıkışlı ve düzensiz terörün bilinçli bir politika aracı haline geldiğini» E.H. Carr da doğrulamaktadır[23]

İç savaşta tanıklık edildiği gibi, Kızıl Terör'ün iki karakteristik özelliği vardı. Birinci olarak, baskının biçimleri ve kapsamı askerî duruma sıkı sıkıya bağlıydı. Ocak 1920'de Sovyet Hükümeti düşmanlıkların bitmesi gerektiği düşüncesiyle, Batılı Devletlerin Rusya'ya uyguladıkları ablukayı kaldırdıkları öğrenildiğinde hemen ölüm cezasını kaldırdıklarını ilân etti[24]. Ama birkaç ay sonra, Polonya'nın saldırısıyla birlikte yeniden kondu[25]. İkinci olarak, Kızıl Terör, Beyaz Terör gibi, apayrı bir sınıf karakteri taşıyordu. Çeka şeflerinden Latsis 1 Kasım 1918'de şöyle yazmıştı: «Suçlunun Sovyetlere silâhla mı, sözle mi karşı koyduğunu gösterecek kanıt aramayın. İlk göreviniz hangi sınıfa ait olduğunu, kökenini, eğitimini ve işini sormaktır. Tutuklunun yazgısını bu sorulara göre kararlaştırın. Kızıl Terör'ün anlamı ve özü budur»[26]. Gerçi Lenin, Latsis'in «saçma aşırılıklar»ını eleştirmekteydi (zama-

nında yayımlanmamış bir belgede)[27]: Burjuvazi ve aristokrasiden sistemli biçimde rehin alma uygulaması ve bu kişilerin aşırı gerginlik anlarında ve Beyazlar'ın önlemlerine karşılık olarak idam edilmesi, Çeka şefinin dile getirdiği ilkeden kaynaklanıyordu. Bu felsefe kurbanları seçmiyor, tersine, serbest bırakılacak kuşkuluları saptıyordu. Bunun için, Çeka'nın bir şubesinin Eylül 1918'de hazırladığı bir günlük raporda aşağıdaki girişe rastlıyoruz: «Şustov, Evdokim: Mağazada çalışıyor, sahte silâh taşıma izni bulundurmaktan tutuklu. Karar: Proleter sınıfa girdiğinden serbest bırakılacak»[28]. Aynı raporda, avukat, subay ve genelde burjuva sınıfından çok sayıda kişinin idam edildiği anılmaktadır. Başka örneklerde, Çekistlere tutukluların dosyalarını yeniden gözden geçirmeleri, işçi sınıfı ya da köylü kökenli olanlara ayrıcalıklı muamele yapılması emredilmişti[29].

Adalette en az aynı oranda iş bitirici karşı kampta da hedefler düzenli olarak çalışan sınıflardan seçiliyordu. Örneğin Beyaz komutanlardan birisi, astlarının işçileri tutuklamayıp, hemen asmalarını ya da kurşuna dizmelerini emretmişti. Yazışmalardan birine şöyle yazmıştı: «Bütün tutuklu işçiler sokakta asılıp üç gün teşhir edilecek»[30].

Şiddet çılgınlığı karşısında Lenin'in tutumu neydi? İktidarı ele geçirir geçirmez şunları söylemeyi uygun görmüştü: «Silâhsız insanları giyotine gönderen Fransız devrimcilerinin terörizmine başvurmadık ve umarım başvurmayız»[31]. Troçki ise Sovyetler Kongresi'nin ölüm cezasını kaldırma kararını ağır bir dille eleştirmekteydi: «Saçma. İnfaz mangası olmadan nasıl devrim yapılabilir?»[32] Herhalde Troçki'nin raporu doğrudur, çünkü yeni rejimin ilk aylarında Lenin, biliyoruz ki, Sovyet yetkililerin karşı-devrimcilere acımasızca davranmalarında ısrar etmişti. İşçilerin ve köylülerin direnişi henüz «yeterince kesin ve amansız biçimde» kıramamalarından yakınıyordu[33]: «Sovyet hükümeti pek çok olayda... demir yerine pasta göstermiştir, oysa

pastayla sosyalizm inşa edilemez»[34]. Lenin bu konuya tekrar tekrar geri dönecek[35], Kızıl Terör'ün dehşetinden yılan burjuva aydınların «uluma» ve «sızlanma»larını, terörün durdurulmasını isteyen Menşevikleri suçlayıp duracaktı[36].

Lenin'in dürtüsü (Sovyet iktidarını karşı-devrimin saldırılarına karşı savunmak) açık, mantığı masum olmakla birlikte, Kızıl Terör uygulanması için önerdiği hedeflerin geniş kapsamı insanı allakbullak etmeye yeter. Kızıl Terör'le hedeflenen sözcüğün tam anlamıyla karşı-devrimciler değildi yalnızca, spekülatörleri[37], Petrograd Alman saldırısı olasılığıyla korkulu günler yaşadığında zorunlu çalışma hizmetinden kaçmaya çalıştıklarından ölüm cezasıyla tehdit edilen burjuvaları[38], izinsiz silâh taşıdığı saptananları da kapsıyordu[39]. Lenin'e göre: «Gerek düşmanlarımıza, gerekse emekçilere yeni bir hayat kurma görevimize düzensizlik getirmeye cesaret eden, aramızdaki bütün kararsız ve zararlı unsurlara karşı merhametsiz olacağız»[40]. Açlık zamanlarında darmadağınık olan malzeme dağıtım hizmetlerinde «disiplinsizliğe kurşuna dizme cezası» yürürlüğe konacaktı[41]. Nijni Novgorod'daki anti-komünist ayaklanma günlerinde, «askerleri sarhoş eden yüzlerce fahişenin kurşuna dizilip sınır dışı edilmesini */aynen/*» gerekli görüyor[42], birkaç ay sonra «yanlış bilgi getiren muhbirlere» ölüm cezası verilmesini istiyordu[43]. Ama bu liste bile tam değildir. «Açlıktan ölen işçilere yardım etmekten aciz kalan, biçimsel ve bürokratik çalışma tarzından uzaklaşamayan» merkezi gıda şubesinin memurlarını da ölümle tehdit etmişti[44]. «Yağma yapan, zorla ve yasadışı yollarla yiyecek toplayan askerlerin merhamet gösterilmeden kurşuna dizilmesini» de gerekli sayıyordu[45]. «Kulaklar acımasızca yok edilmeli»[46], dahası, «devrimci baskı, kitleler içindeki kararsız ve istikrarsız unsurlara da mutlaka uygulanmalı»ydı[47]. Lenin, Nisan 1920'de, devrimci terör dönemini değerlendirirken, mantığını şu sözlerle özetleyecekti: «İrade birliği sa-

vaş sırasında böyle ifade edilir - kendi çıkarlarını (ya da köyünün ve grubunun çıkarlarını) ortak çıkarların üstünde tutan herkes kendi çıkarını gözeten bir bencil olarak damgalanır ve kurşuna dizilir»[48].

Kurbanların sayısını bu yolla saptamaya çalışırken, Lenin'in sözlerini her zaman yeterince kesin ifadelerle donatıp donatmadığının ele alınmasında yarar vardır. Lenin'in çeşitli yazılarında kullanılan ifadelerin bir kısmının harfi harfine yorumlanmaması gerektiği açıktır. Birkaç örnek verelim. 1920 sonunda «politeknik eğitim» üzerine notlarını düzenlerken, derlenmesini istediği «genel öğretim» konuları içine «komünizm, genel tarih, devrimler tarihi, 1917 devrimi tarihi, coğrafya, edebiyat, vb.» alınmasını ister ve sürdürür: «Henüz böyle programlar yapamıyorsak, Lunaçarski asılmalıdır»[49] - Lunaçarski, Eğitim Komiseri'ydi. Temmuz 1921 tarihli bir yazışmada iki memuru şu sözlerle uyarır: «İkiniz bir daha kavga ederseniz, ikiniz de görevden alınır, hapsi boylarsınız»[50]. Başka örnekler de verilebilir[51].

Böyle bile olsa, anlamını kendisi abarttığı aşırı üslûplara yer vermekle, terörün ve karşı-terörün büyümesinden taşıdığı sorumluluk kolayca yok sayılamaz. Kendi arkadaşlarına karşı kullandığı dil yer yer benzetmelerle süslense ve düşmanlarına yönelik tehditleri her zaman harfi harfine yorumlanmaması gerekse bile, burada, yine de iç savaş sonucunda Sovyet Rusya'ya getirilen politik sistem hakkında bize çok şey anlatan özelliklere bakalım. Bu özelliklerin ağırlığı küçümsenmemelidir.

Aynı zamanda, 1920'nin başında, «savaş sorunu esas olarak çözülmüştür»[52] der demez ölüm cezasının kaldırılmasını önerenin Lenin'in kendisi olduğu da unutulmamalıdır. Aynı dönemde Çeka'ya yaptığı bir açıklamada, «söylemek gereksizdir ki, Sovyet Hükümeti ölüm cezasını kesinlikle gerekli olandan daha uzun süre muhafaza etmeyecektir» demişti[53]. Aralık

1921'de, Sovyetler Kongresi'nde konuşurken, gördüğümüz gibi bir yandan Menşeviklere yönelik en ağır baskıları savunurken (*), «Çeka'da reform yapmak, görev ve yetkilerini belirlemek, çalışmalarını politik sorunlarla sınırlamak» gerekliliğinden söz eden de Lenin'di[54]. Gorki'nin anlattığına bakılırsa, «hayretler içinde kalmış ve kırılmış bir şekilde, 'ne istiyorsunuz?' diye sormuştu». «Olağanüstü derecede kızgın bir savaşta insanca davranmak olanaklı mı? Nasıl kibar davranacak, nasıl alçakgönüllülük göstereceksiniz? Avrupa bizi kuşattı, Avrupa proletaryasının yardımından yoksunuz, karşı-devrim bir ayı gibi üstümüze doğru sürünüyor ve biz - biz sizce ne yapalım? Direnmeyelim mi, savaşmaya hakkımız yok mu? Üzgünüm ama, aptallar sürüsü değiliz»[55]. Buna karşın, Terör kurbanlarını kurtarmaya çalışırken, Gorki yardım için yine Lenin'e başvurmuştu: «Lenin, Gorki'nin son temiyiz mahkemesiydi»[56]. Victor Serge 1921'de Dan ve Abramoviç'in tutuklanmasına ilişkin şöyle yazar: «Gorki'ye başvurdum; tam o anda Menşevik liderlerin hayatlarını kurtarmak için Lenin'le konuşuyordu. Ancak Lenin'in uyanık davranmasıyla serbest kalabildiler»[57]. Yine Kropotkin de baskı organlarının aşırılıkları konusunda düzenli bilgiler aktarmayı Lenin'in ricası üzerine kabul etmişti[58].

Lenin'in teröre yaklaşımı konusunda bir inceleme yapılabilir. Ama böyle bir şey elinizdeki çalışmanın sınırlarını aşar ve politika kadar psikolojiyle de ilgilenenlere düşüyor. Lenin'in yazılarının iç savaş yıllarının dizginlenmemiş şiddetinin izlerini taşıdığından kuşku duyulamaz. Karl Kautsky'nin *Komünizm ve Terörizm'de* ortaya koyduğu hümanist gözüyle Leninizm eleştirisi bundan kaynaklanıyordu. «Demokratik sosyalistler»in düşmanlığı bunun için güçlenmişti. Ama, Rusya'da o günlerde birdenbire fışkıran şiddete başvurma eğilimi barış ve ilerleme çağını bir parça le-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 86.

kelemekle birlikte, yeni gelişen komünist harekete ve Bolşevik liderlere terör yöntemlerini kullandıkları için yöneltilen suçlamalarda bir ikiyüzlülük olduğu da muhakkaktır. Rus Devrimi, süregiden iç savaştaki katliamlarıyla birlikte, Sosyal-Demokrat kast dahil her türden dinin papazlarının kutsamasıyla cesetleri dev gibi üst üste yığan Birinci Dünya Savaşı'ndan ne daha çok, ne daha az kanlıydı. Sosyal-Demokratlar anayurtlarını savunmaya hizmet ettiğinde şiddeti dışlamıyorlardı, şiddet yalnızca proletarya ve sosyalizmin yararına kullanıldığında dışlanıyordu. Suçlamalar «büyük dünya kıyımının örgütçüleri ve sömürücüleri»nden geldiği için devrimci terörü haklı gösterme çabalarını gereksiz saydığında, Troçki'yi anlayabilmek olanaklıdır[59]. Leninizmi bu bağlamda eleştirenler arasında, aslında suçlayıcıdan çok sanık olması gereken pek çok kişi vardır. Ama Rosa Luxemburg gibi, *Rus Devrimi* konulu kitapçığında, terörün terörü kullananlar üzerindeki moral bozucu etkileri hakkında uyarılarda bulunan başkaları da vardır: «/Rüşvete/ karşı, zalimce terör önlemleri güçsüz kalır. Tersine, daha fazla bozulmaya neden olurlar»[60].

Konunun özü tam da budur işte. Ahlâkçılar, terörü *per se* (kendi başına) onaylayabilir ya da mahkûm edebilir: Sosyologlarla tarihçilerin göreviyse sonuçlarına dikkat çekmektir. Çarlığın Ekim Devrimi'nden doğmuş sürekli kurumlara, rejime ve topluma aktardığı zorbalığın ve caniliğin mirasçıları, sosyalist yasallık ve bireyin (hattâ sosyalist bireyin) haklarına saygı kavramlarından alayla söz eden bir şiddet çılgınlığına kapılmışlardı. Böylece öyle refleksler oluştu ya da pekişti ki, onları doğuran ortamlardan sonra çok uzun bir süre silinmediler. Stalinizmin genellikle keyfî terörünün kökeni, 1917-20 yıllarının büyük ölçüde denetlenmeyen ve denetlenemez şiddetinde midir? İç savaşla doğmuş bütün kurumların, hiçbir reform yapılmadan ve hiçbir etiket değişikliğiyle azalmadan, güçlerini belli derecelerde korumaları kesinlikle rastlantı değil-

dir: Örneğin, baskı kurumunun isimlerinin Çeka, G.P.U., N.K.V.D. ve M.G.B. olarak değişmesi niteliklerini asla değiştirmemiştir.

Bürokrasinin Ağırlığı

Burjuvazinin emperyalist güçlerin desteğiyle başlattığı iç savaşın patlaması, terörün ve karşı-terörün gemi azıya alması, baskı organlarının gelişip ellerini her alana atmalarıyla birlikte, işler Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de açımladığı perspektiften hayli uzaklaştı. Lenin'in beklentisi şöyleydi: Proletarya iktidarı aldıktan sonra, «özel bir aygıt, özel bir baskı makinesi, 'devlet' *hâlâ* gereklidir ama... *dünün* ücretli köleler çoğunluğunun sömürücüler azınlığına uyguladığı baskı görece çok kolay, doğal ve basit bir görevdir, öyle ki kölelerin, serflerin ya da ücretli emekçilerin ayaklanmalarının bastırılmasından çok daha az kan dökülmesini gerektirir...»[61] Devletin baskıcı işlevlerinin gevşetilmesi, Lenin'in devletin «sönüp gitmesi» anlayışının temel koşullarından biriydi. Öteki koşul, bürokratik ve baskıcı yönetimin yerini zamanla Sovyet demokrasisine dayalı halkın yönetiminin alışıydı. Toplum sosyalizme böyle ilerleyecek, «sırayla *herkes* yönetecek ve çok geçmeden kimsenin yönetmemesine alışılacaktı»[62].

Lenin, *Devlet ve Devrim*'i yazdıktan üç yıl sonra, Çarlık toplumunun harabeleri üzerinden bürokratik çarpıklıklarla dolu bir «işçi» devletinin yükseldiğini kabul edecekti[63]. Demokrasinin ve sosyalizmin ana düşmanı olarak gördüğü bürokratik sistemin yerleşmesine karşı umutsuz savaşımı o tarihlere dayanmaktadır. Bu savaşımın tarihi, Leninizmin anlaşılmasında temel önemdedir.

Lenin Hükümeti'nin, ilk kuruluşunda, teknisyenler ve subaylara yeni rejimle işbirliği yapma çağrısı-

na, «'halk'tan gelen pratik örgütçülerin *öncü rolü*»ne bir değinme de eşlik ediyordu elbette[64]. Daha 4 Kasım 1917'de (Petrograd Sovyeti'ne hitap ederken) şöyle demişti oysa: «Şu anda ayrıcalıklı konumlarını ellerinden almak niyetinde değiliz»[65]. *Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri* kitapçığında, «üst düzey burjuva uzmanların 'hizmetler'ine çok yüksek bir bedel ödemekle» rejimin «Paris Komünü ve her proleter devletin ilkelerinden saptığını» söylüyor ve ekliyordu: «Bu önlem başkente saldırının - belli bir alanda ve belli bir derecede - kesilmesini içermekle kalmaz, ayrıca geri bir adımdır», çünkü yerleşik ayrıcalıkları sağlamlaştırmakla «Sovyet otoriteleri... bozucu bir etki» yapmamazlık edemez[66].

Lenin o günlerde deneyimlerden hareketle konuşuyordu. Aralık 1917'den sonra, Sovyet kurumlarının henüz kök salamadıkları bölgelere yayılması, personeli yeni aygıta geçen belediye ve *zemstvolar*'ın pek çoğuyla ilişki kurmalarına neden olmuştu[67]. Bir yanda Sovyet iktidarı ve işçi sınıfıyla öbür yanda geleneksel idareciler arasındaki sorunlar bu şekilde ortaya çıktı, bu dönemin Sovyet memuru «genelde eski bir burjuva aydını ya da memurdu»[68]. Memurların toplumsal ağırlığı, devlet makinesindeki sayıları proletaryanın temsilcilerini aşsa bile, salt sayılarından kaynaklanmıyordu (*). Burjuva kadrolar teknik üstünlükleri ve «kültürel tekelleri» sayesinde de egemen bir konumdaydılar. «Makine yapan, büro düzenleyen, plân hazırlayan ya da okullarda eğitim veren bütün kuruluşlar, bu insanların hizmetlerinden yararlanma, pek çok örnekte fiilî önderliği onlara bırakma zorunluluğuyla karşılaşıyordu»[69].

Büyük önemde sorunların biri burada yatıyordu. Lenin'in tasarladığı, proletaryanın ve temsilcilerinin

(*) Stalin'in 1919 tarihli bir raporuna göre, Vyatko bölge yönetimini oluşturan 4.766 memurdan 4.467'si eski Çarlık bürokrasisinden geliyordu (Stalin, C. 4, s. 222).

yeni rejimin amaçlarıyla uyum içinde politik ve toplumsal ağırlıklarını hissettirmeleriydi. Bu yüzden eski rejim kökenli «uzmanlar» «proletaryanın uyanık denetimi altında» tutulmalı, «hiçbir politik ödün verilmemeli»ydi[70]. Ama aynı zamanda işçiler de «onlardan öğrenmeliydi»[71]. İkilem ve çelişki şu biçime bürünmüştü: «Kendi militan işçi müfrezelerimiz... onlardan öğrenip, onları yönetirler»[72]. Elbette kuramsal açıdan sorunu aşmanın bir yolu buydu. Lenin, proletarya görevini hakkıyla yerine getirirse, burjuva kökenli bürokratların «*moral bakımdan* fethedileceği»ni, sonra kendilikierinden «bizim aygıtımıza gelecekleri»ni umuyordu[73]. Ancak rejimin proletaryanın önüne koyduğu görev, o zamanın ekonomik ve toplumsal koşullarında pratikte gerçekleştirilemezdi. Bu yüzden gerçeklerden kaçmamak gerekiyordu: Lenin'in 1921'in sonunda «Sovyet bürokratları» (*) dediği kimselerin yeni rejime inancı ve «güvenleri» hiç yoktu[74]. *Ayni Vergi*'de: «Askeri uzmanların onda dokuzu her fırsatta ihanet edebilir» diyordu ve asker olmayan kişilerin sunduğu tablo da daha iyi değildi[75].

1922 yazında Sovyet devletinin hizmetine girmiş 270 mühendis arasında yapılmış bir araştırma Lenin'in kanısını doğrulamaktaydı. Bunlar iki kategoriye ayrılıyordu; biri, devrimden önce bürokrasinin en üst kademelerindekiler, ikincisi, eski rejimin «sıradan mühendisleri». Sovyet devletine sempati besleyip beslemedikleri sorusuna, ilk kategorinin % 9'u, ikinci kategorinin % 13'ü olumlu yanıt vermişti (**). «Savaş

(*) Lenin, C. 32, s. 129. «Sovyet burjuvası» olarak da çevrilen *sovbur* kısaltmasını kullanmıştı. 1919'daki 8. Parti Kongresi'nde, «sadece Sovyet hükümetimizin çalışanları arasından değil... köylü ve el zanaatkârları saflarından da gelen... ülkemizde boy göstermiş yeni burjuvazi»den söz etmekteydi (C. 29, s. 189).

(**) Kritsman, s. 233. İkinci bir soru, yaptıkları işin yararlılığıyla ilgilidir. Birinci grubun % 30'u çalışmalarının işe ya-

Komünizmi» üzerine önemli bir çalışmanın da yazarı olan Sovyet tarihçi Kritsman, etkili çalışmasında, eski aydın kesimin temsilcilerinin halka karşı düşüncesizce ve düşmanca davranışlar sergilediklerini not eder[76].

Gerek sayıca gerekse (görece) yeterlilik bakımından ağırlıklı bir yer tutan burjuva kökenli bürokratların büyük kesimi, Bolşeviklerin ilk başlarda dayatmaya çabaladıkları proleter liderliği kabul etmeye isteksizdiler. Yöneticiler arasında zıt bir ilişki kuruldu. Lenin, katıldığı son kongre olan Mart 1922'deki 11. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada, dikkate değer bir samimilik ve açıklıkla şunları söylüyordu: «Bu kocaman bürokratik makineye, bu dev yığına bakarsak sormamız gerekir: Kim kimi yönetiyor? Bu yığını komünistlerin yönettiğinin söylenebileceğinden çok kuşkuluyum. Doğrusunu söylemek gerekirse, yönetmiyorlar, yönetiliyorlar»[77].

Yine de, Sovyet Hükümeti her düzeydeki yönetim görevlerine işçilerin azami ölçüde katılmalarını sağlamak için çok şey yapmıştı. Devletin ekonomiyle ilgili dairelerinin en önemli departmanlarının yirmisinde, proleter kökenli memurlarla işçi sınıfı örgütlerinden gelen delegeler 1918'de toplam sayının % 43'ünü oluştururken, hizmetliler sınıfından gelenler % 10'u, teknisyenler % 9'u, eski Çarlık bürokratları % 38'i oluşturuyordu[78]. Buna, işçi sınıfı örgütlerinin, özellikle sendikaların toplum yaşamında tuttukları önemli konumları da eklenmelidir (*). İşçiler Komünist Parti aygıtına büyük sayılarla girmişlerdi, pek çoğu da Kızıl Ordu'da görev yapıyordu. Lenin kitleleri idarî görevlere çekme gereğini durmadan vurguluyordu[79]. Ama kahramanlık derecesinde aktif birkaç yüz bin işçi, kosko-

---

radığını düşünüyordu; ikinci grupta olumlu yanıt verenlerin oranı % 75'ti.

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 202.

caman bir yönetim aygıtının müthiş çarkında ne kadar önemlidir?

Memurların sayısındaki artış Sovyet rejiminin ilk yılları sırasında görece az kalmıştı. 1918'in ilk yarısıyla 1919'un ilk yarısı arasında sayıları 114.359'dan 539.841'e çıktı[80]. Ama 1920'nin sonuna gelindiğinde Sovyet makinesi en az 5.880.000 memurdan oluşuyordu[81]. Dev artış, Rus toplumunun ekonomik ilerlemesine değil, tersine, ekonominin bütün dallarını yıkıma uğratan derin krize denk düşmekteydi. Yönetim sisteminin gelişmesiyle ülkenin üretim kapasitesinin gerilemesi arasındaki zıtlık, ulaşım alanında özellikle çarpıcıydı. Birinci Dünya Savaşı arifesinde ulaşım alanında 815.000 kişi çalışıyordu. 1920'de bu sayı 1.229.000'e çıktı, bunun sadece beşte biri trafik hizmetlerindeydi[82]. Görevlilerin sayısını azaltmaya yönelik öneriler yapıldıysa da, en azından Yeni Ekonomik Politika'nın uygulamaya konuluşuna kadar, bu konuda tek bir somut adım atılmadı. Harap olmuş bir ülkede, devlet makinesi üretken bir işlev yerine getirmekten çok, işsizlik ve açlık tehdidiyle yüz yüze milyonlarca yurttaşa kâğıt üzerinde kalsa bile bir tür iş olanağı, ne kadar sefil düzeyde de olsa bir ücret sağlamaya yarıyordu. Aralık 1920'deki Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ne hitap eden Zinovyev şöyle diyordu: «İstediğimiz kararı alabiliriz, ama, aynı zamanda... on binlerce insan pek çok kentte iş bulun diye baskı yapıp duruyorsa, aygıtımız içinde bürokrasinin kabarmasını hiçbir şekilde önleyemeyiz...»[83]

Herhalde, başında bu olguya bunca düşman bir devlet adamının bulunduğu bir bürokrasinin egemen olduğu bir rejime asla rastlanmamıştır. «Bugünkü düşmanımız, içerdeki düşmanı alırsak, ...çıkarcılar ve bürokratlardır»[84], diyordu Ocak 1919'da M.Y.K. önünde. Yine aynı dönemde şöyle yakınıyordu: «Kırtasiyecilik bizi yere seriyor»[85]. Ama 1921'den sonra ve özellikle 1922'de, kötülüğün gerçek boyutlarını anlamıştı. «Ciddi konular bürokratik süprüntüler arasında kaybolup

gitmiştir»[86]; «bürokrasi boğazımıza yapıştı»[87]; «hep birlikte bürokratik 'departmanlar' bataklığında çürüyoruz»[88]. Bürokrasinin Lenin'i öfkelendirmesinin nedeni, belki de, Sovyet rejiminin ona karşı etkili savaşım veremeyişinin farkında oluşuydu. Aralık 1921'de Bogdanov'a şunları yazıyordu: «Çürümüş bürokrasi için nasıl bir halk mahkemesi kurulacağını bilmiyoruz; bu yüzden hepimizi... pis kokan iplerle asmalılar. Bir gün bundan dolayı ve üstelik *çok haklı olarak* asılacağımız umudunu henüz bütünüyle yitirmedik»[89]. Yaşamının sonuna doğru «devlet makinemiz»den söz ederken, «şimdiye kadar bu sorun üzerinde yeterince duramadığımız»ı kabul edecekti[90]. Bununla birlikte, bürokrasi olgusunun belli başlı nedenlerini ortaya çıkarmaya, gelişmesini önlemenin kimi yollarını ortaya atmaya çalışmaktan geri durmamıştı.

Lenin'e göre, bürokrasinin Rusya'daki büyük ağırlığı ülkenin «kültürel azgelişmişliği»nden, özellikle de Rusya'nın «kapitalist bir ülke olarak yeterince gelişmemesi»nden kaynaklanıyordu[91]. İç savaş bu koşulları doğal olarak ağırlaştırmıştı. İç savaş kentle kır arasındaki ilişkileri bozarak, hattâ yok ederek Rusya'nın ekonomik gelişmesini durdurmuş, yönetim aygıtının bütünüyle boşlukta genişlemesi ölçüsünde bir durgunluk yaratmıştı[92]. Bundan dolayı, devlet bürokrasisinin daima büyük roller oynadığı bir ülkede, geçmişin mirası eskisine göre daha ağırlıklı, daha felç edici bir öneme kavuşmuştu[93]. Kaçmanın çok güç olduğu koşullar karşısında, bürokratik aygıtın gücünü kısıtlama girişimlerinin ne denli yararsız olduğunun farkındaydı Lenin. Ocak 1921'deki madenciler kongresi konuşmasına bakalım: «Önümüzdeki yıllarda bürokrasinin kötülükleriyle savaşmayı sürdüreceğiz, başka türlü düşünenler demagog ve sahtekârdır; bürokrasinin kötülüklerinin hakkından gelmek yüzlerce önlemi gerektirdiği için, okur yazarlık ve kültür yayılmalı, İşçi ve Köylü Müfettişliği aktif olarak çalışmalıdır»[94]. Cerra-

hî yöntemlerde genellikle duraksamadığı halde, bürokrasinin zararlarına çare bulmakta baskıyla hiçbir şey yapılamayacağını kabul etmekteydi:

> Çarı, toprak sahiplerini ve kapitalistleri başınızdan atabilirsiniz. Biz yaptık bunu. Ama bir köylü ülkesinde bürokrasiyi «defedemez», «yeryüzünden silemezsiniz». Ancak yavaş yavaş ve kararlı çabalarla *azaltabilirsiniz*. «Bürokratik ülseri kestirip atmak»... formülasyon olarak yanlıştır... Böylesi bir ülseri «kestirip atmak» *olanaksızdır*. Ancak geçici olarak tedavi edilebilir. Bu örnekte cerrahî müdahaleye başvurmak saçmalık olur, *olanaksızdır;* sadece *yavaş bir tedavi* - gerisi şarlatanlık ve çocukluktur[95].

Lenin'in derin nedenleri ve pek çok belirtisi bulunan bir hastalık karşısında tavsiyesi, çok etkili olacağını düşünmese bile, cerrahî müdahaleyi dışlamadan, en sert olanları dahil bütün tedavi usullerine başvurulmasıydı. Bürokrasinin gelişmesini engellemek, bir parça azaltmak için çok sayıda öneri, plân ve tavsiye ortaya atmıştı. Yönetim aygıtının işçilerle doldurulmasını öğütlüyordu[96]. Model işlevi görecek «örnek departmanlar» oluşturulmasında ısrar etmiş[97], bürokrasinin eleştirel denetimi görevini basına vermeyi önermişti[98]. Memurların halkın, özellikle işçilerle ev kadınlarının «denetimi»ne uymalarını isteyen kurallar hazırlamıştı[99]. Ayrıntılarla öylesine ilgileniyordu ki, yönetim aygıtının başlıca eksikliklerini keşfetmeyi, sonra nasıl düzeltileceğini hedefleyen uzun bir anket bile düzenlemişti[100]. Son olarak ve en önemlisi, yönetim aygıtına «popüler» karakter kazandırmak, hiç değilse «halk» denetimini sağlamak konusuna sürekli kafa yorarken akla gelmiş bir kurum olan *Rabkrin*'in (İşçi ve Köylü Müfettişliği) kurulmasına ön ayak oldu. İşçi ve Köylü Müfettişliği'nin üyeleri seçimle belirlenecek, herkesin sırayla bu görevi yürütmesi için, görev süreleri kısa tutulacaktı[101]. «Halk müfettişleri» organının işlemesine bağladığı umutlara karşın, Lenin bu projesinin suya düştüğünü 1920 sonlarında ka-

bul etmişti (*). «Vasiyetname» diye bilinen yazısında bu konuya geri dönmüştü. «Bu görevi /devlet aygıtımızı denetleme, geliştirme ve yeni baştan bir model oluşturma/ en başından üstlenen İşçi ve Köylü Müfettişliği bu işin altından kalkamadı»[102]. O günlerde *Rabkrin*'in personel sayısı 12.000'den az değildi, ama bürokrasinin onunla savaşılması gereken ek bir dişlisi olmaktan öteye gidemedi[103].

Bu örnek Sovyet devletinin kendi yanlışlarını düzeltmekte kullandığı yöntemler açısından tipiktir. Görünüşte iflâh olmaz «masa başı adamları» hastalığıyla boğuşurken, varolan organların eksiklikleri, eski organları bütünüyle ortadan kaldırmayan yenilerinin kurulmasıyla kapatılmaya çalışılıyordu. Lenin, «reorganizasyonlardan ölesiye korkuyorum» demekteydi Ocak 1922'de: «Pratik iş yapar hale getirmek yerine, her şeyi hep yenibaştan düzenliyoruz»[104]. Komisyon kurmamanyaklığı arkadaşları gibi ona da büyük sıkıntı vermekteydi. Hastalığı sırasında Lenin'le son konuşmasını aktaran Troçki şunları anlatır bize: «Lenin beni Kremlin'deki odasına çağırdı, Sovyet aygıtımızdaki bürokratizmin dehşet verici gelişmesinden, bu sorunu çözmeye yarayacak bir kaldıraç bulma gerekliliğinden söz açtı. Özel bir Merkez Komitesi komisyonu kurmayı önerdi...»[105]

Belirli bir bürokrat tipi olan «komünist bürokrat»ın ataleti ve yetersizliğine rastladığında umutsuzluğu gittikçe büyüyor ve bilincine varıyordu. Kötülükten arınmış olması gerekenler tam tersine durumu daha da kötüleştiriyordu. Lenin bu kişiler hakkında her fırsatta atıp tutuyordu. 8. Parti Kongresi'nde, «komünistlerin rengini almaya başlayan, kariyerlerinde daha

(*) Her şey bir yana, İşçi ve Köylü Müfettişliği daha çok tutkulu bir istek olarak vardır; en iyi işçiler cepheye gönderildiği, köylü kitlelerin kültür düzeyi yeterli sayıda memur çıkaramayacak derecede olduğu için pratiğe geçirmek olanaksızdı» (Lenin, C. 31, s. 423).

başarılı, Rus Komünist Partisi'nin üyelik kartlarını edinebilen çarlık bürokratları»na yöneltiyordu suçlamalarını[106]. «Sovyet Cumhuriyeti'nin şımarık 'ekabir takımı' olan Sovyet bürokratları»[107], «'komünist' kibirlilikleri»[108], «entellektüel ve bürokrat gevşeklikleri»yle[109] ayırtediliyorlardı. Bu tutum, «henüz ayıklanmamış bir Komünist Parti üyesinin komünist kararnamelerle bütün sorunlarını çözebileceğini» hayal etmesine neden olabilirdi[110]. Lenin, bu tip komünist «mandarinler»in[111] «partili olmayan kişilere kıyasla üç kat daha ağır cezaya çarptırılması»nı istiyordu[112]. «Komünist kibirliliği» yok etmek için kişisel olarak elinden gelen her şeyi yaptı. Louis Fischer'in anlattıklarına göre: «Bilgisi bulunmayan bir komünist kodamanla yetkisi olmayan bir uzman tartışıyorsa ve bu olay Lenin'in ya da başka bir üst düzey, geleneksel tipte olmayan parti görevlisinin dikkatini çekmemişse, kaybeden daima uzman olur»[113].

Lenin, Ocak 1922'den sonra, politik hayatının son aylarında, bürokrasinin yalnızca mahkûm etmiş olduğu türden bir kibirlilik, gevşeklik, istismarcılık ve otoriterizm anlamına gelmediğini, ayrıca, rüyasında bile görmediği «kırtasiyecilik»in yavaşlığının her alana bulaşacak kapsama ulaştığını da anladı. Rykov bunun üzerine, Sovyet yetkililere şu uyarıyı yapacaktı: «İş, insanın doğayla ilişkisidir, kâğıtlarla değil»[114]. Lenin yönetim aygıtının her kolunda gözlemliyordu bu yetersizliği: Ocak'ta, «Merkez Komitesi işlemiyor» diyor[115] Şubat'ta Devlet Bankası Ticaret Bölümü'nü «başka her şey gibi baştan aşağı bürokratik yapıda» görüyor[116], «hepimiz çürümüş bürokratik 'departmanlar' bataklığına gömüldük.. kahrolası departmanlar...» sonucuna varıyordu[117]. Mart 1922'de, Maliye Komiserliği'nde «tam bir anarşinin hüküm sürdüğünü» yazmıştı[118]. 1922 sonlarında, hastalığının iyileşir gibi olduğu birkaç haftada, Komintern ve Profintern'in («Kızıl Sendikalar Enternasyonali») yönetim düzenlemelerindeki «apaçık anarşi»yi gözlemleme fırsatı buluyordu[119]. Lenin, bir

gezi sırasındaki izlenimlerini anlatırken, demiryollarının harap durumunun ve başıbozukluğunun farkındaydı:

> Raylar üzerinde ilk defa, çeşit çeşit yüzlerce özel telgraf metni çiziktiren bir «büyük adam» gibi değil, tanınmayan biri olarak seyahat ediyorum... Gördüm ki vagonlar olabilecek en kötü durumda. İhmalkârlığı, yarı-harap hali (çok şey çalınmış!), düzensizliği, yakıt hırsızlığını, benzine su katıldığını, lokomotifin azap verircesine çalıştığını, dakka başı yolda durulduğunu ve trafiğin felce uğradığını gözlerimle gördüm.

Israrla sürdürmekteydi: «İstisna değildi bu... Bütün mekanizma inanılmaz derecede aksıyor, hiçbir şey yerinde değil, hantallık diz boyu.» Yaşadığı deneyimin onu 'bunaltıcı bir umutsuzluk'la doldurduğunu itiraf etmekteydi[120].

Sovyet bürokrasisini kesinlikle katlanılmaz kılan şey, memurların işlerine hiç aldırmamalarıydı. Max Weber'in, niteliklerinden ideal bir bürokrasi modeli çıkardığı Prusya kamu hizmetleriyle ilgili anlattıklarını ele alalım: «Titizlik, hız, netlik, dosya bilgisi, süreklilik, takdir hakkı, birlik, sıkı senetim, anlaşmazlıkların azaltılması, malzeme ve kişisel maliyetlerde kısıntı - bunlar tamı tamına bürokratik bir yönetim aygıtında optimum noktaya ulaşırlar»[121]. Sovyet Rusya'nın talihsizliği, memurları yer yer Alman meslektaşları gibi cehalet içinde yüzerken, onların karakteristik etkililiklerine ender olarak sahip olmalarıydı. Yani, özgürlük savaşımı içinde ve özgürlükçü bir toplum umutları arasında doğmuş bir rejim, Sovyet sahnesinin en kalıcı özelliklerinden biri olarak hantal ve otoriter bir bürokrasiye kavuşmuştu.

Reformlar Dalgası (Hukuk, Kültür, Eğitim)

«Leninist» toplumun belirleyici unsuru şiddet ol-

duğu ve bürokrasinin safları nerdeyse ilk günlerden itibaren korkunç sayıda insanla doldurulduğu halde, bu toplum eski dünyaya karşı zorla kazanılmış çeşitli başarıları gözardı edilemeyecek kadar devrimci kökenine yakın, insanın kurtuluşu idealiyle sıkı sıkıya bağlıydı. Değişik alanlarda «reform»/«devrim» ilişkisinin Sosyal-Demokrasi'nin kavradığının tam zıttı yönde gerçekleştiği görüldü. Devrime götüren ve yolu hazırlayan etken reformlar uğruna savaş değil, en kapsamlı reformlara yolu açan olay bizatihi devrimin kendisiydi. Rus işçi sınıfının Ekim 1917'de iktidarı ele geçirişi çeşitli ve ciddi değişiklikler doğurmuş, ülkenin toplumsal yaşamında yer yer dev alt üst oluşlara zemin hazırlamıştı.

Geçici Hükümet'in sekiz ayda başaramadığı bir kararnameyi (boşanma hakkını, özellikle karşılıklı onay sonucu boşanmayı uygulamaya sokan yasayı) çıkardığında, Sovyet rejimi daha bir aylık bile değildi. (Yine aynı günlerde dinî evliliğin yerine medenî evlilik getirildi.) 1918 Aile Yasası boşanma işlemlerini çok büyük derecede basitleştirecek biçimde düzenliyordu[122]. Bu reformun amacı, zamanın önde gelen yasa-koyucularından birinin sözleriyle, aileyi «karı kocanın mahkûm gibi yaşadıkları bir kafes olmaktan çıkaracak» bir kuruma dönüştürmekti[123]. Yine 1918 Yasası, 133. maddesinde, meşru ve gayri-meşru çocuklar arasındaki hukuksal ayrımları siliyordu[124]. Henri Chambre'a göre, 1918 Yasası'nda «yasa-koyucu her şeyin ona bağlı kılındığı iki noktayla hareket etmişti: Kadınların kurtuluşu ve meşru/gayri-meşru çocukların hak eşitsizliğinin sona erdirilişi»[125].

Medenî hukuktaki çeşitli yeniliklerin yanı sıra, ceza hukuku da yeni baştan düzenlendi. 7 Aralık 1917 tarihli kararname «varolan bütün genel hukuk kurumları»nı ortadan kaldırıyor[126], böylece geçmişin mirasını sildikten sonra bütünüyle yeni bir ceza hukuku anlayışını uygulamaya sokuyordu. Yeni anlayışın bir kısım ilkeleri geleneksel demokratik istemlerin uygula-

nışıyken, diğerleri sosyalist bir adalet örgütünün habercileriydi. Cezalar artık «bir suçun cezasının çekilmesi, ya da kefaret ödenmesi» anlamını taşımayacaktı. «Nesnel bir suç kavramı kesinlikle konu dışıydı»[127]. Yeni hukuk sisteminin kaynakları arasında, «devrimci bilinç», «çalışan halkın sınıf bilinci» ve «sosyalist bilinç» düşünceleri önemli bir yer tutuyordu[128]. Demek oluyor ki, «ne tür ceza uygulanacağına karar verilirken, İlkeler/Sovyet ceza hukukunun ilkeleri -M.L./ hem suçlunun (burjuva sınıfından mı, değil mi?), hem de suçun (ezen sınıfı tekrar iktidara getirme amacıyla işlenip işlenmediği) toplumu nasıl bir tehlikeyle yüz yüze getirdiğini dikkate alır... Bu soruların yanıtı olumluysa, daha ağır cezalar verilecektir»[129].

Nihayet ve en önemlisi, Sovyet demokrasisi tam anlamıyla gelişiyor gibi göründüğü anda ortaya çıkan yeni hukuk anlayışı, kitlelerin adaletin yürütülmesine katılımını içeriyordu. Halk «mahkemeleri», kendiliğinden ortaya çıkanlar dışında[130], Aralık 1917'den itibaren yalnızca ve yalnızca *seçilmiş* yargıçlardan oluşmuştu. Şubat 1918'de yargıçların yerel sovyetlerce atanması kararlaştırıldı[131]. Yine de, soruşturma ve savunma «konseyi»nin sıradan halktan gönüllüler arasından seçilmesi gibi, Sovyet iktidarının ilk günlerindeki adalet mekanizmasına damgasını vuran «saf demokrasi»nin kimi özellikleri korunmuştu[132].

Böyle bir adalet sisteminin değeri, açık ki, yönetimi üstlenmeye çağrılan yurttaşların düzeyine bağlıydı. Büyük kentlerde sonuçlar genellikle tatmin edici sayılabilir, sanıklar yargıçlarının hoşgörüsüne sığınabilmişlerdir[133]. Kırsal bölgelerdeyse, uydurma mahkemeler, köylülüğün kültürel geriliğini dışa vuran barbarca hükümler vermişlerdi. Ölüm cezası basit hırsızlık vakalarına bile verildi, yer yer anında uygulandı. Tambov ilinin küçük bir köyünde hazırlanan «ceza yasası», bir adam bir başkasına vurursa «dayak yiyenin saldırgana on kat daha fazla vurması»nı öngörü-

yordu. Başka bir yerde, zinadan (ayrıca kocasını aşığıyla suç ortaklığı yaparak öldürmekten) sanık bir köylü kadın diri diri yakılmaya mahkûm edilmişti. Yine başka bir yerde, ölüme mahkûm bir adamın cezası bir papazın araya girmesiyle «yirmi beş kırbaç»a çevrilmişti[134]. Başka alanlardaki gibi adalet alanında da, devrimin yasalarının uygulanışı, Ekim devriminin oturttuğu rejimin ancak ileri koşullarda, Orta Çağ'ın kalıntılarından kurtulduğu zaman meyva verebileceğini gösteriyordu.

Şimdi yeniden sanat, kültür ve eğitim alanına dönersek, bunların gelişme ortamlarına ilişkin genel bir gözlemle başlayabiliriz. Alfred Meyer'in belirttiği gibi, bu alanda «devrim beraberinde azami ifade ve deney özgürlüğü getirmişti»[135]. 1920'lerin sonlarına kadar çarpıcı ölçüde serpilip gelişen edebiyat ve sanat dallarında özellikle geçerliydi bu durum. Anatol Lunaçarski'nin aydınca yönetimi altındaki Eğitim Komiserliği, en çelişkililer dahil, sanatsal ve entellektüel alanlarda en büyük çeşitlilikteki okulların ve akımların işine yarayacak çapta bir «hoşgörü politikası»[136] izlemişti. Bu liberal tutum, toplum yaşamının bu alanından sorumlu kişileri yumuşak ve geniş düşünceli yaklaşımları nedeniyle «oportünizm»le suçlayan radikal unsurlar, «yeni Ekim kültürü» savunucularının protestolarıyla karşılaşmıştı[137]. Lunaçarski, Lenin'in desteğiyle, Mayakovsky ve öteki put yıkıcılara karşı Rus edebiyatını ve genelde sanat klasiklerini savunmak için büyük çaba harcamıştı[138]. Kimi «Sol» sanatçı ve yazarların saldırılarına karşı yaratım özgürlüğünü bir devlet kültür kurumunun savunması gibi paradoksal bir manzarayla karşılaşıyorduk. «Sol» eleştiriciler, Buharin sayesinde kolayca ulaşabildikleri *Pravda* sütunlarında Lunaçarsky'yi «gerici» diye tanımlıyorlardı. Halk Komiseri'nin yanıtı ise, karşıtları kendilerini «şiirsel yaratıcılık alanında parti disiplinini savunmakla görevli» kişiler yerine koysalar da, bulunduğu mevki gereği görevlerinden birisinin «Kızıl dalkavukluğa karşı öz-

gür kültürün haklarını savunmak» olduğu şeklindeydi[139].

Aslında, bu sanatçıların avant-gardçı ateşlilikleri nankörlüklerine denk düşüyordu. Lunaçarsky ve onun başında bulunduğu Eğitim Komiserliği, boğulmuş bir dünyanın artıklarını «tarihin çöp sepeti»ne atmaya istekli modernistlerin hoşgörüsüzlüğüne ve devrimci sabırsızlığa karşı klasik ve geleneksel sanatın çeşitli biçimlerini korumaya alırken, «Sol»daki kötüleyicilerine de en az aynı oranda özenle yaklaşmışlar, büyük destek sağlamışlardı. Geleneksel olmayan sanatın örnekleri Moskova sokaklarında özgürce sergileniyordu. Arthur Ransome, 1919 başlarında başkenti ziyaret ettiğinde hâlâ görebileceği, Ekim devriminin birinci yıldönümü için hazırlanan dekorları şöyle anlatır: «Onarılan bir evin ön cephesine bir tahta perde konduğunda, ressamlar tahta perdenin bütününü, devrimin kocaman sembolik figürlerini çizdikleri geniş bir tuval gibi kullanmışlardı». İngiliz gazeteci şöyle devam eder: «Sanırım, en iyisi, Ulusal Hotel'in hemen tam karşısındaki tahta kulübeler sırasıydı... Fütüristlerin ya da onlara yakın sanatçıların resimleriyle gerçekten beğenilecek bir görünüm kazanmıştı, parlak renkler ve naif kalıplar Moskova'nın doğasına çok uyuyor gibiydi...»[140] Lunaçarsky ve Sovyet yetkililerinin liberalizmi, Ransome'un değindiği gibi *avant-garde* sanatçıların modernizmi kitlelerden coşkulu bir onay bulmadığına göre daha da övgüye değerdi»[141].

Lunaçarsky'nin Komiserliğiyle *Proletkult* denen örgüt arasındaki ilişkiler de Sovyet iktidarının sanat ve edebiyat alanında izlediği sekter olmayan politikanın karşılaştığı güçlükleri yansıtır. Sağlam yapılı bir birlik halinde biraraya gelmiş, kendi «Merkez Komite»si bulunan *Proletkult* («proleter kültürü») yandaşlarının düşüncesine göre, «geçmiş kültür bütünüyle burjuva diye nitelenebilirdi, onun içinde (doğa bilimleri ve teknik hünerler hariç - onlar bile belli kısıtlamalarla) yaşatılmaya değer tek bir şey yoktu»[142]. Sağladığı özerk-

likle yetinmeyen *Proletkult* örgütü, «kültür alanında bütün iktidarı» kendine istiyordu[143]. Böylesi bir istem sonucu hükümetle ilişkileri ister istemez etkilendi. «Proleter kültür»ün ateşli savunucuları hükümeti oldukça destekliyorlardı, o derece ki, Moskova'da Eylül 1918'de Tüm-Rusya 1. *Proletkult* Örgütleri Kongresi'ni topladıklarında Lenin'i onur başkanı seçmişlerdi[144]. Bununla birlikte Sovyet yetkililer, grubun etkinliklerine hoşgörülü davransalar, hattâ cesaret verseler bile, Eğitim Komiserliği çatısı altında bütünleştirmenin yollarını arıyorlardı[145].

Devletin (çok liberal) rehberliğinde kültürel ve sanatsal ifadenin merkezileşmesi yönündeki bu adım, kuşkusuz, Lenin'in sanatsal ve kültürel yaratıcılığa yaklaşımıyla bağıntılıydı. Lenin'in tutumu kuvvetli düşmanlıkla göreli hoşgörünün karışımıydı. «Ben», diyordu, «bütün entellektüel heveslerin ve 'proleter kültürler'in kuvvetle karşısındayım»[146]. Lunaçarsky'ye göre, Lenin, «*Proletkult*'ün.. proleter bilimin geliştirilmesi ve genelde proleter kültürünün bütün kapsamını bizzat üzerine almaya niyetlenmesinden fazlasıyla korkuyordu. Birincisi, zamansız ve kuvvetlerini aşan bir görev gibi görünüyordu. İkincisi, proletaryanın, şimdilik doğallıkla zamansız olan böylesi fanteziler yüzünden varolan bilimin ve kültürün incelenip özümsenmesi çabalarından kendini kopardığını düşünüyordu»[147]. Clara Zetkin'le bir konuşmasında şunları söylemişti Lenin: «Kendimi bir 'barbar' olarak gösterecek cesarete sahibim. Ekspresyonist, fütürist, kübist ve diğer -izm'lerin eserlerini sanatsal dehanın en yüksek ifadeleri olarak değerlendiremem. Onları anlamıyorum. Bana zevk vermiyorlar... Yeni sanatı anlamıyor, topallayarak geriden geliyoruz»[148].

Modern sanat biçimlerini değerlendiremeyen ve bu alanda «yeterli bir yargıç»[149] olmadığını kabul eden Lenin, kültürel alanda katı bir çizgi, gerçek bir sansür uygulama yanlısı değildi. Gerçi Lunaçarsky'ye, «Mayakovsky'nin *150.000.000*'undan 5.000 adet basılmasından

yana oy kullanmaktan utanmıyor musunuz?» diye yazmıştı, ama «utanç verici» hoşgörü ile savunur göründüğü katılık arasındaki farklılık çok büyük değildi. Yayın dünyasının güçlüklerle kuşatıldığı bir dönemde, önerisi «böyle şeyler»in 1.500 nüshadan fazla basılmamasından öteye gitmiyordu[150]. Politbüro'ya «proleter kültür» tezlerini hedef alan bir tasarı sunmuş, ancak, Buharin'in itirazları karşısında oylamada ısrar etmemişti[151]. Ama bir takım sorumluluk bilir komünistleri Eğitim Komiserliği'nin «sanat şubesi»ne sokmaya çalışmaktan geri kalmazken, dağıtılmasını isteyen parti üyelerine karşı da bu şubeyi savunuyordu[152]. Lenin, Lunaçarsky'nin *avant-garde* kültürün bütün örneklerine gösterdiği hoşgörüden ve sağladığı maddi yardımdan pek memnun değildi, yine de saldırılara karşı Eğitim Komiserliği'ne güvenini ifade etmeyi sürdürdü.

Sanatların (*) ve edebiyatın gelişmesi, savaşın ve yoksulluğun ezdiği bir ülkede yakışıksız bir lüks gibi görünebilir. Ancak, Sovyet Hükümeti'nin halk eğitimi alanındaki çalışmalarıyla birlikte, Rus Marksistlerinin daima yaşamsal gördükleri bir alandır. «Biz, komünist propagandacılar», diye soruyordu Lunaçarsky, «hiç halkın eğitiminden başka bir şeyle hakikaten ilgilendik mi?»[153] Yine Lenin'in sözleri: «Devrime zekâyla, amaçla ve başarıyla katılmak bilgi ister». Personelinin arttırılmasını istediği Petrograd halk kütüphanesini yeniden düzenleme plânını bu yaklaşımla haklı gösteren Lenin, şunları eklemekteydi: «Uygar ülkelerde *özel* kütüphane ve okuma odalarının her gün sabah sekizden akşam on bire kadar *zenginlere* ayrılması gibi, Pazar günleri ve tatiller dışta tutulmadan kütüphanenin okuma odası sürekli açık tutulmalıdır»[154]. Lenin'in bu öneriyi getirdiği Kasım 1917, yeni doğmuş bir rejimin canalıcı sorunlarının hiçbirisine henüz çözüm bulunamayan bir zamandır ki, Lenin'in eğitim sorunu-

(*) Sovyet mimarisinin rejimin ilk yıllarındaki çarpıcı başarıları ve projeleri üzerine, bkz. Kopp.

na verdiği önemi gösterir (*). Lenin, hükümet başkanlığı ve partinin birinci liderliği görevlerinin yanı sıra, Eğitim Komiserliği'ni yeniden düzenleme komisyonunun da başkanıydı ve çalışmaları gün gün izliyordu. 1917 ve 1922 tarihleri arasında «her önemli eğitim konferansı»nda hazır bulundu ve konuştu[155]. İç savaşın bitiminde, ekonominin örgütlenmesine ve ekonominin dehşet verici durumuna eğildiği bir sırada, bürokrasinin kötülüklerinin temel ilâcı olarak «kültürel düzeyin yükseltilmesi»ni öngörüyordu[156]. Bütün parti üyeleri ve yetkililerin görevinin her koşulda *öğrenmek* olduğu düşüncesini bıkıp usanmadan yineliyordu[157].

Sovyet yetkililerin rejimin ilk yıllarındaki yeniliklerinin bir kısmı, eğitimde düzenli bir devrime geçiş hazırlıklarının yapıldığı izlenimi vermekteydi. Lunaçarsky'nin ve en yakın çalışma arkadaşlarının ilkelerine, kimi Amerikalı ve Batı Avrupalı eğitimcilerin savunduğu «ilerici», emredici-olmayan yöntemler esin kaynaklığı etmişti. Ama Komiserlik bünyesindeki başka görevliler daha ileri gitmeyi istiyor, çocukların aile ortamından bütünüyle uzaklaştırılacağı okul komünleri kurulmasını savunuyorlardı[158]. Yeni yöntemlerin olabilirliğinin sınanmasında yerel organlara geniş bir alan tanınmış, başka alanlardaki gibi bu alanda da deney özgürlüğünün kapsamı geniş tutulmuştu. Ama çeşitli uygulamalara karşın, Sovyet Rusya'da farklı düzeylerde ve halk eğitiminin farklı sektörlerinde gerçekleştirilen reformların ana çizgilerini ayırtetmek olanaklıdır. 10 Aralık 1918 tarihli kararname, Sovyet kurumlarında full-time çalışanlar dışında, bütün okur yazar yurttaşları «okurlar» olarak seferber ediyordu. Söz konusu «okurlar», okuma yazma bilmeyen halka bütün hükümet kararnamelerini ve komünist gazetelerde yazılanları açıklayıp tanıtmak üzere gruplar oluşturacaklardı[159]. Bu önlemin uygulanmasını sağlamak

(*) Lenin'in halk kütüphanelerine yakın ilgisinin başka kanıtları için, bkz. C. 28, s. 451-2, ve C. 45, s. 145.

için, 8-50 yaş arasındaki okuma yazması olmayan bütün yurttaşların okullardaki okuma yazma kurslarına devam etmeleri zorunlu tutuldu[160]. Hükümet, büyük klasik yazarların eserlerinin popüler baskılarının maliyet fiyatına, olanaklıysa daha da ucuza satılmalarına olanak tanıyan bir kararname çıkardığında, edebiyatı Sovyet rejiminin ilk günlerinden itibaren yayma arzusunda olduğunu kanıtlamıştı.

İlk ve orta öğretimin örgütlenmesine geniş bir özerklik tanındı. Yine de merkezi yetkililer bir takım genel talimatlar göndermeyi ihmal etmemişlerdi. Mayıs 1918 tarihli bir kararname bütün okulların ortak eğitime geçmeleri uygulamasını başlatıyor, birkaç ay sonra, okul çalışmasını üretken el işiyle birleştirmeyi, eğitime hem politeknik hem de kollektif (araştırma ve okuma gruplarının oluşturulmasıyla) bir içerik kazandırmayı, öğrencilerin geniş çapta yaratma özgürlüğü kazanmalarını hedefleyen başka talimatlar gönderiyordu[162]. 1968 Olaylarının Fransa'da yaygınlaştıracağı istemlerden ve, kimi durumlarda, yarım yüzyıl öncesine kadar devrimci olan reformlardan önce, Sovyet eğitimine yön verenler Ekim 1918'de sınav sistemini kaldırmayı kararlaştırmış; her okulun söz konusu kurumda çalışan bütün işçiler dahil (yerel işçi örgütlerinin temsilcileri, yirmi yaşına gelmiş ve daha yaşlı öğrenci temsilcileri ve Eğitim Komiserliği'nin bir temsilcisiyle birlikte) bir «topluluk» tarafından yönetileceği konusunda kararname yayınlamış; ayrıca şöyle bir açıklamada bulunmuştu: «/okuldaki komünist çekirdeğin/ birinci hedefi, öğrencilerin güncel dünya olaylarıyla bağlantılı çeşitli politik sorunları inceleyebilecekleri... bir politik merkez oluşturmaktır. Çalışmalar her öğrencinin sınıf bilincini geliştirmeyi amaçlamalıdır...»[163] Ev ödevi kaldırılmıştı, öğretmenlerden ezbere dayanan alıştırmalardan olabildiğince kaçınmaları istenmişti. Öğrenciler, Çarlık Rusya'sının sıkı disipline dayanan eğitim sisteminde özellikle çok sayıda ve ağır yükler getiren saygı hareketlerini öğretmen-

lerine karşı özellikle gösterme yükümlülüğünden kurtulmuşlardı. Yüksek okul öğrencilerinin «çıkarlarını savunmak üzere açıkça ve cesaretle öne atılmaları» bilhassa isteniyordu[104]. Böylece, insan ruhunun derinden ve anlamlı ölçüde kurtuluşu görevine yönelik ilk adımlar atılmış oluyordu.

Eğitim Komiserliği üniversite düzeyinde de öncü çalışmalara girdi. Lunaçarsky, günümüzün eleştirilerinden önce, üniversitelerin «diploma fabrikalarından başka bir şey olmaması»na öfkesini dile getirmiş[105], bu gidişe bir çare bulmanın yollarını aramıştı. Aralık 1918 tarihli kararnameyle üniversite öğretiminde harç uygulamasına son veriliyor, üniversite kapıları yeni öğrencilere ardına kadar açılıyordu. Bu kararnameyle birlikte, bir öğretim yılında Moskova Üniversitesi'ne kaydolanların sayısı 2.632'den 5.892'ye çıktı[106]. Ekim 1918'de öğretim kadrosunun bileşimini değiştirmeye, yerleşik «mandarinler»in otoritesini zayıflatmaya yönelik önlemler alındı. Bir başka kararname, kürsü tekellerini ellerinden alarak ve kendini kanıtlayan herkese öğretim üyeliği vererek profesörlerin ayrıcalıklarına saldırıya geçmişti. Akademik ünvanlar da kaldırıldı, öğretim kadrosunun düzenli yenilenmesi çabalarına girişildi; on beş yıldır görev yapan öğretmenler, yeniden kabul edilme hakları saklı kalmak kaydıyla, istifa etmek zorunda bırakıldılar[107].

Çoğunlukla muhafazakâr kafa yapısına sahip öğretim kadrosunun kötü niyetlerinin dışında, eğitim reformu plânlarının önündeki başlıca engel, hükümetin kitlelerin eğitimini düşünerek ucuz kitaplar yayımladığı, oysa ailelerin donmaktan kurtulmak için kitap yakmak zorunda kaldığı[108] iç savaş koşullarının pek çok açıdan kültürün ve uygarlığın temellerini yıktığı bir ülkedeki genel ortamdı. Ocak 1923'te Lenin üzüntüyle şunu gözlemliyordu: «Genel okuma yazma düzeyine ulaşmadan önce önümüzde hayli uzun bir yol var, ve... Çarlık zamanlarına kıyasla bile (1897), ilerlememiz henüz çok yavaş»[109]. Yine de Rusya'nın 26

ilindeki ilkokulların sayısı Eylül 1917 başında 38.387'den 1918-19 öğretim yılında 62.238'e, ortaokullar 1917-18'de 1.830'dan 1918-19'da 3.783'e çıkmıştı[170]. Bu ilerleme, sınırlı haliyle, nüfusun büyük çoğunluğunun hâlâ okuma yazma bilmemesi nedeniyle, sosyalizme geçilmesinin söz konusu edilemeyeceği bir ülkedeki anlamlı ama yine de yetersiz kalan bir kampanyanın yansımasıydı.

Proleter Toplum (I): İşçi Denetimiyle Özgürlük

Önemli reformlar ve toplumun pek çok kesiminde cesur değişiklikler gerçekleştirilmesine karşın, bunlar genelde, demokratik hareketlerin zaten sağlamaya çalıştıkları türden ilerlemelerdi. İşçi sınıfını temsil eden ve sosyalizme sadık bir partinin iktidara gelişinden, özellikle proleter bir devrimden beklenebilecek etkileri yapamadılar. Yine de, Ekim ayaklanmasına ve sovyetlere, dolayısıyla «emekçi sınıflar»a dayanan bir anayasal düzenin oturtulması, Rus toplumunda proletaryaya kaçınılmaz olarak bütünüyle yeni bir yer verilmesi demekti.

Aslında Sovyet iktidarının ilk ayları, devrimin karmaşık niteliğinin gündemine birçok istemin girdiğini göstermişti. İstemlerin bir kısmı burjuva demokrasisinin programıyla çakışırken, diğerleri o sınırı aşıyordu. *İşçi denetiminin* kurulmasının açık biçimde gösterdiği gibi, «sürekli devrim»in etkileri sona ermemişti.

Bolşevik Parti'nin programına iktidara gelinmeden önce dahil edilmiş olan işçi denetiminin kurulması, aslında parti propagandalarında öncelikli bir yere sahipti (*). Bolşeviklerin iktidarı aldığı gün, Bolşevik hükümet Petrograd Sovyeti'nin ve Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nin önünde, iki kez «üretimde gerçek işçi denetimi» getireceklerini ilân etmişti[171]. Lenin bir-

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 232.

kaç gün sonra Sovyet Rusya'da işçi denetimi uygulamalarını başlatacak bir kararname taslağı hazırladı. Ana çizgileriyle M.Y.K.'nın 14 Kasım tarihli kararnamesini oluşturan Lenin'in taslağı, «beşten az işçi çalıştırmayan... ya da yıllık cirosu 10.000 rubleden aşağı düşmeyen bütün sınaî, ticarî, bankacılık, tarım ve diğer kuruluşlarda üretime, depolamaya, bütün ürünlerle ham maddelerin alım satımına işçi denetiminin getirilmesini öngörüyordu (*). Bu denetim, ya işçiler ve personel, ya da, yetki devrini zorunlu kılacak kadar geniş işletmelerde, seçimle gelen temsilcilerce kullanılacaktı. İşverenler işçilerin onayı olmadan bir işletmenin kapanışını ya da «işleyişinde değişiklik» yapılmasını hayata geçiremezdi. Taslak, fabrika işçi komitelerinin yeni devlet sistemine nasıl bütünleştirileceğini de gösteriyordu. İşçi komitelerinin kararlarını ancak sendikalar ve fabrika komiteleri kongreleri geçersiz sayabilirdi; «mülkün düzeni, disiplini ve güvenliğinden devlete karşı sorumlu olanlar» hem işverenler, hem de işçi temsilcileri, birlikte sorumluydular. «Ham maddeyi ya da ürünleri gizleyen, hesaplarla oynayan ve benzer kusurları işleyenler» cezaya çarptırılıyordu.

Nihaî kararname metni, işletmelerden Tüm-Rusya Fabrika Komiteleri Kongresi'ne kadar uzanan, ara basamaklarda şehir, eyalet ve sanayi bölgeleri komitelerinin yer aldığı bir komiteler piramidi kurulmasını öngörüyordu. Komiteler kendi düzeylerindeki Sovyet kurumlarına bağlıydı, böylece devlet yapısında daha tam bütünleşme sağlanıyordu. Bütünleşme, Sovyet Hükümeti'nin, ülkenin ekonomik yaşamına ve tek tek işletmelere giderek egemen olan anarşist eğilimlerden düştüğü kaygıya da denk düşüyordu. Kararname, «ulu-

(*) Asıl kararnamede bu kısıtlama yer almamıştı. Lenin'in taslağı, C. 26, s. 264'tedir. Kararnamenin tam metni için, Bunyan ve Fisher, s. 308-10.

sal ekonominin sistemli biçimde düzenlenmesi» çerçevesini korumaya özel bir vurgu yapmıştı[172].

İşverenlerin tepkileri ancak olumsuz olabilecekken ve fiilen öyle olmuşken (*), emek alanındaki kesimler işçi denetiminin yasallaşmasına aynı tutumla yaklaşmıyorlardı. Birbirlerine düşmanca davranan fabrika komiteleri ile sendikal çevreler arasında şiddetli bir gerginlik vardı; fabrika komiteleri anarşist hareketler tarafından coşkuyla destekleniyordu. Anarşist hareketlerin gözünde, fabrika komiteleri devrimin doğurduğu kurumlar olarak kitlelere daha yakındı. Hattâ bu komitelerin «gelecek toplumun hücreleri»ni oluşturduğu düşüncesindeydiler; anarşistlere göre, «artık devlet değil, bu komiteler yönetecekti»[173]. Bir hükümet belgesinin her tarafından oldukça beğendikleri «anarko-sendikalist» kokular saçılmasını anlaşılabilir bir şaşkınlıkla karşılayan anarşistler, kararnameye olumlu tepki gösterdiler[174]. Bolşevik olsun olmasın, sendika liderlerinin tutumu ise tersine çok olumsuzdu. Sendikacıların M.Y.K.'daki resmî sözcüleri Lozovsky oylamaya katılmamıştı ve şunları söylüyordu: «Bütün işletmelerdeki işçiler işletmenin kendilerine ait olduğu duygusunu hissedemez»[175]. Bu insanların işçi denetimine kuşkuyla bakması, otoriter ve anti-demokratik eğilimlerini ister istemez gözler önüne seriyordu. Lozovsky, Martov'a yakın olan, Sovyet iktidarının tek başına Bolşeviklerin ellerinde toplanmasına kuvvetle karşı çıkan sendika liderlerinden biriydi; hatta, sürekli disiplinsizlikleri yüzünden Ocak 1918'de partiden atılmıştı (1919'da geri alındı). Bolşeviklerin başlıca ekonomistlerin-

(*) Bunun için, «Petrograd Fabrika Sahipleri Birliği işçilerin denetim hakkında ısrarlı oldukları bütün işletmelerin kapanmasını kararlaştırmıştı. Moskova'da 7-9 Aralık 1917 tarihlerinde toplanan Tüm-Rusya İmalatçılar Dernekleri Kongresi de işçi denetiminin yönetime aktif karışma biçimine büründüğü bütün işletmeleri kapatmayı kararlaştırmıştı» (Dewar, s. 23).

den Larin de «işçi denetimi»ne en az aynı ölçüde eleştirel yaklaşıyor, ancak basın özgürlüğüne saygı gösterilmesini önemle vurguluyordu. Bu yıllarda komünistler arasında herkesten çok itaatsizlik ruhunun ve demokrasi arzusunun sözcülüğüne soyunan Ryazanov, fabrika komitelerinin, «ekonominin sosyalist temelde yeniden örgütlenmesine ayrılıkçı bir muhalefeti» temsil ettiği görüşündeydi[176]. Kimi Bolşeviklerde görülen «işçi denetimi» düşmanlığının nedeni, yürürlükteki komitelerin özerk karakteri ve anarşist faaliyetlerinin plânlı bir ekonominin, dolayısıyla sosyalizmin kuruluşunu engelleyeceğine inanmalarıydı.

İşçi denetiminin savunucuları ve muhalifleri Ocak 1918'deki 1. Tüm-Rusya Sovyet Sendikaları Kongresi'nde karşı karşıya geldiler. Ekonomik merkezileşmeyi savunan sendikacılar büyük oranda Bolşeviklerin desteği sayesinde zafer kazandılar. Kabul edilen kararlarda, fabrika komitelerinin işletmelerde sendikaların basit kolları statüsüne indirilmesi, komite çalışmalarının fiilî yönetim görevlerine karışmadan, «gözetim» anlamındaki bir denetimle sınırlanması istenmekteydi[177]. Bununla beraber hükümet, fabrika komitelerinin çalışmalarını merkezileştirme yönünde fazla çaba harcamadı. Hükümet, zora başvurmak söz konusu olmayınca, ekonomik anarşinin boyutlarını küçültmek için sendikalar içinde ikna çabalarıyla yetindi[178].

Fabrika komitelerinin gerçek başarıları ya çok az, ya da hiç yoktu. Gerçekte Rusya'dan hüküm süren koşullarda başka türlüsü nasıl beklenebilirdi? «Vasıflı, eğitimli işçilerin hemen hepsi Bolşevik Partisi adına çalışıyordu. Bu durumda, fabrika komitelerine varolan stokları tüketmekten başka yapacak iş kalmıyordu... 1918 ilkbaharına kadar şöyle böyle bir şeyler yapmayı becerdiler. Sonra fabrikalar birbiri ardına kapandı»[179]. Ama, örneğin Moskova tekstil fabrikalarındaki gibi, kendi başlarına kalmış işçilerin işi sürdürmeyi, dahası kâra geçmeyi başardıkları birkaç örnek de vardı[180]. Yalnız bunlar istisnaydı. Genelde, fabrika komi-

teleri gelen talimatlara uymayı reddettiler ve genellikle korporatist bir ruh sergileyerek fabrika sahipleriyle ittifak oluşturmanın yollarını aradılar[181]. Yer yer hemen göze çarpan istismarlar da rapor ediliyordu: Kimi işletmelerin personeli stokları ve makineleri satmış, geliri kendi aralarında bölüşmüşlerdi[182]. İşçiler ücretlerini sık sık büyük oranda arttırıyorlardı[183].

«Anarşist komünler»e benzeyen kimi fabrikalar içine kapalı yaşarken[184], demiryollarında her istasyon «bir tür cumhuriyetti, istasyon şefi astlarının seçtiği bir sovyet başkanı gibiydi»[185]. Açıkça görülüyor ki üretimi arttırmaya elverişli bir ortam değildi bu. Krupskaya anılarında, Eğitim Komiserliği'nden sertifika isteyen bir kadının bir gün ziyarete geldiğini anlatır: «Sohbetimiz sırasında hangi vardiyada çalıştığını sordum. Gece vardiyasında çalıştığını düşünmüştüm. Yoksa Komiserliğe gündüz gözüyle gelemezdi. Şu yanıtı verdi bana: 'Bugün hiçbirimiz çalışmıyoruz. Dün gece bir toplantı yaptık, herkesin evindeki işleri bekliyordu, onun için bugün tatil yapmayı kararlaştırdık. Biliyorsunuz, şimdi patron biziz'». Lenin'in karısının yorumuyla, «1918 başları için... tipik bir örnekti»[186].

Böylesi olaylar hükümetin ve sendikaların çabalarına (uzun süre etkisiz kalan ve işçi denetiminin 1918'in ilk aylarında yaygınlaşmasını önleyemeyen çabalar) açıklık getirir. İşçiler kesinlikle politik ya da doktriner kaygılarla hareket etmiyordu, yer yer içlerinde «özgürlükçü» özlemler bile gözlenebilirdi. İşçi denetimine yöneltilen eleştirilere kızan kimi militanlar, «kitlelerin yaratıcılığı» adına savunmaya geçiyorlardı[187]. Son çözümlemede, işçilerin fabrikaları devralmaları gibi büyük oranda kendiliğinden gelişen bu olgunun değerlendirilmesi etkinlik ya da çıktı bazında yapılamaz. 1917-1918 yılının işçileri bu tür şeylere kafa yormuyorlardı. Rus işçileri, çalıştıkları işletmelerin defterlerini açıp işverenlerinin malî ve ticarî faaliyetlerini denetleyerek, fabrikalarının yönetimini devralıp «işgal ederek», günlük yaşamda ve tam da sömürül-

dükleri yerlerde yazgılarının değiştiğini, artık kendilerinin patron olduğunu göstermeye uğraşıyorlardı. Üretkenlik çok gerilerde kalmış, ekonomide işler oldukça kötü gitmiş, ülkenin yeni hâkimleri korkularını dile getirmiş, sendikalar anarşik duruma bir düzen getirmeye çalışmış olabilirler: Rus işçileri ise «denetim»e sarılmış, işyerlerinin özerkliğini «Ekim'in kazanımları»yla, Devrim'in derinlere uzanan, canlı gerçekliğiyle özdeşleştirmişlerdi. İşçi denetimine sarıldılar ve merkezi otoritenin zayıflığı sayesinde bu denetimi uzun süre yaşattılar. 1920'de bile, sendika liderleri[188] kendi yönetimleri altında olması gereken fabrika komitelerine değinirken, «ikili iktidar durumu»nun ekonomik faaliyetleri engellediğinden yakınıyorlardı.

İşçi denetimi, günün koşullarında teknik açıdan etkisiz kalmakla ve yer yer feci sonuçlar üretmekle birlikte, hükümetin uzun süredir ulaşamadığı proletaryanın bilincinde derin kökler salmıştı. Sovyet rejiminin ilk aylarında, Paul Avrich'in söylediği gibi, «Rus işçi sınıfı bir derece özgürlük kazanmış, tarihi boyunca ilk defa iktidar duygusunu tatmıştı»[189].

Proleter Toplum (II): Özgürlükten Zorlamaya

Anarşinin her tarafa yayılması, halk iktidarı duygusu ve her türlü kısıtlamanın reddedilmesi, bu etkenler yeni kazanılmış zaferin gerçekliğini kanıtlamakla birlikte, sağlamlaştırmaya yetmiyordu. Ama o anın görevi buydu. Uluslararası proletaryanın Rus devrimine getireceği destek beklenirken (*), ekonomik krizi aşmak, ülkenin yiyecek gereksinimini karşılamak ve bu amaçla sanayi üretimini arttırarak kır/kent ilişkisini yeniden rayına oturtmak gerekiyordu. Zafer sarhoşluğu *(es schwindelt* - «Başım dönüyor», demişti Lenin Troçki'ye, iktidarın alındığı gün[190]) ve bel-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 221.

ki de zafer *şaşkınlığı* geçince, pratik görevler öncelik kazanmıştı. Sosyalizm Rusya'da yakın gelecekte uygulanamayacağından, Lenin'in işin örgütlenmesiyle ilgili düşünceleri, devrimci coşkulardan çok, yönetici ortodoksluğu çizgisinde bir katılık ortaya çıkarıyordu. Gerekli olan, «/hüküm süren/ kaosa karşı amansız bir savaşım» yürütmekti[191]. «Her sosyalist devrimde», diyordu Lenin, «proletarya iktidarı alma problemini çözdükten sonra... kapitalizme üstün bir toplumsal sistem yaratma, yani emek üretkenliğini yükseltme ve bu bağlamda (bu amaçla) emeği daha iyi örgütleme görevi kaçınılmaz olarak öne çıkar»[192]. Kapitalizmin izinin pek görülmediği, toplum yaşamının birçok kesitinde hâlâ Orta Çağ'ın ayak izlerinin taşındığı bir toplumda yerine getirilmesi olağanüstü zor, dev bir görevdi bu.

Lenin bizzat kapitalizme özgü yöntemlerin kullanılmasını istemişti. «Sovyet hükümetinin halkın önüne bütün kapsamıyla koyması gereken görev -çalışmayı öğrenmektir»[193]. Proletaryanın kapitalistlerden öğrenmesi gereken şey buydu[194]. Üstelik göründüğü kadar paradoksal bir durum değildi; Marksizm, sosyalizmin kapitalizmin geliştirdiği büyük ölçekli sanayi temelinde inşa edileceğini öğretmiyor muydu? Dolayısıyla bu mantığın amansızlığı, Lenin'i, kapitalist büyük ölçekli sanayinin uygulama alanına soktuğu ve, işçilerin sömürüsünü daha da yoğunlaştıran, hoşnutsuzluk ve isyankârlıklarını arttıran yöntemlere başvurulmasını istemeye götürmüştü. 1918 ilkbaharı başlarında kaleme alınan *Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri*'nde, «parça başı iş sorununu gündeme getirmeli, pratikte uygulayıp sınamalıyız» diyordu[195]. Daha aşırı gidip Taylor sisteminin uygulanması çağrısında bulunmuş, «Sol Komünistler»in öfkesini, pek çok sendika liderinin muhalefetini üstüne çekmişti[196]. Oysa 1914'te Taylorizmi bizzat Lenin'in kendisi «insanın makineye köleliği» diye tanımlamıştı[197].

Leninizm, burjuvazinin iktidarının yıkılışının üs-

tünden henüz birkaç ay geçtikten sonra, kendi izleyicilerini ekonomik ve toplumsal modelleri kapitalist Almanya'da aramaya davet ediyordu: «Evet, Almanlardan öğrenin! Tarih zigzaglı ve dolambaçlı yollardan gider. Öyle ki, şimdi Almanlar vahşi bir emperyalizmin yanı sıra, disiplin, örgütlenme, modern makine sanayii temelinde uyumlu işbirliği, titiz muhasebe ve denetim ilkelerini de somutlaştırmaktadır»[198]. Almanya'nın savaş ekonomisi, Lenin'i etkileyen, sosyalizme geçiş sistemi olarak «devlet kapitalizmi»ni övdüren bir etkinlik modeli sunuyordu. Tam da Rusya'nın burjuva rejimden ikili kopuşu (Ekim 1917'de iktidarın ele geçirilişi ve Ocak 1918'de Kurucu Meclis'in dağıtılışı) yeni gerçekleştirdiği ve «sürekli devrim»in mekanizmasının itkilerinin henüz tazeliğini yitirmediği bir zamanda, Lenin devlet kapitalizminin Rusya için iyi bir şey olduğunu, çünkü «devlet kapitalizminin merkezi, hesaplı, denetimli ve toplumsal bir sistem olduğunu» söylüyordu[199].

Alman modelindeki disiplinin erdemleri özellikle vurgulanıyordu. Aralık 1917'de, bankaları ulusallaştıran bir kararname taslağında, «ulusallaştırılmış işletmelerdeki işçiler ve büro çalışanları, işin örgütlenme düzeyini yükseltmek, disiplini kuvvetlendirmek ve emek üretkenliğini arttırmak için ellerinden geleni yapmalı, olağanüstü önlemler benimsemelidirler» diye yazıyordu[200]. Yine Mart 1918'de, günün «başlıca ve temel görevi»nin «Rus işçileri ve köylülerinin özdisiplinini geliştirecek en enerjik, kararlı ve dehşet verici önlemlerin benimsenmesi» olduğunu bildirmişti[201]. Elbette Lenin, disiplinin gönüllü, özgürce kabul edilen bir biçiminden, «kışla disiplininin yerini alması gereken... eşitler disiplini»nden yanaydı[202]. Özellikle «Komünist Cumartesiler *(subbotniki)*» (*) fikrini yüceltir-

(*) «Komünist Cumartesiler» tatil günlerini feda ederek ücretsiz çalışmayı kabul eden işçileri biraraya getiriyordu. De-

ken, işçilerin en soylu duygularına, politik bilinçlerine, sosyalizmin inşasının vazgeçilmez parçası olan ahlâkî yüceliğe seslenmeyi savunuyordu[203]. Ama her zaman geçerli bu temaların yanıbaşında, Rusya ortamının en katı gerçekliklerinin öne çıkardığı temalar da görünüyor, hattâ ağırlık kazanıyordu. Lenin son yazılarının birinde bir «kültür devrimi»nden söz açacaktı, ama bel bağladığı şey hayat görgüsünde ve ahlâklılıkta bir devrim değil, toplum yaşamının yaşamsal sorunlarının (açlık tehdidiyle yüz yüze bir halkın beslenmesi ve tamamen felç olmayı bekleyen bir sanayinin diriltilmesi) çözümüydü. «Kültür devrimi»nden söz ederken, asıl olarak, *geçmişten* miras kalan tekniğin ve bilginin bunların eski sahibi olan sınıflardan öğrenilmesini kastediyordu. Burada, insan doğasındaki idealist öğelere seslenmeyi dışlamamakla birlikte, Marksizmin pozitivist bir yorumundan türetilen, kökleri materyalist dünya görüşünde bulunan bir felsefenin ifadesi vardı.

Gerçekten de, çıktı düzen ve etkinlik etkenlerine sıkı sıkıya bağlı bir ekonomik ilerleme anlayışı bir yanıyla pozitivizmdi. Taylorizm gibi «bilimsel disiplin»e sarılmak, fabrikaya dar «sanayici» bir anlayışın sokulmasıydı. Kuşkusuz çözüm bekleyen problemlerin ivediliği ve Rusya'yı kıskıvrak saran toplumsal ve ekonomik krizin keskinliği, sanayi kapitalizmininkilere taban tabana zıt yollarla denemelere girişmek açısından cesaret verici değildi (bu noktada «Komünist Cumartesiler» istisna gözükmektedir). Ama Lenin'in görüşleri, belli bir rasyonalist kısa görüşlülüğü, kapitalizmin doğurduğu kültür biçimlerinin kasıtlı olarak yeniden canlandırılmasına yol açan cesur bir hayal gücünün bulunmayışını yansıtıyordu. Kültür devriminin savunucuları, Marksist-Leninist olanlar bile, Le-

---

ney başlangıçtaki gönüllü karakterini sonuna kadar muhafaza edemedi (Lenin, C. 29, s. 409ff., ve C. 30, s. 283-288).

nin'de ilgilendikleri problemlere çözüm bulamayacaklardır.

Anarşiye son verip neye mal olursa olsun yeniden üretime geçme isteği ve çalışma disiplini gerekliliğine yapılan vurgular, şiddeti hızla artan zorlayıcı yöntemler doğurdu. Lenin'in düşüncesinde «demir proleter disiplini»[204] işçi sınıfının kalıcı ve doğal karakteristiği anlamında yorumlandığı halde, «proleterler... disiplin arayıp düzen bekledikleri»[205] için, işçi sınıfının moralini yitirmesi ve deklase olması (*) Lenin'in bu tür etkenlere güvenini iyice sarsmıştı. Mayıs 1918'de Yüksek Ekonomi Konseyi'nin kongresinde taşra sözcüleri birbiri ardı sıra işçilere, özellikle demiryolculara uygulanan baskıları mahkûm ettiler. Hükümet temsilcileri ise demiryolu işçilerinin sık sık sergiledikleri anarşist eğilimlerden yakınıyor, «demiryolu idaresini Amerikanlaştırma» gereğinden dem vuruyorlardı[206].

«Amerikanlaştırma»dan çok sanayinin *militarizasyonu* gerçekleşti ve Savaş Komünizmi döneminin en karakteristik özelliklerinden biri halini aldı. Bunu, Bolşevik liderlerin iradesinden bağımsız olarak, büyük ölçüde koşullar dayatmış, üstelik Bolşeviklerin bir bölümü gönülsüzce ve karşı çıkarak kabullenmişlerdi[207]. Ancak, ekonominin ve özel olarak iş piyasasının düzenlenmesinin artık piyasa yasalarına göre sağlanamadığı, henüz rasyonel, bilimsel plânlama temelinde de düzenlenemediği, bunların yerini gelişmelerin doğrudan zorlamasının ve arzu edilen yeterlilikte olmayan kişilerin aldığı bir zamanda bundan nasıl kaçınılabilirdi? Eşitlikçiliğin hâlâ moda olduğu bir toplumsal iklimde, hükümetin ancak belirli işçi kategorileri için etkisizleştirmeyi başarabildiği genel açlık ve sefalet koşullarında, üreticilere fazla doğrudan teşvik primi verilemeyeceği gibi iyi niyet çağrıları da cesaretsizlik ve fiziksel tükeniş sonucu boşa gidiyordu. Böylesi ko-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 198.

şullarda zorlayıcı önlemlere başvurmaktan kaçınılamazdı.

Bu önlemlerin başlıca savunuculuğuna Troçki soyunmuştu. Troçki Aralık 1919'da işçi sınıfının askerî anlayışla seferber edilmesini öneriyor; o sırada *Pravda*'da çıkan bir makalesindeki sözlerle, varolan koşullarda «genel çalışma hizmeti rejimine geçişin ancak baskı araçlarıyla, yani, nihaî olarak devletin silâhlı gücüyle sağlanabileceği»ne işaret ediyordu[208]. Önemli bir sendikacılar toplantısında, kaosla savaşırken işçi sınıfına kabul ettirilebileceğini düşündüğü çok ağır önlemleri savundu. Onu yalnız Lenin desteklerken, önerileri ikiye karşı altmış oyla reddedildi[209]. İşçileri askerlere dönüştüremeyen Kızıl Ordu'nun örgütleyicisi, çözümü askerleri işçilere dönüştürmekte bulmuştu. Üretimi canlandırmakla görevli Emek Orduları işte böyle doğdu. Ama elde edilen sonuçlar, bağlanan ümitlere denk düşmüyordu. Eğilim ister istemez işçi sınıfının militarizasyonu yönüne kaymıştı. Batı'daki işçilerin işverenlerin zorbalığının bir aracı olduğu için nefret ettikleri «çalışma karnesi» ya da «iş pasaportu» gibi şeyler Sovyet Rusya'da yeniden görünmüştü. Çalışma disiplinini bozanların mahkemelerce cezalandırılması istenirken, fabrikalarından ayrılan işçiler de kaçak sayılıyordu: Bu nedenle çalışma kamplarında tutulabilirlerdi.

Söylemeye gerek yok ki, zorlama yöntemlerine en sık biçimde ivedi ve sıkıntılı durumlarda baş vurulmuştu. Örneğin, fecî koşullardaki ulaşım alanında. Görev başındaki mühendisler, iyiye doğru bir değişim gözlenmedikçe, demiryolu ulaşımının çok yakın gelecekte tamamen duracağını bildirmişlerdi. Böyle koşullarda çok sık olarak görüldüğü gibi, işleri düzeltme görevi Troçki'nin örgütçü yeteneklerine havale edildi. Ama Troçki, demiryolu işçilerine katı önlemler uygulatmakla yetinmedi. «Demiryolu sendikası Troçki'nin hareket tarzına itiraz ettiğinde, kendisini eleştiren liderleri görevlerinden aldı ve yerine uyumlu çalışma-

ya hevesli olanları atadı»[210]. Sovyet ulaşım sistemini felâketten kurtardı, ama bunu yaparken militarizasyon mantığını en uç noktaya taşımış da oluyordu. Sonuçta, sosyalist olma iddiasındaki bir sistemde çok tuhaf görülen bir «zorla çalışma felsefesi», zorunluluğun baskısıyla alınan önlemleri haklı çıkarmaktan öteye gitmeyen bir öğreti (böylesi önlemlerin idealize edilmesi, zorunluluğun ileride Stalin'in en aşırı boyutlarına vardıracağı türde erdeme dönüştürülmesi) ortaya çıktı[211].

Merkez Komitesi Troçki'nin abartılı politikasını reddederken, sendikaların maruz kaldığı katı uygulamaları onaylamadıklarını ifade edenlerin altı oyuna karşılık, çoğunluk (Lenin dahil) sekiz oy topladı[212]: Böylece partiyi aylarca tepeden tırnağa sarsacak «sendika tartışması» başlamış oldu (*). Proletaryanın diktatörlüğü bu alanda proletarya *üzerinde* bir diktatörlüğe dönüşmüştü. Rus işçi sınıfına dayatılan önlemler haklı olarak komünist liderlerin istemedikleri halde uymak zorunda kaldıkları kaçınılmaz zorunluluk diye nitelenebilirken; işçi sınıfının hangi ölçüde tâbi bir konuma indirildiğini tam anlamıyla değerlendirebilmek için, en katı disiplin altında tutulan ve dehşet verici yokluğun sıkıntılarını çeken bu sınıfın kendi yaralarını sarabileceği savunma araçlarından da yoksun bırakıldığını bilmek gerekir. Burjuvaziyi alt ederek iktidara gelmiş bir işçi sınıfını *savunma* araçları nelerdir? Bu, kendi içinde çelişkili bir düşünce miydi? Tarihe sonradan bakıldığında, basitçi düşünce tarzlarıyla tamamen samimi bir görünüm sunan o devrin çoğu ideoloğu açısından kesinlikle böyleydi. Rejimin ilk yıllarında popüler bir ders kitabı işlevi gören *Komünizmin ABC'si*, «güzel deyişler zamanının geçtiğini, zamanın çok çalışma devri olduğunu» (kaba ya da sinik biçimde mi?) bildiriyordu. «Bize düşen artık haklarımız uğruna Moskova ya da Petrograd'da

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 191.

döğüşmek değildir; işçi sınıfı haklarına kavuşmuştur ve onları cephede savunmaktadır»[213]. Ocak 1918'deki 1. Tüm-Rusya Sendikalar Kongresi'nde bir delege, «bizim (işçilerin) kendimizden bir şeyler istememize olanak yoktur» diyordu[214]. Bundan dolayı *(a fortiori)*, işçiler niçin greve çıksın ve bir işçi devletinde zaten «mantıksız» olacak bu eylem ülkenin ekonomik zorluklarına niçin yeni sıkıntılar eklesin? Metal işçileri sendikası, Ocak 1918'de üyelerinin artık grev yapamayacağı kararını aldığında, olayı böyle kavrıyordu[215].

Yine de Sovyet rejiminin ilk yıllarında grevlere resmen yasak getirilmedi. Hattâ Zinovyev, 1. Tüm-Rusya Sendikalar Kongresi'nde, parti adına Halk Komiserleri Konseyi'nin grev fonlarına katkıda bulunmayı kararlaştırdığını açıklamıştı[216]. Bu konuda bir öğreti ya da yasa yoktu, sadece çeşitli sendikal ve politik liderlerin iş bırakmalar karşısında üzüntülerini bildirdikleri açıklamalar vardı. Örneğin, sendikaların başlıca sözcüsü Tomsky, ücret ve çalışma koşullarını sendikaların kendilerinin kararlaştırdıkları bir sistemde grev yapmanın yararsız göründüğünü söylüyordu[217]. Sendikalar üyelerinin iradesini hakikaten temsil etselerdi, bu argüman daha inandırıcı olurdu. 10. Parti Kongresine (Lenin ve bizzat Tomsky'nin imzasıyla) sunulan bir tasarıda kabul edildiği gibi, sendikaların o zamana kadar kaybettikleri bir demokrasiye yeniden kavuşmaları gerekiyordu[218].

Grevler «Leninist» Rusya'daki toplumsal yaşamın değişmez bir özelliği olarak kaldı. İç savaş döneminde grev hiç eksik olmadı. Bununla birlikte, yetkililerin nasıl tepki gösterdiklerine ilişkin kesin bir düşünce oluşturmak zordur. Grevcilerin grev süresince gözaltında tutulmaları gibi örnekler yaşandı. Başka örneklerde, greve çıkan işçiler ücretlerinden oldular. Grevlerin başlatılmasında genellikle aktif rol oynayan Menşevik «ajitatörler»in daha ağır davranışlara maruz kaldıkları kesindir. Ama sendikaların grevci işçilere malî destekte bulunmayı kararlaştırdıkları, grevi ezmek ye-

rine, greve neden olan aksaklıkları ortadan kaldırmaya yönelik adımları bizzat hükümetin attığı durumlar da oldu. Haziran 1918'deki bir demiryolcular grevinde, Halk Komiserleri Konseyi, yayınladığı bildirgeyle, «düşüncesiz ve suç oluşturan hareketleriyle ezilen kitlelerin hoşnutsuzluğunu çoğaltan hükümet görevlilerine merhamet göstermeme...» niyetinde olduğunu açıklamış, işçilerin «haklı kızgınlığı»ndan söz etmişti[219]. Öte yandan, devrimcilerin o zamana kadar yararlandıkları ve övdükleri, proletaryanın klasik silâhı olan grev eyleminin hukuken ortadan kaldırılmasa bile; ülke liderlerinin çoğu tarafından mahkûm edilip ekonominin sabote edilmesinin bir biçimi diye değerlendirildiği, işçilerin sıkıntılarını ve bürokratların zorbalığını gerekçe göstererek genellikle bastırıldığı, en iyi olasılıkla hoşgörüyle geçiştirildiği bir gerçekti.

Lenin ise grevlerin meşru olup olmadığı konusunda belirli bir tavır almıyordu. Lenin konu üzerine çok açık bir tarzda konuştuğu sadece iki örneğe rastlıyoruz. İlki Nisan 1919'da, iç savaşın Bolşevikler açısından bir hayli kötüye gittiği bir aşamada yapılmıştı. Lenin daha sonra, çalışmanın kesintiye uğratılmasının «Beyazlar»la savaşı, yokluk nedeniyle ızdırap çeken halkın yaşam koşullarını feci ölçüde etkileyebileceğini vurgulamakla yetindi[220]. Varolan koşullara bakarak o andaki grev hareketlerinin bastırılmasını da istiyordu: «Hangisi daha iyidir: Suçlu suçsuz, bilerek ya da istemeyerek hareket eden onlarca, yüzlerce kışkırtıcıyı mahkûm etmek mi, yoksa Kızıl Ordu'daki binlerce asker ve işçiyi kaybetmek mi?»[221] Başka bir deyişle, grevleri rejimin niteliğinden hareketle değil, iç savaşın zorunluluklarına dayanarak mahkûm ediyordu.

Lenin, NEP'in yürürlüğe girişiyle doğan koşullarda grev hakkı sorununu yeniden ele aldı. 17 Ocak 1922'de *Pravda*'da yayımlanmış «Yeni Ekonomik Politika Koşullarında Sendikaların Rolü ve Görevleri» konulu

uzunca bir makalede, grev fonu oluşturulmasını çok net bir ifadeyle dile getirmiş[222], bu tutumu haklı gösterirken devlet işletmelerinin artık kâr etmek zorunda oluşuna, işçiler kitlesiyle yönetim arasında belirli bir çıkar çatışması doğuran «dar departman çıkarlarının ve aşırı derecede departman kayırıcılığı»nın varlığına dayanmıştı. Lenin şöyle devam ediyordu: «Politik iktidarın proletaryada bulunduğu bir devlette grev savaşımı ancak proleter devletin bürokratik çarpıklıklara uğramasıyla, hükümet dairelerinde eski kapitalist sistemin her türlü kalıntısının yaşamasıyla ve emekçi halk kitlelerinin politik açıdan olgun olmayışı ve kültürel geriliğiyle açıklanabilir ve haklılığı savunulabilir»[223]. Doğallıkla, «işçi kitlelerin her konudaki çıkarlarını nesnel olarak korumayı ve bütün problemleri zamanla kaldırmayı gözeten uzak görüşlü bir politika takip ederek devlet işletmelerindeki kitlesel tartışmalara yön vermek»[224] hâlâ sendikaların göreviydi.

Gelgelelim, grev sorunu daha genel bir sorunun, sendikaların konumu sorununun yalnızca bir boyutuydu. Bu konudaki önemli tartışmalar grev sorunundakine benzer bir kapsamda gerçekleşti: Nasıl işçilerin iktidarda bulunduğu bir ortamda greve çıkmak saçma görünüyorsa, proleter iktidarın devlet iktidarıyla özdeşleştiği bir yerde bağımsız sendikalar da yersiz görünüyordu. Bolşevikler sendikaların tarafsızlığını her zaman mahkûm etmiş, partiyle sendikalar arasında sıkı bağlar (politik ve ideolojik bağlılık) kurulmasını savunmuşlardı. Ekim Devrimi'nin ardından sendikaların hükümet karşısında bağımsız olmalarına karşı çıkmışlardı. Zinovyev, Ocak 1918'deki 1. Tüm-Rusya Sendikalar Kongresi'nde Menşeviklere şu soruyu sormuştu: «Nereden ve kimden bağımsız olacaklar? Kendi hükümetinizden, işçi ve köylü hükümetinizden, İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri'nden mi?... İşçi ve Köylü Vekilleri Sovyetleri'nden bağımsızlık... işçi ve köylü hükümetine karşı savaşanları desteklemek de bağımsızlık demektir»[225]. Aynı kongrede, «sendikaların sos-

yalist devrim sürecinde sosyalist iktidar organları haline gelmeleri»ni öngören bir karar da kabul edilmişti[226]. Bağımsızlık fikri reddedilirken, sendikaların saf ve basit biçimde devlette bütünleşmeleri fikri geleceği temsil eden bir şey olarak görülüyordu - yerleşik bir durumdan öte, ulaşılması gereken bir hedefti. Yani o günlerde, sendikaların ülkedeki diğer kurumlar arasındaki gerçek yeri tartışmalı kalmıştı.

İlk sendika kongresi, sendikaların yeni politik ve toplumsal ortamdaki görevlerini belirleme konusunu da ele almıştı. Ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili yasaların gözetilmesini sağlamak, «düzenleyici üretim organları»yla işbirliğine girmek gibi bir dizi görev sıralanmıştı. Ama bu uzun listede işçilerin çıkarlarının savunulmasına açıkça değinilmiyordu[227]. Zamanın zafer sarhoşluğu atmosferinde böylesi bir savunmaya gerek olmadığında kuşku yok gibiydi. Sendikaların devletteki yeri konusundaki kuramsal tartışmalar iç savaş sırasında ilginçliğini yitirmişti. O günlerde sendikalar işçi sınıfının seferber edilip ücretlerin belirlenmesinde aktif bir rol oynuyordu[228]. Ama ekonomik problemler yine güncelleştiğinde, sendikaların Sovyet düzenindeki niteliği tartışması da canlandı ve partiyi böldü. Önceden gördüğümüz gibi, tartışma gerçekte varolmayan[229] anlaşmazlıklar temelinde (en azından, kavgayı çözmesi gereken 11. Parti Kongresi'nden önceki karar tasarıları dikkate alınırsa) gelişmişti. Ama bu tasarılar karşıt grupların asıl görüşlerini yalnızca kısmen ifade ediyor, açıklamalar taktik etkenler nedeniyle yumuşatılıyordu.

Bir yanda Troçki, öte yanda «İşçi Muhalefeti», iki aşırı eğilimi temsil etmekteydi. Kollontay, Şlyapnikov ve arkadaşları sendikalara idari ve ekonomik kararların alınmasında, işletme yönetimlerinde temel bir rol verilmesini istiyorlardı. Troçki ise tersine, demiryolcular sendikasıyla girdiği kapışmadan sonra, sendikaların politik otoriteye tamamen bağımlı kalmalarından yanaydı. Sendikaların «sarsılmasını» istemekle kuvvet-

li tepki çekmiş, Lenin'i bile öfkelendirmişti[230]. Troçki Mart 1921 kongresinin arifesinde, Buharin'le ittifak kurduktan sonra, sendikaların «üretim organları»na çevrilmesini, «sendikal bakış açısı»nın yerine önceliğin «üretici bakış açısı»na verilmesini istiyordu. Gerçeklikte bu politika uzun süredir zaten yürürlükteydi, yalnız içtenlikle ifade edilmiyordu.

Aşırı eğilimleri bir «bataklık» ayırıyor, bu «bataklık»taki insanlar işçi demokrasisinin sendikalarda yeniden işletilmesi gerekliliği üzerine genel sözleri eveleyip gevelerken, sendikaları, yakın gelecekte devlet kurumları haline getirme fikrini de reddediyorlardı. 11. Kongre'de ezici çoğunlukla kabul edilen bu ihtiyatlı tutumu dile getiren bir tasarının on imzacısı arasında Lenin de vardı[231]. Bu olaydan hareketle, Lenin'in sendika sorunundaki düşüncelerinin, çoğunluk kararının belirsiz konformizmiyle aynı olduğu düşünülebilir. Ancak bu doğrultuda varsayımda bulunmak yanlış olur. Lenin rejimin ilk döneminde sendikaların zamanla devlet kurumlarına dönüşmesi görüşünü paylaştığını dile getirmişti[232]. 1919 Kongresi için hazırladığı parti program taslağında, İşçi Muhalefeti'nin sendikalara daha geniş yetkiler tanınması çabalarında yararlanacağı bir formüle yer vermişti: Lenin'e göre sendikalar, «ekonomiyi yöneten organlar» haline geleceklerdi[233]. Parti/sendika ilişkileri konusundaki düşüncelerinde devrim öncesi yerleşik öğretide bulunmayan tek bir nokta yoktu. «Belirli gerici özellikler, belirli bir dar görüşlülük ve politika dışı kalma eğilimi» yüzünden sendikalara parti öncülük etmeliydi[234]: üstelik pratikte, Lenin bu kuralın esnek biçimde uygulanmasından yana göründüğü halde (*). Sendikalar genelde «komünizm okulu»[235] sayılacak, «partiyle eği-

(*) Bkz. «Merkez Komitesi'ne Karar Taslağı», Mayıs 1921. Lenin, sendikalar kongresindeki komünist grubun, parti liderliğinin bakış açısını yansıtan bir tasarıyı reddetmesini sineye çekmek zorunda kalır (a.g.y., C. 42, s. 306).

timsiz milyonlar arasındaki halka»[236] işlevi görecekti.

Buna karşın rejimin evrimi, Lenin'i, sendikaların rolü ve Sovyet toplumundaki yerleri hakkında kişisel ve özgün bir anlayışı gündeme getirmeye sürükledi. Lenin kendi anlayışını 1921 başlarındaki sendikalar tartışmasında ortaya koymuştu gerçi, ancak bunu 11. Kongre sırasında tasarıya dönüştürmemiş, aslında kongrenin önüne getirilen belgelerin herhangi birine de yansımamıştı. Lenin'in bakışını genelde pek kavrayan çıkmamıştı[237]; bunun nedeni Lenin'in yaklaşımının özgünlüğü ve doğmatikleşmiş ilkelerden farklılığıydı. Troçki'nin tezlerini yorumlarken de şunları söylüyordu Lenin: «Burjuvazisiz bir işçi devletindeysek, işçi sınıfı kime karşı ve hangi amaçla korunacaktır?» Lenin bu anlayışa karşıydı: «Bizimki gerçekten işçi devleti değil, işçi-köylü devleti». Devam ediyordu: Sovyet devleti «*bürokratik yamalı* bir işçi devleti»ydi. Bu gerçekler nedeniyle, «proletaryanın maddi ve ruhsal çıkarlarını korumak» sendikalar olmadan olanaksızdı: Sendikalar «işçileri devletlerinden korumak» için gerekliydi[238]. Bu görüşünü Yeni Ekonomik Politika'ya geçilmesinden sonra yineliyordu: «İşçi kitlelerle devlet işletmelerinin müdür ve yöneticileri arasında çalışma koşulları konularında belirli bir çıkar çatışması vardı». Sonuç olarak, «çalışan halkın çıkarlarını korumak... devlet aygıtının bürokratik çarpıtmalarından kaynaklanmış iş örgütlerinin aşırılık ve aptallıklarını durmadan düzeltmek kuşkusuz sendikaların görevidir»[239].

«İşçi devleti» fikrinde somutlanan ideolojinin bütün tuzaklarına karşın, devletle sendikalar arasındaki çelişkili ilişkiyi sezmek Lenin'in dehasının ve Leninizmin diyalektik karakterinin oldukça ayırdedici bir özelliğidir. Sendika sorunundaki bu açık fikirli yaklaşım sürdürülmüş ve daha derinleştirilmiş olsaydı, başka doğmalar da tartışma alanı içine çekilebilirdi. Yalnız bu fikrin pratikte zafer kazanamaması da aynı ölçüde anlamlıdır. Sendika tartışmasının bitiminin ar-

dından, tartışmalarda dile getirilmiş pek çok görüş sonraki kongre kararlarında ve grup platformlarında somutlandığında, Lenin'in fikirleri bu belgeler içinde kendine yer bulamamıştı. Çok kesin ve çok dramatik «bürokratik yamalı işçi devleti» formülünü kimse benimsememiş, ama bıkıp usanmadan yinelenen emeğin «militarizasyonu» ve sendikaların «devletleşmesi» çağrılarını içeren, «proleter demokrasisi» ve «işçilerin yaratıcılığı»na atıflarda hepsi coşkulu bir onay bulmamıştı. Politik gerçeklik açısından hepsi de ölü metinlerdi.

Proleter Toplum (III): İşçilerin Yoksulluğu

1917 yazında Bolşevikler iktidar yürüyüşünü, «barış, toprak, ekmek!» sloganıyla başlatmışlardı. Bir yıl sonra, Temmuz 1918'de Petrograd'daki ekmek tayınları şöyleydi: İki günlük: 1. kategori (*), 200 gram; 2. kategori, 150 gram; 3. kategori, 100 gram; 4. kategori, 50 gram[240]. İç savaş sürerken yiyecek durumu ancak geçici dönemlerde düzeliyor, hasat miktarına göre değişiyordu. Sonunda açlık yaygınlaştı ve işçi sınıfının zayıflayıp moralini yitirişinin başlıca nedenlerinden biri oldu. 1921'de, Yeni Ekonomik Politika'nın uygulamaya konuşundan kısa süre önce, en iyi beslenen işçi kategorisi 1.200-1.900 kaloriye eş tayın alırken, ulaşım işçileri günde 700-1.000 kaloriyle yetinmek zorundaydı. Donets havzasında madenciler normal beslenme ihtiyaçlarının yarısı kadar kalori alıyor, yine de «şok işçiler» diye isimlendiriliyordu. Geri kalanına gelince... Moskova halkı zaman zaman iki günlük ekmeklerinin ancak % 60'ını alıyordu[241]. Dolayısıyla, iç savaş yılla-

(*) Büyük kentlerde oturanlar yiyecek tayınının dağıtımında dört kategoriye ayrılmışlardı: Ağır el işiyle uğraşan işçiler; sıradan el işi yapan işçiler ya da yoğun zihinsel işte çalışanlar; sıradan kafa emekçileri; işsizler.

rındaki toplam yiyecek maddelerinin % 75-80'ini sağlayan «karaborsa»nın boy göstermesi şaşırtıcı gelmemeli[242]. Böyle bir ortamın sonuçları kolayca tasavvur edilebilir.

Açlık genel krizin yalnızca bir yönüydü. Soğuğun ve yakıtsızlığın sıkıntıları ise diğer bir yön. İnsanlar dairelerinde kitapları ve döşeme tahtalarını yakıyor[243], bürolarında kelimenin tam anlamıyla donuyorlardı. Petrograd'daki üst düzey yetkililerden Devlet İnşaatları Komitesi başkanı, Arthur Ransome'a dairesindeki ısının yer yer sıfırın altına düştüğünü anlatmış ve şunları eklemişti: «Yardımcılarımın pek çoğu hastalandı. Daha dün ikisini ısıtmasız odalarda çok uzun süreler çalıştıkları için, sanki nöbet geçirir bir durumda evlerine taşımak zorunda kaldık. Aynı nedenle sağ elimin kontrolünü kaybettim»[244]. Halk sağlığı alanında da durum daha az dramatik değildi. İlâçlar orduya saklanıyordu, doktor hemen hiç yoktu; doktorlar ya ordu hizmetine alınmışlar, ya da iç savaşa kurban gitmişlerdi[245]. Oysa çok ciddi bir doktor gereksinimi vardı.

> Salgınlar kolayca yayılıyordu. 20. yüzyılın başında tam kontrol altına alınamamış bulaşıcı hastalıklar da hızla yayıldı. 1917/1922 arasında yaklaşık 22 milyon kişi tifüse yakalanmıştı; 1918-19'da resmî tifüsten ölüm oranı 1,5 milyondu ve bu sayı eksikti. Kolerayla kızıl daha az ölüme yol açtıysa da, 7-8 milyon Rusu etkiledi. Ölüm oranı astronomikti... ve bütün ülkede... iki katına çıkmıştı. Doğum oranıysa hızla düşüyor, büyük kentlerde binde 13'e, kırda binde 22'ye ancak ulaşıyordu. 1918 sonuyla 1920 sonu arasında salgınlar, açlık ve soğuk 7.5 milyon Rusu öldürdü; Dünya Savaşı'ysa 4 milyon kurban almıştı[246].

Özellikle işçilerin yaşam standardı büyük bir hızla düşüyordu. 1922'de işçilerin *reel* ücretleri savaş öncesi düzeyinin yalnızca % 30'uydu. 1913'e kıyasla yalnızca konut alanında, o da burjuvaların evlerine el konması sayesinde düzelme sağlanmıştı[247]. Bu genel

felâket tablosunun ardında, kent/kır arasındaki ticarî bağların kopuşunun neden olduğu bir ekonomik kriz yatıyordu. Ürünleri karşılığında mamul mal alamaz duruma gelen köylülerin istifçiliğe başladığı, devletin el koyması ya da işçilerin gaspetmesinden kurtulmak için ellerindeki her şeyi sakladıkları, içinden çıkılması olanaksız bir ortam hüküm sürerken, iç savaşın tahribatlarıyla safları azalmış işçiler yiyecek yokluğundan, sanayiyi bir türlü üretime geçiremiyorlardı. 1920'de, ordunun ihtiyaçlarını ve ulaşım işçilerininkini dışta tutarsak, kentle kır arasındaki alışveriş savaş öncesi değişim oranlarının % 12'sini geçmiyordu[248].

Brest-Litovsk barışı, Ukrayna'nın kaybedilmesi ve daha sonra iç savaş çok ciddi sonuçlar doğurmuştu; ülkenin kömür üretiminin dörtte üçü, demir cevherinin üçte ikisi, şekerin beşte dördü, manganezin dörtte üçü ve ihraçlık buğdayın onda dokuzu (bütün tuz üretiminin üçte ikisinin karşılanmasını saymazsak) o bölgeden elde ediliyordu[249]. Rusya topraklarının başka kısımlarını, örneğin, yakıt üretiminin 1913'te % 45'inin sağlandığı bölgeleri Almanlar işgal etmişti[250]. Almanya'nın Kasım 1918'de yenilgiyi kabul etmesiyle kimi bölgeler geri alınırken, iç savaş yeni yıkımlar getirdi. Rusya ve Ukrayna'daki fiilî operasyonların zararları dışında, iç savaş Rusya'nın Kafkasya (petrol) ve Türkistan (pamuk) gibi kaynaklarla bağlantısını da koparmıştı. 1920'de Kızıl Ordu bütün sanayi üretiminin yarısını, şekerin % 60'ını, yağın % 40'ını, erkek ayakkabılarının % 90'ını, sabunun % 40'ını ve tütünün % 100'ünü emiyordu[251]. Son olarak, Müttefik Devletler'in Şubat 1918'de kararlaştırdıkları abluka ülkenin dış dünyayla bağlarını tamamen kesmişti.

O sırada, Brest-Litovsk antlaşması sonucu toprak parçası olarak ve ekonomik bakımdan küçülmüş bir Rusya'da, sanayi üretimi savaş öncesindeki sayıların beşte birinden fazla değildi. Birkaç ay sonra Sovyet Rusya, ülkenin savaş öncesi kömürünün ancak % 8'ini, demir cevherinin % 24'ünü üretir durumdaydı.

1919'da Sovyet fabrikaları gereksindikleri yakıtın yalnızca onda birini alabiliyordu. İç savaşın sonundaki duruma gelince, Sovyet Rusya'daki demir cevheri çıkarımı savaş öncesi düzeyin % 1.6'sı, pik demir üretimi % 2.4'ü oranındaydı. Altın ruble olarak bitmiş ve yarı-bitmiş malların toplam değeri 1913 sayılarının % 12.9 ve % 13.6'sıydı. Avrupa Rusya'sındaki 70.000 verstlik demiryolu raylarından sadece 15.000'i hasar görmemişti. Lokomotiflerin % 60'ından fazlası ıskartaya çıkmıştı. Kimi sanayi dalları ve bölgelerde üretkenlik 1913 düzeyinin % 10'unu bile bulmuyor, bütün ülke açısından üçte birini aşmıyordu[252].

Üretimdeki fiyaskonun nedenlerinden biri, sanayi öncesi teknikl...e geri dönüştü. 1916'da kereste Rusya'da tüketilen yakıtın yalnızca % 14'üyken (kömürün oranı % 67'ydi), 1919'da aynı ürünlerin oranları % 88 ve % 3.5, 1920'de % 50 ve % 36'ydı[253]. Toprakla-rına sarılmış, stoklarını sahtekârlık, sabotaj ve silâhlı direniş yollarıyla koruyan köylüler bu felâkete dayanabildilerse de, işçi sınıfının varlığı tehdit altındaydı. 1917'de Rusya'da 3.024.000 sanayi işçisi varken, 1918/1922 arasında şöyledir:

1918	2.486.000
1919	2.035.000
1920-1921	1.480.000
1922	1.243.000[254]

Sovyet sanayiinde kaytarmacılık da boldu. Bir polis raporuna göre, Smolensk'de açlıktan ve soğuktan iyice morallerini yitirmiş beyaz-yakalı işçiler bürolarında günde yalnız bir iki saat çalışıyordu[255]. Genelde 1920'deki kaytarma oranı 1913'dekinin *altı katıydı*[256]. Toplumsallaşmış fabrikadan kaçan Sovyet işçileri yer yer yağmacılığa başvuruyorlardı. Çalışma Komiseri Mayıs 1921'deki durumu böyle anlatmaktadır. Ayda 3.000/7.000 ruble kazanan ortalama bir işçi temel gereksinimlerini karşılayamıyordu. Gereksindiği miktar

ayda 39.000/40.000 ruble tutuyordu. Bu yüzden gelirini soyguncuklukla tamamlamak zorunda kalıyor, fabrikasından taşıyabildiği herşeyi çalıyordu: Aktarma kayışları, aletler, çiviler... Sonra hepsini karaborsada satıyordu[257]. Bu tehditle yüz yüze olan sendikalar ancak kızgın ve etkisiz kararlar alabiliyorlardı[258]. Sendika liderlerinden Lozovsky, fabrika hırsızlıklarının üretimin % 50'sine kadar vardığını hesaplamıştı[259].

Lenin'in sesi bu harabeler üzerinde yükseliyordu. Ekim 1921'deki 2. Politik Eğitim Kuruluşları Kongresi'ndeki konuşması: «Ülkemizdeki sanayi proletaryası savaş yüzünden, umutsuz yoksulluk ve yıkım nedeniyle deklase olmuş... proletarya olarak varlığını yitirmiştir». Lenin'in çıkardığı sonuç, «proletarya yok olmuştur»[260] şeklindeydi.

Öyleyse, proletarya diktatörlüğünden geriye hiçbir şey kalmıyor muydu? Proletarya diktatörlüğü, birincisi bir umut, sonra bir efsane ya da mistifikasyondan başka bir şey değil miydi? Yoksa, ürkütücü yoksulluk, Rusya'nın barbarlığa yakın bir duruma düşmesi (1921 açlığı sırasında yamyamlık haberleri alınmıştı), ekonominin yıkıma uğraması ve proletaryanın gözle görülen deklase olmuşluğu - bütün bunlar, emekçi halkın kendi elleriyle kurduğu bir toplumun, işçi kültürünün, yeni bir uygarlığın yer yer ürkek, genellikle uygunsuzca, ama sürekli yenilenen ayak seslerini (bütünüyle bastırmasa bile) gizliyor muydu?

Proleter Toplum (IV): Proletarya Diktatörlüğünün Gerçekliği ve Sınırları

Ekim 1919'da, Lenin «proletarya diktatörlüğüyle ilk kazanacak olan, en çok kazanan, hemen kazanan bütün olarak köylülüktü» dediğinde[261], öncelikle maddi koşullarından söz ediyordu. Köylülerin, asıl kaynağı sanayi üretiminin durması olan ekonomik kriz-

den işçilere göre daha az zarar gördükleri kesinlikle doğrudur. Sadece bu olguya bakılırsa, Bolşeviklerin Ekim 1917'deki iktidarı alışlarında işçi sınıfının köylülerin yararına gerçekleştirdiği bir devrim görmek olanaklıdır, çünkü köylülerin nicedir özlemini çektikleri toprakların paylaşılması nihayet hayata geçmişti. Ama böyle bir yaklaşım yine de yüzeysel kalır. Ekim 1917'den sonra iktidara işçi sınıfının, tek başına işçi sınıfının geldiğini gösteren çok sayıda belirti görülüyordu.

İlk plânda, Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nin kentlerde 25.000 kişiye bir, kırlık bölgelerde 125.000 kişiye bir delege temelinde seçilmesini öngören anayasal hükümler vardı. Kırdaki nüfusun kentlerde oturan kitleler zararına aşırı oranda temsil edildiği başka politik sistemlere ters biçimde, Sovyet rejiminin özgün özelliklerinden biri buydu.

Anayasadaki bu hükümden başka, Rusya'da devrimin ilk yıllarında işçi sınıfının yeni toplumdaki konumunu gösteren *toplumsal iklime* değinilebilir. İşçiler elbette yoksulluk içindeydi, ama yoksulluk genel bir durumdu. Bu, yaşamın pek çok alanında değerleri tersine çeviren Rus proletaryasının yeni toplumsal konumuyla başlıbaşına çelişen bir durum değildi. İşçi sınıfı kökenli olma, devlet dairelerinde iyi iş bulma ya da Komünist Parti üyelerinin ayrıcalıklarından yararlanma gibi önemli avantajlara Sovyet Rusya'da, sadece Sovyet Rusya'da kavuşmuştu. Kimi parti üyelerini tasfiyeye uğramaktan, adaylık dönemlerinin uzamasından koruyan işçi kökenleri değil miydi? Aynı toplumsal etken, gördüğümüz gibi, cezalarda da geçerliydi, çünkü verilen cezalar suçlunun ait olduğu sınıfa göre değişiyor, proleterler eski burjuvalara kıyasla daha hafif cezalar alıyordu.

Yine de, sıralanan bu birkaç nokta, ideoloji, propaganda ve eğitimin, liderlerin konuşmaları ve gazetelerde çıkan makalelerin, hükümet bildirileri ve yasaların (fiilen yürürlükte olsun olmasın), kısacası her

şeyin proletaryanın erdemlerini, tarihsel misyonunu ve üstün haklarını yaydığı Sovyet toplumunun bütün dokularına işlemiş atmosferi anlatmada yetersiz kalır. Bolşevik yöneticilerin kapitalistlerle bir *modus vivendi* (geçici uzlaşma) sağlama umudunu henüz yitirmedikleri bir sırada, işçi denetiminin uygulanması politik ve toplumsal iktidarın gerçekte kimlerde olduğunu gösteriyordu. Hükümetin burjuvazinin boğazına yapışıp direnişini ezdiği iç savaş boyunca, Rus proletaryası iktidarını burjuvazinin aleyhine kullandı. Eski yönetici sınıfa zorla dayatılan kamulaştırmalar sonucunda oturdukları evlerden bile çıkmak zorunda kaldılar, evlerini proleterlere terkettiler, iktidarlarının göstergesi olan her türlü konfor, lüks ve toplumsal prestij ellerinden alındı: Sadece mücevherler, mobilyalar ve sanat eserlerinden değil, çarşaflardan, kürklerden, sıcak elbiselerden de oldular[262]. Hükümetin çıkardığı politik ve ekonomik kararnameler böylece günlük yaşamda ve çarpıcı biçimlerle doğrulanmış oluyordu. Sovyet rejiminin ilk dönemindeki yeni efendiler, ne görece zayıf ve kötü örgütlenmiş bir partinin kadroları (*), ne de otoritesi belirsiz bir hükümetin ve yönetimin sorumlularıydı. Yeni efendiler, çoktandır gözlerini diktikleri toprakları devralan köylü kitleler ile çalıştıkları fabrikaları denetleyen ve artık *kendilerinin* olan kurumlara topluca giren işçi kitlelerdi (**).

Yiyecek malzemelerindeki kriz işçilerin hoşnutsuzluğuna yol açıp ajitasyonları kışkırtsa da, giriştikleri protesto eylemleri ve öfkeli çıkışları işçilerin Sovyet rejimiyle derinden özdeşleşme duygularıyla bağdaşmaz değildi. «Beyazlar»la savaş sürdükçe, Bolşevik yöneticiler, bitkin, tükenmiş, aç ve soğuktan donan işçiler arasında, genellikle kahramanlık boyutlarına varan bir destek bulmakta asla başarısız kalmamışlardı. Pro-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 203.

(**) Bu dönemde tamamen politik nedenlerle atanan işçilerin sayısı 100.000 olarak hesaplanmıştı (Sorlin, s. 80).

letaryayla Sovyet rejiminin özdeşleşmesi ilk yenilgilere ve hayal kırıklıklarına karşın kalıcı oldu ve en parlak ifadesini Kızıl Ordu'da buldu.

Kızıl Ordu kurulunca, zorla askere almanın yerine çok geçmeden gönüllülük ilkesi getirildi, ama askerler bir tercih nedeni olarak işçiler arasından seçildiler. Bu sistem genelde öyle tatmin edici sonuçlar verdi ki, yer yer en iyimser kişilerin beklentilerini bile aştı[263]. Kızıl Ordu çoğunlukla köylülerden oluşuyordu; nitelik bakımından ise, işçilerin rolü köylü askerlerinkinden daha büyüktü. Subay eğitim okullarında işçi sınıfı kökenli Kadetlerin sayısı çok kabarıktı, 1918'de toplam sayının % 37'sini oluşturuyorlardı[264]. Oysa burjuva kökenli olup askere zorla alınanlar savaşçı birliklerin dışında tutuluyor, sadece hizmet görevi yaptıkları cephe gerisinde görevlendiriliyorlardı[265]. Eski yönetici sınıf üyelerinin ellerine silâh vermek kabul edilemezdi. Savaşan ordu birliklerinin değeri toplumsal bileşimlerine paralel görülüyordu; işçi oranının en yüksek olduğu birlikler en cesur, en güvenilir olanlarıydı. Böylece, seçkin tümenlerden birinde % 26.4 oranında işçi bulunurken, sıradan başarılar kazanabilen başka bir tümende işçilerin oranı ancak % 10-15 kadardı. Oysa Kızıl Ordu'daki işçilerin oranı genelde % 15 iken, asker kaçakları arasındaki işçilerin oranı yalnızca % 4'tü[266].

Son olarak, Kızıl Ordu, yurt dışından çok güçlü biçimde desteklenen karşı-devrimle savaştan zaferle çıktıysa, Batılı bir tarih uzmanına göre, bunun belirleyici nedeni «yeni olma bilinci - model bir devrimci güç yaratma duygusu» idi[267]. Proletaryanın beraberliği ve sınıf bilinci, biricik rolü kendisinin oynadığı ordunun kuvvetlenmesine büyük katkılarda bulunmuştu.

Eski yönetici sınıfların geleneksel kalesi olan ordu kadroları proletaryaya açılırken, benzer bir olgu, o zamana değin plebleriın sızmasından dikkatle korunmuş başka bir sektörde, yani üniversiteler ve kültür dünyasında da gözlenmişti. Proletkult örgütü, ideolo-

jisinin uyandırdığı kuşkulara karşın, işçiler arasında bir yer edinmeyi başarmış; en azından niyet olarak, proletaryanın politik zaferini sanat, edebiyat ve tiyatro alanına taşımıştı. Üniversiteler de, akademi üyelerinin kast oluşturmalarına ve muhafazakârlıklarına karşın, doğrudan işçi sınıfından gelen üyeler için bir tür hazırlık kursu işlevi gören «işçi fakülteleri»nin *(rabfaks)* kuruluşunu kabullenmekten kaçınamamışlardı. Ekim 1919'da Moskova Üniversitesi'nde başlatılan bu deney, eski öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin çoğunun kötü niyetinden kaynaklanan bir direnişle karşılaştı. Yeni gelenler kendilerini yetersiz sayıyor, akademi personelinin düşmanca, en iyisinden hayırhah tutumlarıyla karşılanıyorlardı. Bunun üzerine Bolşevik yetkililer, kendi inisiyatifleriyle hareket eden işçi gruplarıyla birlikte, bağımsız «işçi üniversiteleri»[268] kurdular. Orta öğretimdeki burjuva tekeli de genişletildi ve «hümanist» kültürle teknik eğitim arasındaki sınıf engelini kaldıran yeni programıyla işçi sınıfı öğrencilerine dikkatlerini bütün bilim dallarına yöneltmeleri aşılanmaya çalışıldı (*).

A contrario (**) olsa bile işçi sınıfının toplumsal hegemonyasını nihaî anlamda oturtan etken, aslında eski seçkin kesimlerin tamamen çözülmesiydi. Kızıl Terör'ün hedefi haline gelen, genellikle aşağılanan ve her zaman kuşkuyla yaklaşılan burjuvalar, çekingen bir boyun eğişle gönüllü sürgün arasında seçim yapmak durumundaydılar. Mülklerini ve prestijlerini, bugünün hâkimleri ve mülk sahipleri haline gelen dünün paryalarına terkettiler. Üst sınıflardan 350.000 kişinin hayatını kaybettiği iç savaştaki kıyım da, Rus burjuvazisinin kayboluşuna neden olan ağırlıklı etkenlerden birisiydi[269].

Çektikleri sıkıntılara karşın devrimin kazanımlarına bağlılıklarından vazgeçmeyen bir sınıfın toplumsal iktidarı, bu yıkıntılar üzerine kuruldu. Kronstadt

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 175.

(**) Çelişkili (y.n.).

isyanının sovyetleri reddetmemesi, bilâkis sovyetlerin sosyalist partilere yeniden açılmasını istemiş olması, burjuvazinin *de rigueur* (zorunlu -y.n.) dışlanmışlığına bakarak hareket etmemesi, proletaryanın, yenilgi ve başkaldırı anlarında bile, kendini hâlâ rejimin temelleriyle özdeşleştirdiğini gösteriyordu. Yeni kurumlar bu özdeşleşme duygusunun taze kalmasına da yardımcı oldular. Örneğin, bağımsızlığı elbette giderek aşınan, 1921'den sonra devlet makinesinin basit dişlilerini oluşturan sendikalarda da durum böyleydi. Bağımlılıklarının artışının yanı sıra çeşitli ayrıcalıklara kavuşuyor, böylelikle sendika yetkilileri ve eylemciler, mühendisler ve diğer uzmanlarla birlikte, ekonomik faaliyetlerin yöneticileri, idarecileri ve müdürleri mevkiine yükseliyorlardı. Üretim normlarını, ücretlerin düzeyini ve çalışma koşullarını onlar belirliyor, Çalışma Komiserliği'ne sadece kararları onaylamak kalıyordu. Dahası, Çalışma Komiserliği'nin personeli bile pratikte sendikalar tarafından atanmıştı. Ayrıca, sendikalar, Yüksek Ekonomi Konseyi (69 üyeden 30'u sendika delegesiydi) ve Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi'nde (sendika delegeleri toplam üyelerin üç ya da dörtte biriydi) yüksek oranda temsil ediliyorlardı[270].

İşçilerin devlet yapısındaki yerleri yeni statülerini yansıtırken, egemen ideoloji ülkenin toplumsal ikliminde kurdukları hâkimiyeti doğruluyordu. Lenin, önceden gördüğümüz gibi, kuvvetli bir disiplinden, çıktı ve üretkenlikten yanaydı; sanayinin yönetiminde belirli kapitalist yöntemlerin kullanılmasını savunuyordu (*). Ne var ki, ekonomik krizin üstesinden gelme arzusunun esinlendirdiği bu çağrılar, burjuvazinin özlemlerinden koparken, sosyalist hareketin geleneksel özlemlerini yansıtan tutum ve değerlerin aşılanıp gelişmesini önlemiyordu. Sözgelimi, Leninist Rusya'nın ideallerine ve toplumsal pratiğine nüfuz etmiş *eşitlik-*

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 181.

çi eğilimlerde görülen buydu. Bu konuda örnek tepeden, özellikle de, ülkedeki en yüksek aylık ücretin belirlenmesinde inisiyatif kullanan Lenin'den geliyordu. Halk Komiserleri vasıflı bir kol işçisinin kazancı kadar, 500 ruble alacaklardı. Parti üyeleri bu rakamın üstündeki gelirlerini partiye devretmek zorundaydılar (*). Kesinlikle demagogça bir jest değildi bu. Mayıs 1918'de Halk Komiserleri'nin ücretlerini 500'den 800 rubleye çıkarma kararı alındığında, Lenin, Halk Komiserleri Konseyi kalem müdürlüğüne yayınlanması istenmeyen bir mektup yazmış, «bu artışın kesinlikle yasal olmayışı»nı, «23/18/Kasım 1917 tarihli Halk Komiserleri Konseyi kararnamesinin doğrudan ihlâli» saymış, sorumluları «şiddetle kınamıştı»[271]. Yeni rejimin ödün vermek zorunda olduğunu hissettiği «uzmanlar»a, hükümet üyelerinin aldıklarından % 50 daha yüksek ücret ödeniyordu[272].

Eşitlik baskısı ilk başta ekonominin bütün bölümlerinde görüldü. Ağustos 1917'de vasıfsız ve vasıflı işçilerin ücret oranı 1/2.32 iken, 1 Haziran 1918'de 1/1.9'a, 1920'de 1/1.04'e düşmüştü[273]. Ama, maddi özendiricilerin ve özellikle parça başı işin gündeme getirilmesi, yani bütün yöntemlerle üretimin çoğaltılması kaygısı eşitlikçiliği tehlikeye sokuyordu. İlke olarak kimsenin reddetmediği eşitlik özlemiyle (ve parasal ücretlerin yerini sık sık aynî ödemenin alışıyla) sınırlansa bile, çeşitli sektörlerde büyüyen bir ücret farklılaşması gözlendi. Posta, kamu ulaşımı ve elektrik gibi belirli hizmetlerin bedava sağlanması da farklılaşma sürecini sınırlı tutmaya yardımcı olmuştu[274]. Ama eninde sonunda ücret düzeylerindeki farklılık 1/4'e, hatta 1/5'e kadar çıktı[275]. Yetkililer, farklılaşmanın büyümesini, önceki toplumsal zıtlıklara ve burjuva toplumunun karakteristiklerine kıyasla önemsiz saymak-

(*) Carr, C. I, s. 198ff.; Lenin, C. 42, s. 37-8. Halk Komiserleri'nin kalacakları daireler de kişi başına bir odayla sınırlanmıştı (a.g.e.).

la birlikte, sosyalist ilkelerin çarpıtılması olarak kabul etmişlerdi. Lenin'e göre, ücretleri eşitlemenin olanaksızlığı, krizin ve ülkenin ekonomik geriliğinin doğurduğu kısıtlamalardan birisiydi; uzmanlara daha fazla ücret verme zorunluluğunu devrimin geri bir adımı sayıyordu[276]. 8. Parti Kongresi'ne sunulmak üzere hazırladığı program taslağında şunları yinelemişti: «Nihaî amacımız her türlü işe eşit ücret verilmesini... sağlamaktır»[277]. Parti'nin çıkardığı popüler bir ders kitabı olan *Komünizmin ABC'si*'nde belirtilenlere göre: «Herkese eşit ücret veren bir sistem uğruna çalışmak hâlâ temel politikamızdır»[278]. N.E.P.'le birlikte ücretlerde gözalıcı bir farklılaşma ortaya çıktı. Çok daha sonra, Stalin dönemindeyse bu olgu artık koşulların dayattığı yakınılası bir zorunluluk olarak değil, proleter («küçük burjuvazi»ninkine karşılık) anlayış açısından gerekli bir şey olarak sunulacaktı (*).

Demek ki, işçi sınıfının Sovyet toplumunda çok önemli bir yer tutması tartışmaların ötesindedir. Şubat devrimi sonrasında bu türden bir şey görülmemişti. Bolşeviklerin iktidara gelişiyle, *proletarya diktatörlüğü* soyutlama âleminden politik gerçeklik âlemine atlayacaktı. En azından Lenin'in görüşü böyleydi. Aralık 1917'de, işçi *ve köylü* devletinden söz ederken, «kır proletaryasının kendi çıkarlarının açıkça ve kesinlikle bilincinde olması beklenemez» diyordu. «Bu bilince yalnız /kent/ işçi sınıfı sahip olabilir... Proletarya, bütün emekçilerin öncüsü olma anlamında yönetici sınıf olmalıdır; politik açıdan yönetici sınıf olmalıdır»[279]. Ama proletarya *gerçekten* yönetici sınıf mıydı? O dönemki Sovyet Rusya gerçekten «proletarya diktatörlüğü» adını hakedecek bir sistem miydi? Bu soruya verilecek yanıt, son noktada, eski rejimin yıkıntılarından yükselen topluma, Leninizmin bütün aksiliklere karşın 1917'den sonraki yıllarda kendi istekleri doğ-

(*) 1922 ve 1923'de azami ve asgari ücret oranları neredeyse 80/1 kadardı (Dewar, s. 94).

rultusunda şekillendirmeye uğraştığı topluma bakışa bağlıdır.

Proletarya diktatörlüğü kavramı kesin olarak asla tanımlanamadığı için, bu soruya yanıt vermek daha da zordur. Böylesi bir diktatörlüğün mekanizma ve yapılarını ne Marx ve Engels, ne Lenin, ne de başka sosyalist kuramcılar tanımlamışlardı. Lenin, *Devlet ve Devrim*'de, işçi sınıfının politik ve yönetici yeteneklerine güvenini ifade edip, Marksist devletin sönüp gidişi perspektifine uygun bir *şema* çıkarmakla yetinmişti (*). Proletaryayı devlet iktidarının asıl yürütücüsü haline getirecek hükümet etme yöntemleri hakkında tek kelime söylenmemişti. Yine, bu devlet iktidarı hangi bakımdan diktatörce olacaktı? Terörün kullanılmasını, hukuksuzluğu ve devrimci «tiranlık» hükümranlığını içeriyor muydu? Marx'ın ve özellikle Engels'le Lenin'in Paris Komünü'ne proletarya diktatörlüğünün ilk biçimi (eksik ama hakiki bir biçimi) olarak değinmeleri bu varsayımı dışlamaya yeter. Proletarya diktatörlüğü, bu koşulları dışlamadan bile onların varlığını mutlaka gerektirmezdi. Tam tersine, genel ve ana hatlarıyla Lenin'in «*Sol*» *Komünizm*'de söylediği gibi tanımlanabilecek bir şeydi: «Proletarya diktatörlüğü, kanlı kansız, şiddete dayalı ve barışçıl, askerî ve ekonomik, eğitsel ve yönetsel, eski toplum güçleri ve geleneklerine karşı durmadan savaşmak demektir»[280]. Dahası, genel oy hakkının ve dolayısıyla burjuvazinin seçme hakkının kaldırılması, Lenin'in görüşünce, proletarya diktatörlüğünün vazgeçilmez bir özelliğini oluşturmuyordu[281]. Marksistler «diktatörlük» terimini, proletaryanın iktidar yürüyüşünü hazırlamakta kullanabileceği politik özgürlüklerin varlığını ya da hukukun egemenliğini dışlamasa bile, burjuvazinin egemenliği için kullanmışlardı. Öyleyse, proletarya diktatörlüğü çeşitli biçimlere bürünebilir demekti. Koşullara bağlı olarak en şiddetli biçimlerde

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 246.

görünebilir, en dehşet verici görünümleri alabilirdi. Ama daha az katı bir sistem de ortaya çıkarabilirdi; olmazsa olmaz bir koşul olan, işçi sınıfının toplumun örgütlü öncülüğünü yürütmesi ya da bir hegemonya kurması, politik yapılarla ilişkilerin sınıflar arasında, eskiden burjuvazinin yararlandığı etkinin muzaffer proletaryaya devredileceği biçimde düzenlenmesi sonucunda başarılmıştı. Proletarya diktatörlüğünün bu yorumunu açık açık kabul eden Lenin, Aralık 1920'de, «kapitalizmden komünizme geçiş dönemi»ni, «kapitalizmin büyük ölçekli üretim için eğittiği tek sınıf olan işçi sınıfının öncülüğü»yle belirlenen bir dönem olarak tanımlanmıştı[282]. Ama, bu diktatoryal rejimde proletaryanın *bizzat* kullanacağı rol hâlâ tanımlanmamıştır. *Devlet ve Devrim*'in son derece demokratik, sözde-özgürlükçü karakteri ve Lenin'in aynı tutumun kanıtlarını sıraladığı başka yazıları bu konuya bakışı açısından kuşkuya yer bırakmaz. «İktidardaki» sınıfla o sınıfın iktidarı kullanışı arasında, ne kurumsallaşmış bir temsil sistemi engeli, ne de yetki devrinin yarattığı bir perde olmalıdır. Proletarya fiilen yönetecekti. Kautsky'yle tartışan Lenin, «bir *sınıfın* yönetemeyeceğini söylemenin... bütünüyle yanlış» olduğunu vurguluyor, bunu yalnızca «parlamenter bir budala»nın söyleyebileceğini iddia ediyordu[283].

Böyle olmasının nedeni, bu konuda her türlü şüphecilik ya da kuşkuculuğun, sadece gerici aptallık ile açıklanabilmesi miydi? Aslında aşikârlığı tartışmalı olan bir fikri haklı çıkarmak bakımından, bu konu Lenin'in derdi değildi. Yoksa, Rus devriminin ilk deneyleri proletaryanın iktidarı doğrudan kullanması düşüncesini desteklediği için miydi? Proletaryanın müdahalesi o dönemde kesinlikle belirleyici ve bir anlamıyla sürekliydi. Kurumsal yapılara ve mekanizmalara pek aldırmayan kitleler, herhangi bir aracı olmaksızın, kışlalarda ve köylerde, işçi denetimini yasallaştıran hukukun ilerisinde görünen ve varlığını inatla koruyan fabrikalarda baskı yapmanın çeşitli yollarını buluyorlardı. Nihayet, 1917'de ve 1918'in bir bö-

lümünde kitlelerin toplum yaşamında daha dinamik ve etkili tutumlarıyla politikanın en dikkate değer gücünü oluşturdukları doğrudur. Bolşevik Partisi'nin yadsınamaz saydığı bu temel güce boyun eğişinin pek çok örneği vardı. Bir anlamıyla, «hükümet» (sözcüğün biçimsel anlamını gözardı edersek) o dönemde bizzat proletaryanın ellerindeydi. Geçici Hükümet'in ve burjuvazinin yıkıntıları arasında, yapısal bir Sovyet sisteminin oturtulamayışının ve Bolşevik Parti'nin örgütsel zayıflığının yarattığı boşlukta, Rusya'da proletarya dışında etkili bir güç yoktu. Proletarya «diktatörlüğü», henüz kurumsallaşmamış da olsa, Sovyet toplumunu eski burjuva dünyasına bağlayan son halkaları tek başına koparabilecek güçteydi.

Bu dönem uzun sürmedi ama. Proletarya diktatörlüğü, proletaryanın politik, hattâ basitçe fiziksel enerjisinin tükenişine uzun süre dayanamayacak, geçici bir şeydi. Ağustos 1919'da, «işçi sınıfının diktatörlüğünün Bolşevik Partisi'nce uygulandığını» söylüyordu Lenin[284]. Bu açıklamanın içeriğini yumuşatmak için de, Parti'nin «bütün devrimci proletaryayla kaynaştığını» ekleyivermişti[285]. Sınıfın partiyle *özdeşleşmesi* tezi, *ikamecilik* tezinin gündeme getirilmesini önlüyordu. Oysa bu tarihten önce bile, proletarya diktatörlüğünün geçmişte kaldığını üstü kapalı biçimde kabul etmişti Lenin. Mart-Nisan 1919 tarihli bir kitapçıkta, «sosyalist devrim işçi sınıfı dışında gerçekleşemez» dedikten sonra, «yalnızca ileri işçiler kırsal bölgelerdeki kitlelere önderlik edebilir» diye sürdürüyordu. Öyleyse, «en iyi güçlerimizin tükendiğini, yorgun ve bitkin olduklarını» kabul etmeliydik[286]. Aynı dönemde yapılan 8. Parti Kongresi'nde de, «geçen yıl Rusya'yı fiilen yöneten işçilerin üst tabakası... son derece ince bir tabakadır» gözleminde bulunmuştu[287]. Başka bir açıklamasındaki kabulüne göre de: «Programları nedeniyle *emekçi halkın* yönetim organları olan Sovyetler, aslında, bir bütün olarak emekçi halkın değil, proletaryanın ileri kesiminin *emekçi halk adına* kullandıkları yö-

netim organlarıdır»[288]. Bu itiraf 1919 ilkbaharında yapılıyordu: Anlattığı gerçeklik elbette daha önce hayata geçmişti.

Öyleyse, *genelde* proletaryanın diktatörlüğü gibi bir sorun yoktu artık. Ama, zamanın geçişi ve hoşnutsuzluğun büyüyüşüyle birlikte, Sovyet rejiminin *ideolojik* meşruiyetine dönüşen bu kurgudan vazgeçmek de çok zordu. Lenin çeşitli vesilelerle proletaryaya artık sahip olmadığı işlevleri ve yetkileri yüklemişti[289]. Oysa, Sovyet politik ve toplumsal düzeninin en temel özelliklerini tanımladığı sendikalar tartışması sırasında şunları bildirmişti: «Proletarya diktatörlüğü sınıfın bütününü kucaklayan bir örgüt aracılığıyla yürütülemez, çünkü bütün kapitalist ülkelerde (üstelik bu örnekte en geri olanında)... yalnızca sınıfın devrimci enerjisini özümsemiş bir öncü tarafından kullanılabilir»[290].

Lenin, Rusya proletaryasının «deklase olmuşluğu»ndan işte bu sıralarda söz etmiş, hattâ «yok olduğunu» söyleyebilmişti (*). «Deklase olmuş» proletaryayla özdeşleştirilemeyecek parti, kendi harekete geçmezse anarşiyle, ya da Menşevik ve gerici güçlerce doldurulacak bir politik boşluğu doldurmaya uğraşıyordu. Biçimlerini kitlelerin ayağa kalkışından ödünç aldığı bir proletarya diktatörlüğünün yıkıntıları arasında, işçi sınıfının toplumsal hegemonyasının birkaç izi hâlâ hayat şansı bulabiliyordu. Burjuvazinin ezilmiş olması da bunu doğruluyordu elbette. Çıkarları kapitalizmin ortadan kalkışına bağlı olan ve proleter kökenli unsurların önemli mevkilere geldikleri bir Sovyet bürokrasisinin varlığı, proleter egemenliğinin ve, paradoksaldır, koruyucusunun yadsınışıydı. En önemlisi, tükenmiş ama muzaffer işçiler, tek başlarına mahvolmaktan kurtardıkları bir devrimin bekçileri, proleter rejim olarak gördükleri düzene sadakatlarını muhafaza ediyorlardı. Hayal kırıklıkları kazanımlarıyla oran-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 198.

tılıydı; son tahlilde, devrimci Rusya'nın *tecrit edilmişliği* bu kazanımın meyvalarından yararlanmalarını önlemişti.

Çünkü devrimin sahnesi dünya çapındaydı ve Leninist atılımın yazgısı nihaî olarak uluslararası düzlemde (harap olmuş Rusya'nın kentleri ve kırında olduğu kadar, krizle sarsılan Batı'nın fabrikaları ve siperlerinde) çizilmişti.

IV. Bölüm
Rusya Dışındaki Leninizm

1

RUS DEVRİMİ VE DÜNYA DEVRİMİ

«Rusya'da sorun ancak ortaya konabilir, çözülemezdi», diye yazıyordu Rosa Luxemburg, Bolşevik devrimi üzerine kitapçığında[1]. Lenin bu formülasyonu bütünüyle kabul edecekti, çünkü Leninist devrim anlayışı enternasyonalizmden ayrılamaz.

Lenin'e kalırsa: «Ancak bir dizi adım (kendi başına alındığında her biri tek yönlü olacak, belli tutarsızlıkların eksikliğini hissedecek) *bütün* ülkelerin proleterlerinin devrimci işbirliğiyle yaratılacak sosyalizmi tamamlayacaktır»[2]. Yani Rus devrimi, daha geniş çaplı harekâtın bir parçasıydı: «Dünya sosyalist devriminin yalnızca başlangıcı», diyordu Aralık 1917'de[3]. «Biz, Rus işçi ve sömürülen sınıfları, uluslararası sosyalist devrimin öncülüğünü yapma onuruna eriştik... Ruslar başladı - Almanlar, Fransızlar ve İngilizler tamamlayacak, sosyalizm muzaffer olacak»[4]. Bu yüzden, Rus öncünün faaliyetlerinin, taarruzlarının ve bütün stratejisinin uluslararası proletaryanın durumuna bağımlı kılınması bizi şaşırtmamalı. Parça bütüne bağlıydı; Bolşevik Partisi'nde Ekim ayaklanmasının zamanında yapılıp yapılmadığı konusunda süregiden tartışmalar, Rusya'daki kitlelerin ruh hali kadar, Batı proletaryasının devrime hazırlığıyla da ilgiliydi. Batılı işçilerin görünürdeki ataleti Parti'deki Sağ'ın ihtiyatlı tutumunu haklı gösterirken; Lenin de Kamenev, Zinovyev ve diğer liderlerin tereddütlerini, Avrupa'da zaten aktif durumdaki devrimci sosyalizm müfrezelerine yardımı

reddetmekle eş sayarak mahkûm etmişti (*).

Geçici Hükümet'in devrilmesi ve Sovyet rejiminin kurulması bu tartışmayı sona erdirmedi. Bolşeviklerin ayaklanmayı izleyen ilk aylarda almak zorunda kaldıkları dev kararlar, devrimci hareketin genel durumuna da sıkı sıkıya bağlıydı. Brest-Litovsk barışı sorununda açıkça görülmüştü bu. Ancak koalisyon hükümeti tartışmasının, görünüşte sadece iç politikayı ilgilendiren bir konu olmasına karşın, uluslararası boyutu da vardı. Koalisyon fikrinin destekçileri tartışmayı Bolşeviklerin dünya çapında tecrit edilmişliğinden yola çıkarak yürütüyor, ılımlı sosyalist partilerle anlaşma gerekçesi olarak bunu gösteriyorlardı. «Batı utanılacak derecede sessiz» diyen Sanayi ve Ticaret Komiseri Nogin'in bu tutumu Lenin'in gazabını üstüne çekmişti. Lenin, Nogin'e yanıtında, «Alman donanmasındaki devrimci denizciler»in ve Spartakistlerin yürüttükleri savaşımı övdükten sonra, şöyle devam ediyordu: «Biz Batı'daki devrime inanıyor ve kaçınılmaz olduğunu biliyoruz...»[5] Bu dönemde, Avrupa proletaryasının devrime hazır olup olmadığı konusunda ne zaman kuşkulu bir görüş dile getirilse, Lenin bu tür karamsarlıkları yerden yere vururdu (**).

Batı'daki devrime duyduğu güvenin önemi küçümsenmemelidir. Lenin'in devrim stratejisinin ve 1917'deki çizgisinin temelini oluşturan bu öğe, Rus burjuvazisine karşı kesin savaşı başlatma kararına büyük ölçüde damgasını vurmuştu. O günlerde geriye bakıp konuşan Lenin, en ufak bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kabul ediyordu bunu. Sözgelimi, iktidarın ele geçirilişinin üçüncü yıldönümünde, «davamız uğruna çalışmaya başladığımız zaman, yalnız ve yalnız dünya devrimine güvendik» demişti[6]. Temmuz 1921'de Komintern 3. Kongresi'nde de: «Uluslararası devri-

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 178.

(**) Bkz. Stalin'e yanıtı, *Protokoly*, s. 171-2, ve anarşist Ghe'ye yanıtı (Lenin, C. 27, s. 307).

me başladığımızda... uluslararası dünya devriminin desteği olmaksızın proleter devriminin zaferinin olanaksızlığı bizim gözümüzde açıktı. Daha sonra da şöyle düşündük: Ya devrim başka ülkelerde hemen, hiç değilse çok çabuk başlar, ya da mahvoluruz»[7].

Demek ki Rus komünistleri, uluslararası devrimci taarruz bağlamı dışında Rusya'da iktidarı ele geçirmenin bir yararı olmadığına en başından inanmışlardı. Rusya dışındaki koşullarla bağın gevşemesi, ancak Sovyet iktidarı iç güçlerine göre hareket etmek, faaliyetlerini doğrudan Rusya'yla sınırlamak zorunda kaldığında gündeme geldi. Lenin'in yaşamının sonuna doğru vurguladığı gibi, «güvendikleri» ve «bütün politikalarının temeli saydıkları» şey, «dünya emekçi halklarının çabuk ve doğrudan desteği»ydi[8]. Dikkate değer bir tutarlılıkla, Rusya'da sosyalizmin kesin zaferini devrimin yayılmasına, özellikle ileri kapitalist ülkelere yayılmasına bağlı görüyordu Lenin. Bunu kanıtlayacak birçok alıntı yapılabilir; bununla oldukça ilintili başka bir sorun da, elbette Stalinist/Troçkist tartışmasının özünü oluşturan «tek ülkede sosyalizm» sorunudur. Biz burada özet bir seçme yapalım. Ocak 1918: «Sosyalist devrimin Avrupa'ya ulaşması gerektiği ve ulaşacağı kuşkusuzdur. Sosyalizmin *kesin* zaferine ilişkin bütün umutlarımız bu kesinliğe temellenir...»[9] Yine: «Sosyalizmin tek bir ülkede kesin zaferi elbette olanaksızdır»[10]. Mart 1918: «Dünya-tarihsel bakış açısıyla değerlendirildiğinde, tek başımıza kalırsak devrimimizin nihaî zaferinden umutlanamayacağımıza kuşku yoktur...»[11] Ve yine: «Her koşulda, akla gelebilecek her türlü ortamda, Alman devrimi başlamazsa mahvoluruz»[12]. Aralık 1919: «Sosyalist devrimin zaferi... ancak proletarya hiç değilse birkaç ileri ülkede zafer kazanırsa kesin sayılabilir»[13]. Kasım 1920: «Devrim, en zengin ve en yüksek uygarlık düzeyine erişmiş olanlar dahil bütün ülkelerde gerçekleşene kadar, zaferimiz yalnızca bir yarı-zafer, belki daha azdır»[14].

Dolayısıyla Lenin, Bolşevik devriminin bütün «ça-

baları ve özverileri»yle beraber «dünya devrimine doğru atılan esaslı bir adım»dan başka bir şey olmadığına inanmıştı[15]. Üstelik Rus devrimiyle uluslararası proleter devriminin bağı öyle sıkı görülüyordu ki, Sovyet *iç* politikasının ana aşamaları Avrupa'daki devrimci hareketin genel evrimine bakılıp tasarlanıyordu. Örneğin Kasım 1917'de, Tüm-Rusya Köylü Sovyetleri Kongresi'ne, yeni hükümetin yürürlüğe koyduğu toprak yasasının «tam anlamıyla uygulanması»nın «bütün ileri ülkelerde emekçi ve sömürülen köylülüğün işçi sınıfıyla - proletarya - sıkı ittifakı» koşuluna bağlı olduğunu açıklamıştı Lenin[16]. Aralık 1918'de, 1. Toprak Şubeleri, Yoksul Köylü Komiteleri ve Komünler Kongresi'ndeki konuşmasında, Rus kırında toplumsallaşmanın ilerleyişinin dünya devriminin ilerleyişine bağlı olduğunu bir kez daha belirtmişti[17]. İç savaşın bitiminde N.E.P.'ten geri dönülmesiyle birlikte ekonomik kriz Sovyet politikasını alt üst ettiğinde, «asıl güçlüklerimiz... Batı Avrupa kapitalistlerinin savaşı bitirip devrimi bertaraf etmeyi becermesinden kaynaklandı» demişti[18]. Bana öyle geliyor ki, Lenin'in «özgürlükçü» fikirlerini terketmesini, devrimci taarruzlar ve fetihler dönemini geri çekilişler döneminin izlediği duygusunun belirişi, sonuçta iyimserliğinin büyük oranda azalışı Brest-Litovsk barışının doğrudan bir sonucuydu (*). Uluslararası düzlemde Bolşevikler ilk yenilgilerini almışlardı. Yenilginin sonuçları bizzat Sovyet Rusya'nın toplumsal yaşamının bütün kesitlerinde hissedilecekti.

Yani, tek ülkede eksiksiz bir sosyalist toplum inşa edilebileceği iddiası Leninizme yabancıydı. Leninizmin kurucusu, «tek bir ülkede... sosyalist devrimi bütünüyle, yalnızca kendi çabalarımızla gerçekleştiremeyeceğimizi» çok açık bir dille belirtmiş[19], iktidarın alınışının birinci yıldönümü kutlamalarında «sosyalist

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 30.

devrimin bir ülkede tam zaferi düşünülemez» diye yinelemişti[20]. Tarih Lenin'in kültürel ve ekonomik geriliğini vurgulamaktan hiçbir zaman geri kalmadığı bir ülkeyi tecrit olmuş bir devrimci kale durumuna getirdiğinde, bu önerme iyice geçerlilik kazanıyordu (*). Lenin arkadaşlarını şöyle uyarmıştı: «Masaldaki kurbağa gibi davranır, kibirle şişinirsek, bütün dünyanın alay konusu oluruz...»[21] Gerçi 1921 ilkbaharında yayımlanmış *Ayni Vergi* broşüründe, Rusya'da varolan «yarı-barbarlık»tan sosyalist topluma «hemen geçişi»n hayalini kurmuştu. «Eğer», diye yazıyordu, «elektriği her tarafa yayar, yeterli sayıda elektrikli motor ve diğer makinelerden edinebilirsek, patriyarkalizmle sosyalizm arasındaki geçiş evrelerine ya da ara halkalara ya hiç gereksinim duymayacak, ya da çok az duyacağız». Ama hemen ekliyordu: «Yalnızca ilk aşamayı tamamlamak en azından on yıl ister»[22]. Son makalesi «Daha Az, Daha İyi»de, «Doğrudan sosyalizme geçebilecek uygarlık düzeyinden... yoksunuz» diye yazıyordu[23]. Aslında, Lenin'e göre sosyalist toplumun temelini oluşturan sosyalizmin, kapitalizme üstünlüğünü sağlayan ölçütler, ekonomik ve politik faktörlere ilişkin ölçütler, ayrıca «devletin sönüp gittiği» politik sürecin ölçütleri açık ve kesindi. Bu ölçütler yalnızca daha yüksek uygarlık düzeylerinde gerçeklik kazanabilirlerdi ki, ileri kapitalizm bunun zorunlu önkoşuluydu. Ayrıca, «tek ülkede sosyalizm»in pratikte gerçekleşebileceğini tasarlamak, «sosyalist» ülkenin kendi sınırında bir tür duvar örebileceğini, dolayısıyla her parçanın bütüne sıkı sıkıya bağlı olduğu bir uluslararası sistemden koparabileceğini varsaymaktı. Sovyet Rusya'nın tecrit durumunun Lenin'in asla kapılmadığı biçimde idealize edilmesi (Lenin sadece olumsuz sonuçları idealize ediyordu), Stalin'in kuramı küçümseyişiyle birleşince, kendisine bütünüyle aykırı bir düşüncenin (kurucusunun ölümünden ve en iyi yandaşları-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 280-81.

nın susturulmasından sonra) Leninizme yüklenişine bir açıklama getirebilir.

Yaptıkları atılımı dünya çapında bir yangının tutuşturulması olarak gören Rus devrimcilerinin iyimserliği, aslında fiilî gelişmeler karşısında boşa çıkıyordu. Kimi açılardan Stalinizm, işte bu yenilginin ve hayal kırıklığının ideolojisidir. Oysa Lenin, böyle bir akıbete boyun eğmeyi asla düşünmedi. Ocak 1918'de Avrupa'da sosyalist devrimin kaçınılmazlığı «bilimsel bir teşhis»tir[24] varsayımında bulunduktan, Nisan 1919'da, Macar devrimi günlerinde, «şimdi bütün dünyanın kapitalistlerine karşı zaferle aramızda ancak birkaç ay var» dedikten[25] sonra, devrimci hareketin Rusya dışındaki gelişmesindeki gecikmeye parmak basıyordu. Başkalarına göre belki daha rahat karşılamıştı bu durumu, çünkü, bir iki örnek dışında, dünya kapitalizminin *çok yakında* çökeceği tahmininde bulunmaktan özenle kaçınmıştı. Tam tersine, yoldaşlarından bir kısmı Batı'da devrim beklerken, kendisi onları uyarıyordu: «Avrupa emperyalist hükümetlerinden herhangi birinin devrilme ve devrimin olası patlama anını kestirmek olanaksızdır»[26]. Brest-Litovsk antlaşmasının ağır koşullarını 1918'deki politikasının temelini oluşturan bu ihtiyatlılık sonucunda kabul etmişti zaten. Lenin, proleter devriminin Orta ve Batı Avrupa'da başarı kazanmasının Rusya'ya kıyasla daha güç olacağının farkındaydı, çünkü «o ülkelerdeki burjuvazi bizim Kerensky'lerimizden daha güçlü, daha zekidir» ve ayrıca «oralardaki işçiler bir ölçüde refaha kavuşmuştur»[27]. «Dünya devrimi açısından... zincirin ana halkası Almanya'dır»[28] inancıyla, Rusya'daki devrimin üstünden bir yıl geçtikten sonra Almanya'da da devrim patlak verdiğinde, Sovyet başkentini kaplayan çılgınca sevinci paylaşmıştı. Krupskaya'nın anımsadığı gibi, o coşkulu günlerde «toplantılarda sürekli konuşuyordu. Yüzü sevinçten parlıyordu... Ekim'in birinci yıldönümü günleri ömrünün en mutlu günleriydi»[29]. Yine de ihtiyatı bütünüyle elden bırakmamıştı. Lenin'le o

günlerde buluşup uzun bir konuşma yapan İngiliz gazeteci Philips Price, kendi tuttuğu notlarına göre, «dünya devriminin yakınlığı konusundaki yaygın iyimserliği paylaşmadığını görmekten» şaşkına dönmüştü[30].

Batı kapitalizmi çökmedi. Alman devrimci hareketi ilk yenilgisini Ocak 1919'da aldı. Ama Komünist Enternasyonal'in kaydettiği gelişme, Lenin'in uluslararası devrimci hareketin ilerleyişine güvenini korumaya yetiyordu. «Üçüncü Enternasyonal... başarıdan başarıya koşarak... hızla yayılmıştır», demişti Mart 1920'de[31]. Her şeye karşın, Batı işçi sınıfının Rus devrimiyle temeldeki dayanışmasına inanıyor, Rusya'ya emperyalist müdahalenin başarısızlığının ana nedeni saydığı bu olguyu en önemli etken sayıyordu: «İşçiler bizim yanımızda; savaşın sonucunu bu olgu belirledi»[32]. Lenin, Rus karşı-devrimine yardıma gönderilen Müttefik birliklerdeki ayaklanmaları, Rusya'daki devrimcilerle Batı proletaryasının ittifakının kanıtları olarak değerlendiriyordu[33]. Proleter enternasyonalizmine anlam kazandıran bu dayanışmayı vurgulamakla, dünya devriminin yenilgisinin Rus komünistlerinin zihinlerindeki etkisini sınırlamak, dolayısıyla Rusya'nın tecrit olmasının milliyetçiliğin kabarışına yol açmasını önlemek mi tasarlanıyordu? Lenin'in Büyük-Rus şovenizmine ve Bolşevikleri yozlaşma tehlikesiyle yüz yüze bırakan üstünlük kompleksine karşı yürüttüğü kavga, bu varsayımın doğruluğuna bir temel kazandırmaktadır (*).

Ne var ki Lenin, Nisan 1919'da «uluslararası kapitalizm»i «eli ayağı tutmayan, can çekişen, umutsuz derecede hasta bir yaşlı adam» olarak betimlemeyi hâlâ olanaklı gördüğü halde[34], bir yıl sonra, «uluslararası düzlemde, sermayenin gerek askerî, gerekse ekonomik açıdan Sovyet devletine ve Sovyet sistemine göre hâlâ daha güçlü olduğunu» kabul etmek zorunda kalmış, asıl çıkış noktasının bu öncül olduğunu eklemişti[35].

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 100.

Bu kanısını Kasım 1920'de bir kez daha yinelerken[36], 1921 sonbaharında daha da kötümser bir görüşe kaymıştı: «Bugünkü koşullar nedeniyle bütün dünya bizden daha hızlı gelişmekte»[37]. Ölümünün sonuna dek, dünya devriminin kaçınılmazlığına, er geç gerçekleşeceğine inanmayı sürdürdü elbette[38]. Ancak yaşam Brest-Litovsk dönemindeki ihtiyatlılığını doğrulamıştı. Bundan böyle, temel ilkeleri uluslararası devrimci harekete çeşitli yollarla yardım etmek ve aynı zamanda Sovyet Rusya'nın oluşturduğu proleter kaleye «sıkı sıkı sarılmak» olan dış politikadaki (*) karmaşık stratejiyi bu ihtiyatlılık belirleyecekti.

Lenin Ocak 1918'de, Bolşevik liderlerin büyük bölümünün Sovyet devriminin gücünün yurt dışında genişleyeceğine hâlâ kararlı biçimde inandıkları bir zamanda, diğer ülkelerin proletaryası Rus devriminin yardımına gelene kadar Rusya'da dayanışmanın zorunlu olduğunu söylemişti. Rus komünistlerinin uluslararası proleter devrimin yardımı olmadan sosyalizmi inşa edebilecekleri düşüncesi aklına bile gelmiyordu. Tam tersine, devrimin zafer kazandığı ülke giderek «kuşatılmış bir kale»ye[39] benzemeye başladıkça, sorun, «ne kadar zayıf ve mütevazi büyüklükte de olsa, sosyalizmin hiç değilse belirli bir kalesi»ni[40] dünya devrimi adına korumaya, «ittifakımız olan bütün ülkelerin uluslararası proletaryası yeterince kuvvetlenene kadar konumumuzu muhafaza etme»ye[41] çalışmaya dönüşüyordu. «Dayanmak», «konumumuzu muhafaza etmek», «manevra yapıp geri çekilmek»[42], Sovyet Rusya'ya düşen görev, dış yardım gelene dek bağlı kalınması gereken savunma politikasının özü buydu: «Diğer ülkelerde başkaldıran işçilerin güçlü desteğini alana kadar dayanmamız»[43]. Lenin bu basit fikri sık sık, kimi zaman duygulu sözlerle yineliyordu: «Dünya işçileri umutla bize bakıyor. Çığlıklarını işitebiliriz: 'Biraz daha dayanın!... Yardımınıza geleceğiz...'»[44] Ge-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 225-26.

rekli olan «zaman kazanmaktı... /bu arada/ yabancı yoldaşlarımız bütün güçleriyle kendi devrimleri için hazırlanırlar»[45]. Mütevaziliği göründüğünden daha az, gerçekleşmesi daha zor bir tutkuydu bu. Lenin güçlükleri açıkça görüyordu. Son makalesinde şöyle yazmıştı: «Sosyalist devrim daha gelişkin ülkelerde muzaffer olana dek böyle sürdürmek... bizim için kolay değildir...»[46] Sonra sormuştu: «Batı Avrupa kapitalist ülkeleri sosyalizm yönündeki gelişmelerini tamamlayana dek... dayanabilecek miyiz?»[47].

Sovyet Rusya'nın kapitalist kuşatmaya tepkisi, esnek ve ihtiyatlı bir dış politika takip etmek, ama düşman kamptaki bütün zayıflık ve çelişkilerden yararlanmaya hazır olmak (*), bunlarla birlikte Avrupa'daki devrimci harekete somut çabalarla yardım etmekti. Sovyet iktidarı, «sosyalizmin meşalesi» olarak, dünya çapında «sosyalist devrimin büyüyen alevlerine alabildiğine çok kıvılcım saçacaktı»[48]. Bunun için Avrupa proletaryasının, özellikle Almanya proletaryasının devrimci eylemlerine destek açıklamaları sürekli tekrarlanıyordu (**). Bunlar basit sözlerden ibaret değildi. 1 Ekim 1918'de Sverdlov ve Troçki'ye bir mektubunda, «Alman işçilerinin Almanya'da başlamış devrimi ilerletmelerine yardımcı olmak için ölmeye hazırız» diye yazmıştı Lenin (***). İleride göreceğimiz gibi,

---

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 226.

(**) Bkz. Lenin'in 7. Parti Kongresi'ne (1918) sunduğu tasarı: «Rusya'nın sosyalist proletaryası bütün ülkelerin proletaryasının kardeş devrimci hareketini bütün kuvvetiyle ve elindeki bütün araçlarla destekleyecektir» (Lenin, C. 27, s. 119. Ayrıca bkz. C. 27, s. 23 ve 157; C. 28, s. 102; C. 29, s. 105-6, ve çeşitli yerler).

(***) A.g.e., C. 35, s. 364. Bu deyiş, kenar notlarındaki üç satırla vurgulanır. Sovyet Rusya'nın, en büyük *ulusal* özveriler dahil, en büyük özverileri kabul etmesinin zorunlu oluşu Lenin'in yazılarında sık sık yinelenir (örn. a.g.e., C. 27, s. 189; C. 28, s. 191).

pratikte somut ve çok yönlü biçimlere bürünen fiilî yardım, Bolşevik devrimle bütün dünyanın devrimci sosyalist hareketi arasındaki yakın ve sağlam birlik bağlarını gösteriyordu (*).

Son çözümlemede, Sovyet Hükümeti'nin dış dünyaya (düşman kapitalizm dünyası, ayrıca uluslararası sosyalist hareketin - bölünmüş - dünyası) karşı izlediği politikanın, zincirin diğer halkalarını o anlık diğerlerinden ayrılmış «Rus halkası»yla birleştirerek devrimci taarruz stratejisinin zincirini daha ilerilere taşımaktan başka bir amacı yoktu.

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 242.

2

LENİNİST DİPLOMASİ

Lenin'in Dış Politikası

Troçki, Dışişleri Komiserliği'ne atandıktan sonra, başka bir parti üyesiyle konuşurken, önündeki «diplomatik» görevleri şu sözlerle tanımlıyordu: «Dünya halklarına birkaç devrimci bildiri çıkarır, dükkânı kapatırım»[1]. Uluslararası girişimlerin kitle taarruzlarıyla ve proletaryanın heyecanıyla sürdürüleceği biçiminde anlaşılan, Rus devriminin kahramanlık çağının sözleriydi bunlar. Geleneksel diplomatik işleyişler gününü doldurmuş gibiydi, «uluslararası ilişkiler» fikri bile geçerliliğini yitirmişti. Sosyalist devrim bütün Avrupa'ya yayılacak, kapitalizmi çökertecek, Lenin'in Ağustos 1915'te yazdığı gibi «Birleşik Dünya Devletleri» (sadece Avrupa'yla sınırlı da değil) doğacaktı[2]. Lenin Ekim ayaklanmasından önceki aylarda, dünya halklarını devrimci savaşıma çekmesi gereken bir stratejinin ana hatlarını açıkça ortaya sermişti. Sovyet iktidarı, bir barış önerecekti. Emperyalizm böyle bir barışa evet demeyeceğinden, Rus örneğini izlemeye can atan uluslar (özellikle her ulusun proletaryası) dünyadaki kıyıma son vermek amacıyla devrim yolunu tutacaktı. Ama Lenin, ayaklanma anı yaklaştıkça, bu cesur ve doğrusal *şemaları* temelden reddetmeksizin, daha yumuşatmış gibiydi (*). Fiilen iktidara geldiğinde de,

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 210.

bütünüyle barış sorununda odaklanan bir *dış politika* saptayıp yürütmek zorunda kaldı.

2. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde hitap ederken, önemli «barış kararnamesi»ne eklediği düşünceler Lenin'in belirsizlik ve duraksamalarını yansıtıyordu. Savaşı bitirmek üzere devrimci halklar arasında ajitasyona girişilmeli miydi, yoksa Sovyet Hükümeti bu amaçla varolan hükümetlerle mi görüşmeliydi? Belki de aynı anda ikisini birden yapabilirdi. Sorun, özgül koşulların sınırlarını aşan bir sorundu. Muzaffer Bolşevizm proleter Rusya'yı «uluslar uyumu»na taşıdığı zaman; artık bir devlette somutlaşan devrim, uluslararası ilişkileri belirleyen kaçamaklı yöntemleri kullanmayı mı seçecekti, yoksa «Sol Komünistler»in istediği gibi bütün geleneksel ve alışılagelmiş tutumları reddedip, eski dünyaya karşı diplomatik koşullara saygı gösterilmeyecek bir savaşa mı girişilecekti? Sovyet dış politikasının temel ikilemi bu sorundu. Lenin de, politik sahneden çekilişine kadar bu soruya diyalektik bir yanıt bulmaya çabaladı.

25-26 Ekim 1917 gecesi «barış kararnamesi» üzerine konuşurken şunları söylemişti: «Bizim çağrımız hem hükümetlere hem de halklara seslenmeli. Barış olasılığını geciktireceği için hükümetleri görmezlikten gelemeyiz, halk hükümeti buna cesaret edemez[3]... Ateşkes önerimiz de ültimatom biçiminde olmamalıdır, çünkü düşmanlarımıza bütün gerçekleri halklardan gizleme fırsatı vermeyecek, uzlaşmazlığımızı bir gerekçe olarak kullanmayacağız»[4]. Aynı zamanda, «savaş-barış sorunlarına müdahale etmelerinde halklara yardım etmek» de gerekiyordu[5], çünkü «hükümetler ve burjuvazi güçlerini birleştirip işçi ve köylü devrimini kanla boğmak için ellerinden geleni yapacaklardı»[6].

Leninist dış politikanın tarihi, 9 Aralık 1917'de açılan Brest-Litovsk görüşmeleriyle başlar. Sovyet heyetine Troçki başkanlık etmiş, görüşmeleri elinden geldiği kadar uzun süre uzatmaya çalışmıştı. Lenin bu

taktiği onaylıyordu. Halk Komiserleri Konseyi'ne sunulacak bir karar taslağında konuya ilişkin görüşlerini şöyle özetlemişti: «Barış görüşmelerinin sürdürülmesi ve Almanların aceleciliğine karşı koyma... Devrimci savaşın gerekliliğini propaganda ve ajitasyon»[7] Yeni hükümet savaşı bitirme vaatlerini *hemen* tutacaklarını Rus kitlelerine kanıtlamak, Batı proletaryasına devrimci bir güç olarak kuvvetlenmesi için zaman tanımak, halkların başkaldırısına zemin hazırlamak zorundaydı. Bunun içindir ki Lenin, önceliği barış gerekliliğine vererek, görüşmeler boyunca gözlerini Almanya'ya dikmişti. Almanya'da barış ajitasyonunun gelişmesi devrim perspektifini doğrulayan bir görüntü sunuyordu. 9 Ocak 1918'de Parti Merkez Komitesi'ndeki yoldaşlarına «Almanya'da olup bitenleri tam anlayabilmek için» Berlin'e havacıların gönderilmesini önermişti[8]. Ölene kadar devrimci savaş yandaşlarıyla ve Alman İmparatorluğu'nun dayattığı aşağılayıcı barış koşullarını imzalamayı reddeden Troçki'yle giriştiği polemikte, yine Almanya'daki duruma değiniyordu. 7. Parti Kongresi'nde barış sorununu tartışmaya çağrıldığında, Ryazanov Lenin'in taktiklerini «zaman kazanmak için mevzi terketme» taktiği olarak betimlemişti (amaç Batı'daki devrimin, özellikle Alman devriminin olgunlaşmasıydı). Bolşevik lider Ryazanov'un tanımını bütün kalbiyle onaylıyordu[9].

Aradaki boşluğu dolduran diplomasi günleri, «Sol Komünistler»in protestolarına yol açan ince manevralara ve uzlaşmalara ayrılmıştı. Yeni Alman taarruzu tehdidi üzerine Parti Merkez Komitesi Müttefikler'e yardım çağrısında bulunup bulunmamayı kararlaştırmak zorunda kaldığında, tartışmalarda yer alamayan Lenin yoldaşlarına bir not göndermişti: «Lütfen oyumu, İngiliz-Fransız emperyalizminin haydutlarından patates ve silâh almaktan *yana* sayın»[10]. Bu kısa ve özlü formül, Sovyet dış politikasının sonradan gelişen başlıca öğelerinden birini yansıtıyordu: Ayrılıklarını büyütüp anti-Bolşevik bir ittifakın oluşmasını önlemek

için emperyalist devletler arasındaki bütün rekabetlerden yararlanmak. Emperyalizmin «dünyanın paylaşılması savaşımının şiddetlendiği»ni gösterdiği, «emperyalistler arası ittifakların... kaçınılmaz olarak savaşlar arası dönemlerdeki bir 'ateşkes'ten başka bir şey olmadığı»[11] inancı, emperyalist kampları birbirlerine karşı kullanmaya umutsuzca sarılan bir politikanın temelini oluşturuyordu. 1918 ilkbaharı başlarında kaleme alınmış *Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri*'nde, «sağladığımız barışın kâğıt üzerindeki değil, tek gerçek garantisi emperyalist devletler arasındaki uzlaşmazlıklar»[12] diye bildiriyordu Lenin. Yine aynı sıralardaki başka bir vurgusu: «Bizi elbette kâğıttan bir antlaşma, yani 'barış durumu' değil, emperyalizmin iki 'dev'inin kalıcı savaşı koruyacak...»[13] Lenin'in ömründeki Sovyet Rusya dış politikasının ayrılmaz bir parçasıydı bu[14].

Düşman kampı bölen ayrılıkları bilmek, olanaklıysa yeni bölünmeler yaratmak, bütün ayrılıkları genişletip onlardan yararlanmak; bunları dolaylı dolaysız politikanın bütün hilelerine başvuran, devrimci saflığın tuzakları ve cazibelerinden uzak duran, «sosyalizmin kalesi» Sovyet Rusya'yı gerekli olduğu sürece savunmaya kararlı bir bütünsel stratejinin unsurları haline gelmişti. Lenin'in Mayıs 1918'de Bakû'deki Ermeni Bolşevik Şahumyan'a yazdığı gibi: «Zorluklar ölçülmez derecede çok. Şimdilik bizi *yalnızca* emperyalistler arası çelişki, çatışma ve savaşlar kurtarıyor. Bu çelişkilerden yararlanabilmek: *Şimdi* diplomasi öğrenmenin zamanı»[15].

Bu, önceden dile getirilmiş görüşlerin, kendi yazgısını belirleme hakkını ve barışı yalnızca devrimin gerçekleştirebileceği yönünde sık sık belirtilen inancın yadsınması anlamına mı geliyordu? Bolşevizmi iktidara taşımış yöntemlerin terkedilmesi miydi? Lenin'in daha radikal izleyicileri çok geçmeden buna inanmaya başladılar. Brest-Litovsk barışı sırasındaki hararetli tartışmalar hayal kırıklıkları ve öfkelerine yeni kız-

gınlıklar eklemişti. Sovyet Rusya'nın Lenin dönemindeki dış politikası, devrimci komünistleri hayrete düşüren ve kızgınlıktan deliye döndüren öğeler içeriyordu aslında (*). Dünyayı alt üst etme arzusunun yerini gerçekçilik, *Realpolitik* (reel politika) mi almıştı, hattâ *raison d'Etat* (devletin yararı gereği) mı öne çıkmıştı? Mart 1919'daki 8. Parti Kongresi'nde karşılaştığı kuşku ve korkular üzerine, Lenin bu duygular içindeki eylemcileri yatıştırmaya çalışmıştı. «Program Taslağı»nda, «bütün dünyanın burjuvazisine karşı zafere kadar savaş sloganı hem içerdeki iç savaşlar, hem uluslararası devrimci savaşlarla hayata geçirilir» diyordu[16]. Kongre tartışmaları sırasında iyice ileri gitmişti: «Yalnızca bir devlette değil, aynı zamanda bir *devletler sisteminde* yaşadığımız için, Sovyet Cumhuriyeti'nin emperyalist devletlerle uzun süre yan yana varolması düşünülemez. Sonunda zafer birinin ya da ötekinin olacaktır. Ve sona ulaşılmadan önce, Sovyet Cumhuriyeti'yle burjuva devletler arasında bir dizi korkunç çatışmalar yaşanacaktır»[17]. Lenin emperyalist savaşları ayrı değerlendiriyordu: «Tek meşru, haklı ve gerçekten devrimci savaş, ezilenlerin ezenlere karşı savaşı, emekçi halkın sömürücülere karşı savaşı, sosyalizmin zaferi uğruna savaştır» (**). Bir zamanların devrimci yenilgicilik savunucusu pasifist haline gelmemişti. Nasıl savaş Clausewitz'e göre politikanın başka araçlarla sürdürülmesi idiyse, diplomasiye başvurmak da Lenin'in gözünde uzlaşmaz tarafların çıkarlarının temelden çözülemediği bir devrimci atılımın yalnızca bir aşamasıydı. Bununla beraber, Lenin'in dış politika üzerine

(*) Bkz. İkinci Cilt. s. 233.

(**) Lenin, C. 29, s. 391. Aralık 1921'de Lenin: «Devrimci savaşlar (yani, ezilen sınıfları savunmak için kapitalistlere karşı yürütülen savaşlar, emperyalistlerin ve bir avuç ülkenin ezdiği ulusları savunmak üzere ezenlere karşı savaşlar, yabancı işgalcilere karşı sosyalist devrimi savunan savaşlar) meşru ve haklıdır» (a.g.e., C. 33, s. 132).

açıklamalarının değişen tonu (kâh az ya da çok saldırgan, kâh az ya da çok uzlaşmacı), Sovyet Rusya'yla dış dünya arasındaki ilişkilerin evrimiyle bağıntısız değildi.

Lenin Şubat 1920'de, burjuva Estonya'yla ilişkiler konusunda M.Y.K.'da konuşurken, sovyetler, «barış politikasına geçmek üzere güç kullanmaktan doğru zamanda ve tamamen içten olarak vazgeçme yeteneğimizi» kanıtlamıştır demiş[18]; sonra daha açık bir ifadeyle, «emperyalist savaş çığırtkanlarına karşı dünya nüfusunun çoğunluğunun barıştan yana çıkarlarını temsil ediyoruz» diye eklemişti[19]. Bu açıklamaların Batılı devletlerin Sovyet Rusya'ya uyguladıkları ablukayı yeni kaldırdıkları bir anda yapılması rastlantı sayılamaz. Ablukanın kalkışı «temel teknik yardım»[20] alıp, «Batı'yla mal alışverişine»[21] başlamak için gerekliydi. Yine Lenin'in iddiasına göre: «Sovyet Hükümeti'nin barış politikası karşısında bütün hükümetlerin silâh bırakmak zorunda olduklarını gösterdik»[22]. Bu, özünde, barış içinde birarada yaşama fikri değil miydi? Sovyet Hükümeti bu çizginin zorunluluğunu, daha sonraları, emperyalist devletlere *karşı savaşımdaki* başarılarla bağ kurarak haklı gösterecekti. Lenin Kasım 1920'de de benzer bir düşünceyi ifade etmişti: «Şu anda bizimle ticarî ilişkilere girmeye zorlanan kapitalist devletlerle yan yana varolmamızı sağlayan koşulları kazanmış durumdayız»[23].

Ama bu, Lenin'in ardıllarının sık sık erdemlerini belirttikleri, «Kruşçevcilik»in özdeşleşmeye çalıştığı «barış içinde birarada yaşama» politikasının kökenlerinin aslında Leninist uygulamalara kadar uzandığı anlamına mı gelir? Bu problemle «sosyalist aile»nin düşman kardeşleri tartışmasında da karşılaşılmış, Çin-Sovyet çatışmasının bir aşamasında büyük dikkat toplamıştı. Bu çatışmada Sovyet tarafı haklı olarak Lenin'in bu ifadeyi çeşitli kereler kullandığına, aslında yaratıcısının da o olduğuna işaret edebiliyordu. Lenin bu ifadeye ilk kez Şubat 1920'de, Amerikalı bir

muhabirle röportajında yer vermişti. Ama o konuşmasında asıl değindiği, «bütün halklarla barış içinde yaşama»ydı; «yeni bir hayata uyanan bütün ulusların işçileri ve köylüleriyle birarada...» (*) Daha sonra kavramı devletlerarası ilişkileri kapsayacak şekilde genişletti. Aralık 1921'deki 9. Sovyetler Kongresi'ne hitap ederken şunları söylüyordu: «Sosyalist cumhuriyetin kapitalist bir ortamda yaşaması düşünülebilir mi? Politik ve askerî bakımlardan düşünülemez gibiydi. Ama şimdi kanıtlanmıştır ki politik ve askerî açıdan olanaklıdır; bu bir olgudur»[24]. Bir yıl önce, Kasım 1920'de Sovyet Rusya/emperyalist devletler ilişkileri konusunda, «bugün sadece bir soluklanma anından değil, ayrıca yeni ve uzunca bir gelişme dönemini kapsayacak gerçek bir şanstan da söz edebiliriz» demişti[25].

«Barış içinde birarada yaşama» deyişinden, Sovyet Rusya'yla kapitalist dünya arasında şiddeti dışlayan, en azından savaşçı olmayan nitelikte ilişkiler kurulmasına olanak tanıyan belirli bir güç dengesine ulaşılması kastediliyorsa, bunun Lenin'in düşünüş tarzına da, fiilen yaptıklarına da denk düştüğüne kuşku yoktur. Ama, Lenin'in kullandığı tarz dikkate alındığında, başka bir şeye işaret edemeyeceği de aynı ölçüde kesindir. Özel olarak Lenin, iki kamp arasında ciddi bir kalıcı barış olasılığını asla ağzına almamıştı. Düşmanlıklar işbirliği dönemlerine yolu açabilirdi, ama bu dönemler «soluklanma anları»ndan başka bir şey olamazdı ve fazla uzun süremezdi. Temel olarak barışçı ara dönemler istikrarsızdı, iki sistem arası düşmanlık nihaî anlamda uzlaşmazdı. Aralık 1920'de Moskova'daki bir eylemci topluluğuna hitap ederken, düşüncesini şu sözlerle ifade etmişti: «Savaştan barışa

---

(*) A.g.e., C. 30, s. 365. Bu deyişi 1922'deki 11. Parti Kongresi'ndeki konuşmasında Troçki de kullanmıştı: «Burjuva ülkelerle uzun sürecek barış içinde birarada yaşama ve iş alanında işbirliğine girme dönemi»nden söz ediyordu (akt. Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 31).

geçtiğimizi söyledim, ama savaşın yeniden başlayacağını unutmuyoruz. Kapitalizmle sosyalizm yan yana varoldukça barış içinde yaşayamazlar: Nihaî olarak biri ya da öteki zafere ulaşacaktır... Savaş dışındaki geçici süre ancak böyle olabilir»[26]. Birkaç gün sonra 8. Sovyetler Kongresi'nde aynı düşünceyi geliştiriyordu:

> Emperyalist devletlerle kalıcı ticari ilişkiler kurulacağına bir an bile inanamayız: Bu süre geçicidir. Devrimler ve büyük çatışmalar tarihinin deneyleri savaşların, bir dizi savaşın kaçınılmazlığını öğretir bize. Kapitalist ülkelerin yanıbaşında bir Sovyet Cumhuriyeti'nin (kapitalist ülkelerle kuşatılmış bir Sovyet Cumhuriyeti) varlığı kapitalistlere öyle dayanılmaz gelir ki, savaşı yeniden başlatma fırsatını mutlaka yaratacaklardır[27].

Aralık 1921'de, Fransız Komünist Partisi'nin tarım sorunu üzerine tezlerini tartışırken de şunları yazıyordu: «Bütün savaşları yalnızca proleter devriminin bitirebileceğine, kesinlikle bitireceğine kuşku yoktur»[28].

Resmî ve yarı-resmî yorumcular Lenin'in şu ya da bu açıklamasında en çelişkili politikaların kanıtlarını aramakta özgürdürler. Tereddütlü kalmak yerine titizlikle seçtikleri alıntılara bakıp, kuşkuları silinmese bile, özür arama çalışmalarını böylece kolaylaştırırlar. Gerçekte Lenin Hükümeti'nin «dışişleri»ne yön veren etkenler, özgül koşulların dayatmaları, kapitalist kamptaki bölünmelerden yararlanma kaygısıydı. Buna, başka ve daha önemsiz olmayan bir faktör daha eklenmelidir: Lenin'in, bir *dünya* hareketi haline getirmek, dolayısıyla saf anti-kapitalist karakterden çıkarıp açıkça *anti-emperyalist* bir karaktere büründürmek üzere, Sosyal-Demokrasi'yi sınırlı kaldığı Avrupa çevresinin dışına yayarak uluslararası komünist hareketi genişletme çabaları.

Kapitalizme düşmanlık, kuvvetli olduğu her yerde sisteme saldırmayı içeriyordu. Sovyet Rusya, zayıflık nedeniyle, emperyalist devletlere karşı direnişinde, kapitalizme karşı «ikinci cephe» açmaya davet et-

tiği sömürge halklarının yardımını almak için elinden geleni yapmalıydı. Rus devrimiyle anti-sömürgeci devrim arasında bu şekilde kurulan yaşamsal bağın ilk görünümlerini, Batı'da sosyalist devrimin başarısızlıklarına dikkat çekerken büyük bir coşkuyla gözlemlemişti Lenin. Kasım 1919'daki 2. Doğu Halkları Komünist Örgütler Kongresi'ne sunduğu rapor, bu konuda çok aydınlatıcıdır. Lenin, «emperyalist savaşın Doğu'yu derin uykusundan uyandırdığı»na işaret ediyordu: «Sovyet Cumhuriyeti'miz Doğu'nun uyanan bütün halklarını kendi çevresinde toplamalı, onlarla birlikte uluslararası emperyalizme karşı savaşıma girişmelidir»[29].

Sömürge ülkelerdeki «burjuva milliyetçiliği»nin «tarihsel haklılığı»nı belirttikten sonra, Doğulu komünistlere aktif destek çağrısı yapmıştı. Sözlerini şöyle bitiriyordu: «Kesin zafer ancak dünyanın bütün ileri ülkeler proletaryası tarafından kazanılabilir», «ne var ki bütün ezilen sömürge ulusların, öncelikle Doğu uluslarının emekçi halkının yardımı olmadan da zafere ulaşamazlar» (*).

Bir yıl sonra Rus dinleyicilere seslenirken, «Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!» sloganının yerine daha evrensel bir türünün kullanılmasını istemişti: «Bütün ülkelerin işçileri ve bütün ezilen halklar, birleşin!» Özgün Marksizmin ilkelerine pek uymasa da, «bugünkü politika açısından değişiklikler yerindedir»[30]. Lenin'in dünya emperyalizmiyle savaşıma ve sömürge ülkeler devrimine yüklediği müthiş önem son ifadesini Kasım 1922'de, hastalığının en kritik aşamasındaki notlarından birinde bulmuştu. Sovyet devleti içinde Büyük-Rus şovenizmine karşı yürütülecek savaşımı, sömürge halklara verilmesi gereken destekle birleştiriyordu. Lenin'in notu şu sözlerle bitiyordu: «Dünya tarihinin yarını, emperyalizmin ezdiği uyanan halkların kesin

(*) Lenin, C. 30, s. 161-2.

olarak ayağa kalktıkları, uzun ve zorlu, kesin özgürlük savaşımlarının başladığı bir gün olacak»[31].

Kapitalizme (artık, Lenin'in düşündüğü gibi, emperyalizmin en yüksek aşamasına varmasıyla) karşı savaşın kazandığı bu yeni boyutun, Sovyet diplomasisini, komünizme dirençle karşı koyan burjuva-milliyetçi rejimlerle uzlaşmaya zorlamasında paradoksal bir yan vardı (*). Böylesi anlaşmalar, Orta Doğu'da ve Asya'nın başka köşelerinde, Moskova'nın Alman İmparatorluğu'na ve onun çöküşünden sonra Weimar Cumhuriyeti'ne karşı izlediği politikayı tamamlayıcı bir öğeyi oluşturuyordu (**). Yine de Lenin'in zamanında, Sovyet diplomasisinin manevra ve incelikleri, sosyalist ilkeler gözetme kaygısıyla engellenmese bile, asla tam etkili olamamışlardı. Bu ilkeleri, dünya devriminin başlaması ve gelişmesini cesaretlendirme arzusu, Lenin'in burjuvazinin baskısına proletaryanın yanıtı olarak şiddetin zorunlu rolüyle ilgili düşüncelerini savunma ve hümanist, pasifist ideolojinin içyüzünü ortaya dökme gerekliliği olarak anlarsak, Lenin'in kendi öğretisini diplomatik oyunun gerekleri uğruna feda etmek için asla özenli bir çaba göstermediği anlaşılır. Özellikle 1922 ilkbaharında, devrimci Rusya'nın resmî temsilcileriyle Batı Avrupa'nın belli başlı kapitalist devletlerinin temsilcilerini açıkça ilk kez karşı karşıya getiren Cenova Konferansı'ndaki durum buydu.

Olay büyük bir önem taşıyordu. Büyük devletler en sonunda, devrim düşüncelerine dayanan ve devrime bağlı bir devletin varlığını sineye çekmiş gibiydiler. Sovyet Rusya da dünya devriminin yenilgiye uğradığını, buna bağlı olarak «sınıf düşmanı»yla geçici bir anlaşma yapmanın yollarını aramayı kabul etmiş görünüyordu. Sert çatışmalar dönemi, uzlaşmama dönemi sona mı eriyordu? Lenin'in sağlık durumunun

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 212.

(**) İkinci Cilt, s. 238.

katılmasına elvermediği bir konferansa hazırlanmasında gösterdiği özen, bunun sonuçlarının bütünüyle farkında olduğunun kanıtıdır. Hazırlık döneminde ve konferans sırasında karaladığı birkaç not, Sovyet görüşmeciler Çiçerin, Litvinov ve Krassin'den beklentilerini gösterir. Sorun, bir kez daha, «farklı ülkeleri bölüp kapıştırma»[32], bölme çalışmalarını «uluslararası burjuvazinin pasifist kampını öteki saldırgan ve gerici kamptan ayırma»[33] çabalarıyla tamamlamaktı. Aynı zamanda, Sovyet heyetinin kabul etmeye hazır olduğu «burjuva-pasifist program» ile «kısaca özetlenecek, görüşlerimize uyan biricik program olan komünist program» arasında kesin bir çizgi çekilmesini istiyordu. Sadece «hafifletici önlemler»den ibaret «burjuva-pasifist program»ı değerlendirişi, «belirli koşullarda... bugünkü zor durumumuzu hafifletebilecek oluşuydu (tek gerçek çıkış yolu, kapitalist mülkiyetin bütün ilkelerinden kesin bir kopuştur)» (*).

Demek ki Bolşevik devrimin Rusya'daki zaferi, komünistlerin yerine getirmeleri gereken görevlere, uluslararası ilişkiler ve diplomatik sorumlulukların hayata geçirilmesini de eklemişti. İlk baştaki umutlarına karşın dışişleriyle ilgili «dükkânı kapatamamışlar», tersine, bu alandaki aygıtlarını kuvvetlendirmeye, yöntemlerini çoğaltmaya zorlanmışlardı. Yine de, geri çekilme döneminde bile devrimin önceliklerini ve temel perspektiflerini gözönünde tutması Lenin'in övülecek bir özelliğiydi. Anlık olasılıkların ve kalıcı amaçların çelişkili baskılarının zorlamasıyla, diplomatik faaliyet-

(*) Lenin, C. 42, s. 396-7. Bir telefon konuşmasında Molotov'u uyarmıştı: «/yeni dünya savaşlarının kaçınılmazlığına dayanan tarih anlayışımız hakkında/ hiçbir zaman böyle ürkütücü sözler etmemelisiniz, yoksa karşıtlarımıza koz vermiş oluruz. Komünistlerin görüşlerinin, görüşmelere oturduğumuz devletler gibi pasifist eğilimlerin, Henderson, Keynes vb. devlet adamlarının görüşleriyle çakışmadığına değinmekle yetinmeliyiz» (a.g.e., C. 42, s. 410).

ler ve kuruluş çalışmaları ile kapitalist düzenin temellerini sarsıp ortadan kaldırma görevinin yürütülmesini bağdaştırma yönünde diyalektik çabalara girişmişti. Sovyet Hükümeti'nin Lenin dönemindeki fiilî dış politikasına bu çabalar yön veriyordu.

Sovyet Rusya'nın Dış Politikası

Burada, devrimci Rusya'nın Bolşevizmin zaferinin ilk yıllarındaki dış politikasının tam bir çözümlenmesine kalkışmayacağım. Benim amacım daha sınırlı: Lenin'in ve Sovyet Hükümeti'nin diplomasi alanında hem kazandıklarını korumaya, hem de dünya devriminin dinamik potansiyeline katkıda bulunacak şekilde hareket etmeye nasıl çaba harcadıklarını gözlemlemek.

Ekim Devrimi'nden sonraki ilk dönemde, Sovyet Hükümeti, en çok her anlamda farklı olduğunu ve her türlü konformizmi reddettiğini dış dünyaya göstermekle ilgileniyordu. Diplomatik geleneklere uyma gibi bir sorunu olmamasının yanı sıra, Sovyet liderlerinin çıkış noktaları arasında saygınlık arayışına da yer yoktu. Çarlık Rusyası'yla Batılı ittifakları arasındaki gizli antlaşmaların resmî basında yayınlanması ve ittifakın temelini oluşturan emperyalist şemaların gün ışığına çıkarılması, yeni hükümetin niyetlerine en ufak bir kuşku bırakmıyordu. Böylesi bir jest salt sembolik olamazdı: Bu, en yerleşik geleneklerden kopuş, ayrıca ve en önemlisi, Antant devletlerinin demokratik söyleminin çirkin yüzünü ortaya sererek, Müttefik ülkelerdeki kitlelerin iradesini barışa ve devrime kazanmayı gözeten politik bir meydan okumaydı.

Brest-Litovsk'daki komünist görüşmeciler de benzer bir tutum takındılar. Sovyet heyetinin treni Brest-Litovsk istasyonuna vardığında Radek'in gösterdiği davranış Avusturya-Alman diplomatlarını şaşkına çevirmişti. İstasyonda Avusturya ve Alman orduları yetkililerinin yanı sıra İmparatorluk ileri gelenleri de ha-

zır bulunuyordu, platforma bir onur kıtası dizilmişti; oysa Radek zamanını boşa harcamaya isteksiz biçimde; trenden atlar atlamaz yürümüş, muhterem kişiliklere sırtını dönmüş, en doğal haliyle onur kıtasının askerlerine devrimci bildiriler dağıtmaya koyulmuştu[34].

Böylesi bir davranış, Troçki'yi Almanlara açıklama yapmak durumunda bırakan ciddi bir anlam taşıyordu. Görüşmeler sırasında Troçki şunu söylemişti: «Biz, Rus heyetinin mensupları, diplomatik okuldan gelmedik, kendimizi daha çok devrimin askeri sayıyoruz»[35]. Sovyet heyetinin propaganda çalışmaları çeşitli biçimlerde devam etmiş, Avusturya-Alman heyetinin kuvvetli protestolarına neden olmuştu. Troçki onları Rus askerleri arasında *kendi* bakış açılarıyla propagandaya davet ederek karşılık verdi[36]. Merkezi Devletler'in temsilcileri her keresinde Bolşeviklerin diplomatik kurallara uymayı reddetmeleriyle yüz yüze geliyorlardı. Almanlar barış antlaşmasının ilk taslağını masaya getirdiklerinde, görüşen taraflar arasında «barış ve dostluk kurma» amacına yönelik geleneksel formüllere yer vermişlerdi. Troçki ise kendi heyetinin Brest'e emperyalizmle «dostluk» kurmak için değil, sadece barış yapmaya geldiğini söyleyerek hemen itiraz etti[37]. Ulam'ın söylediği gibi Sovyet delegelerin isteklerinden bir kısmı «en kibar ve nazik diplomatların» sabrını bile taşıracaktı. Rus delegasyonu başkanı, «Avusturyalı işçilerle görüşebilmek üzere Viyana'ya gitmesi için görüşmeler ertelenebilir miydi?»[38] diye sormuştu. En sonunda «ne barış, ne savaş» gibi geleneksel olmayan bir formülü tartışmaya getirdiğinde, Troçki yalnızca Bolşeviklerin zaten sergiledikleri uyumsuzluklara bir yenisini daha eklemiş oluyordu.

Brest-Litovsk antlaşmasının imzalanışı, devrimci taarruzun hızının kesilişi ve durması, Bolşeviklerin olağan geleneklere saygı göstermesine yetmedi. Sovyet Rusya'yla Alman İmparatorluğu arasındaki karşılıklı elçilik kurulması işlemi Sovyet tarafı adına nezaketten çok samimiyetle ele alındı. Bolşevik elçi II. Wil-

helm'e güven mektubu sunmayı reddederken[39], Alman elçi Moskova'ya gelişinde *Pravda*'daki bir baş makaleyle karşılanıyordu: «Dost bir halkın ezilen sınıflarının temsilcisi değil, her fırsatta sınır tanımadan küstahlaşan, cinayetlerden, ırza geçmelerden ve yağmalardan sorumlu bir askerî kliğin tam yetkili görevlisi...»[40] Böyle bir yaklaşımı yalnız Almanlara gösteriyor değillerdi. Başkan Wilson Mart 1918'de 4. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'ne başka hiçbir Müttefik devletin uygun görmediği bir mesaj gönderdiğinde, Sovyetlerin yanıtı, «Kuzey Amerika Birleşik Devletleri halkına ve öncelikle ezilen, sömürülen sınıflarına» hitaben, «bütün burjuva ülkelerin ezilen sınıflarının sermayenin boyunduruğundan kurtulup toplumun sosyalist örgütlenmesini gerçekleştireceği mutlu zamanların uzak olmadığına» güvenini dile getirmek oldu. «Zinovyev'in böbürlendiğinin söylendiği gibi, bu yanıt Amerikan Başkanı'nın 'suratına indirilmiş bir şamar'dı»[41].

Dört yıl sonra Cenova'da, komünist delegeler konferansa frak ve silindir şapkayla geldiler. İktidar deneyimi bir kısmına iyi davranmayı öğretmişti. Daha önemlisi, yenilgiler ve gerilemelerle birlikte, Bolşevik liderler diplomasi sanatını kullanmayı ve uzlaşmayı öğrenmişlerdi. Bu değişim elbette tek başına Sovyet tarafındaki gelişmelerden kaynaklanıyor değildi. Devrimci ilkelerine dayanan komünistlerin mağrur tutumuyla Batılı devletlerin Sovyet rejimine koşulsuz düşmanlığı birbiriyle çakışıyordu. 1919 yılı Bolşevik Rusya'nın dış politikasının en olumsuz çehreye büründüğü bir yıl olduysa, bunun nedeni sadece belirli gelişmelerin dünya devrimini yaklaştırır bir görüntü sunması değil, ayrıca büyük devletlerin Rusya'daki yeni rejimi ezmeyi baş uğraş haline getirmeleriydi de. Komünistlerin Batı'yla ilişkileri düzeltme çabaları hep boşa çıkıyordu. Sözgelimi Ocak 1919'da, Batılı devletler «eski Rusya topraklarında bir güce sahip ya da sahip olmaya çalışan bütün örgütlü grupları» bir inceleme

konferansına çağırmayı kararlaştırdıklarında, Bolşevik Hükümet bu konferansa çağrılmanın yollarını aramış, özellikle eskiden devralınan borçların tanınması konusunda uzlaşmacı bir tutum takınmıştı. Ama bir yanıt bile alamadılar[42]. Bolşeviklerin Çarlık Hükümeti'nin alacaklılarına, Rus hisse senetleriyle bonolarını ellerinde bulunduranlara karşı «malî yükümlülükleri»ni reddetmelerini, Batılı devletlerin Sovyet Rusya'ya karşı sert tutum takınmalarına bağlayarak açıklamak genel bir iddiadır. Leonard Schapiro da «yıkılan rejimin borçlarıyla ilgili herhangi bir anlaşma yapmayı... reddettiklerine» değinir[43]. Oysa Ocak 1919'da, Sovyet Hükümeti, Müttefik Devletler yurttaşı olan alacaklılarına malî yükümlülüklerini tanımayı reddetmediğini» resmen açıklamıştı[44]. Üç ay sonra, Amerikalı diplomat William Bullitt'in Lenin'e yaptığı gizli bir ziyarette, Lenin, Sovyet Rusya'ya uygulanan ekonomik abluka kaldırılırsa, Bolşeviklerin «eski Rus İmparatorluğu'nun malî yükümlülüklerini üstleneceklerini» anlatmıştı[45]. Ama Bullitt ABD'ye dönüşünde Başkan Wilson'a konuşmayı aktarmaya çalışırken, Başkan «başının ağrıdığı»nı ileri sürerek görüşmeyecekti[46]. Sonradan, örneğin Cenova Konferansı'nda, uzlaşmacı malî öneriler sık sık yinelendi. Sovyetler, Çarlık borçlarını tanıma ve Rusya'daki değişiklikler nedeniyle zarar gören yabancıların kayıplarını karşılama sorununu, kredilerin tanınması sorunuyla bağlıyordu hep; onlar olmadan yükümlülükleri karşılayamazlardı çünkü[47]. Yani iktidar alınır alınmaz ilân edilen eski rejimin borç ve yükümlülüklerinin bir kalemde silinmesi çizgisinden bir hayli uzaklaşmış oluyorlardı.

1920 yılı iki kamp arasında *détente*'ın başlangıcına tanıklık etti. Yılın ilk günlerinde Batılı devletler ablukayı kaldırınca, İngiltere'yle Sovyetler arasında esir değişimini kapsayan bir anlaşma imzalandı[48]. Bununla beraber, Sovyet Hükümeti'nin uzlaşmaya yanaşan hareketlerine ve görüşme önerilerine karşın, Polonya'ya saldırının başlaması bu gelişmeleri sekteye uğrat-

ti[49]. Rus-Polonya savaşı bitip Lenin bir an için kapıldığı Kızıl Ordu'nun Polonya cephesindeki başarılarının Avrupa devrimine kesin bir itki sağlayacağı yanılsamasını terkedince (*), göreli bir *détente* yolu tekrar açıldı. Çok geçmeden Sovyet Rusya'yla İngiltere önemli bir ticarî anlaşma imzaladılar. 16 Mart 1921'de Londra'da imzalanan bu anlaşma ekonomik boyuttan öte anlamlar taşıyordu. Muzaffer büyük devletlerden birinin devrimci devleti tanımasının ilk örneğini oluşturmasının yanı sıra, şöyle bir madde de içeriyordu:

> Taraflar Britanya İmparatorluğu ve Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin kurumlarına karşı dolaylı dolaysız resmî propagandalarını kendi sınırlarının dışına taşırmaktan, başka düşmanca tavır ve girişimlerden kaçınırlar. Bilhassa Rusya Sovyet Cumhuriyeti, Asya halklarını, özellikle Hindistan ve bağımsız Afganistan devletini İngiliz ya da İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarına düşmanca eylemlere cesaretlendirecek eylem ya da propagandalardan, askerî ya da diplomatik girişimlerden uzak durur[50].

Ama bununla, emperyalizme karşı savaşım gibi devrimci atılımın en özlü yanlarından birisi terkedilmiş olmuyor muydu? Üstelik bir yıl sonra Cenova'da, malî sorunda uzlaşmacı öneriler getirmekle de yetinmedi Sovyet delegeler. Pasifist yanılsamalara eskiden hararetle karşı çıktıklarını unutarak, Lenin'in o an için tasarladığı «küçük-burjuva demokratik» programla uyum içinde, silâhsızlanma konferansından yana olduklarını bile ilân ettiler. Ayrıca, «en barbar savaş biçimleri»nin, «barışçı halkları terörize eden araçların kullanılması»nın yasaklanmasını da öneriyorlardı (**).

(*) Radek ve Troçki'nin öğütlerini umursamayan Lenin, bu olayda alışılagelmiş ihtiyatlılığını bırakmış, gerek askerî gerekse devrimci bir misyon yükleyerek Sovyet birliklerinin Polonya'yı işgal etmesini emretmişti (Carr, C. III, s. 209-10).

(**) Carr, C. III, s. 373; Fischer, *Soviets*, C. I, s. 334. Aralık 1922'de Moskova'da Sovyet Hükümeti tarafından bölgesel bir si-

Sovyet Hükümeti silâhsızlanma önerilerinde bulunduğu ve bu sorunda eski-Müttefik devletlerin muhalefetiyle karşılaştığı bir sırada, kendisini ve Weimar Almanya'sını yeniden silâhlandıracak gizli anlaşmalar yapmaktaydı. Sovyet Rusya'nın Weimar Almanya'sıyla girdiği ilişkiler, geri çekilen ve manevra yapan Rus devrimcilerinin oynamaktan kaçamadıkları diplomatik oyunun inceliklerine ve sinizmine yeterince ışık tutar. İç savaşın bitimiyle Almanya, Sovyet Rusya'nın en iyi ilişkiler kurduğu yabancı devlet haline gelmişti. Yıldırım etkisi yaratan Rapallo anlaşması Sovyet diplomasisinin becerikliliğinin bir göstergesiydi. Cenova Konferansı oturumları sürerken, Sovyet diplomatlar Almanya'yla, *London Times*'ın sözleriyle, onları «konferansın son söz sahibi tarafları»[51] yapan bir anlaşmaya varmışlardı. Rapallo anlaşması büyük oranda iki ülkenin ekonomik işbirliğine girmesiyle ilgiliyken, daha uzlaşmacı diğer Alman-Sovyet sözleşmeleri ihtiyatlı adımlarla hayata geçiriliyordu Daha Nisan 1921'de Alman silâh sanayii uzmanları Moskova'yı ziyaret etmişlerdi. Bir albay başkanlığındaki heyet Dışişleri Komiser Vekili'nin eşliğinde bir dizi Sovyet fabrikasını gezmiş, silâh üretiminde teknik işbirliği konusunda incelemede bulunmuştu. Lenin'in onayıyla sağlanan ilk temastan somut bir sonuç çıkmadı; ama, Aralık 1921'den sonra, Sovyet ve Alman askerî uzmanlar başka görüşmeler de yaptılar. Berlin Hükümeti gölgede kalır gibi görünürken, Reichswehr bu temaslara çok büyük ilgi gösteriyordu. Versailles Antlaşması'yla Alman ordusuna dayatılan kısıtlamaların etkisinden kurtulmaya çabalayan General von Seekt'le meslektaşları Sovyet Rusya'yla teknik ve askerî işbirliğine girmekte duraksamamışlardı. Sovyetler'de de benzer bir coşku vardı. 29 Temmuz 1922'de Berlin'de imzalanan bir gizli anlaşmaya göre, Rusya'da Alman subaylara eğitim okul-

---

lâhsızlanma konferansı düzenlendiyse de bir sonuç alınamadı (Fischer, *Soviets*, C. I, s. 375ff).

ları açılıyor, Alman ve Sovyet pilotlarının eğitileceği okullar kuruluyordu. Moskova yakınında Junkers firmasına ait bir uçak fabrikası kurulurken, Krupp Uraller'da ve Kazan yakınında top mermisi ve tank üreten fabrikalar açtı[52]. Sovyet Rusya'nın 1921 sonrasında ABD'ye karşı izlediği politikaya da «gerçekçilik» ruhu yön veriyordu. Başkan Harding dönemindeki Washington Hükümeti'nin ABD'de zaman zaman görülen anti-komünist vahşetin ve gerici fanatikliğin ilk örneklerini sergilediği bir zamanda, Litvinov, ABD'yle Sovyet Rusya arasında normal politik ve ticari ilişkilere geçilmesini önermişti. Amerikalılar elbette öneriyi geri çevirdiler[53].

Komünistlerin kendi öğretilerine tüm saflığıyla bağlı kalmaları konusu başka ciddi sınavlardan da geçti. Eski Sosyalist Enternasyonal'den farklı olarak, komünist hareket Avrupa sınırlarının ötesine taşmaya başladıkça, Avrupa dışında oluşan komünist partilerin varlığı 1920'lerin başlarında gerek Sovyet Hükümeti'ne, gerekse Komintern'e ciddi problemler doğurdu. Özellikle ikisi de 1920 yazında kurulan Türk ve İran Komünist Partileri için geçerliydi bu durum. Sovyet Hükümeti büyük emperyalist devletleri hedef alan her hareketi desteklemek zorundaydı. Lenin'in «Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halkları, birleşin!» sloganı asıl anlamına böyle kavuşurdu. Gelgelelim Avrupa (özellikle İngiliz) emperyalizmine başkaldırmaya başlayan bu halkları, komünizme hiç sempati beslemeyen burjuva ve küçük-burjuva liderler yönlendiriyordu. «Uluslararası toplumsal devrim sorunu», «Doğu'nun katılımı dışında» çözümsüz ilân edildiğinden[54], Sovyet Rusya, hem Kemal Atatürk Türkiye'sine, hem de Rıza Han İran'ına destek önerdi. Türk Hükümeti yeni oluşmuş Türkiye Komünist Partisi'ni ortadan kaldırmaya çalışıp on yedi liderini öldürdüğünde, sovyetler tepki gösteremediler. Profesör Carr'ın yazdığı gibi, «son kez değilse bile ilk kez, başka gerekçelere dayanıyor olsa bile, bu tür hükümetlerin Sovyet Hükümeti'nin iyi

niyetini yitirmeksizin ulusal komünist partilerle ciddi ölçüde savaşabilecekleri kanıtlandı»[55]. Türk-Sovyet ittifakının iniş çıkışları bir yana, Buharin Nisan 1923'de Türkiye'nin «komünistlere yönelik bütün baskılarına karşın devrimci bir rol oynadığını, çünkü bir bütün olarak emperyalist sistem karşısında yıkıcı bir işlev yerine getirdiği»ni söyleyebiliyordu[56].

Sovyet Rusya İran'a da aynı iyi niyetle yaklaştı. Boğazlar hakkındaki bütün iddialarından nasıl vazgeçtiyse, 1907 tarihli, Rusya'ya eski İran İmparatorluğu'nda çeşitli ayrıcalıklar tanıyan antlaşmayı da reddetti. Rıza Han liderliğindeki milliyetçi, anti-İngiliz hareketi destekledi. Rusya'ya müdahale eden İngiliz birliklerinin ayrılışından sonra İran'ın Hazar kıyısında kurulan küçük Gilan Sovyet Cumhuriyeti Moskova'dan hiç yardım alamadı. Tahran'daki «ulusal burjuva» hükümetle iyi ilişkilerini bozmak istemeyen Bolşevik liderler, İran komünistlerini ve radikal müttefiklerini başkente yürümekten caydırdılar. Dünya komünist hareketinin merkezinde hazırlanan bütünsel bir stratejinin gerekllikleri diğer bütün etkenler karşısında öncelik kazanmaya başlamıştı bile[57].

Kapitalist devletlerle anlaşma ve uzlaşmaları, devrimci programdan vazgeçip oportünist kokular saçan «yumuşatıcı çareler» diye öğütleyen bir esnekliğe sahip, kesinlikle anti-komünist burjuva-milliyetçi hareketleri kuvvetlendirmek amacıyla «kardeş partileri» özverilere zorlayan bir politika: Leninist Hükümet'in ilk zafer günlerinin sarhoşluğundan sonraki dış politikası bu noktaya mı varmıştı? Rusya'nın sınırlarından dünya proletaryasına iletilen devrimci mesajlara ne olmuştu? Bütün söylenenler, Rus devletinin çıkarlarının gözetildiğini gizlemeye yarayan ideolojik lâf kalabalığından öte bir anlam taşıyor muydu? Sovyet Rusya'yla Alman devrimci hareketi arasında kurulan ilişkiler böylesi kaba bir yaklaşımın içyüzünü ortaya koymaya tek başına yeterlidir.

Sovyet devleti, elindeki son derece kıt olanaklara karşın, «Dışişleri Komiserliği'nin yurt dışındaki temsilcilerine devrimci hareketin gereksinimleri için kullanılmak üzere iki milyon ruble tahsis etme» kararını açıkladığında, henüz emekleme çağındaydı[58]. Gerçi bu para, II. Wilhelm'in askerlerine barış propagandası yaparak Alman ordularını zayıflatmakta kullanılacaktı. Brest-Litovsk antlaşması bu tür faaliyetleri önlediği zaman bile, Bolşeviklerin çabaları kesilmedi. Berlin'deki Sovyet Elçiliği bunda belirleyici bir rol oynuyordu. Elçilik, Alman radikalleri açısından, bilgi (Alman yetkililerin Rus altını karşılığında sattıkları bilgiler), malî yardım, hattâ silâh aldıkları bir merkez ve toplanma yeri işlevi görüyordu. Alman başkentindeki Sovyet diplomatik temsilcisi Joffe, çeşitli yerlere, devrimci grupları kuvvetlendirmekle görevlendirdiği «propaganda uzmanları» göndermeye bile kalkıştı. Sovyet temsilcilerinin Alman devrimci sosyalistlerinin kullanımına ayırdığı paranın kesin miktarı belli değildir, ancak ciddi oranlarda olduğundan kuşku duyulamaz. 6 Kasım 1918'de Alman Hükümeti Sovyet büyükelçisini ülkeden kovduğunda, büyükelçi Bağımsız Sosyalist Oskar Cohn'a on milyon ruble teslim etmiş, bu parayı Almanya'daki aşırı Sol'un yararına kullanması talimatını vermişti. Joffe'nin kovuluşundan önce, on kadar Sol Sosyalist gazete Sovyet elçisinden para yardımı alıyordu[59].

Ekim 1918'de Almanya'da yakında bir başkaldırı yaşanacağının ilk işaretlerini sezen Bolşevik liderler, Hohenzollerns hanedanının, hattâ Alman burjuvazisinin yıkılışına hangi araçlarla katkıda bulunabileceklerini düşünmeye başladılar. Lenin 1 Ekim'de, önceden aktarıldığı gibi, Sverdlov ve Troçki'ye şöyle yazmıştı: «Alman işçilerinin Almanya'da başlayan devrimi ilerletmelerine yardım etmek için hepimiz ölmeye hazırız» (*). Aynı mektupta, «tahıl temin etmek için (ge-

(*) Bkz. özgün basım, s. 365.

rek kendimiz, *gerekse Alman işçileri için bütün* stokları eritmek üzere) on kat daha fazla çaba harcanmasını» istemişti[60]. Yine aynı dönemde, M.Y.K., Moskova Sovyeti ve sendikacıların ortak bir toplantısında konuşurken aynı noktayı vurguluyordu: «Emperyalist canavar ve vahşilerinden kurtuluş savaşımlarında Alman işçilere yardım için her büyük elevatörden bir miktar tahıl ayırmayı kararlaştıralım»[61]. Alman devrimine askeri yardım fikri de işleniyordu: «İlkbahara kadar bir milyonluk ordu kurmayı kararlaştırmıştık; şimdi üç milyonluk bir orduya gereksinimimiz var»[62]. Birkaç gün sonra Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi açıkça şunu ilân ediyordu: «Sovyet Rusya bütün gücünü ve kaynaklarını Alman devrim hükümetinin yardımına sunacaktır». Açıklamada, «iç ve dış zalimlere karşı» yardım olarak Alman ve Avusturya-Macar proletaryasına yiyecek ve silâh sağlamanın Rus işçi ve köylülerinin görevi olduğu da yer alıyordu[63]. Gerçekten de devrimci Rusya'nın 1918-19 kışı başlarında en ağır krizlerinden birini yaşadığı, açlığın halkı kırıp geçirdiği bir sırada, Sovyet Hükümeti Kasım ortasında iki tren dolusu tahılı Almanya'ya doğru yola çıkarmıştı. Almanya'daki yeni cumhuriyetin yöneticileri konvoyu sınırda durdurmuş, malları teslim almamışlardı. Sovyet Hükümeti'ne jesti için teşekkür edip yardımı geri çevirdiler. Radek'e göre, bu hareket Berlin Sosyal-Demokratlarının işledikleri ikinci 4 Ağustos /1914/ ihanetiydi[64].

Birkaç yıl sonra, ekonomik kriz ve Alman Komünist Partisi'nin taarruza geçme kararlılığı, devrimi Almanya'nın gündemine bir kez daha soktu. Alman komünistleri kesin olacağını düşündükleri kapışmaya yoğun biçimde hazırlanırken, Moskova'da ansızın gelişen heyecanlı atmosfer ve Sovyet liderlerinin Alman komünistleri yararına kararlaştırdıkları önlemler, Sovyet devletinin diplomatik uygulamalarının düşündürdüğünden bir hayli daha az «uslanmış» olduğunu, ter-

sine, yeni bir dünya devrimi atılımına hazırlandıklarını kanıtlıyordu.

Eylül 1923'te pek çok Alman komünist lider, Sovyet liderlerle görüşüp bir sonraki ay için plânlanan ayaklanma hazırlıklarını tamamlamak üzere Moskova'ya gittiler. Karşılaştıkları kent, «Alman Ekimi'nin yaklaşmasının uyandırdığı devrimci coşkuyla doluydu. Her tarafa, yaklaşan devrime yardım edebilsinler diye Rus gençlerini Almanca öğrenmeye teşvik eden afişler asılmıştı. Fabrika, okul ve üniversite toplantılarında her gün Alman işçilerine nasıl yardım edileceği konusunda ateşli konuşmalar yapılıyordu. Buharin, kitaplarını bırakıp tüfek kuşanmaya çağırdığı için, öğrencilerden coşkulu alkışlar topluyordu»[65]. Almanya'daki komünist hareketin tarihçilerinden birinin yazdığı gibi, «katı gerçekçiler... duygusal hayalcilere dönmüştü»[66]. Ama bunlar eyleme geçmeye hazır «hayalciler»di. Bu amaçla, birisi yiyecek, diğeri altın toplayan, iki özel fon oluşturuldu. Rus kadınları nikâh yüzüklerini bağışlamaya davet ediliyordu. Bütün parti üyelerinin Almanca bilgisini öğrenmeye yönelik bir araştırma yapıldı. Sadece Komintern eylemcilerinin değil, Sovyet teknisyenlerin de yer aldığı bir politik-askerî örgüt oluşturuldu. Pierre Broué'nin dediği gibi, «plânlanan ayaklanmaya yardımcı olmak üzere Almanya'ya gönderilen Rus subay ve teknisyenlerin sayısı» genellikle abartılmakla birlikte[67], «gerek Rusya'da Kızıl Ordu'da eğitim görmüş yabancı komünistlerden, gerekse Rus komünistlerinden oluşan uzman ve eğitmenlerin gelişi» Alman komünist liderlere gerçekten büyük bir takviye güç olmuştu[68]. Berlin'deki Sovyet Büyükelçisi Krestinsky, ayaklanmanın genelinden sorumlu komitede yer alıyordu[69].

Demek ki, Lenin politik sahneden çekildiği sırada, Sovyet Hükümeti devrimci mesajları ile «gerçekçi» pratiği arasında devrimci amaçlarından vazgeçtiği anlamına gelmeyen bir çelişki sergiliyor, ama işçi devletinin proleter ordunun ana gövdesinden kopukluğuna

uygun, «yıkıcılık»la «görüşmeler» arasında diyalektik bir sentez bulmaya çalışmayı da ihmal etmiyordu. Böyle bir sentez yaratmanın çok güç olduğu besbellidir. Nitekim ancak, Sovyet politikasını uygulayan *bütün* unsurların, farklı koşullanmalarına karşın, hareketlerinin amaçlarını net olarak bilmeyi sürdürebilmeleri, gündelik politikanın bütün zigzaglarıyla birlikte stratejinin taktikler karşısındaki önceliğinin tamamen bilincinde olmaları halinde hayata geçebilirdi. *Bütünsel plân* anlayışının canlılığı ve işlerliğiyle tepede korunması zorunluydu, öyle ki, tekrar tekrar bozgun yaşanan ve çok uzun süren durgunluk dönemlerinde bile, uzun ve kısa vadeli gereksinimler gözden kaçırılmasın, yaşamsal olanlar ikincil olanlara asla feda edilmesin. Leninizm, devrimci ilkelere sıkı sıkıya bağlı olmanın yanı sıra, politik keskinlik ve esneklik gerektiren bu politik ve ideolojik rolü de yerine getirmek zorundaydı (*). Gelişmelerin doğurduğu her türlü karışıklığa karşın, birleştirici ve seferber edici anlayışı tüm berraklığıyla gözönünde tutmak Leninizmin göreviydi; bunu yapamadığında, inisiyatifi kısır pragmatizme ve dar milliyetçiliğe kaptırırdı.

Yine de bu işlev, ancak kurumsal yapılar elverişli olduğunda yerine getirilebilirdi. Savunma ve saldırının, devrimci dinamiği canlı tutarken kazanımları da korumanın ikili gereklilikleri, Sovyet rejiminin kurabilmek için büyük zahmetlere katlandığı ikili bir kurumsallaşmayı içeriyordu. Bu, iktidarın alınışından sonraki ilk haftalarda zorunlu gibi görünmüyordu. Ama o günler, devletin politikanın bütün alanlarını bizzat üstlendiği, herhangi bir fark gözetmeden birbiriyle bağdaştırılamayacak operasyonları bizzat hayata

(*) İşçi Enternasyonallerinin tarihi üzerine kitabında, Julius Braunthal, anti-komünist önyargısına karşın şu noktayı kabul eder: «Lenin, Rusya'nın çıkarlarını, kendi anladığı biçimiyle bütün olarak işçilerin çıkarlarına, yani dünya devriminin çıkarlarına bağlamıştı» (Braunthal, s. 261).

geçirmeye çabaladığı bir dönemdi. Dışişleri Komiserliği'ne yabancı devletlerle görüşmeler yapma görevi verildiği gibi, aynı zamanda bu devletleri devirmeye harcanacak malî kaynaklarla da donatılmıştı. Brest-Litovsk görüşmelerinin aldığı yön ve sonuçta görüşen taraflara «karşılıklı saygı» yükümlülüğü getiren bir devletlerarası antlaşmanın ortaya çıkması, bu alanda eksik kalan bir şeyler olduğunu, Bolşeviklerin aceleyle kapatmaya uğraştıkları bir uçurum bulunduğunu gösteriyordu. Çiçerin, Sovyet diplomasisinin başı olarak, antlaşmaya saygı gösterilmesini isterken; Mart 1918'deki 7. Parti Kongresi'nde konuşan Sverdlov, uluslararası hukuktan habersiz eylemcilere konuyu şöyle açıklıyordu:

> Şimdiye değin yürüttüğümüz yaygın uluslararası ajitasyonu bundan böyle hükümet olarak, Sovyet devleti olarak yerine getiremeyeceğiz. Ama bu, hiç ajitasyona girişmeyeceğiz demek değildir. Düzenli olarak artık Sovnarkom /Halk Komiserleri Konseyi/ adına değil, partimizin Merkez Komitesi adına sürdüreceğiz[70].

Zor bir problemin yalnızca ilk ve geçici çözümüydü bu. 1919'da Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu; Rus Komünist Partisi, Halk Komiserleri Konseyi, Sovyet devleti ve Parti Merkez Komitesi'nin daha fazla özdeşleşmesini vazgeçilmez hale getiren daha ayrıntılı formülasyonları geliştirme olanağı doğuracaktı. 1919'da, iç savaş ve dış müdahale sürerken, Sovyet hükümeti, Komünist Parti ve Komintern genellikle aynı uzlaşmaz dillerde konuşurken, 1920'de bir yanda Sovyet devletinin diplomasi aygıtının, öbür yanda Komintern örgütlerinin eşzamanlı gelişimiyle birlikte «görev paylaşımı» süreci başlamıştı. Oysa Çiçerin daha 1919'da şunları söylemişti: «Sovyet diplomasisi savunmaya dönük ve oldukça sorumlu bir politika izler, öyle ki, Üçüncü Enternasyonal'deki olumlu görevlerimizden söz ederken, komünist partileri, bu partilerin egemen olduğu Sovyet hükümetleriyle özdeşleştiremeyiz»[71]. Bu

örtülü ifade giderek netleşecek, Sovyet devletiyle uluslararası komünist örgüt arasında bir tür «işbölümü» yerleşecekti. Şimdi birkaç örnek sıralayalım.

1921'de Sovyet Rusya'yla İngiltere arasında, tarafların birbirleri aleyhinde yıkıcı faaliyetlerini yasaklayan bir hükmün yer aldığı bir ticaret anlaşması yapıldı. Bu anlaşmanın imzalanışından yalnızca birkaç ay sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu hükmün sürekli çiğnenmesi nedeniyle Moskova'yı protesto etti. Sovyet Hükümeti'nin yanıtı ise, sorumluluğu Komintern görevlilerine yıkmak şeklinde oldu. Bu kadar biçimsel bir iddiaya inanmak olanaksızdı, ancak böylesi koşullarda çok işe yarıyordu[72]. Bir yıl sonra, Cenova'daki Sovyet görüşmeciler silâhsızlanma konferansından yana tavır alırlarken, Moskova Hükümeti aynı amaçla kendisi bölgesel bir konferans düzenlemeye girişti. Böylesi barışçı tutumları devrimci Marksizmin ilkeleriyle bağdaştırmak zordu. Yine de, Hükümet askerî silâhsızlanmayı savunarak Sovyet Rusya'nın dünyadaki konumunu kuvvetlendirmeye uğraşırken, Üçüncü Enternasyonal, komünistleri *politik* silâhsızlanmanın tehlikelerine karşı korumayı görev biliyordu. Sovyet diplomatları «küçük-burjuva oportünizmi» diliyle konuşurken, Komintern yayınları «burjuvazi dümenin başında kaldığı sürece silâhsızlanmanın olanaksızlığı»nı bildiriyordu. «Proleter devriminin zaferi olmaksızın silâhsızlanma olanaksızdır»[73]. Yine, Sovyet Rusya Alman sanayicileri ve militaristleriyle işbirliğini sürdürmek adına Almanya'yla ilişkilerinde büyük esneklik gösterirken, Komintern elindeki ciddi kaynakları Weimar Almanya'sının yönetici sınıfını devirmeyi doğrudan hedefleyen bir plâna ayırmaktan geri kalmıyordu.

Demek ki Sovyet devletinin dış politikası, taktik ödünlerle cesur atılımları birleştirerek ve kendi kurumlarıyla uluslararası uzantısının kurumları arasındaki biçimsel ayrılıktan yararlanarak, tecrit halindeyken bile, kapitalist dünyanın temellerine vurmaya, çöküşünü sağlayacak saldırıyı hazırlamaya yönelmişti.

Bu çizgi bütünsel bir devrimci strateji ortaya konmasını, bu stratejiyi uygulayacak güçte bir aracın yaratılmasını zorunlu kılıyordu. Bolşevikler ile ülke dışındaki müttefikleri, hareketin tek gerçek temsilcileri haline gelerek, sosyalist hareketi her yerde kendi yanlarına çekmek zorundaydılar. Uluslararası proletaryanın 1917'deki zaferle tamamlanan Rus devrimci taarruzunun etrafında biraraya gelmesi sosyalizmi tek başına zafere götürebileceğinden, Leninizm üstlendiği bütün görevlere bu görevi de ekliyordu.

3

LENİNİST ENTERNASYONAL

Rus devrimi dünya sosyalist devriminde bir aşama olarak tasarlandığı, Bolşevik Partisi geniş proleter ordunun yalnızca bir kesimi olarak göründüğü için, Leninizm ister istemez uluslararası sosyalist hareket alanında faaliyet yürütmek zorundaydı. Lenin'in devrim kuramı, Bolşevik Partisi'nde olgunlaştıktan sonra, önüne dünyanın her köşesindeki bütün sosyalist hareketi yanına çekme hedefini koymuştu.

Bu tutku, Ağustos 1914 olaylarıyla iç yüzü açığa çıkan reformizme saldırmaktan daha fazla şeyler istiyordu. Sosyalist hareket 1914'den sonra tamamen çökmüştü. Leninizm uluslararası düzlemde, karşıtlarına, korkunç akıbetiyle proletaryayı zayıflatıp burjuvaziye yardım eden bir ayrılığın sorumluları olarak görünüyordu. İki tarafın tartışmaları bu suçlamayla iyice sertleşmiş, düşmanlığa dönüşmüştü; tabiî işçi sınıfı hareketi de bölündü. Bunun sorumluluğu, sosyalist görünüm altında kısa sürede totaliter bir kurum yaratmış, bir Enternasyonal olduğunu iddia ederken aslında Sovyet devletini kitleleri aldatmanın uysal bir aracına dönüştürmüş Leninizmin sırtına yıkılmıştı. Lenin'in çalışmalarını çözümlerken bu suçlamaları da dikkate almalı, ne kadar geçerli olduklarını değerlendirmeliyiz.

Bölücü Bir Faktör Olarak Leninizm

Lenin, savaşın ilk aylarında, Eylül 1914'ü «İkinci Enternasyonal liderlerinin sosyalizme ihaneti»[1] saymakla, Alman Sosyal-Demokrat Partisi'ndeki bölünmeyi önceden kestirmişti. Mart 1915'de ise sorunu daha genel bir zemine oturtuyordu: «Devrimci Sosyal-Demokrat işçilerle dünkü ve *bugünkü* 'Avrupa' Sosyal-Demokrat yasalcılar arasında 'birlik' rüyası görenler hiçbir şey öğrenmemiş, her şeyi unutmuş demektir»[2]. Temmuz 1915'de kaleme alınmış *Sosyalizm ve Savaş*'ta, «oportünistler ve şovenistlerle ayrılık devrimcilerin baş görevidir» demişti[3]. O günlerde, «koşulların yeni ve Marksist bir Enternasyonal kurulmasına olgun olup olmadığı»ndan emin değildi. Koşullar gerçekten olgunlaşırsa, «partimiz oportünizmin ve şovenizmin tasfiye edildiği böyle bir Üçüncü Enternasyonal'e seve seve katılır»[4].

Yani, yeni bir Enternasyonal kurulması doğru anın seçilmesine bağlıyken (*), Lenin, Şubat 1916'da, «bütün dünyadaki işçi ve sosyalist hareketlerinde bölünme bir gerçekliktir» gözleminde bulunuyordu: «Gözlerinizi bu gerçeğe kapatırsanız gülünç olursunuz»[5]. Petrograd'a gelir gelmez yandaşlarına «devrimci bir Enternasyonal yaratma girişimlerine başlamalıyız»[6] demiş, «Üçüncü Enternasyonal'i gecikmeksizin kurmak görevimizdir» diye eklemişti[7]. Bu noktayı iktidarı ele geçirdikten sonra bile sürekli vurguladığı halde[8], planını uygulamaya sokmadan önce 1919'a dek beklemek zorunda kaldı, çünkü süregiden dünya savaşı, savaşan ülkeler sosyalistlerinin yeniden ilişki kurmasını olanaksızlaştırıyordu.

Demek ki, uluslararası işçi hareketinde savaştan

(*) Oportünizmi suçlayıp mahkûm etmesinin yanı sıra bir noktayı daha vurguluyordu Lenin: «Bütün ülkelerde oportünistlerden hemen ayrılmanın şu anda arzu edilir, hattâ olanaklı olduğunu söylüyor değiliz» (Lenin, C. 21, s. 444).

önce varolan bölünme, Lenin tarafından, sınıf savaşımı gibi, hem nesnel bir olgu, hem de Avrupa'da devrimci faaliyetleri kolaylaştıracak bir zorunluluk olarak değerlendiriliyordu. Avrupa'daki devrimci faaliyetleri kolaylaştıracağı görüşü öznel ve tartışmaya açık kalmakla birlikte, nesnel bir olgu olması savaşın yol açtığı gelişmeler karşısında Lenin'in görmezlikten gelemediği bir durumdu. Savaşın patlaması ve savaşa karşı çelişkili tepkiler, sosyalist hareketteki çeşitli eğilimler arasında zaten güç belâ kurulmuş ilişkileri zorlaştırıyordu. Avrupa Sosyal-Demokrasisi'ndeki Sağ kanat her zamankinden daha «bütünleşmeci» davranır ve kesin adımlar atarken, yelpazenin öteki ucundaki radikaller iyice radikalleşmişti. Sağ kanadın «devlet» ve «sorumluluk» duygularıyla hareket etmesinin karşısında, radikaller iyice sabırsızlaşıyor, öfkeleniyor ve uzlaşmaya hiç yanaşmıyorlardı. 1916'dan önce, Rus devrimiyle Bolşevizmin ilerleyişinin reformist sağ ile devrimci solun ayrılığını şiddetlendirmesinden bile önce, İsveç ve Alman hareketlerinde ayrılıklara rastlanmıştı. Almanya'da ayrılığın peşinden savaşla birlikte belirginleşen tam bir örgütsel kopuş geldi. Sol sosyalistler «en çok kendi hainlerinden nefret etmeyi onur sorunu yaparken»[9], Sağ kanat, Reichstag'da yoldaşları Liebknecht'in parlamenter dokunulmazlığının kaldırılması konusunda muhafazakârlarla birlikte oy kullanmaktan çekinmiyor, böylece onu II. Wilhelm'in zindancılarına teslim ediyorlardı[10].

Muhalif sosyalist gruplar arasındaki gerginlik her yerde dayanılmaz boyutlara ulaştı. Kardeş kavgaları Rus sosyalistleri açısından yeni değildi, üstelik savaşın patlamasıyla birlikte iyice kızışmıştı. Ekim devriminde ayrı tutum takınacak olan Bolşevik Krylenko, İsviçre'de o sırada «sosyal-yurtsever» olmuş Plehanov'un bir konferansına katıldığında, «Rus Marksizminin babası»nın şovenizmi karşısında iliklerine kadar titremiş, gözyaşlarına boğulmuştu. Olduğu yerden haykırıyordu: «Bizim de zamanımız gelecek, sizi siyah mu-

hafızları!»[11] Rusya'da Çarlık gericiliğinin zaferini Bolşeviklerin zaferine tercih edeceğini açıkça söyleyen Plehanov, savaşın çıkışının hemen ardından, Angelica Balabanoff'a şöyle diyordu: «Ben, yaşlı ve hasta olmasaydım, orduya katılırdım. Alman yoldaşlarınızı süngülemek bana büyük zevk verirdi»[12].

Rusya'da 1917'deki gelişmeler Almanya'da devrimin ilk adımlarıyla birlikte yeni nefret ve ayrılık tohumları ektiğinde, uluslararası sosyalizm kampında böyle bir durum hüküm sürüyordu. Hohenzollerns hanedanının yıkılıp Weimar Cumhuriyeti'nin doğuşuna neden olan koşullar, sosyalist hareketin birliğinin sözünü etmeye değecek kadar bile gerçekleşmediğini gözler önüne sermişti. Spartakistler proleter kitlelerin baskısıyla Kasım devrimini sosyalist hedeflere yöneltmeye çalışırken, «Çoğunluk Sosyalistler» sosyal muhafazakârlıktan yana, anti-kapitalist saldırıyı durdurmak için en şiddetli yöntemlere başvurmaya hazır bir güç olduklarını göstermişlerdi ve emperyal sistemi kurtarmayı hemen hemen becerdiler. En azından, Friedrich Ebert açısından geçerliydi bu. Ebert, Saray adına gösterdiği atılganlığın karşılığında ilk Cumhurbaşkanı ünvanıyla taltif edilmişti. Yoğun devrimci gösterilerin yapıldığı kargaşa ortamında Philipp Scheidemann, Sol'un inisiyatifinden önce davranmak düşüncesiyle Reichstag balkonundan monarşinin kalktığını ilân ettiğinde; Bebel'in ölümüyle Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin liderliğini üstlenen, Baden Prensi Max'e daha yeni devrimden «günah gibi»[13] nefret ettiğini söylemiş olan Ebert, yüzü «öfkeden mosmor» bir halde yoldaşına dönüyor, «Cumhuriyet ilân etmeye hakkın yok...» diyordu[14].

Muhafazakârlara yakışır derecede yasalcı, «ilke olarak» cumhuriyetçi bir rejimi amaçlayan bir kitle hareketinden alabildiğine uzak durduğu ölçüde karşıdevrimci olan «Çoğunluk Sosyalistler», Spartakistlerle döğüşürken, savaşta Fransa ve Rusya'ya karşı savaştıkları kadar heyecanlıydılar. Cellâtlık görevini Noske

üstlenmişti[15]; Noske, kendisinin ifade ettiği gibi, düzenli ordunun baskılarını ve aşırı Sağ'ın *Freikorps*'larını yöneterek «tazılık» yapacaktı.

Sosyal-Demokrat basın «Spartakusbund'un silâhlı haydutları»nı suçlayıp onları okurlarına «deliler» ve «caniler» olarak tanıttıkları için, Spartakist ayaklanmanın yenilgiye uğramasının, çatışmalar sırasında ve daha sonra çok sayıda önde gelen devrimci sosyalistin öldürülmesiyle, binlerce işçinin katledilmesiyle bitmesi şaşırtıcı değildir. Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht, Leviné, Landauer, Jogiches, Egelhofer, Gandorfer, Möller, Fernbach gibi liderlerin katilleri, Sosyal-Demokratlar'ın politik kumandanın bütün kilit noktalarını elde tuttukları bir rejimde sınırsız bir hoşgörüden yararlanıyorlardı.

Bir zamanlar birleşik bir ailenin ayrı düşmüş üyeleri olan sosyalistlerle komünistlerin durumu, artık basit bir düşünce ayrılığıyla sınırlı değildi: Kesin bir sınav yaşanmış, proletaryanın kapitalizme saldırısı en sonunda denenebilmiş ve aralarına kan girmişti. Bunlara, «Çoğunluk Sosyalistler»in Bolşevik Rusya'ya takındıkları tutum da eklenmelidir. Berlin İşçi Konseyleri Kongresi, Ebert'in başında bulunduğu Sosyalist Hükümet'ten, tarihe karışmış imparatorluk rejiminin kesmiş olduğu Sovyet Rusya'yla diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını istemişti. Ama yeni yöneticilerin zehir saçan anti-komünizmlerini hesaba katmadılar. Sosyalist Hükümet ilk adım olarak Sovyet Hükümeti'ne, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının görüşmelere bağlı olacağını bildirdi. Yeni bakanlardan birisi («Sol'da» sayılan bağımsız bir sosyalist) oyalama politikasından yanaydı. İstemediği bir devrimin gerçekleşmiş olması nedeniyle sadece Marksizm kuramı bağlamında değil, pratik diplomasi alanında da Sosyal-Demokratlar'ın danışmanlığına soyunmuş olan Karl Kautsky'nin görüşü kesinlikle bu doğrultudaydı. Sonunda Sovyet rejimiyle yeniden ilişki kurmayı *reddetmeyi* kararlaştırdılar[16]. Bununla da kalmadılar; Almanya'nın Sosyalist Hükümeti Sovyetler'in Avusturya Bü-

yükelçisi Rakovsky'nin Berlin yoluyla Viyana'ya geçmesine bile izin vermedi[17]. Ardından, Finlandiya'daki devrimci işçilerin ezilmesinden sorumlu General von der Goltz'un birlikleri, Ebert sayesinde mali yardım kapsamına alındılar[18]. Kapitalist Batı'yla komünist Rusya'nın çatışmasında, Versailles'ın onur kırıcı hükümleri nedeniyle belki bir parça mazur görülebilecek olan Weimar Sosyalistleri, «Kızıllar»a tam bağlılığın cazip yönlerini nötralize etmeyi yeğliyorlardı. Üstelik mantıklı bir tutumdu bu: Almanya'daki burjuva düzene aktif destek verdikten sonra, aynı ilkenin yol gösterdiği bir dış politika izlenmesi çok doğaldı.

2. Komintern Kongresi'nde (1920) Alman «Çoğunluk Sosyalistler»inin de içinde bulunduğu sosyalist eğilim hakkında konuşan Lenin, bunun «proleter sosyalizmi değil, burjuva sosyalizmi» olduğunu belirtiyor, «burjuvazinin savunuculuğunu burjuvalardan daha iyi yaptıklarını» söylüyordu[19]. Lenin'in açıklaması sosyolojik açıdan doğru sayılmasa bile politik açıdan kesinlikle doğruydu. Lenin'in Sağ kanat sosyalizmin toplumsal temelini açıklama çabalarının ne kadar yetersiz kaldığını ileride göreceğiz (*). Ancak bu eğilimin tehlikesiyle yüz yüzeyken nesnel (ve öznel) olarak burjuva toplumunu savunmayı seçmiş olması, onları yoğun sınıf savaşımı dönemlerinde proletaryanın, özellikle devrimci proletaryanın düşmanlarıyla ister istemez aynı çizgide buluşturuyordu. İşte, Ekim devriminin arifesi ve ertesinde sosyalistlerin birliği sorunu bu çerçevede gündeme gelmişti.

Bununla beraber, Lenin'in, sosyalistlerin bu açaçık bölünmesinden örgütsel sonuçlar çıkarmakta sergilediği cesaret küçümsenmemelidir. Sınıf savaşımı sosyalist harekette bir ayrılık doğurmuştu ama, işçi sınıfının birliğinin ölümünü kurumsal biçimde itiraf etmeye kesinlikle kimse yanaşamıyordu. Alman Sosyal-Demokrat Partisi'ne ve liderlerine en ufak bir sempatî

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 308.

beslemedikleri halde (Rosa Luxemburg onlardan «dünyanın tanıdığı en rezil alçaklar»[20] diye söz ederken, Sosyal-Demokrat örgütü «iğrenç kokular saçan bir ceset»[21] diye tanımlıyordu), Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Alman Spartakistleri son adımı atmakta yıllarca tereddüt etmişlerdi. Yeni bir devrimci örgüt kurup eski sosyalist hareketten ebediyen ayrılmanın sorumluluğunu üstlenerek bölünmeyi kesinleştirmekten bile kaçındılar. En radikal Spartakistler bile eski kuruma o denli bağlıydılar ve ayrılık düşüncesinden o denli dehşete düşüyorlardı ki, Ortacılar ayrıldığı - ya da kovulduğu - ve U.S.P.D.'yi (Almanya Bağımsız Sosyal-Demokrat Partisi) kurmaya hazırlandıkları zaman bile Sosyal-Demokrat Parti'den ayrılmakta duraksadılar. Spartakistler ilk başta bu partilerin herhangi birinin içinde yer almayı düşünmüşlerdi[22].

En yoğun saldırılara bile direnen bir birlik ideolojisini yansıtan bu tutum, Kasım 1918'de, devrimle birlikte ortadan kalkmadı. Komünist bir örgüt kurulmasına karşı çıkan Spartakistler'in düşüncesi, olağan demokratik işleyişten yararlanıp şiddetle suçladıkları Ortacı liderleri kovarak Bağımsız Sosyal-Demokrat Partisi'nde çoğunluğu kazanabilmekti. Spartakist çoğunluk ancak Kasım ayında ve Rosa Luxemburg'un iradesine rağmen bir Komünist Parti kurmaya karar verebildi. Devrimci güçler Almanya'nın çeşitli yerlerinde Mart 1919'a kadar yeni baştan örgütlenemediler[23].. O zamana kadar radikal kitleler de ciddi yenilgilere uğramışlar, toparlanamayacak bir hale gelmişlerdi.

Lenin'in bakışıyla, sosyalist birliğin örgütsel kopuşu sadece ilke sorunu değil, ayrıca işlevsel zorunlulukla, güncel ortamla ilgili bir sorundu. Gerçi tiksinme ve nefret duyguları da etkili oluyordu ama, eski Sosyal-Demokrat reformizmle bağlarından kurtulmuş bir komünist hareket yaratma arzusu, öncelikle, gerçekçiliğin devrimci saflığa feda edilmediği bir politik yargıdan kaynaklanıyordu. Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu, katı bir mantık esas alınarak yapılan strate-

jik bir hesabın sonucuydu. Kapitalizmin emperyalist aşamaya evrilmesi, dünya savaşının çıkışı, bunun yarattığı kriz ve Rus devriminin ilk başarıları Avrupa proletaryasının hemen yakalaması gereken tarihsel bir fırsatla yüz yüze olduğunu düşündürür düşündürmez, gündeme devrimin hangi araçla gerçekleştirileceği sorunu geliverdi. Doğal ki, İkinci Enternasyonal'in ya da ona katılan partilerin, artık müttefik oldukları burjuvaziyi yıkmak üzere harekete geçmeleri söz konusu olamazdı. Almanya'daki gelişmeler, Sosyal-Demokrat liderlerin güçlerinin yettiği son çabayla başkaldıran proletaryayı hedef alacaklarını kanıtlamıştı. Dünya çapındaki sınıf savaşımının aşırı derecede yoğun bir aşamaya girdiği ve Rus devriminin daha geniş bir ta-arruzun yalnızca bir parçasını oluşturduğu şeklindeki ikili inanç, ister istemez burjuvaziyle gerçekten göğüs göğüse çarpışabilecek bir uluslararası devrimci örgüt yaratma arzusunu doğuruyordu.

İşlevsel bakımdan haklı görülebilecek böylesi bir girişim tarihsel açıdan da olanaklı sayılacaktı. «Eski sosyalizm... henüz gömülmedi... ama dünyanın bütün ülkelerinde işi bitiyor, şimdiden öldü diyebiliriz»[24] demişti Lenin Mart 1918'de. Temmuz 1919'da yine «İkinci Enternasyonal'in utanç verici ölümü»ne değiniyordu[25]. Elbette bu açıklamalarda bir ölçüde polemikten kaynaklanan abartılara rastlanıyordu. Ama Sosyal-Demokrasi'nin uluslararası örgütünün savaştan büyük ölçüde zayıflayarak çıkışı, Rus devriminin popülaritesini ve kendi saflarında Enternasyonal'den soğumayı arttırmıştı (*). Batı Avrupa'daki partiler içinde milliyetçiliğin tahribatlarını en az zararla atlatmış İtalyan Sosyalist Partisi İkinci Enternasyonal'den *ayrılma* kararı aldığında, düşmanlıklar sona erdiği halde sosyalist partilerin yeniden ilişkiye geçmeleri pek olası gözükmüyordu. İtalyan örneğini diğerleri izleyecekti. Her yerde Sosyal-Demokrat partilere sağcı ve şove-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 282.

nist bir yönelim kazandırmış çoğunluk eğilimler, Sol'un ve Merkez'in büyüyen etkilerine açık bir ruh haline girmişlerdi.

Bu değişiklikler, öncelikle kitlelerin saldırıya geçişinde yansıyan daha derin rahatsızlıkların belirtisiydi. Ocak 1918'de Viyana ve Budapeşte'de başlayan dev grevler, olayları abartmaktan özellikle kaçınan Sosyal-Demokrat tarihçi Braunthal'ın «muhteşem bir devrim kokusu»[26] dediği izlenimi veriyordu. Grev hareketi aynı kapsamıyla Berlin'e sıçradığında, Braunthal gibi abartmaları sevmeyen Borkenau'nun «Batı proletaryasının yakaladığı en büyük politik fırsat»[27] dediği bir durum doğmuştu. Alman devrimi o yılın sonuna doğru patladı. Üç ay sonra Moskova'da Üçüncü Enternasyonal doğdu (merkezin Moskova olması başlangıçta geçici bir durumdu). Enternasyonal'in kuruluşu, ilkin fikir alanında görünen, sonra kardeş kavgalarıyla tamamlanmış bir ayrılığa son damgayı vurmuştu. Leninizm bu ayrılığı kışkırtmadı: Ama ayrılık bir kez doğunca bütün sorumluluğu üstlenip, kapitalizmin başlıca kalesinde başlamış, kapitalizmin her yerde ortadan kaldırılışına kadar yürütülecek «nihaî kapışma»ya giden bir adım olarak yorumlamıştı.

Enternasyonal ve Solcular

«Birinci Enternasyonal gelişmenin gelecekteki yönünü ve yollarını önceden gösterdiyse, İkinci Enternasyonal milyonlarca proleteri toparlayıp örgütlediyse, Üçüncü Enternasyonal de devrimin gerçekleşmesinin Enternasyonal'i, eylem Enternasyonal'idir»[28]. Mart 1919'daki ilk kongresinin bitiş deklarasyonunda yeni örgüt kendini böyle tanıtıyordu. «Eylem Enternasyonal'i» çok geçmeden, daha büyük titizlik ve atılganlıkla «dünya proletaryasının devrimci ayaklanmasının partisi» olarak tanımlayacaktı kendini[29]. Yeni Enternasyonal'in ilk

başkanı Zinovyev, Temmuz-Ağustos 1920'deki 2. Kongre'de yine konunun önemini vurgulayarak konuşuyordu: «Uluslararası burjuvaziye karşı, silâhlı düşmanlara karşı dişimizle tırnağımızla savaşıyoruz. Uluslararası proletaryanın askerî disipline sahip demirden bir örgütüne gereksinimimiz var»[10]. Öyleyse, Komintern'in önündeki görev dünya devrimini sonuna kadar götürmekti. Eylem tarzını, yapısını ve üye kabul ediş modelini bu görev belirlerdi; bu model, asla görünürdeki kadar kuvvetli olmamış, prestijini asıl olarak en ünlü liderlerinin parlak konuşmacılar oluşundan alan İkinci Enternasyonal'in yöntemlerinden tam bir kopuşu öngörüyordu.

Yeni görevler karşısında tamamen yeni bir bileşim ve üye kabul sistemi getirilmek zorundaydı. Bu savaş örgütünde reformistlere yer olmadığı besbelliydi. Ama bu gerçek, Üçüncü Enternasyonal'in, kuruluşuyla birlikte başa çıkmak zorunluluğuyla karşılaştığı bir problemi gizledi. Sağcı liderler, bireyler olarak, Üçüncü Enternasyonal'in mükemmelleştirilmesini önerdiği devrimci eylemleri kesinlikle cazip görmüyorlardı. Ama radikalleşen parti üyeleri olarak, amaçlarına ve ruhuna bütünüyle yabancı kaldıkları bu örgüte katılabiliyorlardı. Böylece 1920'den sonra, en canlı tartışmalara yol açan, Üçüncü Enternasyonal'e katılış (doğal bir sonuç olarak, bu organdan çıkarılış) koşullarıyla ilgili bir sorun ortaya çıktı. Reformizmin net bir tanımının olmayışı sorunu iyice karmaşıklaştırıyordu. Savaş sırasında reformizme boyun eğmek telâfisi olanaksız bir kusur muydu? Sonradan komünizme yönelen Fransız şovenizminin misyoneri ve havarilerinden Marcel Cachin örneği (*), bunun mutlaka böyle olmayacağının kanıtıydı. Yine, reformizm çok çeşitli biçimle-

(*) Cachin, savaş sırasında, İtalyan sosyalistlerini ülkelerinin savaşa girmesini desteklemeye ikna etme göreviyle İtalya'ya gitti, oysa diğer savaşan devletler gibi İtalya için de savaş, topraklarını genişletmekten başka bir amaçla yürütülemezdi.

re bürünebilirdi. Sosyalist harekette geniş tabana sahip eğilimler olan reformist, karşı-devrimci, devrimci ve yer yer ayaklanmacı Sol çizgileri, Ortacılar denenlerin bulunduğu geniş bir «bataklık» ayırıyordu. Sosyalist duygularının içtenliğinden kuşkulanılmayan, ama radikal eylem yetenekleri en hafif deyişle tartışmalı kalan çok sayıdaki kararsız unsurlara nasıl yaklaşılacaktı? 1919 başlarında biçimsel olarak yeniden kurulan İkinci Enternasyonal'in çözülüşü genel bir eğilime dönüştüğünde, Üçüncü Enternasyonal'e kimlerin katılmasına izin verileceği sorunu oldukça güncel bir soruna dönüşmüştü. Başkan Zinovyev «kapıları sürgüleme»yi gerekli gördüğünü açıklıyordu, çünkü Komintern'e girişin «moda halinde yozlaşması»[31] olasılığından korkuyordu. Lenin'in vazgeçilmez koşullar diye değerlendirdiği ünlü «21 Koşul» böylesi bir «yozlaşma»yı önlemeye hizmet ediyordu.

Uluslararası komünist harekete giriş için öngörülen katı önlemler yine de bireylere değil, örgütlere uygulandı. Asıl olarak katılmayı düşünebilecek partileri hedefleyen bu koşullar, partilere şöyle bir çerçeve çiziyordu: «Kesin an geldiğinde partinin devrime karşı görevini yapmasına yardımcı olacak paralel bir illegal örgüt kurma» (üçüncü koşul); orduda, özellikle Sovyet Rusya'ya müdahaleyi, sömürge halklara yönelik hareketleri hedef alan sistemli propaganda çalışması yürütme (dört, sekiz ve on dördüncü koşullar); reformist Sendika Enternasyonali'yle savaşıp, Moskova'da kurulmasına karar verilmiş «Kızıl sendikalar»ı kuvvetlendirmek üzere sendikalarda «komünist hücreler» örgütleme (dokuz ve onuncu koşullar) vb. zorunluluğu. İlkeler düzleminde, vurgu proletarya diktatörlüğü düşüncesinin yayılışına yapılıyordu (birinci koşul). Katı merkezileşme ilkesinin uygulanışının yanı sıra «demir disiplin» de gerekliydi (on ikinci koşul). Katılan partilerin yeni programlarının Komintern'den onay alması gerekliliğinin (on beşinci koşul) yanı sıra, daha genel kapsamlı bir hüküm vardı: «Komintern kongrelerindeki bütün kararlar ve Yürütme Komitesi

kararları Komünist Enternasyonal'e katılan partiler için bağlayıcıdır» (on altıncı koşul).

Bireyler problemi de ele alınmıştı. Koşullardaki katılık bu konuda ilk bakışta görünebileceği kadar büyük değildi. Ama «Turati, Modigliani, Kautsky, Hilferding, Hillquit, Longuet, MacDonald gibi oportünistliğiyle ünlü kişilerin Komünist Enternasyonal'e üye olma hakları kabul edilemez»di (yedinci koşul). Bununla birlikte, bu koşulların ifade ediliş tarzı, her reformist ya da ortacıyı komünist saflardan kesinlikle atmama düşüncesini de taşıyarak, adı geçen türden insanların yenilenmiş ve dönüşüme uğramış partilerde yer almalarına belli koşullarda izin verileceği varsayımına açıktı. Aslında partilere söylenen şuydu: «Zaman zaman, içeri sızmış küçük-burjuva unsurlardan kurtulmak amacıyla, parti üyeleri arasında temizliğe (kayıt tazelemeye) girişilmelidir» (on üçüncü koşul). Ama aynı zamanda, atılmasalar bile «reformistler ve ortacılar bütün sorumlu görevlerden alınacaklardı» (ikinci koşul). Üçüncü Enternasyonal'e katılan partilerin merkez yönetimlerinin en azından üçte ikilik bir oranının İkinci Kongre'den (1920) önce örgütlerinin o yönde adım atmasından yana kişiler olmasını öngören yirminci koşul ise, Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne, «'Merkez' temsilcilerine istisnaî haklar tanıma yetkisi» veriyordu[12].

Komintern'in 2. Kongre'sinde 21 Koşul'un kabulü bu konudaki tartışmaları sona erdirmedi. Aralık 1920'de, Tours'da, Fransız sosyalistleri Üçüncü Enternasyonal'e katılma sorununu kararlaştırmak üzere biraraya geldiklerinde böyle bir tartışma yaşandı. Anlaşmazlık büyük ölçüde 21 Koşul'un uygulanmasından kaynaklanıyordu. Ama bu tartışmada, komünizmle *vieille maison* (*) sosyalizmi arasındaki aşılmaz kuramsal ayrılıkları ve doktriner etkenleri «Moskova»yla birleşmeyi her koşulda reddetmenin gerekçeleri olarak sunan, dolayısıyla çoğunluğun egemenliğini baştan red-

(*) Yaşlılar Evi (y.n.).

deden Léon Blum'un tutumu istisnaydı[113]. Halk Cephesi Hükümeti'nin gelecekteki başkanı, doktriner gerekçelerle Fransız sosyalist hareketindeki birliği sona erdirmenin sorumluluğunu içtenlikle üstlenirken, komünizme düşman delegelerin büyük çoğunluğu 21 Koşul'u temel sorunlardan kaçmanın bir bahanesi yaptılar. Bu sorunları ele almak yerine, devrimci örgüte girişlerinin engellendiğini açıkladılar. Zinovyev'in kutlama telgrafı (*) bile, «'Moskova'yla birleşme' yanlılarının, Ortacı dostlarını, 21 Koşul'da geçmişteki hatalar nedeniyle aforoz edilmeyi içeren tek bir madde bulunmadığına ikna etmelerini sağlayamadı» (**). Lenin, Fransa ve Almanya işçilerine «Açık Mektup»ta, «sağcı liderler» lehine bile olsa kurallarda istisnalar olabileceğini vurgulamıştı: «İstisnalara açıkça izin verilebileceği ilân edildiğinden, tek tek bireylere karşı kesin bir engelden söz edilemez. Sonuçta bireylerin, tek tek liderlerin görüş ve davranışlarındaki değişiklikleri geçmişe ilişkin olarak değil, bugün dikkate almanın gerekli oluşuna kesinlikle karşı çıkılamaz»[114].

Gerçekte Lenin, reformizm ve ortacılıktan aşırı ölçüde tiksinmesine (***) ve Üçüncü Enternasyonal'i devrimci savaş örgütü yapmayı arzulamasına karşın, daha «Solcu» eğilimler taşıyan Zinovyev'e kıyasla çok

---

(*) Üçüncü Enternasyonal Başkanı, Tours Kongresi'ne çektiği telgrafta, kabul edilemez saydığı bir tasarının yazarları olan, Ortacı eğilimin baş temsilcileri Paul Faure ve Jean Longuet'le hiçbir ortak noktaları bulunmadığını bildiriyordu.

(**) Fransız Komünist Partisi'nin ilk Genel Sekreteri olacak Frossard, «Merkez'deki dostları»na şöyle seslenmişti: «Size gereksinimimiz var.» Paul Vaillant-Couturier de Komintern'e kabul kurallarının yalnız geleceğe ilişkin olduğu konusunda teminat vermiş, «7. ve 8. maddelerde öngörülen örgütten çıkarmalar bu kongre kararını kabul eden parti üyelerine uygulanamaz» diye eklemişti. Birleşme yanlıları bile Merkezcileri «sosyalizmin yararlı işçileri» diye tanımlayan bir tasarı sundular *(Parti Socialiste /S.F.-I.O./, XVIIIe*, s. 385, 437, 482-93).

(***) Bkz. İkinci Cilt, s. 308.

daha esnek davranmaktaydı. Üstelik örgütten atmalar konusu gündeme geldiğinde tek söz sahibi olanlar Sovyet liderler de değildi. Sovyet liderler Fransa ve Almanya'daki Ortacı partilerin (S.F.I.O. ve U.S.P.D.) temsilcileriyle 2. Komintern Kongresi öncesi ve sırasında görüşmeler yapılmasına karar vermişlerken, söz konusu ülkelerde Komintern'e daha önceden katılmış olanlar Yürütme Komitesi'ne tereddütlü ve uzlaşmacı unsurlarla her türlü anlaşmanın reddedilmesinden yana baskı yapıyorlardı (*). Son olarak ve en önemlisi, kimin katılıp kimin katılmayacağına izin verme sorunu Komünist Enternasyonal'in hazır çözümlere sahip olmadığı daha geniş problemlerin bir parçasını oluşturuyordu. Esas olarak Batı Avrupa'daki komünist hareketi oluşturacak partilerin niteliğini tanımlamak sorunu vardı. Elbette *devrimci* örgütler olacaklardı (örneğin yeraltı çalışmalarına hazır durumda beklemelerindeki ısrar bundan ötürüydü) ve yeterli esneklik gösterilmesi koşuluyla Merkezi Yürütme Komitesi'nin, yani doğrudan doğruya Sovyet Komünist Partisi'nin etkisine açık bir organın talimatlarını kuşkusuz kabul edeceklerdi (**). Ama bu genellemeler bir yana, bir de gelişmelerin baskısı vardı. Dünya devrimi yavaş ilerliyordu; kitlelerin radikalleşmesi, samimi devrimcilerle birarada bulunan reformistleri pek gizlemeyen geniş Ortacı partilerin kurulmasına yol açmıştı. Batı ve Orta Avrupa'daki politik yaşamın mantığı, Sosyal-Demokrat partilerle boy ölçüşebilecek kitlesel komünist partilerin ortaya çıkışına elverişliydi. Sosyal-Demokratlar'ı sahneden silmenin olanaksızlığı kısa sürede görüldüğünden, o anda gerekli olan, onunla re-

---

(*) Bkz. *Protokoll des II Weltkongressess*, s. 227-8. 1920 sonunda Hollandalı Solcu Anton Pannekoek, Üçüncü Enternasyonal liderlerini, hâlâ «azami sayıda oportünisti kazanmaya çalışmak»la suçluyordu (Mühsam'a mektup, yayım. *Die Aktion*, 19 Mart 1921: akt. *Pannekoek et les Conseils Ouvriers*, s. 215).

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 286.

kabete girişmek, olabilen en çok sayıda insanı Sosyal-Demokrasi'ye bağlılıktan kurtarmaktı. Bu açıdan, Ekim 1920'deki Halle Kongresi'nden (*) sonra, Almanya Birleşik Komünist Partisi'nin kuruluşu çok ciddi bir dönüm noktasıydı. Aralık 1918'de kurulmuş Komünist Partisi'nin on binlerce üyesini ve eski U.S.P.D. üyelerinin önemli bir kısmını bağrında toplayan Birleşik Parti, 350.000 kişi gücünde önemli bir kitle örgütüydü. Batı'da biçimlenen ilk komünist grupları boğduran sekter ruh, bu gelişmeyle birlikte çok ciddi bir darbe yemişti.

Sekterliği başka faktörler, özellikle ilk komünist partilerin heterojen bileşimi, üyelerinin ideolojik çok renkliliği korumaları ve çeşitli eğilimlere geniş bir özgürlük tanınması da sınırlıyordu. Uluslararası sosyalist hareketteki bölünmenin nedenini Leninizm'de aramak nasıl yanlışsa, Stalinizmin doğmatik katılığını, başçavuşvari yöntemlerini kuruluşunun ilk yıllarında gelişti diye Üçüncü Enternasyonal'e bağlamak da yanlış olur.

Komünist Enternasyonal'in başlangıç dönemine damgasını vuran ideolojik çok renklilik, ilk politik deneyimlerini «ortodoks» sosyalist harekette edinmiş Marksist okuldan devrimcilerin yönetiminde ve onların yönlendirmeyle hareket etmesine karşın, bu örgütün çok çeşitli politik unsurları etkileyebilmesinden kaynaklanıyordu. Reformizmin egemenliğindeki partiler içinde uzun süre devrimci savaşımı yürütmüş Spartakistler gibi Sol sosyalistlerin yanı sıra, «sosyalist geleneğe» kesinlikle daha az radikal bir geçmişle bağlı kişiler de uluslararası komünist harekete katılan ilk gönüllüler arasındaydı. Bununla beraber, önceliyle karşılaştırıldığında Komünist Enternasyonal katılım bakımından ikili bir özgünlük sergiliyordu: Birincisi, Avrupa dışından üye kazanmanın yollarını arayıp bun-

(*) Bu kongrede U.S.P.D. büyük çoğunlukla Üçüncü Enternasyonal'e katılmayı kararlaştırmıştı.

da önemli ölçüde başarılı olmuş, ikincisi, o güne dek sosyalist örgütlerin dışında duran proleter kesimlere (bilhassa sendikalist, anarko-sendikalist gruplara, hattâ anarşist «ailelere») seslenebilmişti.

1919 başında, Üçüncü Enternasyonal kuruluş kongresi çağrı belgeleri dağıtıldığında, hazır bulunması istenen örgütler listesinde anarko-sendikalist eğilimli «Industrial Workers of World» örgütünün İngiliz, Amerikan ve Avustralya seksiyonlarıyla, aynı eğilimleri taşıyan İngiliz Shop-Stewards (*) Hareketi de yer alıyordu[35]. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin birkaç ay sonraki bir genelgesinde, yeni örgütün «anarko-sendikalist gruplarla kendilerini anarşist olarak niteleyen gruplara... en samimi biçimde kucak açacağı» bildiriliyordu[36]. Ancak uluslararası komünist harekette böylesi aykırı unsurların bulunuşunun yarattığı gizli sorun, Temmuz 1920'deki 2. Kongre arifesinde su yüzüne çıktı. «Bütün devrimci sendikalist gruplarla I.W.W. /Dünya Sanayi İşçileri/ sendikaları»na davet çıkarılmış[37], ne var ki, Radek, Komintern sekreteri olarak, bu kararın doğruluğunu tartışmaya açmıştı. Radek, Alman komünisti Paul Levi'yle İtalyan Serrati'yi de arkasına alarak, anarko-sendikalist ve anarşist eğilimlerin Üçüncü Enternasyonal dışında tutulmasını tercih ettiğini bildirmişti. Radek'in tutumu Yürütme Komitesi çoğunluğu tarafından benimsenmediği gibi, Alfred Rosmer'in anlatımıyla, sekreterlik görevi ondan alınıp Angelica Balabancff'a verildi[38]. Kendisi de sendikalist bir sicile sahip olan Rosmer, o dönemin Marksist-olmayan devrimcileri hakkında konuşurken, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'deki gibi yazılarını beğendiklerini söyler ve şunları ekler:

> Kendilerininkine benzer bir dil ve sosyalizm anlayışı bulabilecekleri bu metinler dışında, anarşist ve sendikalist geleneklere sahip devrimcileri Bolşeviklere çeken ve özellikle hoşlarına giden başka bir faktör, oportünizmi acımasızca mahkûm edişleriydi. Sadece kemikleşmiş oportünist-

(*) Shop-Stewards: İşyeri temsilcileri (y.n.).

leri, savaşta emperyalist hükümetlerini desteklemiş sosyal-şovenleri değil, yarı yolda duran, hükümet politikalarını eleştirip de eleştirilerinin mantıksal sonuçlarını ortaya koymaya cesaret edemeyenleri de mahkûm etmekteydiler[39].

Bu yüzden, Batı Avrupa'ya gönderilen Komintern delegeleriyle sendikalist ve anarko-sendikalist gruplar arasında sıkı bağlar kurulmasında şaşırtıcı bir yan yoktur. Komünist Enternasyonal'in Paris'te yıllarca «Moskova'nın gözü» gibi çalışmak üzere gönderdiği Jules Humbert-Droz'a, kendisinin de «büyük sempati» beslediğini ifade ettiği[40] bu çevrelerle ilişkiye geçmesi doğrultusunda kesin talimat verilmişti. Fransa gibi kuvvetli sendikal geleneklere sahip bir ülkede adı geçen bu kişinin Komünist Parti'ye katkısı son derece önemliydi. Fransa Komünist Partisi tarihinin ilk aşamasında önemli roller oynayan Rosmer, Pierre Monatte, Monmousseau ve Sémard gibi insanlar sendikalist hareketten gelmişti. İspanya'da Üçüncü Enternasyonal 1919'da güçlü bir anarko-sendikalist grup olan Ulusal İşçi Konfederasyonu'nun (C.N.T.) desteğini kazandı. İngiltere, A.B.D. ve Hollanda'da bile genç komünist partilere ilk katılan sempatizanların büyük bölümü benzer öğretilere bağlıydılar[41].

Yine de anarşistler, anarko-sendikalistler ve sendikalistler daha geniş bir sorunun, genelde «Solcular» ve onların Lenin zamanında Komintern'deki yerleri sorununun bir parçasını oluştururlar. Komünist harekette temsil edilen eğilimlerin çeşitliliğine en iyi örnek Alman komünistleridir. A.K.P. (S.) - Alman Komünist Partisi (Spartakist Birliği) - ilkeler ve örgütlenme düzlemindeki özgünlüğünü daha kuruluş kongresinde sergilemişti. Bolşevik politikaya karşı bağımsız bir çizgi izliyorlardı. Rosa Luxemburg açık açık işçi sınıfı devriminin teröre ihtiyaç duymadığını söylüyor[42], Leninizmin getirdiği, Bolşevizm tarafından hayata geçirilen örgütlenme ilkelerine antipatisini ortaya koyuyordu. Rosa Luxemburg'un anti-bürokratizminden esin-

lenen parti kurucuları, profesyonel görevlilerin yetkisini daraltıp sayılarını düşük tutmaya, merkezi yönetimin elindeki malî kaynakları azaltmaya, yerel örgütlerin inisiyatifini çoğaltmak için merkezin ayrıcalıklarını sınırlamaya karar vermişlerdi[43]. Alman partisi, Şubat 1919'da toplanması gereken Kurucu Meclis seçimlerini (en tanınmış liderlerinin tavsiyelerini bile dikkate almadan) boykot etmeyi kararlaştırarak, Leninizmin temel ölçütlerine uygun düşmeyen Solcu görüşlerden ne kadar derinden etkilendiklerini hemen gözler önüne sermişti.

«Solculuk», Alman komünizminin ilk yıllarına damgasını vuran bir özellik olacaktı. Nitekim Nisan 1920'de, aşırı solcu anti-sendikal, anti-parlamenter unsurları biraraya toplayan, A.K.İ.P. (Almanya Komünist İşçi Partisi) ismi altında muhalif bir grup oluşturuldu. Bu gelişmeye A.K.P. yönetiminin bir hareketi yol açmıştı. Solculuğun kendi örgütünde kuvvetlenmesine öfkelenen Paul Levi, Ekim 1919'da Heidelberg'de toplanan parti kongresinde, gerek seçimlere katılmaya, gerekse iflâh olmaz reformistlerin bulunduğu sendikal harekette yer almaya karşı çıkan delegelerin atılmasını istemiş ve bunu gerçekleştirtmişti[44]. «Ortodoks» örgüte rakip olarak kurulan A.K.I.P., Leninizmden çok keskin biçimde ayrılan özellikler sergiliyordu. Eylemciliği maceracılığa yaklaşıyor, yer yer uçuruma atlamaya kadar varıyordu.

Bütün ayrılık noktalarına ve anlaşmazlıklara karşın, Üçüncü Enternasyonal, A.K.İ.P.'li aşırılarla ilişkilerinde uzun süre sabır ve hoşgörü göstermişti. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin Alman işlerindeki başlıca uzmanı Radek, en başından beri Paul Levi'yi ihtiyatlı davranmaya yöneltmiş, Solcuların atılmasını önlemeye çalışmıştı[45]. Kavgaya iki örgütün uzlaşmasını isteyen Lenin de karıştı[46]. Lenin'in öğüdü görmezlikten gelinip A.K.P.'yle A.K.İ.P. arasındaki ilişkiler gittikçe düşmanca bir hal almasına karşın, A.K.İ.P. Enternasyonal tarafından bir süre hoşgörülü bir yak-

laşım görmeye devam etti. 2. Kongre'ye bir heyet göndermesi istendi ve belli bir dönem Komintern'den mali yardım almasını sağlayan «sempatizan parti» statüsü kabul edildi[47].

Bununla beraber, anarşist solculuk A.K.İ.P. içinde sağlam bir mevzi kazanmışken, «ortodoks» parti saflarından da bütünüyle tasfiye edilmemişti. «Ortodoks» partide, başlıca liderleri Arkadi Maslow ile Ruth Fischer olan önemli bir aşırı kanat vardı. Aşırı kanat, kendi görüşlerince A.K.P.'de bulunmadığını düşündükleri savaşçı bir ruh geliştirmeye yönelik kampanya yürütmekteydi. Ama «bedeli ne olursa olsun taarruz» kuramları ve bunun sonucunda alınan kaçınılmaz yenilgiler, Solculuğu Enternasyonal içinde gözden düşürdü. Temmuz 1921'deki 3. Kongre'de konuşan Troçki, «taarruz felsefesini en büyük tehlike saydığımızı Alman işçilerine net ve kesin bir dille söylemek bizim görevimizdir, en büyük suç bunun hayata geçirilmeye çalışılmasıdır», diyordu[48]. Troçki sorunu önceden Lenin'le tartışmış, kongrede Solcu eğilimle savaşta ortaklaşa davranmayı kararlaştırmışlardı. Kaldı ki, Solculuğun maceracı aşırılıkları nedeniyle kapıldıkları telâş ve dehşet duygusu yersiz değildi. Almanya'da Solcular «topyekûn saldırılar»dan dem vurmakla yetinmemiş, Mart 1921'de kimi komünist gruplar proletaryayı isyana kışkırtmak amacıyla provokasyonlara girişmişlerdi; ama sonuçta daha fazla tecrit olmaktan başka bir şey elde edemediler[49].

Lenin 1921'den de önce Solculuğa tavır almış ve eleştirilerini Rusya'daki temsilcileriyle sınırlamıştı. Uluslararası komünist hareketteki Solcular da bu azarlardan paylarını aldılar. Yine de Lenin'in eleştirisi kardeşçe, sınırlı ve yumuşaktı. Lenin'in bu kitapta daha önce aktarılan (*) Ağustos 1919 tarihli Slyvia Pankhurst'a mektubunda, parlamenter sorundaki farklılığa değinilmişti. Lenin, İngiliz militana mesajında, «par-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 79.

lamentarizm eleştirisi meşru ve gerekli olmakla kalmaz... aynı zamanda doğrudur da» diyor, devrimcilerin parlamenter çalışmalara katılması gerekliliği görüşünü terketmeksizin, «bu anlaşmazlık o kadar önemsizdir ki, yapılacak en akıllıca davranış anlaşmazlığı gidermemek olur» şeklindeki inancını dile getiriyordu[50]. Ekim 1919'da «İtalyan, Fransız ve Alman Komünistlere Selâm» başlıklı bir makalede, Solcuların sistemli anti-parlamentarizmine yine değinmiş, bunu «küçük bir sorun» olarak gördüğünü yinelemişti. Bu sorun keskin tartışmalara yol açtıysa bile, «ürkülecek bir şey yok, sadece büyüme sancıları» diye yorumluyordu[51]. Ama 1921'den sonra Solculuk, Almanya'daki gelişmelerin yönüne göre daha da maceracı denebilecek eylemlere yönelerek iyice riskli bir biçime büründüğünde, Lenin buna karşı etkili bir kampanya açtı. Dev saldırının sahnesi 3. Komintern Kongresi'ydi. Gelgelelim, bir kısmı Bela Kun gibi zaten sürgünde yaşayan Solcu liderlere acımasızca saldırdıktan sonra, aceleyle bir mektup kaleme aldı: «*émigré*'lerin 'aşırı Solcu' tutumlara yönelmeleri oldukça doğaldır». Aynı zamanda, «böyle hoş, sadık, kendini adamış ve değerli devrimcilere» sempatisini dile getirmekteydi[52]. Bu mektup, Lenin'in Sovyet «Solcular»ına daha önceki yaklaşımlarındaki gözlemlerini doğrulayan önemli bir mektuptur. Şöyle ki, Solculuğa yönelttiği eleştiriler genellikle çok keskin, saldırıları çok sert olduğu halde, ne kadar çekişmeli geçerse geçsin, daima aynı kavgayı yürüten yoldaşlarla girilen bir tartışma gibi görüyordu. Lenin'in 1920 Haziran'ında, 2. Kongre arifesinde yayımlanmış ve Solculuğa ayırdığı yapıtından (*«Sol» Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*) da benzer bir sonuç çıkarılabilir.

Bu küçük kitap ününü haketmiştir. Orada, yeteneği bir defalık dildeki aşırılığın tuzaklarından kaçınan bir polemikçiye, katı bir analiste ve politikanın derinlerine nüfuz eden bir gözlemciye rastlarız. Keskin gerçekçiliğiyle devrimci ilkelerdeki kararlılığının

birleştiği en iyi Lenin budur. «*Sol*» *Komünizm*, Solcuların yanlışlarının genel bir dökümünü verir. Saflıklarının yol açtığı katılık bunlar arasındaydı. «Devrim doktrinerleri»[53] (Stalinist ve post-Stalinist yergilerin daha sonra iddia edeceği gibi karşı-devrimin değil, *devrimin* doktrinerleri) olan Solcular, her türlü uzlaşmaya karşı olduklarını ilân etmişlerdi. Lenin'e göre, «ciddiye alınması bile güç bir çocukluktu» bu[54]. Lenin, A.K.İ.P.'nin ayırıcı özelliği olan özgürlükçü demagojiyi, (eninde sonunda gerçekleşecek hataları önceden görerek) «liderler»le «kitleler»i sistemli biçimde karşı karşıya koyan sözleri de suçluyordu[55]. Lenin bu eleştiriyle güçlü, disiplinli bir parti gerekliliğine özel bir vurgu yapma noktasına kadar geldi. Bu partinin otoritesi devrimci dalganın geri çekilişinin güç kaybettirici sonuçlarına dayanmayı sağlayacaktı[56].

Demek ki «*Sol*» *Komünizm*, Solculuğun eleştirisini yaparak, devrimci partiyle kitleler arasında varolması gereken ilişkiyi belirliyordu. Parti, «sınıfın geri katmanlarının düzeyine düşmemeliyken», bütün sınıfın (yalnızca komünist öncüsünün değil) ve bütün *emekçi halkın* (yalnızca ileri unsurlarının değil) sınıf bilinci ve hazırlığındaki *fiili* durumu *dikkatli bir şekilde* izlemeliydi». Geniş kitlelerle ilişki kurma, onlardan uzaklaşmamaya özen gösterme (onları ileri götürecek, bilinç düzeylerini yükseltip radikalleştirecek kadar «sıkı yapışma») gerekliliği Lenin açısından büyük önem taşıdığından çeşitli vesilelerle bu konuya geri dönmüştü[57]. Solcular bu gereksinimi görmezlikten geldikleri içindir ki, sosyalist harekette sağ komünistlere kadar uzanan belirli eğilimlerle uzlaşmaya girmeyi her zaman reddettiler. Solcuların «saflığı»na meydan okuyan Lenin ise, devrimcilerden çok Churchill'lere ve Lloyd George'lara yakın olduğunu bildiği İngiliz İşçi Partisi liderlerine bir derece «parlamenter» destek verilmesini istedi. Lenin, Sosyal-Demokrat karşıtlarını mahcup duruma düşüren bir formülasyonla, onları destekleme sorununu «ipin asılı bir adamı destekle-

mesine» benzeterek açıklamıştı[58]. Komünistlerin taktik ustalığı, reformizmin özündeki muhafazakârlığı ve çaresizliği kitlelerin gözünde yalnızca sözlerle değil, olgulara dayanarak da (ilkeleri feda etmeden) açığa çıkarmak olmuştu[59].

Son olarak Lenin, çoğu Solcunun dogmatik antiparlamentarizmine, reformist sendikalarda çalışmayı kabul etmemelerine saldırıyordu («gerici sendikalarda çalışmayı reddetmek, yeterince gelişmemiş ya da geri işçi kitleleri gerici liderlerin, burjuvazinin ajanlarının etkisine bırakmak demektir»[60]). Seçimlerde yer almayı ya da parlamentoda bulunmayı reddetmeleri, Lenin'e göre, geniş proleter kitleleri küçük görmeleri ya da umursamamalarından kaynaklanıyordu. A.K.İ.P.'li komünistler, «parlamenter savaşım biçimlerinin... tarihsel ve politik açıdan eskidiğini» düşünüyorlardı[61]. Lenin'in dediği gibi, tipik özelliklerinden kurtulamayan Alman Solcular kendi istekleri ile gerçekliği birbirine karıştırıyorlardı; aslında, proletaryanın önemli bir kesimi hâlâ parlamentoya ve parlamenter çalışmalara inanıyordu[62]. Devrimci görev, parlamentoyu bir ajitasyon ve propaganda kürsüsü olarak kullanmaktaydı. Bolşevikler eski Çarlık Duma'sında yanılsamalara kapılmadan bunu becermişlerdi: Ama Lenin o zaman lardan şunu da söylemişti: «Avrupa parlamentolarında gerçekten devrimci bir parlamento grubu yaratmak Rusya'ya göre çok daha güç olur»[63]. Çok daha güç olduğu pratikte kanıtlanacaktı.

Lenin'in «*Sol*» *Komünizm*'i, Solcularla ayrılık noktalarını bir bir sıraladığı halde, asla aşağılayıcı deyişlere yer vermez. Sol da hataya düşmüş olabilirdi, oysa Lenin için asıl düşman Sağ'daydı. Partiden 1908'de atılanları A.K.İ.P.'nin ve «aşırı Sol» eğilimlerin öncelleri olarak isimlendirdiğinde, aralarında «çok sayıda mükemmel devrimci»[64] bulunduğunu kabul ediyordu. İtalyan Solcu Bordiga'yı eleştirirken de değerli özelliklerini anmaktan geri kalmamıştı[65]. Lenin, aşırılıklarıyla komünist hareketin dışına düşen bu Solcu-

lardan umudunu kesmemişti: «Pratik deneyim onlara kısa sürede öğretecek»[66]. Solculuk hakikaten «düzensizlik» idiyse, «tehlike doğurmayan, organizmanın sonra daha da gürbüzleşeceği» bir düzensizlikti[67]. Stalinist ve post-Stalinist ortodoks yaklaşımın günlük okuma kitapları olarak değerlendirdikleri bu çalışmada, aforoz anlayışının bulunmayışı özellikle dikkat çekiyordu. Solculuğun yer yer göz kamaştırıcı hataları, Lenin'in, tehlikelerine rağmen sağlıklı bir tutum esinlendirdiğini algılamasını engellemiyordu. Solculuğun İngiliz versiyonu ve genç İngiliz komünistlerinin çoğunun ruh hali üzerine yazarken şunları diyordu: «Bu ruh hali oldukça memnuniyet verici ve paha biçilmez değerde; bunun değerini bilip desteklemeyi öğrenmeliyiz, çünkü, böyle bir ruh hali olmazsa İngiltere'de, hattâ başka ülkelerde proleter devriminin zaferini bekleme umudumuz kalmaz»[68]. Leninizmin resmî mirasçılarının «Solculara» reva gördüğü muamele, aslında bu bağlamdaki umutsuzluk duygularının bir yansımasıdır.

«Başçavuş» yöntemlerinin kullanılışı Leninist Komintern'de en az monolitiklik kadar doğaldı.

1920'den sonra Komintern kongreleri karakter olarak yıllarca aynı türdeki başka toplantılara benzedi. Yüzlerce delegenin hazır bulunduğu tartışmalar genellikle çok canlı geçiyordu. Kongre, uluslararası komünist hareketin «parlamento»su olarak, her ne kadar örgüt içi egemenlik mekanizmasını elinde tutuyorsa da, aslında gerçek bir güç kullanmaktan uzaktı, tam anlamıyla danışma niteliğindeki bir topluluktu. Kararlar genelde başka yerde alınıyor, yalnız, liderlerin delegeler önünde tekvücut bir grup, hele monolitik bir yapı olarak hiç görünmedikleri tartışmalar oldukça ateşli geçiyordu. Başarılı devrimciler olarak güçlü prestije sahip kimi yabancı delegeler, Sovyet komünistlerinin otoritesine aşırı saygı gösterilerine girmeden, örneğin Enternasyonal liderlerinin sunduğu tezlerdeki ve *şemalardaki* aşırı «Rus» karaktere saldırıyorlardı. İtalyan Bordiga, İskoçyalı Gallacher ve Hollandalı

Wijnkoop'a göre, dünya devriminin sorunlarını daima Rus devriminin deneyimine bakarak çözümleme eğilimi, Üçüncü Enternasyonal stratejisinin çarpıtılması demekti[69]. Kongreye sunulan tezlerin yandaşları ve karşıtları birbirleriyle özgürce tartıştılar. Örneğin Lenin'in sunduğu ulusal sorun raporuna, Hintli delege Roy karşı bir raporla yanıt verdi[70]. Sendikalara ve parlamenter çalışmalara katılma düşüncesine muhalif olanlar görüşlerini hiçbir sınırlama olmaksızın ortaya koydular. Rus Komünist Partisi'ndeki muhalefetin platformunu delegelere bizzat kongreyi düzenleyenler dağıttı[71]. Bir yıl sonra ve Bolşevik Parti'de kendi içindeki muhalif azınlığa yönelik önlemlere karşın (*), Aleksandra Kollontay, 3. Kongre'nin kürsüsünden Rusya'da Leninist liderlerin izlediği politikayı eleştirebiliyordu. Toplantının genel atmosferi 1920'dekinden daha az özgür değildi. Özellikle Alman heyeti, onaylamadığı noktaları çok açık biçimde dışa vurmuş, Pierre Broué'nin deyişiyle «gerçek bir kirli çamaşır gösterisi»[72] yapmıştı. Komünizmin Almanya'daki konumunun yeniden ele alındığı 1922'deki 4. Kongre'de ise Radek'le Ruth Fischer'in sözlü düellosuna tanıklık edildi[73].

Konuşma özgürlüğü ve açık tartışma, kurucu ulusal örgütlerde de aynı derecede mevcuttu. Enternasyonal'in yürütme organlarını ve Sovyet liderlerin savunduğu politikayı eleştirmekte öne çıkanlar, İtalyan komünistleri Bordiga'yla Gramsci'ydi. Bordiga, 4. Kongre (1922) kararlarına açıkça saldırıp, görüşlerini uluslararası merkezin kanallarından geçirmeksizin komünist partiler içinde yayma niyetinde olduğunu açıklamıştı. Ama bu tutumu, 1924'teki 5. Kongre'de M.Y.K.'ne seçilmesini engellemedi[74]. Antonio Gramsci, Ekim 1926'da bile, Sovyet liderlerine seslendiği bir mektupta hayali sürtüşmelere ilişkin şunları söyleyebilmişti: «Bugün yaptığınız işi kendiniz bozuyorsunuz. S.S.C.B. Komünist Partisi'nin Lenin'in çalışmaları sayesinde ka-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 134.

zandığı yöneticilik görevini küçümsüyor, dahası yok sayma riskine giriyorsunuz»[75]. Paul Levi Almanya'da A.K.P.'nin resmî dergisinde Aralık 1920'de şöyle yazıyordu: «Komünist Enternasyonal kurallarında bizi Yürütme Komitesi'nin her kararını bir deha eseri olarak görmeye zorlayan tek bir şey yoktur»[76]. Thalheimer Lenin'in A.K.P.'yle A.K.İ.P.'nin yeniden birleşmesi önerisini reddetmiş, bunun nedenini açıkça ifade edebilmişti[77]. 1924'te, Üçüncü Enternasyonal Başkanı'nın gücünün zirvesinde olduğu günlerde, uluslararası komünist basının sütunlarında Zinovyev'in aleyhine düşünceler ileri sürülmüştü[78]. Komintern liderlerinin görüşlerinin, hattâ kararların açık eleştirisi hiçbir anlamda küstahlık sayılmıyordu. O dönemde Komintern yönetiminin Fransız Komünist Partisi liderlerinden istediği tek şey, Moskova'da alınan *kararlara* yönelik eleştirileri imzasız makaleler şeklinde yayımlamaktan, dolayısıyla bütün örgütü bağlayıcı bir niteliğe büründürmekten kaçınmalarıydı[79].

Komünist partilerin iç yaşamı da benzer özellikler sergiliyordu. Almanya'da, Pierre Broué'nin yazdığı gibi,

> En yüksek organ... kongreydi. Kongre yılda en az bir kez toplanır, kongre delegeleri yer yer kendi programlarını ve adaylarını çıkaran eğilimlerin savaşına dönüşen ön tartışmalarla seçilir; söz konusu eğilimlere; tek bir yandaşlarının bulunmadığı yerel grupların toplantılarında söz alma hakkı dahil, farklı görüşlerini dile getirmeleri için en geniş olanaklar tanınırdı[80].

A.K.P., parti-içi demokrasi açısından, günümüzün politik örgütlerinin çoğunun gıpta edebileceği bir özelliğiyle övünebilirdi. Aslında kuruluş kongresinde yaşanan olayların bir benzeri yoktu. Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht gibi etkileyici simalar dahil bütün liderler birbiri ardı sıra kürsüye gelmiş, partiyi Kurucu Meclis seçimlerine katılmaya ikna etmeye çalışmışlardı; ama kongre delegeleri (bilgelikten çok bağımsızlık dürtüsüyle) 23'e karşı 62 oyla bu çağrıyı reddet-

tiler[81]. A.K.P. kongreleri, 1920'lerin ilk yıllarında, parti yaşamını tamamen doğru biçimde yansıtarak canlılığını hep korudu. Örneğin Ocak 1923'te, başkan, yaşanan pek çok «olay»da, delegeleri yatıştırıp kargaşalığı bastırmakta güçlük çekmişti[82]. Eğilimlerin çekişmesi kongre aralarında bütün şiddetiyle sürerken, Parti ve Enternasyonal basınında parti komiteleri üzerine oylamaların birbirine çok yakın sayılarla bitmesi bunun yansımasıydı[83]. Fransız Komünist Partisi de konformizmden az çekmemişti; partiyi tutarsızlığa ve felce sürükleyen anarşik konuşma özgürlüğü nedeniyle fazla ilerleme kaydedemiyordu. 1922 Kongresi, daha düzenli partilerde genellikle perde gerisinde tutulabilen sert delege tartışmalarına ve şiddet olaylarına sahne olmuştu[84].

Komintern'de ve onun kurucu örgütlerinde eğilim oluşturma hakkının özgürce kullanılması, tartışma ve eleştirme özgürlüğünün hem nedeni, hem sonucuydu. Ekim 1919'da Batılı işçilere kendisi hitap eden Lenin'in sözleriyle: «Komünistler arasındaki farklılıklar, inanılmayacak kadar hızlı büyüyen bir kitle hareketinin temsilcileri arasındaki farklılıklardır... *Böyle* bir temelde farklılıkların olması endişe yaratmaz; bunayarak çürümenin değil, büyüme sancılarının işaretidir»[85] Dolayısıyla düşüncelerin, bir kez belirlendikten sonra, eğilimlere, hattâ hiziplere dönüşecek şekilde kristalleşmesine şaşılmamalıdır. Komintern Yürütme Komitesi'nin başlangıçta buna karşı söyleyecek bir sözü yoktu. Fransa'daki temsilcisinin 30 Mayıs 1922 tarihli raporunda şöyle deniyordu: «Sol /Fransız Komünist Partisi'ndeki/... bir hizip biçiminde örgütlenmiştir ve her konuda Enternasyonal'le görüş birliğine varmayı dilemektedir»[86]. Ama o günlerde, Komintern'in merkezi yönetiminin hizipçiliğe gösterdiği hoşgörülü yaklaşım sona ermek üzereydi. Hattâ bu olaydaki hoşgörünün kaynağı, sadece açık fikirlilik ve köklü bir demokratik ruh değil, aynı zamanda, Moskova'nın, özellikle Fransız Komünist Partisi içindeki Enternasyonal'in birliği-

ni ve merkezi örgütünün otoritesini tehlikeye sokan güçlü özerklik ve «ılımlılık» yanlısı eğilimlere karşı çıkabilecek, örgütlü bir Sol gruba güvenebilmekten beklediği çıkardı. Benzer bir durumun doğduğu Kasım 1922'deki 4. Kongre'de, o zaman «ılımlı» grubun egemenliğindeki A.K.P. yönetimi, Sol hizbin üyelerinin Moskova'ya gönderilecek heyete girmesini engellemeye uğraşıyordu. Sol'un kongreye temsilci gönderebilmesini Lenin'in kişisel müdahalesi sağlamıştı[87].

Oysa Enternasyonal Başkanı, Eylül 1922'de Fransız Komünist Partisi'ne gönderdiği bir mektupta, «bütün hiziplerin derhal ve tamamen dağıtılması»nın sağlanmasını talep etmişti[88]. Bu çağrılar, gelecekteki çok daha katı ültimatomların habercisiydi. Yer yer hizipler şeklinde örgütlenen, disiplin kurallarıyla en geniş özgürlüklerden yararlanan eğilimlere geniş hakların tanındığı bir devir kapanıyordu. Özellikle devrimin yenilgilerinin «Sağ»ı ihtiyatlı, aynı hayal kırıklıklarının «Sol»u sabırsız hale getirdiği Almanya'da farklı eğilimler parti yönetiminde birbirlerinin yerine geçmiş, azınlık ve çoğunluk neredeyse eşit kuvvetlerle savaşa tutuşmuşlarken (oylamalar en önemli sorunlarda bile genellikle kılı kılına farklarla bitiyordu), kongrelerde sürekli raporlar ve karşı-raporlar dinleniyordu[89]. Ne var ki Sovyet Komünist Partisi'nin evrimi Enternasyonal ve «kardeş partiler» üzerinde iz bırakmadan geçemezdi. 1921'den sonra Bolşevik örgütte iç demokrasinin özünü çiğneyen ağır kısıtlamalarla, Rusya dışındaki komünist harekette süregelen özgürlük atmosferi arasında zaten belirgin bir zıtlık vardı. Lenin'in politik yaşamdan çekilişi ve sonra ölümü, onun yerini alma kavgaları ve Sovyet Partisi'nde liderlerle muhalefet arasındaki çatışmanın keskinleşmesi sonucu öteki komünist partiler zamanla hizaya getirilecek ve politik yaşamları yozlaşacaktı.

Enternasyonalizm ve Ruslaştırma

«Üçüncü Enternasyonal yalnız Rusya'da değil, kendi ülkelerinde de yalnızca Moskova'nın diktatörlüğünü tanıyanları üye kaydeder», diyordu Karl Kautsky 1920'de[90]. Komintern'de sonradan gerçeğe dönüşecek bu durumu yıllar önceden haber veren bu gözlem, aslında, zamanın gerçekliklerini pek dikkate almayan bir polemik sözüydü. Yine de, uluslararası komünist hareketin Sovyet Rusya'da iktidarı elinde tutan partiye önemli bir yer sağladığı tartışmasız derecede doğruydu. Doğrusu başka türlü de olamazdı. Bolşevikler, hem 1917'nin ve iç savaşın galipleri olmanın, kapitalistleri fiilen devirmiş tek devrimciler olmanın prestiji sayesinde, hem de Üçüncü Enternasyonal'e bir yurt sağlama araçlarına, yeterli malî destek verme olanağına sahip biricik parti olduğundan üstün bir konumdaydılar. Sovyet Rusya'nın ve Sovyet Komünist Partisi'nin tecrit durumu, sosyalist devrimin Avrupa'da yavaş yavaş sönmesi oranında çekiciliği arttıran bir etki yapıyordu. İlk baştaki müthiş hayranlık ateşli bir bağlılığa dönmüştü. Savaşta zayıf düşmüş, uzaması ve daha sonra çatışmanın sona ermesi nedeniyle krizden kârlı çıkamayacaklarının bilincinde olan Batılı sosyalistler, muzaffer ve kuşatılmış, tükenmiş ama kahramanca bir albeniye sahip Bolşevik devrimini eleştirebilmek için çok fazla özgüvene, hattâ küstahça bir cüretkârlığa gereksinim duyuyorlardı. Reformist liderler, ihtiyat paylarına ya da düşmanca duygularına karşın, Sovyet Rusya'ya saldırdıklarında gözden düşme riskini kabul etmiş oluyorlardı. Örneğin, Fransız Sosyalist Partisi Sağ kanadından Renaudel, 1920'de, «Bolşevizm aleyhine asla tek satır bile karalamamış» olmaktan mutlu görünüyordu[91]. Halle'deki U.S.P.D. kongresinde Martov, Alman Bağımsız Sosyalistlerinin büyük çoğunluğunun Üçüncü Enternasyonal'e taşıdıkları akıntıya set çekmeye çalışırken, gerek Alman Komünist Partisi'nin gerekse Mer-

kezcilerin organının Bolşevizmi eleştirmekte gönülsüz davranmasının kendi işini güçleştirdiğini açıklıyordu[92].

Sovyet liderlerin uluslararası komünist harekette tek otorite konumuna yükselmesinin geçerli nedenleri vardı. Özellikle devrimci ruhları, bir gün kendi örneklerini izlemeyi umanlara model işlevi görüyordu: Onların deneyimi, yani Rus devriminin bir dizi «temel özelliği», geçerliliği coğrafik sınırları aşan *şemalar* sayılıyordu. Lenin, Komintern 1. Kongresi'ndeki «proleter devriminin genel yönü bütün dünyada aynıdır» seklindeki aşırı sözlerinin anlamını şöyle açıklıyordu: «İlkin sovyetlerin kendiliğinden biçimlenmesi, sonra yayılıp gelişmesi, ardından şu pratik sorunun belirişi: Sovyetler mi, Ulusal Meclis mi, Kurucu Meclis mi, burjuva parlamenter sistem mi?»[93]. Öyleyse, Rus proletaryasının zaferini sağlayan yollar, burjuvazinin hakkından gelmesine olanak tanıyan, ihraç edilebilecek araçlar nelerdi? Bolşeviklerin fikirleri ve yenilikleri evrensel bir değere sahip miydi? Lenin ilk başlarda hakikaten böyle şeyler düşünüyordu. Ekim 1918'de «Bolşevizm, uluslararası proletaryanın dünya çapındaki kuramı ve taktikleri haline gelmiştir», diyordu[94].

Söz konusu «kuram ve taktikler» tam olarak neydi? Lenin'e göre, temel olay şey, 1905 ve 1917 devrimlerinin özgün kurumsal biçiminin - yani, sovyetlerin - yaratılmasıydı. Lenin, Üçüncü Enternasyonal'in kuruluş kongresinde, komünistlerin Batı'daki kitleleri «Sovyet sisteminin zorunluluğu»na[95] inandırmalarını, aynı günlerde toplanan Bolşevik Partisi 8. Kongresi'nde Sovyet iktidarının «*proletarya diktatörlüğünün uluslararası, dünya çapındaki biçimi*»[96] olduğuna ikna etmelerini istiyordu. Proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu Bolşeviklerin genelgeçer ilkelerinden biriyken, uygulamada çeşitli biçimlere bürünebilirdi. Lenin şu noktayı özellikle kabul ediyordu: «Oy hakkına kısıtlama getirme sorunu ulusal bir özgünlük taşır, diktatörlüğün genel bir sorunu değildir. Oy hakkını kısıtlama sorununa Rus devriminin *özgül koşullarını* ve gelişmesinin

özgül yolunu inceleyerek yaklaşmak gerekir»[97]. Bununla birlikte, «temel güçler - ve toplumsal ekonominin temel biçimleri - Rusya'da başka kapitalist ülkelerdekinin aynıdır, öyle ki, özgüllükler ancak daha önemsiz boyutta geçerlilik taşıyabilir» (*).

«Temel» olan, «daha az önem» *taşımayan* neydi? Lenin, Rus devriminin «özgül koşulları»na değinirken, en önemli bazı yanlara (devrimin gerekliliklerivle barış sorunu arasındaki bağ; savaşın doğurduğu uluslararası konjonktür ve emperyalist devletlerin iki düşman kampa bölünmesi; Rusya'nın uçsuz bucaksız bir büyüklükte oluşu; belirli koşullarda proletaryanın eylemini desteklemeye hazır bir köylülüğün varlığı) işaret etmiş ve bunun nedenini şu şekilde açıklamıştı: «Rusya için... sosyalist devrime *başlamak* kolay, devrimi sürdürüp tamamlamak Avrupa ülkelerine göre daha zordur»[98]. Öbür yandan, Rusya'nın ve Batı'nın koşullarının büyük bir farklılık sergilemesine karşın, Lenin, 1920 sonunda, *Rusya'daki gibi ileri sanayi ülkelerinde de* «proletarya öylesine parçalanmış, öylesine aşağılanmış ve öylesine bozulmuştur ki, bütün proletaryayı kucaklayan bir örgüt proletarya diktatörlüğünü doğrudan uygulayamaz», diye düşünüyordu. «Ancak sınıfın devrimci enerjisini özümsemiş bir öncü tarafından uygulanabilir»[99]. Bunun pratikteki anlamı, örtük biçimde de olsa, proletarya diktatörlüğü fikrine Lenin'in evrenselleştirip zorunlu hale getirmek istediği bir anlam (Sovyet Rusya'daki gibi, Komünist Partisi'nin uyguladığı bir diktatörlük) yüklenmesiydi.

Böylesi yer yer çelişkili, genelde belirsiz açıklamalarla Rus devrimi deneyimine, dolayısıyla Bolşeviklerin kuramlarına uluslararası anlam yükleme eğilimi, gözlemcilerin etkilenmeden kalamayacağı bir dizi ben-

(*) Lenin, C. 30, s. 108. «*Sol*» *Komünizm*'de daha ihtiyatlı bir dille, «devrimimizin belirli temel özellikleri... uluslararası bir anlam taşır» diyecekti (a.g.e., C. 31, s. 21).

zerlikten kaynaklanıyordu. En birincisi şuydu: Devrim Almanya'da, Rusya'da 1917'de olduğu gibi ilk dışa vurumlarıyla kendiliğinden biçimde patladığında, işçi ve asker kitleleri sovyetlere çok benzeyen «konseyler» *(Räte)* oluşturmuşlar, isteklerini «konseyler» aracılığıyla dile getirmişlerdi. Rus öncelleri gibi Alman konseyleri de, yetkilerini, toplumsal ve politik açıdan burjuva nitelikli bir Geçici Hükümet'e devretmekte anlaşıyordu. Ekim ayaklanmasından önce Rusya'da nasıl olduysa, Cumhuriyet Almanya'sı da Sovyet yolunu mu, anayasal yolu mu (iktidar Konseylere mi, Ulusal Meclis'e mi?) izleyeceğine karar vermek zorundaydı. Ve Almanya'daki aşırı Sol Rusya'daki aşırı Sol'la aynı tercihi yapmıştı. Benzerlikler asla yaklaşık bir oranı aşmayan, genellikle aldatıcı, ama Rusya'da nihai olarak gerçekleşenin her yerde yineleneceği yanılsamasının yayılmasını cesaretlendiren paralelliklerle tamamlanıyordu. Alman Sosyal-Demokrat liderler, birer Kerensky'ymişler gibi, henüz farkedilmeyen ama varolan bir Lenin'in habercisiydiler. Alman gericiliğinin Mart 1920'deki Kapp komplosu gibi saldırıları, Rusya'daki aşırı Sağ'ın saldırılarını, özellikle de, «Alman versiyonu» gibi işçi sınıfının karşı önlemleriyle yenilgiye uğratılmış Kornilov'un darbe girişimini anımsatıyordu. Son olarak ve en kayda değer olanı, tarih, Petrograd'daki Temmuz 1917 olayları (Bolşeviklerin daha sonraki başarılı girişimlerini önceleyen, kitlelerin burjuvaziyi alaşağı etmeye yönelik zamansız saldırıları) ile Almanya'daki, tarihsel açıdan Rusya'daki «Temmuz günleri» kadar etkisiz kalmış devrimci heyecanın patlak vermesi arasında, büyük umutlar vaadeden bir paralellik sunuyordu.

Komünistler böylelikle, Rus örneğine daha büyük ağırlık sağlar, dolayısıyla Bolşevik liderlere daha fazla itibar getirir görünen karşılaştırmalarla kendilerini ruhsal olarak besleyebiliyorlardı. Bununla birlikte, görünüşteki katı mantığa (Rus devriminin prestiji, devrimin Bolşevik sahiplerinin moral otoritesi, deneyim zen-

ginlikleri, stratejilerinin etkililiği, kuramlarının güvenilirliği ve kullandıkları araçların göreli kuvveti) karşın, Kautsky'nin Enternasyonal'in Moskova'nın diktatörlüğüne bağlı kaldığı doğrultusundaki sözleri, 1920'de, daha sonraki gelişmeleri ne kadar doğru biçimde önceden görmüş olursa olsun, hiçbir şekilde gözlemlenmiş olgulara dayanmıyordu. Tam tersine, devrin gerçekleri Kautsky'nin sözleriyle çoğu noktada çelişiyordu.

Birincisi, Komintern'in ideolojisi (Leninizmin bütününde görülen ve, önceden ele aldığımız gibi, Rus devrimini uluslararası devrimin gereklerine bağımlı kılan enternasyonalist ideoloji) Kautsky'nin iddialarıyla bağdaşmazdı (*). Marksizmin doğum günlerinden beri taşınan bu enternasyonalizm Bolşevizmin başarısıyla sarsılmıştı. Lenin, Marx'ın öğretisine uygun olarak, Batı sanayi toplumunun, kimi bakımlardan pre-kapitalist ve ortaçağı andıran Rus âlemi karşısındaki üstünlüğüne her zaman inanmıştı. Rusya'da devrimin zafer kazanması bu görüşünü değiştirmedi. Lenin'e göre Rusya, yalnızca ekonomisiyle değil, proletaryasının genel zayıflığı açısından da «geri bir ülke»[100] olarak kalmıştı. Kasım 1918'de şunları söylüyordu: «Dünya çapındaki savaşımdan boy veren devrimimize başlayabilmemiz, Rus proletaryasının değerli özelliklerinden ya da başkalarından ileride olmasından kaynaklanmıyordu, bunu hep biliyorduk. Tersine, olaylar bizi öteki müfrezelerin önüne geçirdiyse, bunun nedeni, bizdeki kapitalizmin zayıflığı ve geriliği, askeri ve stratejik koşulların özgül baskısıydı...»[101] Üstelik bu ileri konumun yazgısı da uzun ömürlü değildi. «*Sol*» *Komünizm*'de, «ileri ülkelerin en az birinde proletaryanın zafer kazanmasından hemen sonra herhalde ciddi bir değişim gözlenecektir: Rusya model olmaktan çıkacak, bir kez daha geri bir ülke ('Sovyet' ve sosyalist anlamda) durumuna dönecektir»[102] diye yazmıştı.

Rusların kendilerini yüceltmeyişine, Sovyet dene-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 213.

yimi geliştikçe artma eğilimi bile görülen bir ulusal aşağılık duygusu eşlik etmişti. Mart 1918'de Rusya'da yeni tip bir devlet kurulmasına «henüz yeni ve kötü biçimde başlandığı»nı söyleyen Lenin, «Avrupa proletaryasına bu gerçeği gösterip yapılması gerekenleri söyleyeceğiz ki, onlar da Rusya'da şöyle şöyle şeyler kötü yapıldı, ama biz daha iyisini yapacağız desinler» diye ekliyordu[103]. «İleri Batı Avrupalı işçiler... kendi kendilerine şöyle diyecekler: 'Ruslar yapılması gereken işe çok iyi başlamadılar'»[104]. Ancak uluslararası devrimin değerli özellikleri Rusya'daki devrimin eksikliklerini kapatacağından, talihsizlik büyük sayılmazdı: «Belki hatalar yapıyoruz», demişti Lenin 8. Parti Kongresi'nde, «ancak Batı proletaryasının hatalarımızı düzelteceğini umuyoruz. Ve bize yardım etmeleri için Avrupa proletaryasına sesleniyoruz»[105].

Batı'daki işçi sınıfının ve devrimci hareketin yaptığı her şey, Batı'da fazla dikkat çekmese bile Lenin'in gözüne çok olumlu geliyordu. Örneğin Nisan 1919'da, komünistlerin Budapeşte'de iktidarı bir günlüğüne ele geçirmelerinden hemen sonra, «bir sürü kusurumuzun bize zarar verdiğini biliyorum, Macaristan'daki Sovyet iktidarının bizden daha iyi olacağını da biliyorum» demişti[106]. Bu cümlenin hemen ardından, uzak görüşlülükten çok ılımlılığıyla anılmaya değer bir başka pasaj geliyordu: «Rusya'ya kıyasla Macaristan küçük bir ülke; ama Macaristan devrimi herhalde tarihte Rus devriminden daha önemli bir rol oynayacak»[107]. Anlaşılan, Rusya'da yeni toplumun inşasında karşılaşılan hayal kırıklıkları Lenin'in Batı'daki umut verici her gelişmeye sarılmasını kuvvetlendiren bir etki yapmıştı.

Gerçekte, Lenin Sovyet devletinin eksikliklerini giderek daha çok farkedip, Sovyet bürokrasisine ilişkin eleştirileri 1921'den sonra iyice ağır olmaya başladığında, başka türlüsü nasıl beklenebilirdi? (*) Devrimci Rusya, Avrupa'ya ve dünyaya, «hepimiz çamurlu bü-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 165.

rokrasi bataklığına batmış»[108] ve «genelde devlet aygıtı *anlatılamayacak kadar kötü*»[109] denebilecek bir durumdayken, yol gösterici olabilir miydi? Sosyalizmin inşası görevine elverişli olmayan «ulusal» karakteristiklerle («hakiki Sovyet şapşallığı»[110], «Rus ihmalkârlığı»[111], «etkisizliğe» yatkın olma[112], Lenin'e «bilesiniz ki en basit şeyi doğru yapması için bir Rus'un yirmi kere yemin edip, otuz kere yeminini yinelemesi gerekir»[113] dedirten anlatılmaz yeteneksizlik, «rüşvet gibi hakikaten Ruslara özgü bir olgu»nun oynadığı rol[114]) damgalandığında, bir örnek oluşturabilir miydi? Lenin'in gözünde, Rusları en iyi kişileştiren edebi karakter Oblomov'du. Gonçarov'un aynı adlı romanı, kayıtsızlığı, pratik duygusunun bulunmayışını, güçsüzce düşünüp durmaya, duygusal hülyalara sığınma eğilimini somutlaştırıyordu. Lenin, «herkesi ve herşeyi *uyutan* Rus Oblomovlarının lânet olası tavrına»[115] büyük bir öfke duyuyor, sözlerini lânetler yağdırarak bitiriyordu: «Rusya üç devrim geçirmiş, ama Oblomovlar hayatta kalmıştır... *Yaşlı Oblomov'un hâlâ yaşadığını* söyleyebilmek için toplantılarımıza, komisyon çalışmalarımıza bakmak yeter; *ayrıca Oblomov'dan bir adam çıkarmak için yıkayıp temizlemek, iyice ovalayıp durulamak gerekir*»[116]. Lenin'in umutsuzluğa yakın öfkesinin ardında, Krupskaya'nın bir örneğini verdiği zengin olaylarla dolu acı deneyler yatıyordu. Moskova'nın varoşlarında bir yere arabayla giderlerken, yanında bir köylünün durduğu bir köprüye varmışlardı. Lenin arabayı durdurup adama köprünün arabaya dayanacak güçte olup olmadığını sordu. Köylü başını sallayıp kıkırdamıştı: «O kadar emin değilim. Sözümü bağışlarsanız, bu Sovyet köprüsü çünkü»[117].

Bolşevik liderlerin başarılarını yorumlayan Rosa Luxemburg da *Rus Devrimi* başlıklı broşüründe şöyle yazıyordu:

> Kararlı devrimci tutumları, örnek alınacak eylem güçleri ve uluslararası sosyalizme yıkılmaz bağlılıklarıyla böy-

lesi uğursuz koşullarda yapılabilecek her şeyi yaptılar. Tehlike, ölümcül koşullar nedeniyle bize dayattıkları, uluslararası proletaryaya sosyalist taktiklerin modeli olarak tavsiye etmek istedikleri bütün taktikleri zorunluluk katına çıkarıp eksiksiz bir kuramsal sistemmiş gibi dondurmaya geçtiğimizde başlıyor[118].

Lenin'in, Bolşevizmin belirli ilkelerinin örnek oluşturan değerine inancına karşın, açıkça onayladığı bir görüştü bu. 1919'daki kongrede konuşurken şöyle demişti: «Devrimimizi bütün ülkeler için ideal gibi göstermek, çok sayıda parlak keşifler yaptığımızı ve bir yığın sosyalist yenilik getirdiğimizi hayal etmek saçmalık olur... Masaldaki kurbağa gibi davranır ve kibirle şişinirsek, kendimizi bütün dünyaya güldürürüz...»[119] Yine Mart 1921'de: «Ruslar... /başka uluslarla/ aynı çamurdan yapılmıştır, başka havalara girerlerse, bu, yalnızca gülünç görünmelerine yarar»[120]. Mart 1919'da Macar devriminin lideri Béla Kun'u bir radyo mesajıyla uyarmıştı: «Macar devriminin özgül koşullarında Rusya'daki taktiklerimizi bütün ayrıntılarıyla taklit etmenin hata olacağından hiçbir şekilde kuşku duyulamaz»[121]. Kuşku yok ki her taraftaki komünistlerin hakikaten «Bolşevik modeli» kopya edecekleri inancı, eksiklikleri gönül rahatlığıyla kabul edilen Rusya'daki sosyalist inşa *şemalarından* çok, Bolşeviklerin iktidarı almalarını sağlayan devrimci stratejiyle ilintiliydi.

Yeni Enternasyonal'in oldukça merkezi bir örgüt olarak kalması gerektiğinde, genel merkezinin Rusya'da bulunmasının zorunluluğunda anlaşılınca; Bolşevik liderlerin üstün bir konumda görünmeleri kaçınılmaz hale geliyordu. Lenin Nisan 1919'da bu bağlamda şunları söylemişti: «Devrimci proleter enternasyonalin liderliği bir süreliğine (söylemeye gerek yok ki, kısa bir süreliğine) Ruslara geçmiştir...»[122] Ama başka konulardaki gibi bu konuda da, geçicilik uzayacak ve zamanla pıhtılaşacak, en kötümser beklentileri bile aşan bir kapsama varacaktı.

Merkezileşme *ilkesi* devrimin dünya çapındaki başarısının vazgeçilmez bir koşulu gibiydi. Bu inancın kaynağı sadece Rus-olmayanların Leninist parti kuramını kabul etmeleri değildi. Ayrıca, İkinci Enternasyonal'in çöküşüyle şok olan herkesin 1. Dünya Savaşı deneyinden çıkardıkları derslere dayanıyordu. Bu çöküş, İkinci Enternasyonal'i kendini oluşturan partilere sözünü geçiremez duruma getiren yapısal zayıflıktan mı ileri geliyordu? Kaldı ki, devrim saatinin gelip çattığına inanılıyorsa, o zaman kapitalizme yönelik uluslararası taarruzun, önemli yetkilerle donatılmış ve disiplinini proleter ordunun bütün seksiyonlarına dayatabilecek bir organın hazırladığı ortak bir stratejiye göre yürütülmesi gerekirdi.

Bunun için Üçüncü Enternasyonal, «aslında ve fiilî davranışlarıyla bütün dünyada tek bir komünist partisi olması gerektiğini»[123], buna bağlı olarak, o partinin öncü - yani, merkezi - organlarının aldığı kararların «her komünist örgüt için yasa»[124] sayılmasının zorunluluğunu ilân etmişti. 1920 yılındaki, hatta 1922-24'teki «tüzükler» bu ruhla hazırlanmıştı.

Temmuz-Ağustos 1920'deki 2. Kongre'de, delegelerin oylarıyla kabul edilen tüzük, kongreler arasında en yüksek merci olan Yürütme Komitesi'ne önemli yetkiler tanıyordu. Enternasyonal'in bürosunun bulunduğu ülkelerden beşer temsilci ile belli başlı Rus-olmayan örgütlerden on-on üç delegenin oluşturduğu Yürütme Komitesi, örneğin üye partilerden «uluslararası disiplini çiğneyen grup ya da kişileri kovmaları»nı, kendisinin de «dünya kongresinin kararlarını ihlâl eden» partileri ihraç etmesini isteme hakkıyla donatılmıştı[125]. Yürütme Komitesi beş üyeli bir prezidyum atayacak, bunların üçü Rus partisinden gelecekti[126]. Kimi delegeler o günlerde Enternasyonal'in «Rus seksiyonu»nun korkunç derecedeki ağırlığını, oransız biçimde temsil edilmesini ne kadar ürküntüyle karşıladıklarını dile getirmekten çekinmemişlerdi[127].

İki yıl sonra, 4. Kongre, merkezileşmeyi daha ileri

götüren bir adım attı. Yeni tüzüğü hazırlayacak bir komisyon atanmıştı. 5. Kongre'de (1924) benimsenen yeni tüzük, Yürütme Komitesi'nin otoritesini hem kongreye (bundan böyle, 1920'de saptandığı gibi her yıl değil, iki yıllık aralarla toplanacaktı), hem de üye partilere karşı kuvvetlendiriyordu. Açıkça belirtilen hükümlere göre, E.M.Y.K. «Komintern'e katılan bütün partilere ve örgütlere bağlayıcı talimatlar gönderip çalışmalarını denetler... M.Y.K.'nın kararları bütün seksiyonlar için bağlayıcı olup gecikmeksizin yerine getirilmelidir». Yürütme Komitesi'ne, katılan partilerin kongre ya da merkez komitelerinde alınan kararları iptal edip değiştirme, bu partilerden doğrudan kendisi üye çıkarma yetkisi de tanınmıştı (*).

Yine de resmî düzenlemeler, Sovyet temsilcilerinin başat rol oynadıkları Komintern merkezi yönetimi ile katılan komünist partiler arasındaki gerçek ilişkilere ilişkin yeterli bir tablo sunamaz. Moskova'da hazırlanıp orada oylanan tüzükler, Sovyet başkentinden uzaklaşıldığında her zaman görülmeyen bir ruhu yansıtıyordu. Gerçeklik, belge ve düzenlemelerin akla getirdiğinden çok daha karmaşıktı. Yürütme Komitesi kararlarının uygulamaya konması büyük ölçüde, örneğin, kardeş partilerin genel merkezlerinde seçilmiş temsilcilerine bağlıydı. Jules Humbert-Droz'un belgelerine göre, merkezin talimatları Komintern'in «yasa»sını uygulayacağı varsayılan örgütlere sunulduğunda kurallar kimi değişikliklere uğruyor, merkezin iradesi şöyle ya da böyle esnetilmeden yürürlüğe konmuyordu. Jacques Fauvet'nin dile getirdiği biçimiyle, Fransa'daki Komintern temsilcisi Fransız komünistlerine sunduğu «şaraba biraz su katmak» zorunlulu-

(*) Degras, C. II, s. 119. Kongrenin daha sık toplanmamasını telâfi etmek amacıyla M.Y.K. üyelerinin sayısı arttırılmış, «genişletilmiş plenum toplantıları» uygulaması getirilmişti. Prezidyumun (artık beş yerine yedi üyeliydi) görevleri de arttırılmıştı.

ğu hissetmişti[128]. Humbert-Droz, her koşulda yönetmekten çok öğüt vermeyi, emir vermekten çok ikna etmeyi kendi görevi biliyor[129]; gerçekliğe bakarak belli bir derece bağımsızlıkla hareket etmeyi uygun buluyordu:

> Dünya kongrelerinde kabul edilen ve M.Y.K.'nın aldığı kararların parti liderleri arasında iyi bilinmediğini, kimi durumlarda uygulanamayacağını; «Moskova'nın gözü» rolünün M.Y.K.'yı bilgilendirmekle sınırlı kalmayacağını, ayrıca, daima değişen koşulların farkına varamadan Moskova'da alınmış kararlarla kimi zaman çelişen problemlere çözüm bulmayı da kapsadığını gördüm[130].

Gerçi, Komintern'in bütün temsilcileri Fransa'daki adamının esnekliği ve dikkatliliğiyle hareket ediyor değildi. Örneğin Almanya'da, temsilcilerin çalışmaları çeşitli olaylarda eleştiriler ve yakınmalarla karşılaşmıştı. Paul Levi, «asla yerel parti merkezlerinde çalışmaz, daima arkadan ve genelde aleyhte faaliyet yürütürler» demişti[131]. Yerel partiye iletilmeden doğrudan Moskova'ya gönderilen raporlarıyla, «grey eminences» (*) türü davranışları yer yer açık protestolara neden oluyordu. Önde gelen Alman komünistlerinin Aralık 1921 tarihli «kimi M.Y.K. üyelerinin zararlı etkisi»ni mahkûm eden açıklamaları buna örnekti[132].

Komintern'in enternasyonalizmi fiilen ne anlama geliyordu? Moskova'ya dayanan liderlerin ulusal örgütlerin işlerine müdahaleleri ilk yıllarda hangi biçimlere bürünmüştü? Müdahalenin en yaygın biçimi, M.Y.K.'nın üye partilere yönelttiği açık eleştirilerdi M.Y.K. açıklamasına göre, «İkinci Enternasyonal'den farklı olarak, Üçüncü Enternasyonal, seksiyonlarına kutlamalar gönderip iltifat etmekle yetinmez. Yalnız ve yalnız dünya devriminin çıkarlarından esin alan bir uyum anlayışıyla söz konusu partilerle birlikte çalışırken, yanlışlarını gösterip bunları düzeltmeye çalışmak Komintern'in görevidir»[133]. Dolayısıyla komünist partiler

(*) Perde arkasından iktidar kullanımı (y.n.).

sık sık ve ağır eleştiriler alıyor; Bolşevik liderlerin ya da onlarla yakın ilişkileri bulunan kişilerin devrimci prestij etiketiyle donatılmış eleştirileri, başlı başına etkili bir baskı aracına dönüşüyordu. Yerel komünist liderler, özellikle Almanya'da, «Komintern Yürütme Komitesi'yle kapışmaktan sakınmak için yaptıklarını sanmadıkları hataları kabullenmeye her zaman hazırdılar»[134].

Fransız Komünist Partisi 1922'de M.Y.K.'daki çeşitli tartışmalara ve aynı yıl yapılan kongreye konu olduysa, bunun nedeni, Paris'le Moskova arasında Jacques Fauvet'nin deyişiyle «bir yıpratma savaşı»[135] sürüyor olmasıydı. Komintern yönetimi Fransız partisinden beş kez temsilci göndermesini istemiş, bir yanıt alamamıştı. Fransız komünistleri en başından beri «gerek 2. Kongre'nin 21 Koşul'una, gerekse 3. Kongre'nin 59 Tez'ine onay vermemişlerdi»[136]. M.Y.K.'ya parti içi işlerine karışma hakkı veren tüzüğe gelince, Fransız partisinin Genel Sekreteri'nin düşünmeden sarfettiği bir sözü bunu aydınlığa çıkarıyordu: «Okuyunca şöyle dedik: 'Ah evet, bunlar tüzük maddesi, az çok uymak zorundayız, ama en iyisini kendimiz saptarız. İşler her zaman şöyle ya da böyle düzenlenebilir'»[137]. Frossard'ın ve onun gibi insanların şanssızlığı, Bolşevikler'in Frossard'ın aklındaki düzenlemelere ve uyarlamalara yüz vermemeleriydi. Bolşevikler, Fransız partisinden bir üyenin çıkardığı bir dergide Komintern'e sistemli düşmanlık yapılmasını da sineye çekemezlerdi[138]. Daha kötüsü, Fransız komünistleri, M.Y.K.'nın karara bağladığı «birleşik cephe» stratejisini kesinlikle reddetmişti. Fransız partisi dışa dönük disiplinsizliğine bir de içinde kargaşanın hüküm sürdüğü bir ortamı ekleyince (*), Komintern merkezi harekete geçip

(*) Örneğin, *L'Humanité* Aralık 1921'deki kongre atmosferini şöyle bildiriyordu: «Kargaşa ortasında delegelerin birbirlerini susturmaya çalıştıkları işitiliyordu. Gürültü anlatılmaz boyutlardaydı. Salonun karşı uçlarından bağıran delegelerin ses-

partiye kendine baştan aşağı çeki düzen verme talimatı vermeyi zorunlu gördü.

Haziran 1922'de Troçki M.Y.K.'da şöyle konuşuyordu: «Fransız komünistleri yeni bir çığır açmalılar. İzledikleri yol ve yöntemler büyük oranda değişmeli»[139]. Sonra, partinin yönetim organlarının bileşimine («Merkez Komitesi üyelerinin yarısından çoğunun işçi olması vazgeçilmez bir gerekliliktir») ve parti basınının içeriğine ilişkin oldukça kesin talimatlar yollandı[140]. Komintern bununla kalmadı, Fransız Komünist Partisi'nin saflarından masonları temizlemesini de emretti[141].

Yurt dışındaki M.Y.K. temsilcileri, girişimleri her zaman başarıyla sonuçlanmasa da, yer yer çizgilerini onayladıkları liderlerin atanmasını sağlamaya bile kalkışıyorlardı. Örneğin kendisine böyle yaklaşılan Gramsci, bu tür «entrikalar»a dayanmak istemediği yanıtını vermişti[142]. Buna benzer manevraların dışında, daha da önemlisi, bütün olarak Enternasyonal'i bağlayıcı önemli kararların zaman zaman Moskova'daki M.Y.K. tarafından alınmasıydı. Öneri Alman partisinden geldiyse bile, «birleşik cephe» diye bilinen taktik bu yolla kararlaştırılmıştı. Benzer biçimde, Alman komünistleri Saksonya Sosyal-Demokrat Hükümeti'ne vermeyi düşündükleri desteği hangi koşullara bağlayacaklarını kararlaştırma zorunluluğuyla yüz yüze geldiklerinde, onların tereddütleri Lenin, Troçki, Radek ve Zinovyev'in yer aldığı bir tartışmanın ardından Moskova'da giderilmişti[143]. Bir yıl sonra Almanya'da bir işçi ayaklanması hazırlıklarına başlanması da A.K.P. temsilcileriyle Sovyet Politbürosu üyeleri tarafından ortaklaşa kararlaştırılmıştı (*).

Rus komünist liderlerin ya da Komintern'in merkezi organlarının müdahaleleri, genellikle, sekterliğe

---

lerine, alkışlar ve protestolar korosu eşlik ediyordu» (Walter, s. 74-5).

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 244.

kurban giden komünist partilerdeki çelişkileri çözmeyi hedef alıyordu. Alman komünistlerinden, Bağımsız Sosyalistler'in radikal eğilimdeki unsurlarıyla ve A.K. İ.P.'deki Solcularla bir anlaşma zemini bulmaları istenmişti. Varolan ayrılıkların, azınlık eğilimlerin yönetim organlarında temsil edilmelerini öngören düzenlemelerle dostça çözülmesi doğrultusunda bir girişim yapılmıştı[144]. Fransa'da Enternasyonal delegeleri, partinin «Ortacı» liderlerini kimi «Sol» unsurları yönetime almaya ikna etmek için de çaba harcadılar[145]. Zaman zaman da Komintern, yerel burjuvazilerinin işini bitirmeye can atan komünistlerin şevkini söndürmek zorunda kalıyordu. Sosyal-Demokrat düşmanlarınca çok sık biçimde «komploculuk»la suçlanan Rus devrimcileri, çeşitli vesilelerle Batılı komünistlere ihtiyatlı olmalarını tavsiye etmekteydiler. Almanya'daki Kasım devriminde, Berlin'deki Spartakistlerle düzenli ilişki içinde olan Joffe ile Buharin onların dikkatli biçimde ilerlemelerini istemişlerdi[146]. Ocak 1919'da Radek de aynı şeyleri söyledi, ama boşunaydı[147]. Olay sistemli bir tutum belirleme sorunundan öte, taktikleri koşullara uyarlama kaygısıydı. Ağustos 1920'de Kuzey İtalya, özellikle Torino bölgesi geniş çaplı grevler dalgası ve fabrika işgalleriyle sarsıldığında, Komintern İtalyan işçilerinin silâhlanmalarını, yerel komünistlerin «ayaklanma yolunda ilerleyen bir parti» gibi davranmalarını istemişti[148]. A.K.P.'nin Mart 1921'de giriştiği eylemde M.Y.K.'nın oynadığı rol hâlâ belirsizdir. Bunun yanında, M.Y.K. temsilcisi gibi hareket eden ve Solcu eğilimleriyle tanınan Béla Kun'un komünist liderlerin en «eylemci» olanlarını cesaretlendirdiğini biliyoruz; tek bilinmeyen, bu olayda M.Y.K.'nın açık desteğiyle mi harekete geçtiği, yoksa atanmasının getirdiği nüfuzu kötüye kullanıp kullanmadığıydı[149]. Lenin talihsiz girişimin hemen ardından şu yorumu yapıyordu: «Yürütme Komitesi temsilcisinin sola ('Ruslara yardım etmek' üzere hemen eyleme geçmeye) çok yakın aptalca taktikleri savunduğuna kolayca inanabili-

rim... Sanırım, böyle durumlarda susmayıp, protesto etmeli ve sorunu resmî düzeyde hemen Yürütme Bürosu'nun tam üyeli toplantısına getirmelisiniz»[150].

Bu alanda da henüz durulmamış bir ortamda ciddi bir pragmatizm gözleniyordu. Strateji düzleminde, esnekliği hedefleyen uluslararası komünist hareketin eylemleri nerdeyse bütünlükten tamamen uzaktı. Yapısal düzlemde, nesnel koşullara bağlı olarak «Ruslaştırma» eğilimi kesinlikle artıyor, ancak kasten teşvik edilmiyor ve kaçınılmaz görünmüyordu. Zengin olasılıklar barındıran bir dönemde ve belirsiz koşullarda, henüz hiçbir şey kesin ve belirgin değildi. Moskova'ya yerleşmiş Üçüncü Enternasyonal, bulunduğu yerin koşullanmalarına elbette açıktı; oysa liderleri ilk başta, yeraltına geçmek anlamını taşısa bile, merkezinin Batı'da olmasını istemişlerdi[151]. Jane Degras'ın dediği gibi, «Yürütme Komitesi'nin merkezini, koşullar elverdiğinde bir Batı başkentine aktarmaya niyetli oldukları, bu umudu taşıdıkları Rus liderlerinin o zamanki /Mart 1919/ konuşma ve makalelerinden açıkça görülebilir»[152]. Bu umudun sönmesi yılları alacaktı. Zaten gerçekleşseydi, hareketteki Rus nüfuzunun zayıflaması demek olurdu. Rusların nüfuzu, Alman Komünist Partisi'nin uluslararası devrim stratejisinin belirlenmesinde önemli bir rol oynama tutkusu türünden başka etkilere de açıktı. Rosa Luxemburg'un A.K.P.'nin kuruluş günlerinde «Rus modeli»nin yayılmasını sınırlamayı düşündüğünü herkes bilir[153]. Üstelik bu düşüncenin aykırı bir yanı da yoktu; çünkü Almanya'daki devrimin gelişmesini Enternasyonal'in bütünü açısından öncelikli bir görev, Alman devriminin başarısını kapitalizme karşı kazanılacak zaferin en önemli koşulu sayan Lenin'in kendisiydi (*). Üçüncü Enternasyonal'in kuruluş kongresindeki Alman temsilcisi, «Lenin'in Spartakist Birliği üzerine düşünceleriyle uyum içinde» kendisinin bütün kongre komisyonlarına ve

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 219.

prezidyuma seçildiğini kaydediyordu[154]. Alman komünistleri 1919 sonunda, uğradıkları bozgunlara karşın, bütün Avrupa çapındaki devrimci hareketin kılavuzu gibi davranma özlemlerinden hâlâ vazgeçmemişlerdi. Thalheimer'in açık açık belirttiğine göre, «Almanya'nın tarihsel koşulları Rusya'dan çok Batı ülkelerininkine yakındır». Thalheimer'in bundan çıkardığı sonuç, Almanların taktik alanındaki deneylerinin Batılılar açısından özellikle paha biçilmez değer taşıdığıydı[155]. Yine de Thalheimer'in, tamamen inandırıcı olabilmek için, Rus komünistlerininkiyle kıyaslanabilecek başarılara dayanması gerekiyordu.

Öyleyse, disiplinin gerçekliğe dönüşmekten çok genellikle kuramsal çerçevede kaldığı, en önemli kararların - «birleşik cephe» stratejisinin benimsenmesindeki - Fransa, İspanya, Çekoslovakya ve İtalya'daki partilerin muhalefetiyle karşılaştığı bir uluslararası örgütte o ana kadar hiçbir soruna kalıcı ve kesin çözüm bulunmuş değildi[156]. Enternasyonalist duyguların köklülüğü Ruslaştırmanın hızını yavaşlatmaya yardım ettiği, Lenin hareketin başında durmaya devam ettiği sürece, hiçbir sorunda nihaî çözüme ulaşılmamıştı. Lenin, Kasım 1922'de katıldığı son Enternasyonal kongresinde buna değiniyordu. 1921'deki 4. Kongre'de kabul edilen, «yabancı yoldaşların okumadan ve anlamadan imzaladıklarını» bildirdiği kararın «nerdeyse tamamen Rus» karakterini bu vesileyle yermişti. «Eminim ki hiçbir yabancı onu okuyamaz, okusa bile anlamaz... İstisnaî olarak anlayan çıksa da, hayata geçiremez»[157]. Son çözümlemede «Ruslaştırma» Rus devriminin tecrit olmasının ürünüydü. Leninizm, «Ruslaştırma» sürecine son verebilecek biricik gelişmeyi, yani, Komünist Enternasyonal'in varlık nedenini *(raison d'etre)* oluşturan hareketin yayılmasıyla devrimci Rusya'nın tecrit durumunun sona ermesini beklerken, bu süreci denetleyebilecek kuramsal kaynaklara ve enternasyonalist uyanıklığa sahip görünüyordu.

SONSÖZ

LENİN'İN SONU

Lenin'in kişisel özelliklerine dikkat çekmekle birlikte, bu kitap, öznesinin biyografik yanlarını ele almaktan şimdiye dek kaçınmıştır. Ama bu kapanış bölümünde, yazarın asıl amacından kaynaklanan nedenlerle, yani Leninizmin asıl özünü ortaya çıkarmak için biyografik yönteme başvurulacaktır. Burada, politik tarihçilere önemli gözlem fırsatları sunan Lenin'in yaşamının son aylarındaki trajik iyileşmesi öne çıkmaktadır (*).

Lenin'in son aylarında öyle bir trajedi havası vardır ki, bir yazar ya da öykücünün şimdiye kadar bunu derinden hissetmiş, öznemizin büyüklüğüne yakışır bir sanatsal biçim vermiş olması gerekirdi. Lenin'in politik yaşamı zaferlerle dolu olduğundan, trajik malzemeler zaferlerden çok yenilgilerde aranmalıdır. Yalnız Lenin'in politik yaşamının *tamamen* zaferlerle dolu görünmesinin temel nedeni, son aylarındaki uzun süreli suskunluğuydu. Yine de görünümlerin (Sovyet Rusya'nın kurucusu, Ekim'in ve iç savaşın galibi, başarılı devrimci ve yeni bir düzenin inşacısının bildik görünümleri) ötesine nüfuz edebilmek gerekiyor. Bu tablonun politik uzantıları da vardır. «Muzaffer

(*) Moshe Lewin'in kitabını, *Le Dernier Combat de Lénine* (Paris 1967: İngilizce çevirisi, *Lenin's Last Struggle*, Londra 1969) paha biçilmez değerde kılan budur.

Lenin» düşüncesi, sadece Marksist-Leninist ortodokslar için değil, Leninizmi hep «iktidar arzusu» olarak görmeye eğilimli (Lenin'in, iktidarı ele geçirip kazanımlarını pekiştirdikten sonra, şana ve şerefe kavuşmuş bir havayla, kendinden hoşnut biçimde dinlenmeye çekildiği sanılmaktadır) burjuva tarih yazıcılarının görüşleri açısından da destek kaynağı olmuştur.

Efsane böyledir. Ama biz olgulara bakalım.

25 Mayıs 1922'de Lenin ilk damar sertliği krizini geçirmişti: Sağ eliyle bacağı felç olmuş, konuşması güçleşmişti. Uzunca bir nekahat devresinden sonra, Ekim 1922'nin ilk günlerinde işinin başına döndü. 13 Aralık'taki yeni bir kriz Lenin'i belirli bir süre işten elini eteğini çekmeye zorladı. 10 Mart 1923'te, üç gün önce geçirdiği krizden sonra konuşma yeteneğini bütünüyle yitirdi. 22 Ocak 1924'te de öldü. Ama, Lenin'in sağlığıyla ilgili bu tarihler ve ayrıntıların arkasında, sadece hastalığa karşı değil, aynı zamanda ve öncelikle Leninizm ve sosyalizmden yana bir kavga olan «Lenin'in son kavgası» yatar. Savaşçı Lenin başka hiçbir zaman daha ağır ya da daha sancılı koşullarda savaşmak zorunda kalmamıştı.

Lenin bugünlerde nerdeyse inziva koşullarında yaşadı. 13 Aralık 1922'deki krizden sonra zaten azaltmış olduğu politik çalışmalarını askıya almak zorunda kalınca, Merkez Komitesi'nin, daha doğrusu hasta liderin refakatçiliğinin emanet edildiği Stalin'in emriyle kimsenin onu ziyaretine izin verilmemişti. «Dostlar ve hizmetçilerin, düşünceye ve endişeye sevketmemek için Lenin'e politik yaşam üzerine herhangi bir şey söylemeleri yasaktır»[1]. Moshe Lewin'in yazdığı gibi, «Lenin'in kendini ilgilendiren şeylerden haber almaya, düşüncelerini formüle edip onları halka doğru aktarmaya yönelik yorucu kavgası böyle başladı»[2]. Lenin sekreterlerine dikte ettirmek üzere her gün birkaç dakika izin istemişti. Politbüro'yla ilişkili çalışan doktorlar izin vermediler. Lenin, bu duruma, tedavi kabul etmeyi reddedeceği tehdidiyle karşı çıktı. Doktorlar bo-

yun eğdiler, ama Politbüro - bir başka deyişle, Stalin - «günde beş-on dakika» dikte izni verildiği halde, yazdıklarının «yazışma niteliği taşımaması, /Lenin'in/ bu notlara yanıt beklememesi gerektiği»ni şart koştu[3]. Lenin, 24 Aralık 1922'de kaleme alınan ve «Vasiyetname»si olarak bilinen birkaç sayfayı işte bu koşullarda dikte ettirdi.

Lenin'in sekreterleri ve Krupskaya'nın kendisi, Parti Genel Sekreteri tarafından ve onunla işbirliği yapan kişilerce kelimenin gerçek anlamıyla casus gibi izleniyordu. Stalin'le Lenin'in karısı arasında bu yüzden ileride anlatılacak bir olay geçti. Sekreterlerinden birinin Lenin'in hastalığı sırasında tuttukları ortaklaşa günlükte 12 Şubat 1923 tarihine not düştüğü gibi, «doktorların bunu /hastanın/ 'Sovyet çalışanlarının sayısının dökümüyle ilgilendiğini' -M.L./ bilmesi Vladimir İlyiç'i alt üst etmişti. Anlaşılan Vladimir İlyiç'te, Merkez Komitesi'ne talimat verenin doktorlar değil, doktorlara talimat verenin Merkez Komitesi olduğu izlenimi vardı»[4]. Stalin 30 Ocak'ta, sekretere, Lenin'e «söylenmemesi gereken şeyleri» anlatıp anlatmadığını, güncel işler hakkında nasıl bilgi edinebildiğini» sormuştu[5].

Söz konusu «güncel işler» arasında Gürcistan'daki gelişmeler de yer alıyordu. Gürcü komünistlerin bağımsızlık arzusu Stalin'in ve baş yardımcısı Ordjonikidze'nin katı merkeziyetçi politikasıyla çatışmaktaydı (*). Bu konuda kendisinden gizlenen bilgileri alabilmek için, sekreterlerine «'gizli' bir iş» ayarlamıştı Lenin[6]. Politbüro'dan çeşitli dosyaları istedikten sonra, yardım isteklerinin ısrarla reddedildiğini görmüştü. 30 Ocak 1923'te sekreterlerinden biri hizmet günlüğüne şunları yazıyordu: «Bugün Vladimir İlyiç beni yanıtı /dosya isteklerine, M.L./ öğrenmeye gönderdi ve materyalleri almak için savaşacağını söyledi»[7].

Lenin gerçekten savaştı, kendisini kontrol altında

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 301.

tutanlardan bilgi ve ödün koparark, kısa sürede yapılacak parti kongresine sunmayı tasarladığı müthiş raporu parça parça hazırladı. Lenin, sekreteri Fotiyeva'dan bir takım bilgiler aldığında, kadın bunu «sanki 'gevşek davranmış' gibi»[8] göstermek zorundaydı. Nihayet Lenin mucizevi bir çabayla kimi makaleleri ve notları dikte ettirmeyi başardığında, *Pravda*'ya gönderdiği yazıların basılmasını sağlamak üzere yine parti yönetimiyle kapışmak zorunda kalmıştı. Politbüro'da sırf Lenin için, yayımlanmasını istediği makaleye yer veren tek nüshalık bir *Pravda* çıkarılması dahi tartışıldı; kamuoyunun bilmesini istemiyorlardı[9]. Bu yazı, Mart 1919 ile Nisan 1922 tarihleri arasında başında bizzat Stalin'in bulunduğu *Rabkrin'e (İşçi-Köylü Müfettişliği)* keskin eleştiriler yöneltten bir makaleydi. Bu şekilde dış dünyadan koparılan, tecrit edilen ve casuslarca takip edilen Lenin, bütün kavgalarının en öfkeli, en umutsuz ama en anlamlısını Stalin'e karşı yürütüyordu. Sözkonusu olan şey, Sovyet devletinin yaşamsal önem taşıyan çeşitli alanlarda izlediği çizgiyi değiştirmeyi başarıp başaramayacağı gibi ciddi bir konuydu: Bürokratik yozlaşma, geleceğin diktatörünün kullandığı aşırı yetkiler ve ulusal azınlıklara baskı uygulanması eğilimi, Lenin'in değiştirmek istediği politikaların birkaçıydı.

Lenin'le Stalin arasındaki ilk çekişmelere görünüşte küçücük bir problem yol açmıştı. N.E.P.'in sonucunda, kimi Sovyet ekonomi liderleri dış ticaretteki devlet tekelini gevşetmeyi gerekli görüyorlardı, ama Lenin Merkez Komitesi'nin Ekim 1922'de bu konuda aldığı karara muhalefet etmişti. Lenin'e göre, Sovyet Rusya'nın çevresinde bir set çekip, büyük ölçekli sanayiye ve güçlü bir proletaryaya dayanan bir ekonomi inşa edebilmesi için, dış ticaret tekeli vazgeçilmez önemdeydi[10]. Ama Stalin, «zayıflamanın /yani, dış ticaret tekelinde, M.L./ kaçınılmaz bir hal aldığını» düşünüyordu[11]. Lenin bu konuda aynı görüşleri paylaştığı Troçki'yle ittifak oluşturmuş, ortak konumlarını savun-

ma görevini Troçki'ye emanet etmişti. Merkez Komitesi kararlarının yeniden ele alınıp problemin baştan sona bir daha incelenmesini sağlamayı başardılar. Lenin, Troçki'ye şöyle yazıyordu: «Görüş birliğine vardığımızı düşünüyorum. Senden plenum toplantısında dayanışma halinde olduğumuzu açıklamanı isterim»[12]. Lenin'le Troçki'nin ortak saldırısı başarıyla taçlandı ve Aralık 1922'de dış ticaret tekelinin kaldırılması aleyhine önlemler alındı. Hemen sonra, yine Troçki'ye hitaben kaleme alınmış başka bir mektupta, «tek bir mermi atmadan, basit bir manevrayla mevziyi korumak olanaklıymış gibi görünüyor. Burada durmayıp saldırıyı sürdürmemiz gerektiğini düşünüyorum,» demişti[13].

Gelgelelim daha önemli sorunlar daha kuvvetli müdahaleleri gerektiriyordu. Listenin başında devlet aygıtı sorunu yer alıyordu; Lenin yapılan korkunç hataların farkına varmaya başlamıştı. Bürokrasiyle savaşım, Genel Sekreter olana kadar Stalin'in başında bulunduğu İşçi-Köylü Müfettişliği'ne emanet edilmişti. Lenin yazdığı son makale olan «Daha Az, Daha İyi»de şöyle diyordu: «İşçi-Köylü Müfettişliği Komiserliği'nin şu anda en ufak bir otoritesi yoktur. İşçi-Köylü Müfettişliği'nden daha kötü düzenlenmiş bir kurumumuz olmadığını herkes biliyor»[14].

23 Ocak 1923'de sekreterlerine «İşçi-Köylü Müfettişliği'ni yeni baştan nasıl örgütlemeliyiz» başlığıyla dikte ettirdiği notu, 12. Parti Kongresi için hazırlamıştı. Bu notta onbini aşkın memuru kapsayan kocaman yapının üç-dört yüz kişilik küçük bir gruba indirilmesini önermişti[15]. Yine, *Rabkrin*'den kalanların, işçi ya da köylü kökenli komünistlerden seçilecek on kadar yeni üyeyle genişletilmesini istediği Merkezi Kontrol Komisyonu'nun «yardımcıları» yapılarak, bağımsızlıklarının ellerinden alınması gerektiğine işaret etmişti[16]. Bu karar uygulansaydı, Stalin'in büyüyen gücünün temellendiği kurumlardan biri daha o zamanlardan kaybolur giderdi. Demek ki Lenin, Genel Sekre-

ter'le bir kez daha çelişkiye düşmüş, bu savaşımı yürütürken Troçki'ye bir adım daha yaklaşmıştı (*).

Troçki otobiyografisinde Lenin'le Ekim 1922'de yaptığı bir konuşmaya değinir. Lenin, «bizim bürokratizmimiz canavara benziyor, yeniden çalışmaya başladığımda dehşete düştüm» diyor, Troçki'yle birlikte, gerek partideki gerekse devletteki görünümlerine saldırarak bu tehditle başa çıkmak için «bir blok oluşturmayı» öneriyordu[17]. Lenin o anda, en azından bir noktada, Troçki'nin önceden reddettiği kimi fikirlerine yaklaşmıştı: Ekonomik plânlamadan sorumlu örgüt olan *Gosplan*'ın yetkilerini arttırma, geniş hukukî işlevler görmesini sağlayacak görevlerle donatma gerekliliğini kabul etmişti[18]. Daha genelde, Troçki'nin, N.E.P. çerçevesi içinde ve başka Sovyet liderlerinin atfettikleri yorumlara karşın, plânlama ve sanayileşmenin olanaklarını muhafaza edip arttırmaya çalıştığı zamanlarda dile getirdiği görüşlerin doğruluğunu kabul ediyordu. 25 Kasım 1922'de dikte ettirilmiş bir mektubunda, Troçki'nin bu konuyu işlediği fikirlerinden oluşan bir kitapçığının yayımlanmasını tavsiye etmişti[19]. Ancak Troçki-Stalin anlaşmazlığı o anda keskinleşmiş olduğu ve Lenin'in «Vasiyetname»sinde söylediği gibi partide bölünme yaratmakla tehdit ettiği için[20]; Lenin'i Troçki'ye yaklaştıran, bürokrasiye karşı, plânlama ile sanayileşme gerekliliğine daha duyarlı bir ekonomik politikadan yana oluşturulan blok Lenin-Stalin uçurumunu oldukça derinleştiriyordu.

Lenin'in aktif yaşamının son haftalarındaki kavgası iyice keskinleşmişti. Stalin'le çatışması daha doğrudan bir biçim almış, Lenin'in dehşet duyguları derinleşmiş, son takatini Sovyetlerin kazanımlarını «Bü-

(*) Lenin'in Troçki'ye 5 Mart 1923 tarihli mektubu - dikte ettireceği son mektuplardan biri - kendisi için alışılmadık derecede candan bir dipnotla biter: «En iyi yoldaşça selâmlar» (Lenin, C. 45, s. 607).

yük-Rus şovenizmi»nin tahribatlarından kurtarma savaşında harcamıştı.

Lenin, sekreterlerine 30 Aralık 1922'de «Milliyetler ya da 'Özerklik' Sorunu» üzerine bir not dikte ettirmişti: «Rus işçilerinin ünlü özerklik sorununa enerjik ve kesin önlemlerle eğilmemesinin büyük bir ihmalkârlık olduğunu düşünüyorum...»[21] Lenin, kendisi için alışılmadık bir şey olan böyle bir itirafı nasıl yapabilmiş, kabahat duygusunu nasıl bu kadar kuvvetle ifade edebilmişti? Bu gelişmenin altında, merkezi Sovyet Hükümeti'yle Sovyet devleti içinde yapılanmış Büyük-Rus olmayan ulusal azınlıkların cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin evrimi yatıyordu. Bu ilişkilere 1922'den önce Rusya'yla Belorusya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı bağlayan ikili antlaşmalar yön vermişti; bu cumhuriyetler söz konusu antlaşmalarla bağımsız bir görünüme kavuşuyorlardı (*). 1922'de ise bu düzenlemeler değiştirilmeye başlandı. Gürcü komünistlerinin muhalefetine karşın, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı birleştiren bir «Transkafkasya Federasyonu» kurulması önerildi. Stalin başkanlığındaki bir komisyon da yeni anayasayı hazırlamakla uğraşıyordu. Komisyonun hazırladığı taslağa göre, cumhuriyetler Rusya Federasyonu biçiminde bütünleştirilecek, federasyonun yönetimini Rus Cumhuriyeti Hükümeti üstlenecekti. Büyük-Rus olmayan beş cumhuriyetten dördü bu plâna karşı çıktılar, ama görüşleri dikkate alınmadı. Konuyu doğrudan müdahale etmeden izleyen Lenin Politbüro'yu uyarıyordu: «Kanımca bu konu çok büyük önem taşıyor. Stalin bir parça aceleciliğe eğilimli»[22]. Stalin'inkine karşı kendi plânını ortaya atmıştı. Öteki cumhuriyetlerin Rus Federal Cumhuriyeti halinde bütünleşmesine karşı, ***Rusya dahil*** bütün cumhuriyetlerin «Avrupa ve Asya Sovyet Cumhuriyetleri Birliği»[23] şeklinde birleşmesi düşüncesini savunuyordu. Stalin'in niyetlerinde içerili

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 100.

olan Büyük-Rus olmayan milliyetlere yönelik tehdidin farkında olarak, Genel Sekreter'in politikasına karşı bütün cephelerden saldırıya geçti. Politbüro'ya hitaben kaleme alınmış bir mektupta savaşa hazır olduğunu gizlememişti: «Egemen-ulus şovenizmine ölene kadar savaş ilân ediyorum. Lânet olası kötü dişlerimden kurtulur kurtulmaz, bu canavarı sağlıklı dişlerimle çıtır çıtır yiyeceğim. Birlik Merkezi Yürütme Komitesi'ne sırayla bir Rus, Ukraynalı, Gürcü vb.nin *başkanlık etmesinde sonuna kadar* ısrar edilmeli»[24].

Stalin savaştan kaçmadı. Politbüro'nun bir toplantısında Kamenev, Lenin'in «savaş deklarasyonu»na değinen bir not ilettiğinde, «kanımca Lenin'e karşı sağlam durmalıyız»[25] yanıtını vermişti. Birkaç gün önce Lenin'in «ulusal-liberalizm»ine saldırmıştı bile[26]. Lenin'in 22 Ekim'deki karşı-saldırısı da en az aynı ölçüde kuvvetli olunca, Stalin, liderin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği anayasası üzerine görüşlerine istemeden de olsa boyun eğmekten kaçamadı.

Geriye, Gürcüler sorunu ve Gürcülerin Transkafkasya Federasyonu plânına direnişleri kalıyordu; bu plâna göre Gürcü Sovyet Cumhuriyeti dolaylı yoldan S.S.C.B.'ye katılacaktı. Stalin'in Gürcülere boyun eğdirme baskısı giderek sertleşirken, Tiflis'teki temsilcisi Ordjonikidze Gürcü Merkez Komitesi'nin bir üyesine karşı fiziksel şiddete dahi başvurdu. Bunun üzerine Gürcü Merkez Komitesi toptan istifa etti. Olay öyle kızıştı ki, Dzerjinski'nin başkanlığında bir soruşturma komisyonu atandı. Komisyon, Aralık 1922'de Kafkasya'yı ziyaret ettikten sonra, Gürcü komünistlerinin suçladıkları maddelerde Stalin'le Ordjonikidze'yi akladı. Öte yandan Lenin, sekreterlerinin, kendi başlarına, sorun hakkında nesnel bir kanı oluşturmasını sağlayacak belgeleri derlemelerini istemişti. Resmî «kanallar»a hiç güvenmediğinden, Rykov'u kendi adına kişisel bir görevle Gürcistan'a gidip araştırma yapmakla görevlendirdi. Rykov raporunu 9 Aralık'ta sunarken, Lenin de üç gün sonra Dzerjinsky'yle şahsen gö-

rüştü. Sekreterlerinden birinin tuttuğu nota bakılırsa, Lenin öğrendikleri karşısında «derin bir elem duygusuna kapılmıştı»[27].

«Milliyetler Sorunu» başlıklı not bu duygularla kaleme alınmıştı: «Olaylar böyle bir noktaya gelmişse, Ordjonikidze fiziksel şiddete başvurmaya bile cüret edebilir... nasıl bir çamura bulaştığımızı gözümüzün önüne getirebiliriz». Aynı yerde gelişmelerden kimi sorumlu tuttuğunu bir kez daha belirtiyordu. «Sanırım, Stalin'in aceleciliği ve katı idarî yöntemlere başvurmadaki akıl almaz uygulamaları, 'milliyetçi-sosyalizm'e karşı kiniyle birleştiğinde, ölümcül bir rol oynamış»[28]. Lenin saldırıyı sürdürüyordu: «Hakiki bir Rus, Büyük-Rus şovenisti, özünde bir alçak ve zorba, tıpkı tipik Rus bürokratı», «şovenist Büyük-Rus dökün-tüleri»[29]. Ertesi gün aynı sorun üzerine başka bir not dikte ettirirken, ulusal sorun politikasına daima kılavuzluk etmiş ilkeleri bir kere daha sıralamayı uygun görüyordu. «Milliyetçilik sorununun genel kapsamıyla soyut biçimde sunulması»yla yetinilmesini kabul etmiyordu: «Ezen ulusun milliyetçiliğiyle ezilen ulusun milliyetçiliği arasında, büyük ve küçük ulusların milliyetçiliği arasında zorunlu olarak bir ayrım yapılmalıdır... ikinci tür milliyetçilik örneklerinde, biz, büyük ulusun fertleri, tarih pratiğindeki sonsuz sayıda şiddet olaylarında nerdeyse her zaman suçu işleyen taraf olduk; bundan başka farkına varmadan da sonsuz sayıda şiddet ve hakaret olaylarını yaratıyoruz». Lenin şu sonuca varmıştı: «Ezenlerin ya da denildiği biçimiyle 'büyük' (yalnızca uyguladıkları şiddet ve kabadayılık açısından büyük olsa da) ulusların enternasyonalizmi, ulusların biçimsel eşitliğinin gözetilmesiyle kalmamalı, fiilî uygulamaların getirdiği eşitsizliği telâfi etmek üzere ezen ulusun, büyük ulusun eşitsizliğini de kapsamalıdır». Gürcistan'la ve bütün olarak ulusal azınlıklarla ilişkiler konusundaki öğütleri de şöyleydi: «Ulusal azınlıklara ödün verip yumuşak yak-

laşmada aşırı titiz davranmak, savsaklamaktan daha iyidir»[30].

31 Aralık tarihli son bir notta, öncekindeki gibi, Gürcülere karşı şovenist ve baskıcı politikaya bulaşmaktan suçlu olan Sovyet liderlerin cezalandırılmasını istemişti. «Yoldaş Ordjonikidze'ye ibret oluşturacak bir ceza verilmesi gerektiği» halde, «kelimenin tam anlamıyla Büyük-Rus milliyetçi kampanyası yürütülmesinin politik sorumluluğu elbette Stalin'e ve Dzerjinsky'ye yüklenmelidir»[31].

Lenin'in Stalin'e karşı sertliği, sadece Stalin'in Gürcü sorunundaki rolünden kaynaklanmıyordu. Genel Sekreter'i Krupskaya'yla kapıştıran bir olay da Lenin'in muhtemel ardılına duyduğu düşmanlığı iyice kuvvetlendirmişti. Karısının hasta adamın yazdırdığı kısa bir mektubu kaleme almayı kabul ettiğini 22 Aralık'ta öğrenen Stalin, Krupskaya'ya «saldırgan bir dil ve tehditler»le hücum etmişti[32]. Stalin'in öfkesi temelsiz değildi: Krupskaya'yı kaleme almakla suçladığı mektupta Lenin, Troçki'ye ortaklaşa başlattıkları kampanyayı sürdürmeyi öneriyordu (*). Bu olayın arkasının geleceği muhakkaktı. Lenin 5 Mart 1923'te, fiziksel direnme gücünü kesin olarak yitirdiği krizden iki gün önce, Stalin'e hitaben, birer kopyası Kamenev'le Zinovyev'e verilmek üzere şu mektubu yazdırmıştı:

> Karımı telefona çağırıp hakaret etmen büyük edepsizlik. Sana bunu unutmaya hazırlandığını söylediği halde, Krupskaya aracılığıyla Zinovyev ve Kamenev'in de bilgisi oldu. Bana karşı yapılanları o kadar kolayca unutmaya niyetim yok. Ayrıca karıma yapılanları bana karşı da yapılmış saydığımı söylememe bilmem gerek var mı? Bu yüzden, sözlerini geri alıp özür dilemeye mi hazırsın, yoksa aramızdaki ilişkilerin kopmasını mı tercih edersin, bunun üzerinde bir düşün istersen[33].

Stalin'in tiradı ise 22 Aralık tarihini taşıyordu. Bundan Lenin'in hemen bilgilenip bilgilenmediği bel-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 295-96.

li değildir. Ama 24 Aralık'ta bir not dikte ettirmişti: Bolşevik yönetimdeki belli başlı kişilikleri değerlendirdiği ünlü «Vasiyetname». Orada Stalin'e ilişkin olarak şunları yazıyordu: «Yoldaş Stalin, Genel Sekreter olunca, elinde sınırsız yetki toplamıştır ve otoritesini daima özenle kullanıp kullanmayacağından emin değilim»[34]. 4 Ocak 1923'te de bu nota tamamiyle Stalin konusuna ayrılmış bir «devam» yazdırmayı uygun görmüştü:

> Stalin çok kabadır. Bu kusur, bizim aramızda ve komünistlerin kendi ilişkilerinde oldukça hoşgörülebilir belki, ama bir Genel Sekreter'de hoşgörülemez. Bunun için, yoldaşların Stalin'i o görevden alıp yerine her konuda Yoldaş Stalin'den farklı, yoldaşlarına karşı daha hoşgörülü, daha sadık, daha kibar, daha düşünceli ve daha az kaprisli davranma üstünlüğüne sahip birini atamalarını öneririm[35].

«Vasiyetname» yazıldıktan sonra, Gürcü olayı kendi yönünde gitmişti. Lenin'in dört sekreteri, onun ricasıyla, çok kalın olacağı muhakkak bir dosyayı tamamlama göreviyle «gizli komisyon» oluşturdular. 3 Mart'ta komisyon elde ettiği sonuçları sundu. Onların neler olduğunu bilmiyoruz. Ama belli ki Lenin'in son kampanyasını açmaktaki aceleciliğini haklı bulduran şeylerdi. 5 ve 6 Mart'ta birbiri peşi sıra üç mektup dikte ettirdi. Doktorlarına «iş mektubu» demişti, oysa büyük önem taşıyorlardı. Birincisinde, «Parti Merkez Komitesi'nde Gürcü olayının savunmasını üstlenmesi» için Troçki'ye sesleniyordu: «Savunmayı üstlenmeyi kabul edersen kendimi rahat hissederim»[36]. Aynı gün Stalin'e de bir mektup gönderdi, ilişkileri kesmekle tehdit ediyordu onu (*). 6 Mart'ta Gürcü komünist liderlere «son derece gizli» bir not gönderdi. Bu, kendi türünün ilk ve son mektubuydu. «Davanızı bütün kalbimle izliyorum», diye yazıyordu Lenin. «Ord-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 301.

jonikidze'nin kabalığına, Stalin'le Dzerjinsky'nin buna göz yummalarına kızgınım. Sizin için notlar ve bir konuşma hazırlıyorum»[37].

Moshe Lewin'in belirttiği gibi, Lenin'in aktif yaşamının son iki günü (5 ve 6 Mart 1923) «büyük bir kavga niteliği»ndeydi. «...Ama Lenin'in bozulan sağlığı böyle duygusal ve sinirli tansiyonla daha uzun süre yaşamasına izin vermedi. Hastalığı hızla ciddileşti...»[38] 6 Mart'ta Krupskaya, Kamenev'e, Lenin'in «Stalin'i politik olarak ezmeyi» kararlaştırdığını anlatmıştı[39]. Ertesi gün, 7 Mart'ta, yeni bir damar sertliği krizi Lenin'in aktif yaşamını bitirdi. Politik ölümü Stalin'in kariyerini kurtarırken Leninizmin de mahvolması anlamına geliyordu.

Lenin'in büyüklüğü, zaferlerinden çok, yaşamını neredeyse umutsuz bir kavga içinde bitirişindedir. Son hastalığı sırasında demokrasiye ilgisinin ne denli gerçek olduğunu ortaya koyan bir savaştı bu. «Ellerinde sınırsız yetki toplamış» bir Stalin karşısında çaresiz kalan Lenin, ezelî düşmanını milliyetçi ve bürokratik tiranlıkla suçluyordu. Kendi politikasıyla bu düşmanın kuvvetlenmesine yer yer yardım etmiş olduğu yadsınamaz. Ancak şu gerçek değişmiyor: Lenin için, tecrit olmuş ve tükenmiş, kimi bakımlardan proleter ama başka açılardan hâlâ burjuva Sovyet Rusya'nın bulaşmış olduğu «çamur» temizlenip atılmak, bunun etkileriyle savaşılmak zorundaydı. Lenin bunun risklerle dolu bir girişim olduğunun farkındaydı. Elbette, kapitalizmi yıkacak bir krizin kaçınılmazlığına yaşamının sonuna dek inanmıştı. Ama, son makalesi olan 2 Mart 1923'de yazdırılmış «Daha Az, Daha İyi»de, 1918'den beri aklından çıkaramadığı ve stratejisini belirleyen soruyu yanıtlamadan bir kez daha ortaya atmıştı: «Şu harap dökük halimizle, Batı Avrupa kapitalist ülkeleri sosyalizm yönündeki gelişimlerini tamamlayana kadar, bizim küçük ve çok küçük köylü üretimimizle dayanabilecek miyiz?»[40].

Son sözlerinde «muzafferane» bir kendinden eminlik izi yoktur. Ama kimilerinin yalnızca yenilginin kabulünü ve zayıflığın itirafını göreceği yerde, biz Lenin'le Leninizmin kötüleyicilerine verilen yanıtı da buluruz. Son kavgalarının derin acısı ve umutsuzluğu, son sorgulamalarının kuşkusu ve belirsizliğinde Leninizm, asıl niteliğini dışa vurarak onu aşağılamaya hazır olanları şaşkına çevirir. «Lenin'in son kavgası»nın kahramanca yolu, kendi eserine yönelik eleştirileri silâhsızlandırmaz: Ama Leninizmin baştan sona *demokratik* karakterdeki bir anlayış ve bakış olma anlamını aydınlığa kavuşturur.

SONUÇ

Leninizmin Sınırlılıkları ve Doğrulandığı Yanlar

Tarih Lenin'i, Bolşevik Parti'nin kurucusu ve lideri, Ekim'in galibi, Sovyet toplumunu inşa eden kişi, devrimci şefin ve sosyalist devlet adamının modeli olarak görür. Lenin'in, resmî yorumcuların kendi çalışmalarına yakıştırdıkları muzafferane tabloyu haklı gösteren bir sicili vardır.

Ancak bu incelemeyi bitirirken, iyimserliği yüzeysel kanıtlara dayanan bu Lenin değerlendirmesini onaylamamız olanaklı değildir. Leninizmin temel amaçlarını anımsamamız (dünya kapitalizminin ve emperyalizmin yıkıntıları üzerinde, insanlığı barışçıl ve uyum içindeki komünizm âlemine götürebilecek bir sosyalist düzen inşa etmek) bunu açıklamaya yeter. Lenin politika sahnesini terkettiğinde, bu manzaranın parlak yerlerini gölgeler kaplamıştı. Durumun Lenin'in ölümünün üzerinden elli yıl geçtikten sonra daha farklı olduğu da ciddi biçimde iddia edilemez. Kapitalizm ve emperyalizm bütün dünyada hâlâ korkunç bir zorbalık ve yıkım gücüne sahiptir. Komünizm herhangi bir yerde inşa edilememiştir. Rusya'da bile, Lenin'in kendi tanımıyla, baskının kapı dışarı edileceği bir sosyalist toplumun kurulduğundan söz edilemez. Gerçi Rusya'da Ekim devrimiyle yıkılmış olan kapitalizm bir daha geri gelmemiş ve ülkenin ekonomik kuvveti on kat artmış ama, Sovyet demokrasisi de haya-

ta geçirilememiş, Marx ve Lenin'in ağır biçimde eleştirdikleri devletin keyfî gücü ve bürokrasi her zamankinden daha sağlam yerleşmiş görünmektedir.

Başarısızlığı tek bir adama, o adamın komünist hareketin tarihinde yalnızca kısacık bir sürede geliştirme fırsatı bulabildiği öğretisindeki hatalara bağlamak haksızlık olur. Öte yandan, Leninizm ne kadar zafer kazanmış, hangi yönleri doğrulanmış ve ne kadar üstün özelliklere sahip olursa olsun, iki temel açıdan başarısız kaldığı gerçeğini de kabul etmemiz gerekiyor. İşçi sınıfı hareketinin yenilgiye uğramamak istiyorsa yerine getirmesi gereken, ama başarılamayan iki görev şunlardı: İleri sanayi ülkelerinde kapitalizmi alaşağı edebilecek aracı yaratmak ve burjuva iktidarının yıkıntıları üzerinde sosyalist demokrasiyle kültürü örgütleyip geliştirmek. Leninizmin savunucuları, böylesi bir girişimin önündeki müthiş güçlüklerden, «Rusya özgülü»nün özelliklerinden, Sosyal-Demokrasi'nin «ihaneti» sonucunda Bolşevizmin tecrit edilmesinden ve aynı derecede elverişsiz ve zorlayıcı koşullardan söz açabilirler elbette. Ama şu olgular görmezlikten gelinemez: İleri sanayi toplumları iktidarı kapitalistlerin ellerinden koparıp alabilecek devrimci güçten hâlâ yoksundurlar ve Leninist model henüz bu amaca uygunluğunu kesinlikle kanıtlayamamıştır.

Leninizmin bu eksikliği, genelde Batı toplumuna, özelde burjuva demokrasisine ilişkin yetersiz değerlendirmelerinden ayrı düşünülmemelidir. *Devlet ve Devrim*'deki parlamentarizm eleştirisi, parlamenter sistemle bütünleşen Sosyal-Demokrasi'nin rejimi destekleyip onay verdiği bir zamanda, yönetim mekanizmasının içyüzünün açığa çıkarılmasına kesin katkılarda bulunmuştu. Lenin, politik özgürlüklerin biçimsel kalışını, ya da *de facto* olarak burjuvazinin ellerinde toplandığını ortaya koymakta güçlük çekmedi (*). Ancak

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 244. Ama 1913'te, «İsviçre, Belçika

eleştirisinin doğruluğu, çözümlemesinde çelişkili bir yan bulunduğu gerçeğini değiştirmez. Lenin, aynı zamanda, şöyle diyordu: «En demokratik burjuva cumhuriyeti, bir avuç kapitalistin çalışan insanlara baskı uygulaması adına burjuvazinin işçi sınıfını ezmesine yarayan bir makineden başka bir şey değildir»[1]; «burjuva demokratik cumhuriyetteki 'özgürlük' aslında *zenginler için* özgürlüktü... Gerçekten de, emekçi kitleler genel kural olarak kapitalizmde demokrasiden yararlanamıyordu»[2]. «Devrim ve Dönek Kautsky» üstüne yazılarında, burjuva demokrasisinin «zenginler için demokrasi, yoksullar için aldatmaca»[3], «zenginler için cennet, sömürülen, yoksul insanlar için tuzak ve hile»[4] olduğu sonuçlarını çıkarmıştı. Aynı zamanda, «burjuva demokrasisinin biçimlerinden yararlanmak ödevimizdir»[5] diyor ve ekliyordu: «Burjuva parlamenter kurumlara değer vermediğimiz izlenimini asla yaratmamalıyız. Korkunç bir ilerleme saymalıyız onları»[6]. Bu noktada Lenin'in düşüncesi asla net değildi: Devrimci işçi hareketi özgürlüklerin «yalnızca zenginlere» tanındığı bir rejimden yararlanmayı nasıl umabilirdi? Daha kapsamlı bir çözümlemenin yokluğunda, böylesi kesin yargılar Lenin'i «Solcular»a yüklediği anarşizan sonuçlara vardırmalıydı.

Lenin'in Batılı kapitalist toplum hakkındaki düşüncesinin sınırlılıkları, işçi hareketindeki reformizm olgusunu çözümlemesinde de görülür. Reformizmin ne ölçüde yaygınlık kazandığı, 1. Dünya Savaşı'ndan önce ancak bir avuç gözlemci tarafından farkedilmiş, gerek söylemdeki ustalık gerekse örgütlenme alanındaki başarılar oportünizmin tahribatlarını gizlemişti. Lenin, devrimci Marksizme bağlılığını yanlış anlayarak Alman Sosyal-Demokrasisi'nin niteliğini kavrayamamış[7], Kasım 1910'a, yani Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin sol kanadının, Bebel'lerin ve Kautsky'lerin

---

ve Norveç»in «demokratik sistemle yönetilen özgür uluslar» örnekleri olduğunu düşünüyordu Lenin (C. 19, s. 91).

niyetlerine ilişkin bütün yanılsamaları kaldırıp atmalarının üzerinden bir hayli geçişine kadar, Ortacı (*) liderliğin salt savunmacı taktiklerinden yana olmuştu (**). Ağustos 1914'teki uyanışı daha da sancılı olunca, gerek şovenizm bayrağı çevresinde toplanan sosyalistlere, gerekse Ortacılar'a duyduğu nefret iyice derinleşti. Nefretinin başlıca hedefi «dönek Kautsky» olmakla birlikte, Ortacı liderlerin hepsine yönelikti (***). Bundan dolayı Lenin, reformistleri «proletaryanın sınıf düşmanları» olarak görüyordu (Almanya'da gerçekten de karşı-devrim kampında yer almışlardı)[8] (****). Batı sosyal-demokrasisinin savaş yıllarındaki uzlaşmalarını sürdürmeyeceği umuduna bel bağlayan reformizmin giderek kuvvetlenmesi, Lenin'in çok şematik tarzda çözümlediği bir *işçi aristokrasisinin* varlığına dayanıyordu. Lenin'e göre, söz konusu katmanın temeli emperyalizmin «süper-kâr»ıydı; «bunun bir parçası, proletaryanın üst kesimine rüşvet verip onu devrimden korkan bir reformist, oportünist küçük-burjuvaya çevirmekte kullanılmaktadır»[9]. Bu katmanı uzunca bir süre önemli olmakla birlikte sayıca fazla bulmuyordu[10], ne var ki 1920'de, sömürgecilerin sömürü oranının «son derece yüksek» olması nedeniyle «işçilerin ve büro çalışanlarının bir kısmının küçük-burjuva yaşam standardına ulaştığını» kabul etmekteydi[11]. Ancak çözümlemesini asla daha ileri götürmeyip, burjuvazinin ve reformist kurumların yozlaşma potansiyellerini yorumlamakla yetinmiştî[12].

Alman devriminin ezilmesinde çok ağır sorumluluğu bulunan Ortacılar'a gelince, Lenin 1915'te onları «enternasyonalizmin en tehlikeli düşmanları» diye ni-

(*) *Centrist:* Merkezci olarak da çevrilebilir (y.n.).

(**) Lenin, Alman Sosyal-Demokratları'nın, düşmanı «kendi yasallığının kuyruğundan» yakalayıp, «'ilk ateş eden' olmaya» zorlama taktiklerini onaylamıştı (a.g.e., C. 16, s. 311).

(***) Örn. Viktor Adler ve Otto Bauer «sıradan hainler» olarak niteleniyordu (a.g.e., C. 30, s. 359).

(****) Bkz. İkinci Cilt, s. 252.

teliyordu[13], çünkü «gizlenmemiş oportünizm... Marksist deyişleri oportünist uygulamaları haklı çıkarmakta kullanılan «ılımlılık» kuramı kadar ürkütücü ve zararlı değildir»[14]. Sosyalist hareketteki bu eğilime karşı yıllarca kararlı bir kampanya yürüten Lenin, çoğu kere, eski yoldaşlarından bütünüyle kopmak istemeyen kendi izleyicilerinin tereddütlerini silmek için çaba göstermek zorunda kalmıştı. Temmuz 1919'da reformistlerle ittifakın yalnızca «açıkça devrimci olmayan koşullardaki geçici bir katlanma» olarak kabul edilebileceğini söylüyordu[15]. En çok kendisinin sarıldığı «Ortacılar'ı avlama» çalışmalarının «yeterince uzadığını», «Ortacılığa karşı savaşımın abartılmasının Ortacılığı kurtarmak anlamına geldiğini»[16] düşündüğü 1921'deki ortam böyle bir ortam mıydı? Lenin, daha 1921'de, Almanya için her koşulda desteklediği «birleşik cephe» taktiğinin ilk ve en güçlü savunucuları arasındaydı[17]. İşçi hareketinin düşman kardeşlerinin aralıklarla da olsa ve genellikle kısa ömürlü kalan geçici uzlaşmalara yönelis politikası işte böyle gelişmişti. Bu yolda karşılaşılan bütün güçlüklerden Lenin sorumlu tutulamaz, ancak Leninist reformizm çözümlemesinin yüzeyselliği komünistlerle sosyalistlerin ilişkileri sorununu daima çığırından çıkarmıştı. Lenin'in vazgeçilmez bir meydan okuma ile zorunlu işbirliği arasındaki çelişkiye diyalektik bir çözüm bulmada başarısız kaldığı bir alan varsa, bu da sosyalist zafer stratejisi açısından büyük önem taşıyan reformistler/devrimciler ilişkisiydi.

Leninizm proletarya diktatörlüğü ve sosyalist demokrasi sorunlarını da çözemedi. Lenin'in bu sorunları doğru ele alıp almadığı bile çok kuşkuludur. Yıkıcı bir devrimci güç olarak Bolşevik örgüt, Marksizmin tam komünizmin temellerini inşa etmek üzere fethetmeyi amaçladığından çok farklı koşullardaki bir toplum dışında hiçbir yerde zafere ulaşamadı. Bu başarısızlık Lenin'in stratejisindeki büyük bir zayıflığa bağlanabilir: Rusya'da proleter ayaklanmayı başlatır-

ken Batı'daki işçi sınıfının devrimci kapasitesine ve dünya devrimi beklentilerine güvenen Lenin, Ekim devrimini izleyen yıllarda, kendini umutlarının boşa çıkışı anlamına gelen bir gerçeklikle yüz yüze buluvermişti. Sovyet iktidarının bütün hayal kırıklıkları ve geri adımları, son çözümlemede, umutların boşa çıkışının kaçınılmaz sonuçları mıydı?

Sonradan yapılan değerlendirmelerde, fiilî yaşamın değişen belirsiz koşullarında tarihin yönünü hızlandırmaya çalışanların önüne «tarihin dersleri»ni dikmek elbette çok kolaydır. Ama Bolşevizmin önderliğindeki uluslararası devrimci atılım açıkça ve en başından beri yenilgiye mahkûm idiyse, böylesi bir akıl yürütme bilgiçlik taslamaktan başka bir yere varamaz. Aslında, Avrupa gerçek alt üst oluşların yaşandığı bir dönem geçirmiş, Rusya'daki devrim bunun en görülmeye değer ve kalıcı örneğini sergilemiş, ama bunun yanında Orta Avrupa'daki devrimlerle Fransa ve İtalya'daki toplumsal krizler de dev çalkantının diğer dışavurumları olmuştu.

Verilecek yanıtın devrim sorunsalının temelinde yattığı bir sorun bu bağlamda ortaya çıkmıştı. Proleter kitleler harekete geçip göreli pasifliklerinin yerini öfkeli bir sabırsızlık aldığında; hiçbir partiden yardım almadan ve herkesin beklentilerinin tersine, büyük bir toplumsal patlama yaşanıp, bu patlamanın lâvları en iyi gözlemcilerin dahi çok sağlam saydıkları rejimleri beraberinde sürükleyip yok ettiğinde; kısaca devrim bir gerçeklik haline geldiğinde; denetimden çıkmış ve artık denetlenmesi çok zor bu güçlerin dizginlerinden boşanışı karşısında devrimci partinin tutumu ne olmalıdır? Halkın saldırısını zamansız ve maceracı ilân etmek için, daha gösterişsiz ama sistemli ve verimli yöntemlerle kazanımları tehlikeye atma riskine giren kitlelerde «temel» ve «kör» bir güç görmek için oldukça elverişli ve yerinde nedenler vardır. Rusya'da olsun bütün Avrupa çapında olsun, Menşevizmin tepkisi bu yöndeydi.

Leninizmin tutumu farklıydı. Ender olarak birarayа gelmiş tarihsel koşullarda, kitleler en devrimci partiden «yüz kere daha 'Sol'du» ve böylesi koşullarda tarih partiden *yana* tercihte bulunmuş, onu kitlelerin taarruzunu kabullenip izlemeye *zorlamıştı*. Ancak bu tercih risksiz sayılamazdı. En elverişli nesnel ortamda bile devrim hâlâ maceraydı. Yine de oldukça basit bir tercih söz konusuydu: Ya devrimci örgüt tehlikeleri çok büyük, belirsizlikleri çok etkili sayarak sırtını anarşik bir görüntü sunan halk ayaklanmasına dönecek, ya da, devrimci eylemin risklerini göze alarak, kitlelerin saldırısını *izlemeye* ve *öncülük* yapmaya hazır olduğunu gösterecekti. Sağduyulu davranışlar, devrimci bir partinin gözardı edemeyeceği bir politik erdemdir kuşkusuz. Ama devrim başlayınca proletaryanın tarafını tutmamak sosyalist parti için sonuçlarından kurtulamayacağı bir ceza getirir. Gelişmeler, ya da daha kesini proletarya, gündeme geldiği anda devrimci işlevini yerine getiremezse, devrim partisi özelliğini yitirir. Bunun için, Menşevizm ve Sosyal-Demokrasi kendilerini çoktandır işçi sınıfının çıkarlarını savunmaya eğilen partiler olarak sunuyorlardı. Ancak gerçek bir olay olarak devrim olgusu karşısındaki tavırları, sosyalist devrimden yana bütün iddialarının ipliğini pazara çıkararak, uzun süredir sergiledikleri belirsizliğe son verdirdi. Leninizm ise, 1917 yılı boyunca bir sürü hesap hatası yapmasına karşın, devrimci görevin sorumluluğunu üstlenen bir güç olarak hareket etti. Devrimci yön değiştirebilir, belirleyici çatışmaları erteleyebilir, çok büyük dikkatle hazırlandıktan sonra sabırla ve sağduyuyla silâhlanabilir. Ama, son çözümlemede, sınıf savaşımı en keskin biçimine büründüğünde, başka silâhlar da kuşanmalıdır. Özellikle de, proletarya devrimcilere devrimci savaş silâhlarını sunduğu zaman. *Devrimcinin politik ve toplumsal rolünün temel anlamı budur.* Rus Bolşevizmi çok sayıda hata yapıp bir sürü tersliklerle karşılaşırken, Menşevizm devrim tarafından süpürülüp bir kenara atılmış-

tı. Tarihin belirli anlarında, bilgeliğin ve gerçekçiliğin son sözü ihtiyatla beklemek değil, risklere girip bilinmeyenler dünyasına atılmaktır.

Demek ki Leninizm, işçi sınıfı hareketine, proletaryanın kapitalist toplumdaki yabancılaşmış durumuna denk düşen ve reformist sosyalizmin canlı tutamadığı bir devrimci içeriği yeniden kazandırmıştı. Üstelik bu içerik burjuvaziyle savaşta şiddet yöntemlerini kullanmakla sınırlı değildir. Leninizm, taktiklerin ve stratejicilerin bütün dönüşleri ve çalımlarıyla birlikte, sosyalist proletaryanın politik eyleminin ancak *politik iktidarı* fethetmeyi amaçlarsa bir anlam ve geçerlik kazanacağı bilincini hep akılda tutar. Bu, Sosyal-Demokrat pragmatizmin çoktandır terkettiği bir anlayıştır: Burjuvazinin iktidarına bağlı hükümetlere katılım (işçilerin çıkarlarına hizmet etmek için olsun olmasın) Sosyal-Demokrasi'nin mütevazi hırsının doruk noktasını oluşturmaktadır.

Leninizmin 1917'den önceki ana hedefi olan *iktidarın fethedilmesi,* durmadan güçlenen bir devrimci örgütün varlığını gerektirir. Bu alanda da Leninizmin katkısı kesin ve kalıcıydı. Kimi bakımlardan, öncü partinin önemi, Lenin'in bu kuramı ortaya attığı dönemden bile daha fazla artmıştır. Emperyalizmin gelişmesi, tekelci kapitalizm ve ekonomideki devlet denetimi burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki ideolojik etkisini pekiştirirken, Sosyal-Demokrasi'nin tavrı bu etkinin artışına yardımcı olmuştur. Proletarya içinde farklılaşma arttıkça, bu sınıfın *kendini* kurtarması giderek daha zorlaşır. Bunun için, Rosa Luxemburg'un, burjuva ideolojisinin işçi sınıfı hareketine sızmasını arttıran 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, «öncülüğün olmayışına, Berlin işçilerini örgütlemekten sorumlu bir merkezin yokluğuna daha fazla izin verilemeyeceğini» kabul etme zorunluluğu duyması rastlantı değildi. «Devrimci davada ilerleme kaydedilecekse, proletaryanın ve sosyalizmin zaferi bir düş olmaktan ibaret kal-

mayacaksa, devrimci işçiler kitlelerin savaşçı enerjisinden yararlanıp yol gösterebilecek yetenekte öncü organlar oluşturmalıdırlar»[18].

Devrimin gelişmesindeki uzun durgunluk yılları ve uluslararası komünist hareketin deneyimleri, aşırı merkeziyetçilikte ve «öncü parti»nin direktiflerine bağlı kalmakta yatan tehlikeleri kesin olarak ortaya koymuştur. Devrimci sosyalizmin, burjuvazinin ideolojik saldırısını püskürtüp, hâlâ kuvvetli olsa bile ölüm döşeğindeki bir kapitalizme saldırıyı hazırlayabilecek yetenekte bir partide örgütlenmesinin zorunluluğu hâlâ temel bir doğrudur. Leninizmin anlamı bu cümleyle özetlenebildiği sürece, nihai olarak hiçbir şeyi çözemese bile, Leninizmin geçerliliğinden de, güncelliğinden de bir şey yitirmediğinde kuşku yoktur.

Leninizm ve Stalinizm

Bu kitap Sovyet Rusya'nın kurucusunun ölümüyle bitiyor. Yine de Leninizmin tarihinin, aslında, kurucusunun öldüğü, öğretisinin doğmalaştığı ve «Lenin mirasçıları»nın henüz etkisini yitirmemiş bir kutsallaştırma görevine soyundukları anla başladığını iddia etmek olanaklıdır. Leninizmin sonraki yazgısının incelenmesinin bir parçasını oluşturduğu (temel özelliğinin ancak Lenin'in izleyicileri «geliştirdikçe» açığa çıktığı) da söylenebilir. Ama, başta dediğim gibi, Lenin'in faaliyetlerinin «Marksist-Leninist» öğretiyle ilintisi nedeniyle, büyük devrimci liderin sahneden ayrılışıyla birlikte bu çözümlemeyi bitirmemiz gerekmektedir.

Bununla birlikte, Lenin'in politikası ve ideolojisi üzerine yazılan bir kitap, şu soruya yanıt aramaya kalkışmazsa mutlaka eksik kalır: Lenin'le Stalin'in kişilikleri ve politik çalışmaları arasındaki başlıca farklılıklara karşın, Stalinizm Leninizmin devamı mıdır? Stalinizm Leninizmin bitmiş, kusursuz bir biçimini,

mantıksal sonucunu mu oluşturur ve bu anlamıyla Lenin'in kendi Leninizminden belki de daha «Leninist» bir olgu mudur?

Leninizmin eleştiricileri açısından Sovyet rejiminin bürokratik ve totaliter yozlaşması tarihinin Lenin'in ölümüyle, hattâ Stalin'in Sovyet devletinde önemli mevkilere gelişiyle başlamadığı hemen farzedilebilir. Bu konu elinizdeki kitapta yeniden uzun uzun ele almayı gerektirmeyecek kadar çok işlenmiştir. Komünist bürokrasinin doğuşu Stalin'in etkisinin görünüp gelişmesinden önceye denk gelir. Aynı şey monolitiklik için de geçerlidir. Lenin'in monolitizmdeki sorumluluğu canalıcı önemdedir ve tartışmasız biçimde büyüktür. Lenin'in devrimin hazırlanıp sağlamlaştırılmasında öncü örgütün temel bir rol oynadığı savı ile ne kadar anlaşılabilir ve gerekli olursa olsun disiplinin erdemlerine yaptığı vurgu da, çok zararlı sonuçlar üreten tohumların ekilmesi anlamına geliyordu. Stalinizm kadar karmaşık bir olgunun kökeninin, birisinin kesinlikle Leninizm olduğu çok çeşitli faktörler içeren bir tarihsel arka plânda aranması gerektiği sonucunu çıkarmamak olanaksızdır.

Yine de Leninizmle Stalinizmin temeldeki *bağdaşmazlığının* altında yatan asıl farklılıkları abartmak kolay olmamalı. Stalinizm, bürokratik zorbalığın her yere uzanmasıyla, genellikle tutarsız bir pragmatizmin egemenliğiyle, oldukça muhafazakâr bir politikaya işaret eden cesur atılımlarla (ve, öncelikle, sınırsız kişisel diktatörlük uygulamasıyla) özdeşleşmedi mi? Oysa Lenin, aşırı uygulamaları hem kendi demokratik önlemleri, hem de ekonomik politikaya bilimsel karakter kazandırma arzusuyla çelişen bir bürokrasinin gücünü sınırlayabilmek için umutsuzca çaba harcamıştı. Lenin Sovyet devlet politikasını uyumlu bir bütün haline getirmeye de çalışmış, dış dünyaya karşı yerine getirilmesi ve diyalektiğin zor gereklerinin hayata geçirilmesi için zorunlu olan görevlerin çelişkisini çöz-

meye uğraşmıştı (*). Son olarak ve en önemlisi, Lenin'in Bolşevik Parti'de ve Sovyet devletinde uyguladığı otorite, Stalinizmin diktatoryal otokrasisine hiç benzemiyordu.

Bu son nokta üzerinde durmaya değer bir konudur. Leninizm, bir politik merkezileşme öğretisi ve pratiği olarak, öncünün eylemine dayalı bir devrim girişimi olarak, halkın yönetim görevlerine aktif katılımı olarak tanımlanabilir. Kuşkusuz başka şekillerde de tanımlanabilir. Olguları büyük ölçüde çarpıtarak kişisel diktatörlük biçimi diye de sunulabilir. Lenin'in kendi ellerinde topladığı otorite sorunu, Rus devrimi sorunsalını ve Marksizm-Leninizmi aşan bir sorundur. Daha genel bir kapsamda bakıldığında, Weber'in karizma kuramının, bir halk devriminin ve proleter hareketin başında yürüyen bir sosyalist lider örneğine ne kadar uygulanabileceğini irdelememizi sağlar (**).

Weber'in düşüncesine göre, «geleneğin damgasını vurduğu dönemlerde karizma en büyük devrimci güçtür»[19]; karizma görünüşte aşılması olanaksız bir toplumsal kriz ortamında boy gösterir ve radikalizmin aşırı ölçüde kabarışıyla elele gider. Yine Weber'e göre, karizmatik liderin otoritesi bir ölçüde öncü partiye benzeyen ama lidere bağlılıkları koşulsuz ve akıldışı bir karakter taşıdığı için Lenin'in yandaşlarından ciddi ölçüde ayrılan bir sadık izleyiciler çekirdeğinin desteğine dayanır. Oldukça yüzeysel benzerliklere karşın, bir yanda Weber'in çözümlediği karizma ile öbür yanda Lenin'in kişiliği arasındaki farklılıklar çok çarpıcıdır. Karizmatik otorite ekonomik etkenlere hiç aldırış etmezken («saf karizma ekonomik etkenlere özellikle yabancıdır... Akılcı ekonomik faaliyetler açısın-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 247.

(**) Max Weber'in karizma çözümlemesi için bkz. *Wirtschaft und Geselschaft* (İngilizce çevirisi, *The Theory of Social and Economic Organization)*, ayrıca Ter Hoeven'in yararlı bir sentez çalışması.

dan, karizma tipik bir anti-ekonomik güçtür»[20], Lenin tersine, ekonomik gelişmeye duyduğu ilgiyi pozitivizmle bezenmiş bir «endüstriyalizm» noktasına kadar taşıyordu (*). Karizmatik lider sahip olduğu büyüyü her türlü uzlaşmayı reddedişinden alırken, Lenin devrimci saflığa karşı gerçekçiliği savunuyordu. Karizmatik otoritenin özellikle akıldışı ve genellikle dinsel yönelimi ile Lenin'in materyalizmi ve bilimsel sosyalizme sadakati bağdaşmaz. Yine ve özellikle, Lenin'in tarzında, karizmatik liderin başvurduğu demagojiyi, utanmazlık derecesindeki kendini beğenmişliği ve misyonunun kutsallığına ilişkin güçlü inancı anımsatan hiçbir şey yoktur. Nihayet Lenin'de, «kişi tapınması»nı andırır bir örgüt anlayışının izine rastlanmaz.

Lenin'in destansı sertliği, karizmatik liderin zaman zaman hayalini kurduğu imgeye kesinlikle uymaktadır; oysa, Victor Serge'nin betimlediği gibi, «bir saray hizmetçisi için inşa edilmiş küçük bir apartman dairesi»yle[21] yetinen ve yayımlanması istenmemiş bir mektupta ücretinin arttırılmasını (vasıflı bir işçininkine eş, çok mütevazi meblağlarla olsa bile) protesto eden bir devlet başkanı, hattâ karizmatik lider örneği çok azdır. Lenin'in istisnaî sadeliği ve mütevaziliği karizmatik tarzıyla büyük ölçüde çelişir. Lenin, Sovyet Hükümeti'nin başkanı olarak Eylül 1920'de Rumyantsev Müzesi kütüphanesine bir mektup yazarak, gereksindiği kitapları «kütüphane kapalıyken» bir geceliğine ödünç almak için izin ister ve yazdığı görevliye, «*Sabahleyin geri getireceğim*», diye teminat verir[23].

Sonradan cesedi mumyalanıp fikirleri kutsal metinlere dönüşecek bu adamda, ömrü boyunca en ufak bir «kişi tapınması» belirtisi görülmemişti. Oysa her an yenilebilecek bir devrimci rejimin ideolojik mistifikasyonunun kaçınılmaz sonucu olarak başvurulabilecek böylesi bir tapınmayı organize etmek mutlaka çok çe-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 185.

kici olurdu. Ama Lenin buna asla kalkışmadı. Her türden törene karşı çıkarak, «odaya basit alışkanlıklarla giriyor, tartışmaya gömülmüş biçimde diğer yoldaşlarının arasında farkedilmeden oturuyordu»[24]. Yapmacık tavırlara girmeyişi Stalin'in hoşuna gitmiyordu, çünkü Stalin sadeliği vakarlı olma gerekliliğine aykırı görmekteydi. Stalin, Lenin'in ölümünden hemen sonraki bir konuşmasında, Bolşevik kongrelerinden birinin atmosferini anımsarken şöyle demişti: «Lenin'in konferansa delegelerden önce geldğiini, köşede bir yere sıkıştığını, gösterişsiz biçimde sohbete daldığını, konferansın en sıradan delegeleriyle çok sıradan bir sohbete girdiğini öğrenince ne kadar çok hayal kırıklığına uğramıştım. O sıralarda bunu bir takım temel kuralların ihmaliymiş gibi algıladığımı sizlerden gizlemeyeceğim»[25].

Bolşevik Parti Lenin'in ellinci doğum gününü kutlamayı kararlaştırdığında, Lenin protesto etmekle bile yetinmemişti: «Övücü konuşmalar başladığında yerinden kalktı ve dışarı çıktı, birkaç dakikada bir konuşmanın biteceği zamanı öğrenmek üzere Kremlin'deki bürosundan telefonla salonu arıyordu ki oturuma dönebilsin»[26]. Sovyet rejimine aşırı eleştirel yaklaşan bir gözlemci de, Genç Komünistler örgütünde, lider tapınmasının özellikle cazip gelebileceğine, «/bu konuda, M.L./ kapanış törenlerinin coşkusunda bile çekingenliğin hâkim olduğuna» dikkat çeker[27].

Sosyologlar, çalışmalarıyla günümüz dünyasının şekillenmesine en çok katkıda bulunan, halkı üstünde büyük bir hâkimiyet kurmuş insanlardan birinin, karizmatik gücün ana ilkelerinden uzaklaşmış olmasını mutlaka hesaba katacaklardır. Bunun nedeni, herhalde, kişisel «misyon»a asla inanmayan Lenin'in, tarihi en çok belirlediği anlarda bile kendini bir sınıfın iradesiyle özdeşleştirmiş olmasıdır. Kendisi efendi olmaktan ve tarihi kendi amaçlarına bağımlı kılmaktan uzak davranan Lenin, olaylara kılavuzluk edip bir anlam

kazandırmakla yetiniyordu. Sosyalizmin büyük fetihlerinde karizmaya yer yoktu.

Yine de Lenin'e yüklenen diktatoryal güç sorunu ve dolayısıyla çoğu kişinin gözünde Stalinizmin öncüsü ya da habercisi gibi görünüşü hâlâ çözümsüz durmaktadır. Lenin'in Parti ve devletteki otoritesi kesinlikle korkunç boyutlardaydı. Ama okurlar, bu kitabın bütününde, Lenin ile yandaşlarının kimi kesimleri (hattâ zaman zaman çoğunluğu) arasındaki çatışma örneklerini bulabilirler. Lenin, inancının gücüyle olguların baskısını birleştirerek, kendisine karşı çıkışların üstesinden gelmeyi genellikle başarmıştı. Ama sık sık azınlığa da düştü, böylesi durumlarda parti ya da devlete kabul ettirmek istediği politikadan vazgeçmek zorunda kaldı. «Diktatör»ün yenilgiyi kabul etmekten kaçamadığı bir alan yoktu. Sendika sorunu tartışmasında (*), Parti Merkez Komitesi'nde azınlıktaydı[28]. Ekonomi alanında, Tüm-Rusya Sendika Konseyi'ni iki kez «tek-adam yönetimi» ilkesini benimsemeye zorladı ve Ocak/Mart 1920 tarihleri arasında her keresinde «red yanıtıyla karşılaştı»[29]. Yaklaşık aynı günlerde, Sendika Konseyi'ndeki Bolşevik grubun önüne Troçki'yle ortaklaşa, emeğin «militarizasyonu»ndan yana bir karar tasarısı sundu, ama önerileri nerdeyse ittifakla reddedildi[30]. Mayıs 1922'de Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi'ne Kızıl Ordu'nun büyüklüğünün dörtte biri oranında azaltılmasını önerdiğinde, yine yenilgiye uğramıştı[31].

Başka örnekler de verilebilir. Lenin'in Angelica Balabanoff'la çatışmaya düştüğü bir olay, muhalefetin tavırlarına arkadaşları adına tepki gösterebildiğini örnekler. Komintern 1. Kongresi'nde Balabanoff'a iletiği bir notta, «ayağa kalkıp İtalyan Sosyalist Partisi'nin Üçüncü Enternasyonal'e katıldığını bildirmesini» istemişti. Angelica Balabanoff reddetti: İtalyan Sosyalist Partisi'nin «kendilerinin konuşması» gerektiğini

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 185.

düşünüyordu. Lenin ısrar etti: «Sen konuşmalısın. Sen onların Zimmerwald'deki temsilcilerisin. Sen *Avanti* okuyor, İtalya'da neler olup bittiğini biliyorsun» (*). Balabanoff'un anlattığına bakarsak, «bu sefer ona sadece baktım ve hayır anlamında başımı salladım»[32]. Yine de kongre sonucunda Balabanoff, Lenin'in onayıyla, Komintern sekreterliğine atandı.

Lenin'in çoğu kere kendi partisi içinde çok keskin, genellikle açık eleştirilere hedef olduğunu anımsatmak pek gerekli değildir. Böylesi eleştiriler hem en seçkin Bolşeviklerden, hem de tanınmamış parti üyelerinden geliyordu. Sonbahar ve kış 1920'deki sendika tartışmasında, Lenin'in konunun temelden tartışılmasını «ne pahasına olursa olsun kesmeyi ya da rafa kaldırmayı» istediğini bildiren kişi Troçki[33], aynı dönemde Lenin'in «9. Kongre'de öngörülen çizgiden ayrıldığını» iddia eden de Buharin'di[34]. Parti'deki muhalefet temsilcilerinden biri, aynı kongrede, Lenin'e sözlerinin «kesinlikle yanlış» olduğunu anlatıyor[35], 1921'deki kongrede İşçi Muhalefeti'ne ilişkin ortaya attığı tasarının «iftiraya dayalı» olduğunu söylüyordu[36]. Hiyerarşinin daha alt düzeyinde, Lenin'e yazan bir komünist, onu, bir olayı sadede gelmeden «geçiştirmek»le suçluyordu[37]. Lenin'in Komünist Parti ve Sovyet devletinde, otoritesi büyük olmakla birlikte; durmadan itirazlar, eleştiriler ve karşı çıkışlarla karşılaşan, tıpkı düşmanları ve gerçeklikle olduğu gibi dostlarıyla da uzlaşmaya zorlanan bir lider konumunda olduğunu gösteren sayısız aktarma yapılabilir.

Lenin Ne Yapsaydı?

Ne diktatör ne de karizmatik bir lider olan Lenin, hükümet etme yöntemlerinde, kendi yerine Sov-

(*) İtalyan Sosyalist Partisi gerçekten de Komintern'e ilk katılanlardandı.

yet rejiminin başına geçen adamdan *kesinlikle* farklıydı. Ne var ki bu gözlem, Leninizmle Stalinizmin ilişkisi tartışmasını kapatmaya yetmez. Büyük farklılıklara ve çok sayıdaki anlaşmazlık noktalarına karşın, iki adamı ayıran ve karşı karşıya koyan her şeye karşın, Stalinizmin, Leninizmin aynısı olmasa da deyiş yerindeyse bir uzantısı olduğu, bütün karakter farklılıklarına (mizaç, özlemler, düşünce tarzları, ahlâkî ilkeler ve davranış tepkilerinde) karşın, Lenin'in Stalin'inkine çok benzeyen bir politika izleyeceği iddia edilemez mi? Elbette sistemin mantığı ve somut tarihsel koşulların tahditleri, niyetlerden ve vicdanî tereddütlerden (bilindiği gibi, bu ikisi toplumsal evrimin başlıca itici güçleri arasında sayılmamaktadır) daha üstün çıkacaklardı.

Lenin'in Stalin'le son kavgasına ve ölümüne kadar uzanan dönemde «ne yapsaydı» daha iyi olurdu sorusuna kesin bir yanıt bulmak kuşkusuz olanaksızdır. Yine de bu soruyu ortaya attığımızda tartışmanın bitmediğini görürüz. Olabilirlikler düzeyinde kimi çıkarsamalar yapabilmemizi sağlayan nesnel olgular vardır.

Bunlardan ilki, Stalin'in politikasını oluşturan belli başlı olaylardan birisi olan tarımın zorla kollektifleştirilmesiyle ilgilidir. «İkinci devrim» adı verilen bu olay sonuçta ikinci bir iç savaşı doğurmuştu. 1930'ların Rusya'sını bu politikaya eşlik eden kitlesel terör biçimlendirmiş, yer yer saçmalık boyutuna varan Stalinist sistemin en totaliter özelliklerinin belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Böylesi bir politikayı hayata geçirmek, ancak Lenin'in köylülüğe karşı benimsediği sistemli tutumun tamamen terkedilmesiyle olanaklıydı.

Gördüğümüz gibi, Lenin'in Marksizmi uyarlayışındaki belirleyici unsurlardan birisi, işçi sınıfının ilerici burjuvaziyle ittifak kurması düşüncesinin yerine, köylülükle ittifak oluşturmaktı (*). Lenin, Ekim'den

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 79.

sonra bu ittifakı korumakla sürekli ilgilenmişti. Ayaklanma gününde ilân edilen ve köylülerin ulusallaştırılmış toprağı kişisel olarak kullanmalarına olanak tanıyan «toprak kararnamesi», hem sosyalist ilkelerden bir kopuş, hem de Rus köylülüğüne verilmiş büyük bir ödündü. Sovyet Hükümeti 1918'de kollektif tarımsal işletmeler kurulmasını özendirmeye elbette uğraşmış, ne var ki bunu çok mütevazi bir kapsamda yapmıştı. En radikal dönüşümlere elverişli «Savaş Komünizmi» döneminin bitişi anlamına gelen iç savaşın sonunda, kırdaki durum «orta-köylüleşme»[38] denebilecek bir manzara sergilerken, asla çok büyük olmayan kollektif çiftliklerin sayısı azalmaktaydı[39]. Marksizmin ana ilkelerine pek uymayan ve Rosa Luxemburg'un *Rus Devrimi* adlı denemesinde ağır eleştiriler yağdırdığı[40] bu ılımlı politika, Lenin'in köylülükle uzlaşmaya inancını yansıtıyordu. Gerçekten şöyle düşünüyordu Lenin: «Orta köylülere yaklaşımımız sorunu, küçük köylü çiftlikleri ülkesindeki komünist gelişmenin en zor problemlerinden birisidir»[41]; «kırdaki çalışma sorunu şimdi... genelde sosyalist inşanın temel sorunudur»[42]. Lenin'e göre sosyalizmin nihaî zaferi iki koşula bağlıydı: Batı'da proleter devriminin başarı kazanması ve «diktatörlük uygulayan, yani devlet iktidarını elinde tutan proletaryayla köylü nüfusunun çoğunluğunun anlaşması»[43]. Son yazılarında yineleyecekti: «Sovyet Cumhuriyeti'mizde, toplumsal düzen iki sınıfın işbirliğine dayanır: işçiler ve köylüler»[44]. Yine, «işçilerin köylülere önderlik ettiği, köylülerin güvenini kazandıkları bir devlet inşa etmeye çaba harcamak...»[45] temel görevdi.

Lenin kulaklara karşı acımasız bir savaşım yürütülmesini isterken, orta köylülükle anlaşmanın zorunlu olduğunu ilân ediyordu[46], üstelik orta köylüler yer yer varlıklı ve zengin köylülerin eylemlerine yardım ettikleri halde[47]. Bundan çıkan sonuç, tarımda kollektifleştirme politikasının, Lenin'in görüşünce *örnek olmaya* ve *iknaya* dayanması gerektiğiydi[48]. Mart 1919'-

da, «orta köylülükle ekonomik ilişkilerde baskı uygulama düşüncesinden daha aptalca bir şey olamaz» diyordu[49]. «Çözümün toplumsallaşmış çiftçilikte yattığı»[50] düşüncesine, «kollektif çiftçiliğe geçişin savaşla yıkıma uğramış ve kurumuş tarımı eski haline getirmenin biricik aracı olduğu»[51] görüşüne elbette sadık kalmıştı. Ancak o alanda girişilmesi gereken «süregen ve kademeli süreç»[52], «yeniliklerin uygulanmasında en büyük sağduyunun gösterilmesi gereken»[53] bir süreçti. Bütün veriler, Lenin'in tarımı kollektifleştirme amacını güderken, bunu Stalin'in 1929'da başlattığı kampanyanın korkunç aceleciliğiyle *yapmamaya* dikkat edeceğini düşündürmektedir. Lenin'in bu politikayı, toplumsal sistemi ve Sovyet ekonomisini temellerinden sarsan, kulakların gücünün yıkıntıları üzerinde, bürokratik diktatörlüğün ve terörist monolitikliğin yükselişini kaçınılmaz hale getiren bir şiddet dalgasına dönüştüreceği akla bile getirilemez.

Lenin'in köylülükle uzlaşma kaygısı, onu, 1925-30 yıllarının tartışmalarında, tutuculuk noktasında ihtiyatlı davranarak «Buharin çizgisi»nin bir yandaşı, köylü, hattâ kulak yanlısı hale getirir miydi? Son yazılarındaki öğütleri okunduğunda edinilecek ilk izlenim bu yöndedir. Lenin aydınlatıcı bir başlığa sahip son makalesi «Daha Az, Daha İyi»de şöyle yazıyordu: «Kültür konularında acelecilik ve kapsamlı önlemler çok zararlıdır... Devlet aygıtımıza baktığımızda, geçmiş deneyimlerimizden hareketle, daha yavaş gitmenin daha iyi olacağı sonucunu çıkarmamız gerekir... Bu konuda bir şeyler yapmanın tam zamanı. Çok hızlı ilerlemeye, böbürlenmeye vs. kuşkuculukla yaklaşmalıyız... Bu noktada en zararlı şey aceleciliktir». Son olarak: «/Gerçekten yeni bir devlet aygıtı/ inşa etme zamanına bir sınır koymamalıyız,... yıllar, yılları alacaktır»[54].

Lenin'in izleyicilerine Ekim devriminden sonra nerdeyse durmak bilmeden öğütlediği taktiği (geri çekil-

me ve manevra yapma) (*) de aklımızda tutarsak, Lenin'in politik tutumlarında, Buharin'in sağcı çizgisinin ilk esintilerini bulmaya yöneliriz. Solcu devrini geride bırakmış ve kendini Lenin'in yerini alma kavgasına kaptırmış Buharin, köylü çıkarlarının korunmasını savunuyor, sosyalizmin inşasında son derece yavaş gidilmesini istiyordu.

Bununla birlikte, Lenin'in ve Leninizmin söz konusu olduğu yerlerde «Solculuk» ve «Sağcı Buharincilik» gibi basitleştirici kategorilere başvurmamanın geçerli nedenleri vardır. Uluslararası devrimci hareketin uğradığı bozgunların ve Sovyet Rusya'nın tecrit olmasının Lenin'i örgütlü geri çekilişi savunmaya ittiği bir sırada, Lenin'in atılgan devrimci eylemlere hazır olduğunu *da* gözden kaçırmamak gerekiyor. Batı emperyalizmiyle geçici bir anlaşmaya varıldığı ve komünist Rusya'nın «uluslar uyumu»na kabul edilmesi için her zamankinden daha yoğun duyguların ifade edildiği, ayrıca Rusya'nın ılımlılığının kanıtlarının çoğaldığı Rapallo Antlaşması ve Cenova konferansı döneminde, Politbüro'ya hitaben bir konuşma yapan Lenin, 4 Şubat 1922 tarihli bir notta savaşa karşı çıkma konusu üzerine, «yalnızca hazır ve deneyimli bir devrimci parti, iyi bir yasadışı makine, savaşa karşı başarılı bir kavga yürütebilir» demiş, «savaşan ordularda devrimci gruplar oluşturulmasını ve bunların devrim yapmaya hazırlanmaları»nı istemiştir[55].

Lenin'in 1921'deki 3. Komintern Kongresi'nde benimsediği tutum, kimi komünistlerin Solculuğuyla çetin bir kavgaya giriştiği ve «topyekûn saldırı» savunucularını altetmeye çalıştığı bir dönemde bile devrimci eylemlere hâlâ hazır olduğunu bütün netliğiyle gözler önüne serer. 1921 yazında, Alman Komünist Partisi'nin «Mart eylemi» yenilgiyle bitince, Lenin bütün ağırlığını «ultra-devrimci» eğilimle savaşa verme konusunda Troçki'yle aynı fikirdeydi (**). Ancak, bir

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 220.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 267.

yandan bu eğilimin temsilcilerine kılıç çekerken, öte yandan sağcı eğilimleriyle tanınan Çekoslovak komünisti Smeral'la da kapışıyordu. Smeral, kongre komisyonlarından birinde, devrimci hareketin kendi ülkesinde karşılaşacağı güçlükleri vurgulamış, Komintern'in Avrupa proletaryasını saldırı eylemlerine başlatmasından duyduğu kaygıları dile getirmişti. Gerçi tartışmanın ilerlemesiyle birlikte kuruntuları silindi, ama Lenin şu sözlerle yanıt verdiğinde hoşnut kaldığı da söylenemez: «Çekoslovakya'da olaylar gerçekten saldırıya hazırlanma aşamasına mı gelecek, yoksa güçlüklerden dem vurmakla yetinecekler mi? Sol hata basit bir hatadır, büyük değildir ve kolayca düzeltilebilir. Ancak hata harekete geçme kararlılığına dönüşürse, o zaman asla küçük bir hata olarak kalmaz, ihanete varır. Bu hatalar birbiriyle karşılaştırılamaz»[56] Bu noktada önemli olan, Lenin'in açıklamasında vurguladığı gibi, özellikle hatanın yapıldığı *andır*.

Lenin'in Sovyet Rusya'nın ve Komintern'in başında izlemiş olacağı politikanın, kapitalist dünyanın hâlâ sahip olduğu önemli güç kaynaklarını kesinlikle hesaba katacağı, devrimci hareketi maceracılığın ve zamansız saldırının çekici yönlerinden koruyacak bütün adımları atacağı, büyük olasılıkla «manevra yapmayı ve geri çekilmeyi» sürdüreceği sonucunu çıkarmamak zordur. Lenin herhalde, Stalin'le karşılaştırılmaz bir derecede, uluslararası ortamdaki *değişikliklere* de duyarlı olur, elverişli politik atmosferi yakından gözlemlerdi. Yeni devrimci olanakları ufukta doğuran gelişmeleri çok büyük olasılıkla memnunlukla karşılar, soğukkanlı değerlendirmelerle savaşçı ruhunu birleştirir ve belirli koşullarda savaşçı ruhun ağırlık kazanmasına izin verirdi. Örneğin, «işçi konseyleri»nin kısa ömürlü başarılarına zemin hazırlayan İtalya'daki 1920 sonbaharında patlayan toplumsal ve politik krizi coşkuyla alkışlamıştı.

Kızıl Ordu Polonya'da, Sovyet Rusya'yla Alman proletaryası arasında bir köprü kurulması umudunu

yok ederek daha yeni yenilgiye uğramıştı. Başka yerlerdeyse devrimci hareket yerinde sayıyor gibiydi: Örneğin Fransa'da, radikalleşmiş bir sendikal hareketin saldırıları yenilgi ve yanılsamalarla bitmişti. Lenin, «*Sol*» *Komünizm, Çocukluk Hastalığı*'nda Solculuğa dostça ama sakınmasız eleştirilerle hücum etmişti (*). Oysa Eylül 1920'de, Ağustos sonunda Torino işçilerinin başlattıkları eylem daha geniş bir kapsama sıçramış, çeşitli fabrika işgallerine dönüşmüştü. Bu eylemler daha fazla geliştirilemese bile, ülkede durum normale dönmedi; kriz süregen kaldı. Lenin bu koşullarda İtalyan komünistlerine şunları yazmıştı: «İtalya'da günümüz koşullarında *sola dönmek* gerekiyor. Devrimi başarıyla gerçekleştirip korumak için, İtalyan partisi *sola doğru kesin bir adım* atmalıdır...»[57]

Çin'de devrimci hareketin ilerlemesinin, dünya ekonomik krizinin yarattığı toplumsal alt üst oluşların, Fransa ve İspanya'da faşizmin yükselişinin getirdiği radikalleşmenin ve yine İspanya'da devrimci olanaklar barındıran bir iç savaş çıkışının, İtalya'daki Eylül 1920 olaylarıyla aynı ölçüde, hattâ daha fazla Lenin'i komünist hareketin «sola dönmesi»ni istemeye götürdüğünden, Stalinizmin savaş arası dönemlerde muhafaza ettiği savunmacı tutumları terketmeye zorladığından ciddi ölçüde kuşku duyulabilir mi? Başka bir deyişle Lenin, kitlelerin taarruzuna ayak uyduracak ve, geri çekiliş ve durgunluk yıllarının ardından, (1917'deki gibi, demokrasiye zengin umutlar, bürokrasilere ve yerleşik iktidar yapılarına ise ölüm vaadeden bir proleter hareketin gelişmesiyle kendini özdeşleştirerek) ileri yürüyüşüne yeniden başlayan devrim dinamiğine destek verecek miydi?

Lenin'in «devrimci çizgiye hazır oluşu» daha geniş bir olgunun yalnızca bir yönüdür. Bu, Leninizmi Stalinizmden belki en çok ayıran ve karşı karşıya getiren bir özelliktir. Çünkü Lenin de, Stalin'den tama-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 268.

men farklı olarak, politik praksisinde diyalektik yöntemin ve ilkelerin, çarpıcı biçimde özümsendiğini görmekteyiz.

Leninizm: Politika ve Diyalektik

«Diyalektik... Lenin gibi bir adamın bilincinde somutlandığında bir eylem sanatına dönüşür...; bilgeliğe, mistik karakter taşımayan, sağduyunun doruğunu yansıtan bir dehaya dönüşür», diye yazıyorlardı Henri Lefebvre ve Norbert Guterman[58]. Bir diyalektikçi, daha kesin deyişle bir partizan olarak, diyalektik felsefenin özümleyici ve uygulamacısı olarak Lenin: Özellikle politikayla ilgilenen bir devrimci olarak faaliyetlerinde, avukat ve ekonomist olarak ilk eğitiminin yeterli gelmediği bir alan vardı. Gerçekten de Lenin'in felsefe alanına ilk girişi başarısız kalmıştı. *Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm* (1909), yazarının asıl olarak pragmatik ve polemik niyetlerini ele veren bir çalışmadır. Yazılış tarzı Lenin'in o anki somut ilgilerini yansıtıyordu ve yalnızca felsefî bir tartışmada odaklanmıyordu. Oysa felsefî yan kesinlikle önem taşıyordu: 20. yüzyıl başında fizikte sağlanan ilerlemeler maddeyle bilinç arasındaki ilişkiler sorununu yeniden gündeme getiriyor, sonsuz küçüklüğün keşfi materyalizme yeni bir saldırı olanağı doğuruyordu[59]. Ancak, bu şekilde alevlenen tartışmalar ortodoks (dolayısıyla «materyalist») Marksistlerle revizyonistler arasındaki tartışmayı etkilediyse bile, Lenin bunu çok çabuk farketmişe benzemez. Kitabında, asıl olarak, Mach ve Avenarius'un felsefî yazılarına ilgi duyan, materyalizmle idealizm arasında «üçüncü bir yol» arayan Bolşeviklerden Lunaçarsky'yi ve (özellikle) Bogdanov'u hedef alıyordu. Bogdanov 1904'te *Ampirio-Monizm* adlı kitabının ilk cildini Lenin'e göndermiş, Lenin de hem protesto etmediği gibi, hem de yazarla iyi ilişkilerini sürdürmüştü. Lenin'i silâh arkadaşının «idealizmi»ne

savaş ilân ettiren etken Bogdanov'un *politik* tutumuydu. Bogdanov partideki Sol kanadın lideri olmaya heveslendiğinden, aşırılığının bedelini çok geçmeden partiden kovulmakla ödeyecekti (*). İdealistler, materyalistler ve duyumcular arasındaki tartışma konularından çok uzak etkenlerin bilimin ve felsefenin ilerleyişine gerçek bir katkı getireceği kimsenin aklına gelmiyordu. Oysa Lenin, her zamanki kapsamlı yaklaşımıyla, bir yıl boyunca felsefe kitaplarına gömülerek saldırısını dikkatle ve uzun uzun çalışarak hazırlamıştı.

Lenin'in açıkça basit bir niyeti vardı: «İdealizmle materyalizmin aşıldığı şeklindeki boş, sözde-bilimsel iddianın *gerçekte* nasıl söndüğüne»[60], «aslında doğa bilimiyle bağdaşabilenin yalnızca materyalist çözüm olduğuna dikkat çekmek»[61].

Lenin kendi davasının gerekliliklerini düşünerek, duyumculuğu idealizmle, idealizmi dinsel «inancılık»la özdeşleştiriyordu[62]. Ama kullandığı yöntemler son derece belirsizdi: Kâh Avenarius'a asla yapmadığı açıklamaları atfediyor[63], kâh kendince otorite saydığı bilgili adamlar ve diğer filozoflardan alıntılarla Mach'a ve izleyicilerine saldırıyor[65], Mach sözkonusu olduğunda çözümlemenin yerini yer yer suçlama alıyor[66], Engels'i «öğretmen»[67] olarak görüp fetişleştirmeye varan bir saygı besliyordu[68]. Lenin'in bu yapıtının «Marksist» dogmatizm adına zengin bir kaynak olduğu kuşkusuzdur.

Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm Lenin'in yazıları arasında apayrı bir yer tutar. Kitabın yayımlanmasından sonra eski çalışmalarına dönüp felsefe alanını bıraktı. Ancak birkaç yıl sonra (soyut düşüncelere özellikle elverişsiz koşullarda ve kesin bilinmeyen nedenlerle) tekrar felsefeye döndü. Eylül 1914'te savaşın patlaması ve İkinci Enternasyonal'in çöküşü politik savaşımı her zamankinden zorunlu hale getirip yeni

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 62.

bir boyut kazandırdığında, kendini Hegel'i okumaya verdi, Hegel'in özellikle diyalektiğe ilişkin çalışmalarından notlar ve özetler çıkarıp, uzun yorumlara girişti.

Lenin'in notları, genellikle cımbızlama türünden olduğu halde, Hegel diyalektiğinin belli başlı kavramlarına yüklediği anlamı algılamamızı sağlar. Burada bunların hepsini sıralamayacağım, burada ilgilenen konu, yalnızca, baştan sona diyalektiğin damgasını vurduğu bir politik pratiği esinlendiren metodoloji ve felsefeyi aydınlığa kavuşturmaktan ibarettir. Yine de, Lenin'in hareket, çelişki ve nitel sıçrama gibi kavramlardan söz etmek zorunda kalışı not etmeye değerdir. Göreceğimiz gibi, Lenin'in kendi zamanının belirleyici politik ve toplumsal olgularını algılayışının temelinde bu kavramlar yatar.

Harekete ilişkin şöyle yazıyordu Lenin: «Hareketi, sürekliliğini bir an için durdurmaksızın, basitleştirmeksizin, kabalaştırmaksızın, unutmaksızın ve canlılığını boğmaksızın tasavvur edemez, dile getiremez, ölçemez ve betimleyemeyiz. Hareketin düşünce aracılığıyla gösterilmesi onu daima kabalaştırır, öldürür (yalnızca düşünce aracılığıyla değil, duyum-algı yoluyla da ve yalnızca hareket değil, *her* kavram)». Bu noktada vardığı sonuç, «diyalektiğin *özü* burada yatar» şeklindeydi[69]. Çelişkilere ilişkin yazdıklarına gelince: «*Diyalektik, zıtların* nasıl *özdeşleşebileceğini* ve özdeşleştiğini (nasıl dönüştüklerini), birbirine dönüşerek özdeşleştikleri koşullarda insan zihninin zıtları neden ölü, katı değil de, birbirine dönüşen canlı, koşullu, hareketli şeyler gibi kavraması gerektiğini anlatan bir öğretidir»[70].

Ve nitel sıçrama üzerine: «Diyalektik geçişi diyalektik-olmayan geçişten ayıran nedir? Sıçrama. Çelişki, Tedriciliğin kesintiye uğraması. Varlığın ve Varlıkolmayan'ın birliği»[71].

Burada önemli olan, öncelikle diyalektiğin kav-

ramlarına, soyutun kaybolduğu ve yerini canlı gerçekliğin aldığı bir anlam kazandırma kaygısı, ayrıca Lenin'in diyalektik çözümlemeye açık açık yüklediği büyük önemdir. Bu öyle büyük bir önemdi ki, Hegel'in idealizmine karşı hâlâ beslediği düşmanlığa karşın[72], Hegel'e giderek daha çok hayran olduğunu göstermekten sakınmıyordu[73]. Lenin'in her türden idealizme karşı eski uzlaşmaz ve doğmatik tutumunu değiştirmesi, belki de, felsefeye böyle daha derin ve daha az «polemik» niyetleriyle dalmasından, diyalektiğin içerdiklerinin daha yoğun biçimde ayrımında olmasından kaynaklanır. Lenin'in notlarında *Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm*'in dört köşeli formülasyonlarıyla çelişen şu sözlerle karşılaşınca şaşırırız: «Akıllıca idealizm akıllıca materyalizme aptalca materyalizmden daha yakındır». Lenin, «akıllıca yerine diyalektik idealizm» demenin daha iyi olacağını ekler[74]. Yine şunları yazar:

> Felsefî idealizm *ancak* kaba, basit, metafizik materyalizm açısından saçma gelir. *Diyalektik* materyalizm açısından ise felsefî idealizm, bilginin özellikleri, yönleri ve bileşenlerinden birinin *tek yanlı* ve abartılı biçimde... özden, doğadan kopuk, ilâhlaştırılmış bir kesinliğe dönüşmesidir. İdealizm dinsel içerikli bilgi düşmanlığıdır. Doğru. Ama felsefî idealizm... insanın sonsuz derecede karmaşık *bilgisinin (diyalektik) unsurlarından biri aracılığıyla* dinsel bilgi düşmanlığına giden bir *yoldur*[75].

Henri Lefebvre'nin dediği gibi, «praksis diyalektik materyalizmin başlama ve bitiş noktası»ysa, Lenin'in diyalektik kavrayışını ve diyalektikte yoğunlaşmış bilincinin kanıtlarını politik faaliyetleri düzleminde aramamız gerekir. Lenin'in politik yaşamındaki bir dizi olgu ve olay, kuram ile praksisin bu şekilde karşılaştırılmasına olanak tanır. Söz konusu olgu ve olayların asıl olarak Lenin'in yaşamının son bölümlerinde, iktidarın fethedilmesi sırasında ve sonrasında yer aldığı, başka bir deyişle, 1914'le 1916 arasında giriştiği yoğun diyalektik incelemelerinden *sonraya* rastladığı hemen dikkat çekecektir.

İlk örneğimiz, nitel sıçrama kavramına ilişkindir. Hegel bu bağlamda «kesintili tedricilik»ten[76] söz ediyordu. Lenin'i «abartılar»dan, hattâ önemsiz ve görünüşte zararsız abartılardan çıkarılabilecek sonuçlara özellikle duyarlı kılan şey, bu kavramın öneminin ayrımına varması olabilir miydi? Örneğin, devrik Çarlık devletinin memurlarını Sovyet yönetim aygıtında istihdam etme konusunda yazarken şöyle diyordu:

> İnsanın kusurları, çoktandır bilindiği gibi, genellikle erdemleriyle bağıntılıdır. Aslında bu, pek çok öncü komünist için de geçerlidir. On yıllardır yüce bir dava uğruna çalışmakta, burjuvazinin devrilmesini vazetmekte, insanlara burjuva uzmanlara güvenmemeyi, onları teşhir etmeyi, güçsüz bırakıp direnişlerini ezmeyi öğretmekteyiz Dünya çapında önem taşıyan tarihsel bir davadır bu. Ancak, yüce olandan gülünç olana yalnızca bir adım bulunduğu şeklindeki eski deyişin doğruluğunu kanıtlamaya da küçücük bir abartma yeter[77].

Burada değinilen «abartma», komünistleri, burjuva memurların çalıştırılmasını kabul etmemeye, ya da çalışmalarını olanaksızlaştırmaya götürmüştür. Lenin, diyalektik anlayışıyla bu alanda, bürokratları çalıştırma gereksinimi ile bu gereksinimden kaynaklanan bir bürokratik sapma tehlikesinin varlığı gibi çeşitli faktörler bulunduğunu farketmişti.

Devrimci eylemlerden alınacak bir örnek, Lenin'in 1917 «Nisan günleri»ndeki tutumudur (*). Lenin'in, görünüşte en sabırsız yandaşları kadar «Sol» bir tutumdayken partinin sağcı liderlerini görevden aldığı bir zamanda, Petrograd kitlelerinin yaptıkları gösterilere Bolşevikler içindeki aşırı Sol unsurları Geçici Hükümet'i devirmeye yönelik (zamansız) bir girişime kışkırtmıştı. Ama bir önceki günün «Sol»cusu Lenin, «biraz daha Sol'a kaymanın çok ciddi bir suç olacağı»nı düşündü. Parti politikası değişecekti: Devrimci radikalizm, eskiden uygulanan taktiğin, deyiş yerindeyse,

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 206.

basit bir uzantısı olarak nitel açıdan farklı bir şeye, maceracılık politikasına dönüşüyordu.

Hegel *Ansiklopedi*'sinde şöyle der: «Çelişkisiz bir nesne, belirlenimlerden birini bir tür şiddetle muhafaza eden ve ilk belirlenimi içeren zıt belirlenimi bilinçten gizleyen, zekânın saf bir soyutlamasından başka bir şey değildir»[78]. Lenin'in politik eylemin belirli bir aşamasında zıt bir aşamaya atlama olanağını hep hazır bulundurma kaygısını açıklayan da, bir «nesne»deki çelişkiyi diyalektik uyanıklılığıyla sezebilmesiydi. Kasım 1922'deki 4. Komintern Kongresi'nde konuşurken, «yakın gelecekte kapitalizme doğrudan saldırmaya hazırlanan bütün partiler olası bir geri çekilmenin sorunları üzerinde şimdiden düşünmeliler» diyordu[79]. NEP'e karşı tutumu aynı düşünce tarzının başka bir örneğidir. NEP'in Mart 1921'de yürürlüğe konuşunun sorumlusu oydu. Ertesi yıl ve aslında politik yaşamının sonuna kadar, NEP'in sürdürülmesi gerektiğini asla sorgulamadığı gibi, niçin gerekli olduğunu durmadan açıklamaktan da kaçınmadı. Mart 1922'de ise şöyle diyordu: «Bir yıldan beri geri çekiliyoruz. Partimiz adına, durmanın zamanı geldi artık... Yeni bir hatta ulaştık...»[80]

Ağustos 1914'te Hegel'in *Mantık Bilimi*'nin kenarına notlar düşerken şöyle yazmıştı: «*Diyalektik, zıtların nasıl özdeşleşebileceklerini* ve özdeşleştiklerini (nasıl dönüştüklerini) anlatan bir öğretidir»[81]. Aşkınlık *(Aufhebung)* düşüncesinin ve zıtların sentezinin diyalektik kuramın temel bir özelliği olduğu iyi bilinmektedir. «Aşılmış olan», diyordu Hegel bu bağlamda, «kendi içinde kaynağını hâlâ ondan alan bir belirlenime sahiptir»[82]. Ve Lenin kendi defterine kısa formüllerle şunları karalamıştı:

aufheben = ein Ende machen
= erhalten (aufbewahren zugleich)
iptal etmek = sona erdirmek
= devam ettirmek (aynı zamanda muhafaza etmek)[83].

Bu kavramların Lenin'in politik faaliyetleriyle ilintisini araştırırsak, Lenin'in en aydınlatıcı fikirlerinden ve tarihe en önemli katkılarından birinin, bu diyalektik zıtların varlığı ve onların aşılması (ya da yerine geçmesi) anlayışıyla bağlantılı olduğunu farkederiz. Komünist Enternasyonal'in, eski Rusya'nın sınırları içinde Sovyet devletinin çıkarlarını kollama gerekliliği ile dünya devriminin ilerlemesine yardımcı olma gerekliliği arasındaki çelişkiyi «aşmaya» yönelik özgün ve cüretkâr bir girişim sayılabileceğini daha önce ileri sürmüştüm (*). Lenin, Rus devriminin başarılarından *ve* devrimi ulusal sınırların ötesine taşıyamamaktan doğmuş rejimin, zorbaca bir bürokrasi *ile* gerçek işçi iktidarı gibi iki zıt gerçekliğin birarada bulunduğu (gerçekten diyalektik bir düşünce) bir politik ve toplumsal sistem yarattığının farkındaydı. Bunun ifadesi olan «bürokratik çarpıtmaya uğramış işçi devleti» formülünü, kendi başına, 1920-21 kışındaki sendika tartışmalarının kargaşası ortamında üretmişti (**).

Son olarak ve en önemlisi, Lenin'in günümüz politikasına temel katkılarından birinin, pek çok açıdan tamamen diyalektik bir olgudan kaynaklandığını görebiliriz: Bir yandan birbirini yadsırken, öbür yandan birbirine göre değişen iki çelişkili terimin aşılması (ya da yerine geçmek veya üstün gelmek). Bu şekilde «birinci terime sırtını dönen Üçüncü Terim doğmuştur... Üçüncü Terim, eksik, sınırlı kalan ve yadsınmaktan kurtulamayacak olanı ayırarak, birinci terimin içeriğinin önünü açar... Böylece tek yanlılığı aşılır ve yok edilir»[84].

Tarihi ve özellikle bu «kod»la işlenmiş Bolşevik Parti tarihini yeniden okuyalım. 1917 yılındaki en önemli olayın, Çarlığa karşı savaşta doğmuş gizli, hiyerarşik bir yapıya sahip öncü Leninist örgütün başkalaşması, böylece tarihsel değeri temsil ettiği sınıf-

(*) Bkz. İkinci Cilt, s. 246.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 221.

la kısa süreli ama olağanüstü derecede özdeşleşmesinde yatan yeni bir parti biçiminde «aşılması» olduğunu gördük (*). Çünkü Bolşevik Partisi, 1917'de, Şubat devriminden önceki partinin hem zıttı, *hem de* devamı olmuştu. Lenin'in Sovyet rejiminin ilk yıllarında diyalektik bir tarzda yapmaya çalıştığı şey, bu yolla kazanılanları korumaktı. Sovyet Komünist Partisi, iktidara geldikten sonra, hem Leninizmin ilk adımlarının gizli öncüsü hem de zıttı olarak göründü: Bir yandan kitlelere açılırken, ilk baştaki «seçkinciliği»nin kimi yönlerini korumaya, oportünizm tehlikelerinden sakınmaya çaba harcıyordu. Lenin'in savunduğu seçme, deneme ve tasfiye etme politikasının özü buydu (**). Örgütlenme yandaşları ile Luxemburgçuluğun en uç noktasına kadar götürdüğü kendiliğindenliğin savunucuları arasındaki büyük tartışmada, diyalektik çelişkideki «birinci terim» ve aşkınlık olayı Rosa Luxemburg'un kendisinin asla tam olarak benimsemediği kitleleri kendilerinin kurtaracağına mutlak inançla temsil edilebilir; Blanquizmin, Leninizmin ilk biçiminden daha iyi somutladığı saf seçkinci parti anlayışına da «ikinci terim» denebilirse; üçüncü terim de 1917 devriminin yükselme aşamasındaki, Ekim'den önceki ve sonraki haliyle Bolşevik Parti olamaz mıydı? O günlerde parti, özgün Bolşevizmden (disiplini, bütünsel iradesi, merkeziyetçilik eğilimi ve etkili olma kaygısıyla) korunan özellikler ile bütün örgütlere dışardan meydan okuyan büyük halk hareketlerinin karakteristiklerini, yukardan gelen talimatları, hattâ en devrimci stratejistlerin tahminlerini birleştirdiğini ve karşılıklı etkileşime girdiğini gördüğümüz bir sentez olarak ortaya çıkmaktadır.

İster Leninizmin tarihindeki en yoğun anlara, ister daha az etkili başarılara bakalım, Lenin'in, diyalektiği bir silâh olarak bütün yardımcılarınınkini aşan

(*) Bkz. Birinci Cilt, s. 183.

(**) Bkz. İkinci Cilt, s. 196.

bir ustalıkla kullandığını görüyoruz. Lenin'in diyalektiğe yüklediği belirleyici önemin kesin kanıtını vermemiz gerekirse, Buharin hakkındaki son sözlerini alabiliriz. «Vasiyetname»sinde Sol komünistlerin eski liderini överken hiçbir sınır tanımaz: «Buharin yalnızca partinin en değerli ve başlıca kuramcısı olmakla kalmaz, ayrıca, bütün partinin gözdesi sayılmaktadır da». Ama sonra ekler: «Ancak kuramsal görüşleri yalnızca önemli ihtiyat paylarıyla tam Marksist olarak sınıflandırılabilir, çünkü onda skolastik bir şeyler vardır (diyalektiği asla incelememiş, sanırım asla tam anlamamıştır)»[95].

Aynı sözler, daha da vurguyla, Stalin ve Stalinizm için de söylenebilir. Stalinizm elbette üzerine şatafatlı diyalektik elbisesini geçirmiş, «Diyamat»ı (*) komünist hareketin resmi doğrusu yapmıştı. Oysa, Stalinist uygulamalar sık sık diyalektikten söz ettikleri halde, barındırdığı çelişkiler ve gerçekleştirdiği bir dizi «sıçramalar» asla bir aşkınlığın ya da sentezin örneği sayılamaz. Stalinist diyalektik kısa görüşlü bir pragmatizmin daldan dala atlayışına ideolojik örtüden başka bir şey değildi. Stalinizm eğer Leninizm, *artı* zorbaca yönetim *artı* bürokratik terör ise, aynı zamanda Leninizm *eksi* diyalektiktir. Demek ki, mayası alınarak *özünden koparılmış* Leninizm, hataları ve başarısızlıklarıyla bile, sosyalizm uğruna savaşın en zengin esin kaynaklarından, insanlığın kurtuluş savaşımına en verimli katkılardan biridir.

(*) Diyalektik materyalizm.

DİPNOTLAR

GİRİŞ

1 Lenin, Cilt 26, s. 480-82.
2 a.g.e., Cilt 26, s. 459.
3 a.g.e., Cilt 31, s. 454.
4 a.g.e., Cilt 27, s. 101.
5 a.g.e., Cilt 27, s. 430.
6 Souvarine, s. 199.
7 Marie, s. 132-3, akt. Shlikhter
8 Lenin, Cilt 27, s. 514.
9 a.g.e., Cilt 28, s. 440.
10 a.g.e., Cilt 30, s. 227.
11 a.g.e., Cilt 30, s. 228.
12 a.g.e., Cilt 31, s. 501.
13 a.g.e., Cilt 32, s. 289.
14 a.g.e., Cilt 32, s. 444.

I. Bölüm/Devlet

1 Lenin, Cilt 26, s. 115.
2 Carr, Cilt II, s. 46.
3 Sharapov, s. 201; Price, s. 265.
4 Sharapov, s. 161.
5 Lenin, Cilt 33, s. 303.
6 Carr, Cilt III, s. 26; Serge, *Year One*, s. 110.
7 Radkey, *Sickle*, s. 88 ve 343-4.
8 Nove, s. 54; Kritsman, s. 62; Carr, Cilt II, s. 81-3.
9 Dobb, s. 90.
10 Ransome, s. 19.
11 Serge, *Year One*, s. 94.
12 Fitzpatrick, s. 26.
13 Akt. Getzler, s. 172.
14 Reed, s. 149.
15 Price, s. 155.
16 a.g.e., s. 192.
17 Anweiler, s. 274-5, 298.
18 Broué, *Parti*, s. 108.
19 Carr, Cilt I, s. 146.
20 Kritsman, s. 128.
21 Meyer, s. 185.
22 Lenin, a.g.e., Cilt 26, s. 261.
23 a.g.e., Cilt 26, s. 288.
24 a.g.e., Cilt 26, s. 297.
25 a.g.e., Cilt 26, s. 409 (ilk yayımı, Ocak 1929).
26 a.g.e., Cilt 26, s. 468.
27 a.g.e., Cilt 26, s. 476-7.
28 a.g.e., Cilt 27, s. 135.
29 a.g.e., Cilt 26, s. 466.
30 a.g.e., Cilt 27, s. 126.
31 a.g.e., Cilt 27, s. 147.
32 a.g.e., Cilt 27, s. 148.

33 a.g.e., Cilt 29, s. 356.
34 a.g.e., Cilt 29, s. 389.
35 a.g.e., Cilt 27, s. 133.
36 a.g.e., Cilt 27, s. 133.
37 a.g.e., Cilt 27, s. 154.
38 a.g.e., Cilt 27, s. 272.
39 a.g.e., Cilt 27, s. 153.
40 a.g.e., Cilt 27, s. 273.
41 a.g.e., Cilt 27, s. 148.
42 A. Camus, Rosmer'in *Moscou sous Lénine*'ine önsöz (s. 12). (Bu önsöz, Rosmer'in kitabının İngilizce çevirisi olan *Lenin's Moscow*'da yer almaz.
43 Sobolev, s. 392.
44 a.g.e., s. 392.
45 Nove, s. 55.
46 Carr, Cilt II, s. 119.
47 Sadoul, s. 318.
48 Carr, Cilt II, s. 193.
49 Lenin Cilt 28, s. 72.
50 a.g.e., Cilt 29, s. 107.
51 a.g.e., Cilt 28, s. 140.
52 a.g.e., Cilt 28, s. 383.
53 a.g.e., Cilt 29, s. 72.
54 a.g.e., Cilt 27, s. 244.
55 a.g.e., Cilt 27, s. 395-6.
56 a.g.e., Cilt 27, s. 403.
57 a.g.e., Cilt 27, s. 439.
58 a.g.e., Cilt 27, s. 485.
59 a.g.e., Cilt 28, s. 297.
60 a.g.e., Cilt 30, s. 33.
61 a.g.e., Cilt 27, s. 398.
62 a.g.e., Cilt 42, s. 170.
63 a.g.e., Cilt 27, s. 45.
64 a.g.e., Cilt 27, s. 46.
65 a.g.e., Cilt 27, s. 99.
66 a.g.e., Cilt 27, s. 109.
67 a.g.e., Cilt 27, s. 101.
68 a.g.e., Cilt 27, s. 245.
69 a.g.e., Cilt 27, s. 323-4.
70 Carr, Cilt I, s. 130.
71 Alıntılayan Pietsch, s. 76.
72 a.g.e., s. 80.
73 Carr, Cilt I, s. 132.
74 Pietsch, s. 77.
75 a.g.e., s. 79.
76 a.g.e., s. 94.
77 a.g.e., s. 102.
78 Schapiro, *Origin*, s. 172.
79 Buharin ve Preobrajensky, s. 240.
80 Anweiler, s. 297.
81 Lenin, Cilt 29, s. 183.
82 Pietsch, s. 116-17.
83 a.g.e., s. 120-36.
84 Getzler, s. 201.
85 Schapiro, *Origin*, s. 361.
86 Aron, s. 194.
87 Lenin, Cilt 26, s. 247.
88 a.g.e., Cilt 26, s. 262.
89 Anweiler, s. 261-2.
90 *Protokoly*, s. 160-61.
91 Radkey, *Elections*, s. 56.
92 Footman, s. 36.
93 *Protokoly*, s. 160-61.
94 Lenin, Cilt 26, s. 379-83.
95 a.g.e., Cilt 26, s. 381-2.
96 Carr, Cilt I, s. 117-20.
97 Anweiler, s. 273.
98 a.g.e., s. 262; Radkey, *Elections*, s. 24-6, 36, 56.
99 Radkey, *Sickle*, s. 282-7, 353-4.
100 a.g.e., s. 357.
101 a.g.e., s. 290.
102 Broué, *Révolution*, s. 169.

103 a.g.e., s. 237.
104 Akt. Nettl, Cilt II, s. 726.
105 Lenin, Cilt 33, s. 480.
106 a.g.e., Cilt 26, s. 495.
107 a.g.e., Cilt 33, s. 87.
108 a.g.e., Cilt 26, s. 475: ayrıca bak: Cilt 33, s. 22.
109 a.g.e., Cilt 28, s. 299.
110 a.g.e., Cilt 29, s. 157.
111 Schapiro, *Communist Party*, s. 183.
112 *Protokoly*, s. 122.
113 a.g.e., s. 123.
114 a.g.e., s. 123.
115 a.g.e., s. 125, 129. 1 Kasım 1917 tarihli Merkez Komitesi toplantısının tutanaklarının 124-30. sayfalarında yer alır.
116 Broué, *Parti*, s. 39.
117 *Protokoly*, s. 132.
118 a.g.e., s. 275 (not 173).
119 *Protokoly*, s. 135.
120 Daniels, *Conscience*, s. 64.
121 a.g.e., s. 65.
122 Radkey, *Sickle*, s. 66.
123 Bunyan ve Fisher, s. 159
124 Radkey, *Sickle*, s. 72.
125 a.g.e., s. 69.
126 Lenin, Cilt 26, s. 456.
127 Akt. Liebman, s. 230.
128 Radkey, *Elections*, s. 8.
129 Radkey, *Sickle*, s. 469-70.
130 a.g.e., s. 491.
131 Carr, Cilt II, s. 47-8.
132 Radkey, *Sickle*, s. 73-4, 88.
133 a.g.e., s. 332.
134 a.g.e., s. 373-4.
135 Bunyan, *Intervention*, s. 180.
136 Fischer, *Life of Lenin*, s. 293.
137 Bunyan, *Intervention*, s. 187.
138 a.g.e., s. 355.
139 Footman, s. 117.
140 Sadoul, s. 287.
141 Carr, Cilt I, s. 172.
142 Bunyan ve Fisher, s. 190.
143 Anweiler, s. 270.
144 Martov, s. 311.
145 Serge, *Year One*, s. 92.
146 Schapiro, *Origin*, s. 192.
147 Anweiler, s. 289.
148 a.g.e., s. 288.
149 a.g.e., s. 294.
150 Footman, s. 101-2, akt. Bolşeviklere geçmiş bir Menşevik, I. Maisky.
151 a.g.e., s. 103 ve 112.
152 Getzler, s. 184.
153 a.g.e., s. 189.
154 Martov, s. 313; Ekim 1918 konferansı üzerine ayrıca bak: Anweiler, s. 294; Getzler, s. 186-8; ve Carr, Cilt II, s. 171.
155 Getzler, s. 185.
156 Anweiler, s. 294; Getzler, s. 198.
157 Anweiler, s. 295.
158 Ransome, s. 131-3.
159 Martov, s. 318.
160 Getzler, s. 201.
161 Schapiro, *Origin*, s. 206.
162 Ayrıca bak: Kaplan, s. 161-2.

163 Avrich, *Anarchists*, s. 185.
164 a.g.e., s. 186-7.
165 a.g.e., s. 159.
166 Serge, *Year One*, s. 215.
167 Carr, Cilt I, s. 161.
168 Avrich, *Anarchists*, s. 184.
169 Serge, *Memoirs*, s. 75.
170 Avrich, *Anarchists*, s. 188.
171 Serge, *La Ville en danger: Petrograd, l'an II de la Révolution*, yine onun. *L'an I de la Révolution*, Cilt 3, s. 133 (*L'an I...*'-in İngilizce çevirisi olan *Year One*'a alınmamıştır).
172 Serge, *Memoirs*, s. 121.
173 Avrich, *Kronstadt*.
174 Lenin, Cilt 32, s. 199.
175 a.g.e., Cilt 32, s. 248.
176 a.g.e., Cilt 32, s. 274.
177 a.g.e., Cilt 32, s. 178.
178 Schapiro, *Origin*, s. 218; Broué, *Parti*, s. 153.
179 Avrich, *Kronstadt*, s. 89.
180 a.g.e., s. 64.
181 a.g.e., s. 125.
182 a.g.e., s. 124-5.
183 a.g.e., s. 128.
184 a.g.e., s. 137.
185 *Protokoly*, s. 132, 138-9.
186 Radkey, *Sickle*, s. 148.
187 Carr, Cilt II, s. 41.
188 Serge, *Year One*, s. 263.
189 Carr, Cilt I, s. 126-8; Radkey, *Sickle*, s. 99-100.
190 Carr, Cilt I, s. 163.
191 Price, s. 246.
192 a.g.e., s. 269; Carr, Cilt I, s. 149.
193 Ulam, s. 554.
194 Price, s. 277.
195 Doob, s. 104-5; Sobolev, s 378.
196 Bunyan ve Fisher, s. 584-5.
197 Akt. Souvarine, s. 196-7.
198 Bak: Lenin, Cilt 27, s. 179, 484-5; Cilt 29, s. 534; Cilt 32, s. 506 ve çeşitli yerler.
199 Lenin, Cilt 26, s. 283.
200 a.g.e., Cilt 26, s. 285.
201 Broué, *Parti*, s. 99-100.
202 Lenin, Cilt 27, s. 155.
203 Nettl, Cilt II, s. 645, 655.
204 a.g.e., Cilt II, s. 722.
205 a.g.e., Cilt II, s. 777-8.
206 Broué, *Révolution*, s. 175-6.
207 Carr, Cilt I, s. 170.
208 Lenin, Cilt 27, s. 254.
209 a.g.e., Cilt 26, s. 475.
210 a.g.e., Cilt 29, s. 561-2.
211 a.g.e., Cilt 30, s. 420.
212 a.g.e., Cilt 31, s. 201.
213 Avrich, *Kronstadt*, s. 177.
214 Avrich, *Anarchists*, s. 233.
215 Serge, *Memoirs*, s. 119-20: ayrıca bak: Rosmer, *Lenin's Moscow*, s. 101-2.
216 Lenin, Cilt 29, s. 557.
217 Serge, *Year One*, s. 336.
218 Lenin, Cilt 29, s. 264, 294, 451, 557 ve çeşitli yerler.
219 a.g.e., Cilt 29, s. 296-7.
220 a.g.e., Cilt 29, s. 294. Ayrıca bak: s. 278 ve çeşitli yerler.
221 a.g.e., Cilt 28, s. 190.

222 a.g.e., Cilt 28, s. 190-91.
223 a.g.e., Cilt 28, s. 198.
224 a.g.e., Cilt 28, s. 212-13.
225 a.g.e., Cilt 29, s. 181.
226 a.g.e., Cilt 30, s. 233.
227 a.g.e., Cilt 45, s. 456, 458.
228 a.g.e., Cilt 42, s. 408.
229 a.g.e., Cilt 42, s. 419.
230 a.g.e., Cilt 28, s. 463, ve Cilt 29, s. 536.
231 a.g.e., Cilt 28, s. 447.
232 a.g.e., Cilt 29, s. 262-3.
233 a.g.e., Cilt 29, s. 264, 296, 300.
234 a.g.e., Cilt 32, s. 361-2; Cilt 33, s. 40-41; Cilt 45, s. 443.
235 a.g.e., Cilt 27, s. 262, 346, 428, 492; Cilt 28, s. 55.
236 a.g.e., Cilt 31, s. 384.
237 a.g.e., Cilt 29, s. 150.
238 a.g.e., Cilt 32, s. 230.
239 Broué, *Parti*, s. 171.
240 Serge, *Memoirs*, s. 163
241 Lenin, Cilt 42, s. 620 (not 607).
242 Lenin, Cilt 27, s. 221.
243 a.g.e., Cilt 29, s. 503.
244 a.g.e. Cilt 29, s. 544-5.
245 Lunaçarsky, s. 137.
246 Getzler, s. 207-8.
247 a.g.e., s. 208.
248 Krupskaya, s. 99.
249 Carr, Cilt I, s. 183.
250 Serge, *Mémoirs*, s. 111. (Bu kitabın kısaltılmış İngilizce çevirisinde yoktur.)
251 Pipes, *Formation*, s. 2.
252 Lenin, Cilt 19, s. 116.
253 a.g.e., Cilt 19, s. 429.
254 a.g.e., Cilt 20, s. 411.
255 a.g.e., Cilt 20, s. 451.
256 a.g.e., Cilt 20, s. 415.
257 a.g.e., Cilt 20, s. 435.
258 Serge, *Year One*, s. 109.
259 Lenin, Cilt 26, s. 344.
260 Carr, Cilt , s. 287-9.
261 Stalin, Cilt 4, s. 33.
262 Pipes, *Formation*, s. 211.
263 a.g.e., s. 18.
264 Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution*, s. 29.
265 Carr, Cilt I, s. 338.
266 Lenin, Cilt 36, s. 541, 703.
267 Carr, Cilt I, s. 374.
268 Pipes, *Formation*, s. 190.
269 a.g.e., s. 171.
270 a.g.e., s. 164.
271 a.g.e., s. 179.
272 Lenin, Cilt 29, s. 110.
273 a.g.e., Cilt 30, s. 163, 164.
274 Pipes, *Formation*, s. 236-7.
275 Lenin, Cilt 32, s. 160.
276 a.g.e., Cilt 35, s. 479.
277 Deutscher, *Stalin*, s. 244.
278 Carr, Cilt I, s. 285.

2 — Parti

1 Akt. Pietsch, s. 28.
2 a.g.e., s. 42ff.
3 a.g.e., s. 141.
4 Broué, *Parti*, s. 128.
5 Schapiro, *Communist Party*, s. 246-7.
6 Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, s. 39.

7 Akt. Keep, «October in the Provinces», s. 189.
8 Rigby, s. 68-9.
9 Lenin, Cilt 29, s. 161-2.
10 Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, s. 38.
11 a.g.e., s. 6.
12 Schapiro, *Communist Party*, s. 246.
13 a.g.e., s. 243; Broué, *Parti*, s. 129.
14 Schapiro, *Communist Party*, s. 246-7.
15 Ponomarev, s. 318.
16 Carr, Cilt I, s. 222.
17 Anweiler, s. 302.
18 Pietsch, s. 147.
19 a.g.e., s. 149.
20 Rigby, s. 75.
21 Meissner, s. 122-3.
22 Carr, Cilt I, s. 229.
23 Lenin, Cilt 31, s. 367.
24 a.g.e., Cilt 30, s. 459, ve Cilt 31, s. 369.
25 a.g.e., Cilt 29, s. 559.
26 a.g.e., Cilt 31, s. 48.
27 a.g.e., Cilt 33, s. 306, 307, 314.
28 Pietsch, s. 73.
29 a.g.e., s. 144.
30 Carr, Cilt I, s. 194.
31 a.g.e., Cilt I, s. 194.
32 Lenin, Cilt 30, s. 444.
33 a.g.e., Cilt 30, s. 467.
34 Carr, Cilt I, s. 194.
35 Deutscher, *Stalin*, s. 232.
36 Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 31; L. Fischer, *Life of Lenin*, s. 588-590; Souvarine, s. 292.
37 Broué, *Parti*, s. 180-81; Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 96-8.
38 Trotsky, *My Life*, s. 382.
39 *Protokoly*, s. 176.
40 a.g.e., s. 182-3.
41 Daniels, *Conscience*, s. 84.
42 *Protokoly*, s. 170.
43 a.g.e., s. 169-71.
44 Bunyan ve Fisher, s. 564.
45 Daniels, *Conscience*, s. 94.
46 a.g.e., s. 85.
47 Carr, Cilt II, s. 89-90, 97, 110-11, 114; Daniels, *Conscience*, s. 84-6.
48 Pietsch, s. 99; Daniels, *Conscience*, s. 104.
49 Carr, Cilt III, s. 71.
50 Bunyan ve Fisher, s. 563.
51 Daniels, *Conscience*, s. 79.
52 Broué, *Parti*, s. 139; Schapiro, *Origin*, s. 239, 245.
53 Carr, Cilt I, s. 195.
54 Daniels, Conscience, s. 138.
55 Schapiro, *Origin*, s. 314.
56 a.g.e., s. 335.
57 Lenin, Cilt 27, s. 105.
58 a.g.e., Cilt 26, s. 451.
59 Sadoul, s. 181.
60 Lenin, Cilt 27, s. 19.
61 a.g.e., Cilt 27, s. 21.
62 a.g.e., Cilt 27, s. 329.
63 a.g.e., Cilt 27, s. 40.
64 a.g.e., Cilt 27, s. 64.
65 a.g.e., Cilt 27, s. 83.
66 a.g.e., Cilt 27, s. 348.
67 a.g.e., Cilt 27, s. 81.
68 a.g.e., Cilt 27, s. 306 (ayrıca bak: s. 110).

69 a.g.e., Cilt 27, s. 286, 343.
70 a.g.e., Cilt 27, s. 36.
71 a.g.e., Cilt 27, s. 151.
72 a.g.e., Cilt 27, s. 202.
73 a.g.e., Cilt 32, s. 178, 197, 252.
74 a.g.e., Cilt 32, s. 106.
75 a.g.e., Cilt 32, s. 106.
76 a.g.e., Cilt 31, s. 422-3.
77 a.g.e., Cilt 31, s. 103 (ayrıca bak: s. 31 ve 90).
78 a.g.e., Cilt 27, s. 20.
79 Carr, Cilt I, s. 188.
80 *Protokoly*, s. 226; Krupskaya, s. 447.
81 Pietsch, s. 88.
82 Meissner, s. 30-33.
83 Löwy, s. 111.
84 Carr, Cilt II, s. 88-95.
85 Lenin, Cilt 29, s. 165 ve 186; Carr, Cilt 1, s. 268-9.
86 Daniels, *Conscience*, s. 116.
87 a.g.e., s. 117.
88 a.g.e., s. 129.
89 Lenin, Cilt 32, s. 41.
90 a.g.e., Cilt 32, s. 204.
91 a.g.e., Cilt 26, s. 508.
92 a.g.e., Cilt 29, s. 196.
93 a.g.e., Cilt 27, s. 111, 124.
94 a.g.e., Cilt 31, s. 390.
95 a.g.e., Cilt 31, s. 427.
96 a.g.e., Cilt 32,s. 52.
97 a.g.e., Cilt 32, s. 106.
98 Daniels, *Conscience*, s. 113-17; Kool ve Oberländer, s. 137.
99 Lenin, Cilt 30, s. 466.
100 Schapiro, *Origin*, s. 228; Carr, Cilt II, s. 213.
101 Serge, *Vie et mort de Trotsky*, s. 133; Rosmer, *Lenin's Moscow*, s. 121.
102 Daniels, *Conscience*, s. 117.
103 Lenin, Cilt 32, s. 34.
104 a.g.e., Cilt 32, s. 43.
105 a.g.e., Cilt 32, s. 62-3, 67,
106 a.g.e., Cilt 33,s. 281-2.
107 a.g.e., Cilt 32, s. 168.
108 a.g.e., Cilt 32, s. 200.
109 a.g.e., Cilt 32, s. 248.
110 a.g.e., Cilt 32, s. 200.
111 a.g.e., Cilt 32, s. 259-60.
112 a.g.e., Cilt 32, s. 260.
113 a.g.e., Cilt 32, s. 260.
114 Schapiro, *Origin*, s. 317.
115 Lenin, Cilt 32, s. 241-8.
116 a.g.e., Cilt 32, s. 243.
117 a.g.e., Cilt 32, s. 244.
118 a.g.e., Cilt 32, s. 244.
119 Schapiro, *Origin*, s. 319, not 16.
120 Lenin, Cilt 32, s. 258.
121 a.g.e., Cilt 32, s. 248.
122 Schapiro, *Origin*, s. 319, not 16.
123 Lenin, Cilt 32, s. 241.
124 a.g.e., Cilt 32, s. 249.
125 a.g.e., Cilt 32, s. 251.
126 a.g.e., Cilt 32, s. 259.
127 a.g.e., Cilt 32, s. 260.
128 a.g.e., Cilt 32, s. 193, 200.
129 a.g.e., Cilt 32, s. 242.
130 a.g.e., Cilt 32, s. 243.
131 a.g.e., Cilt 32, s. 243.
132 a.g.e., Cilt 32, s. 258.
133 a.g.e., Cilt 32, s. 261.
134 Rigby, s. 52.

135 a.g.e., s. 85.
136 Schapiro, *Communist Party*, s. 239.
137 a.g.e., s. 238; Rigby, s. 80-81.
138 Schapiro, *Communist Party*, s. 237-8.
139 a.g.e., s. 237.
140 Lenin, Cilt 30, s. 63.
141 *Protokoly*, s. 193.
142 Lenin, Cilt 28, s. 61.
143 a.g.e., Cilt 29, s. 32-3.
144 a.g.e., Cilt 29, s. 265.
145 a.g.e., Cilt 32, s. 355.
146 a.g.e., Cilt 33, s. 41.
147 a.g.e., Cilt 33, s. 41.
148 a.g.e., Cilt 42, s. 315.
149 a.g.e., Cilt 30, s. 485-6.
150 Rigby, s. 82.
151 Lenin, Cilt 30, s. 71.
152 Rigby, s. 87.
153 Pietsch, s. 121.
154 a.g.e., s. 133.
155 Lenin Cilt 29, s. 33.
156 Rigby, s. 73.
157 a.g.e., s. 70.
158 Lenin, Cilt 33, s. 39-41.
159 Rigby, s. 77.
160 Schapiro, *Communist Party*, s. 236.
161 Lenin, Cilt 33, s. 254; Rigby, s. 103.
162 Rigby, s. 97.
163 Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 14n.
164 Deutscher, *Soviet Trade Unions*, s. 54-5.

3 — Toplum

1 Lenin, Cilt 27, s. 130.
2 Engels, *Anti-Dühring*, s. 255.
3 Reed, s. 141.
4 Carr, Cilt I, s. 152.
5 Serge, *Year One*, s. 79.
6 Keep, «October in the Provinces», s. 190.
7 a.g.e., s. 199.
8 Reed, s. 244.
9 Bunyan ve Fisher, s. 387.
10 Lenin, Cilt 44, s. 54.
11 Akt. Souvarine, s. 253-4.
12 Akt. Vovelle, s. 125.
13 Carr, Cilt I, s. 153.
14 a.g.e., Cilt I, s. 153.
15 Schapiro, Origin, s. 122-3.
16 Serge, *Year One*, s. 189.
17 Souvarine, s. 221.
18 Sobolev, s. 328; L. Fischer, *Life of Lenin*, s. 293, Serge, *Vie et mort de Trotsky*, s. 109-10.
19 Serge, *Year One*, s. 283-4
20 a.g.e., s. 288.
21 Carr, Cilt I, s. 168.
22 Serge, *Year One*, s. 304.
23 Carr, Cilt I, s. 168.
24 Deutscher, *Prophet Armed*, s. 459.
25 Serge, *Memoirs*, s. 100.
26 Bunyan, *Intervention*, s. 261.
27 Lenin, Cilt 28, s. 389.
28 Bunyan, *Intervention*, s. 247.

29 Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, s. 153.
30 Serge, *Year One*, s. 327.
31 Lenin, Cilt 26, s. 294.
32 Trotsky, *On Lenin*, s. 115.
33 Lenin, Cilt 26, s. 408.
34 a.g.e., Cilt 27, s. 233.
35 a.g.e., Cilt 27, s. 356; Cilt 35, s. 352-6, 392; Cilt 44, s. 118, ve çeşitli yerler.
36 a.g.e., Cilt 44, s. 285; Cilt 26, s. 402.
37 a.g.e., Cilt 26, s. 410.
38 a.g.e., Cilt 27, s. 33.
39 a.g.e., Cilt 27, s. 35.
40 a.g.e., Cilt 27, s. 233.
41 a.g.e., Cilt 27, s. 406.
42 a.g.e., Cilt 35, s. 349.
43 a.g.e., Cilt 42, s. 115.
44 a.g.e., Cilt 36, s. 499.
45 a.g.e., Cilt 44, s. 277.
46 a.g.e., Cilt 44, s. 141.
47 a.g.e., Cilt 42, s. 170.
48 a.g.e., Cilt 30, s. 510.
49 a.g.e., Cilt 36, s. 533
50 a.g.e., Cilt 45, s. 203.
51 Örn. a.g.e., Cilt 35, s. 367; Cilt 36, s. 558.
52 a.g.e., Cilt 30, s. 327, 331.
53 a.g.e., Cilt 42, s. 167.
54 a.g.e., Cilt 33, s. 176.
55 Gorky, *Lenin*, s. 39.
56 L. Fischer, *Life of Lenin*, s. 328.
57 Serge, *Memoirs*, s. 130.
58 Shub, s. 384.
59 Trotsky, *My Life*, s. 474.
60 Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution*, s. 51.
61 Lenin, Cilt 25, s. 463.
62 a.g.e., Cilt 25, s. 488.
63 a.g.e., Cilt 32, s. 48.
64 a.g.e., Cilt 26, s. 413.
65 a.g.e., Cilt 26, s. 294.
66 a.g.e., Cilt 27, s. 248-50.
67 Anweiler, s. 276.
68 Carr, Cilt II, s. 187.
69 Stawar, s. 55.
70 Lenin, Cilt 29, s. 24.
71 a.g.e., Cilt 29, s. 74.
72 a.g.e., Cilt 30, s. 415.
73 a.g.e., Cilt 29, s. 180.
74 a.g.e., Cilt 31, s. 178.
75 a.g.e., Cilt 32, s. 363.
76 Kritsman, s. 234.
77 Lenin, Cilt 33, s. 288.
78 Carr, Cilt II, s. 183-4.
79 Lenin, Cilt 27, s. 156; Cilt 30, s. 311 ve çeşitli yerler.
80 Serge. *Year One*, s. 356.
81 Pietsch, s. 137.
82 Stawar, s. 53.
83 Kaplan, s. 298.
84 Lenin, Cilt 28, s. 394.
85 a.g.e., Cilt 28, s. 405.
86 a.g.e., Cilt 45, s. 107.
87 a.g.e., Cilt 33, s. 239.
88 a.g.e., Cilt 36, s. 566.
89 a.g.e., Cilt 36, s. 557.
90 a.g.e., Cilt 33, s. 395.
91 a.g.e., Cilt 29, s. 178, 182.
92 a.g.e., Cilt 32, s. 351-2.
93 a.g.e., Cilt 33, s. 428-9.
94 a.g.e., Cilt 32, s. 68.
95 a.g.e., Cilt 35, s. 492.
96 a.g.e., Cilt 30, s. 405-6.
97 a.g.e., Cilt 33, s. 337.
98 a.g.e., Cilt 45, s. 498.

99 a.g.e., Cilt 28, s. 349-52, ve 486.
100 a.g.e., Cilt 32, s. 383-98.
101 Carr, Cilt I, s. 226; Lenin, Cilt 30, s. 300.
102 Lenin, Cilt 36, s. 597.
103 Carr, Cilt , s. 227.
104 Lenin, Cilt 45, s. 445.
105 Trotsky, *Stalin School of Falsification*, s. 73.
106 Lenin, Cilt 29, s. 183.
107 a.g.e., Cilt 32, s. 132.
108 a.g.e., Cilt 32, s. 142.
109 a.g.e., Cilt 32, s. 141.
110 a.g.e., Cilt 33, s. 77-8.
111 a.g.e., Cilt 36, s. 567.
112 a.g.e., Cilt 36, s. 562.
113 L. Fischer, *Life of Lenin*, s. 582.
114 Bunyan, *Origin*, s. 83.
115 Lenin, Cilt 45, s. 450.
116 a.g.e., Cilt 45, s. 478.
117 a.g.e., Cilt 36, s. 566.
118 a.g.e., Cilt 45, s. 519.
119 a.g.e., Cilt 45, s. 599.
120 a.g.e., Cilt 45, s. 432-3.
121 Weber, *From Max Weber*, s. 214.
122 Chambre, s. 61ve 69.
123 a.g.e., s. 62.
124 a.g.e., s. 71.
125 a.g.e., s. 72.
126 Bunyan ve Fisher, s. 291.
127 Chambre, s. 175.
128 a.g.e., s. 173.
129 a.g.e., s. 176.
130 Bunyan ve Fisher, s. 288.
131 Anweiler, s. 278.
132 Bunyan ve Fisher, s. 291.
133 a.g.e., s. 289.
134 a.g.e., s. 290-91.
135 Meyer, s. 186.
136 Fitzpatrick, s. 288.
137 a.g.e., s. 139, 156-7.
138 a.g.e., s. 125.
139 a.g.e., s. 157.
140 Ransome, s. 22-3.
141 a.g.e., s. 23.
142 Fitzpatrick, s. 92.
143 a.g.e., s. 92.
144 a.g.e., s. 96.
145 a.g.e., s. 106.
146 Lenin, Cilt 29, s. 373.
147 Fitzpatrick, s. 178.
148 Zetkin, s. 12-13.
149 Lenin, Cilt 33, s. 223.
150 a.g.e., Cilt 45, s. 139.
151 Fitzpatrick, s. 177.
152 a.g.e., s. 179-81.
153 a.g.e., s. 289.
154 Lenin, Cilt 26, s. 352.
155 Fitzpatrick, s. 317.
156 Lenin, Cilt 33,s. 76.
157 a.g.e., Cilt 33, s. 78, 246, 298, 299.
158 Fitzpatrick, s. 29-30.
159 Bunyan, *Intervention*, s. 542-3.
160 Dewar, s. 69.
161 Bunyan ve Fisher, s. 595-6.
162 Bunyan, *Intervention*, s 532-3.
163 a.g.e., s. 538-9.
164 Bunyan ve Fisher, s. 596.
165 a.g.e., s. 599.
166 Bunyan, *Intervention*, s. 534-5; Fitzpatrick, s. 77.
167 Bunyan, *Intervention*, s.

534-6; Fitzpatrick, s. 74, 85.
168 Serge, *Memoirs*, s. 116.
169 Lenin, Cilt 33, s. 462.
170 Buharin ve Preobrajensky, s. 297.
171 Lenin, Cilt 26, s. 240 ve 247.
172 Bunyan ve Fisher, s. 308.
173 Deutscher, *Soviet Trade Unions*, s. 16n; ayrıca bak: Kaplan, s. 163.
174 Avrich, *Anarchists*, s. 161.
175 Carr, Cilt II, s. 68.
176 Kaplan, s. 182; Dewar, s. 20.
177 Lozovsky, s. 23-4.
178 Kaplan, s. 172, 179, 181.
179 Sorlin, s. 65.
180 Sobolev, s. 300-301.
181 Kaplan, s. 129.
182 Nove, s. 50; Carr, Cilt II, s. 70; International Labour Office, s. 241.
183 Labry, s. 180.
184 Price, s. 212.
185 Labry, s. 194.
186 Krupskaya, s. 460-61.
187 Dewar, s. 19; ayrıca bak: Kaplan, s. 175 ve 192, ve Avrich, *Anarchists*, s. 162.
188 Kaplan, s. 327.
189 Avrich, *Anarchists*, s. 162.
190 Trotsky, *My Life*, s. 337.
191 Lenin, Cilt 27, s. 200.
192 a.g.e., Cilt 27, s. 257.
193 a.g.e., Cilt 27, s. 259.
194 a.g.e., Cilt 27, s. 296.
195 a.g.e., Cilt 27, s. 258.
196 a.g.e., Cilt 27, s. 259; ayrıca bak: Cilt 27, s. 316, ve Cilt 42, s. 87; Price, s. 282-4; Kool ve Oberländer, s. 103-104.
197 Lenin, Cilt 20, s. 152-4.
198 a.g.e., Cilt 27, s.163.
199 a.g.e., Cilt 27, s. 294.
200 a.g.e., Cilt 26, s. 394.
201 a.g.e., Cilt 27, s. 118.
202 a.g.e., Cilt 26, s. 500; ayrıca bak: Cilt 27, s. 232, 444; Cilt 29, s. 373, 447.
203 Bak: özellikle, a.g.e., Cilt 26, s. 404-15.
204 a.g.e., Cilt 27, s. 329.
205 a.g.e., Cilt 27, s. 313.
206 Price, s. 280.
207 Dewar, s. 39-40.
208 Chambre, s. 99-100.
209 Deutscher, *Prophet Armed*, s. 493.
210 a.g.e., s. 501-2.
211 Trotsky, *Terrorism and Communism*, s. 140.
212 Broué, *Parti*, s. 141.
213 Buharin ve Preobrajensky, s. 316.
214 Kaplan, s. 250.
215 Dewar, s. 28.
216 Carr, Cilt II, s. 105.
217 a.g.e., Cilt II, s. 202.
218 Deutscher, *Soviet Trade Unions*, s. 48-9.
219 Bunyan, *Intervention*, s. 165-6.
220 Lenin, Cilt 29, s. 264.
221 a.g.e., Cilt 29, s. 300.
222 a.g.e., Cilt 33, s. 185.
223 a.g.e., Cilt 33, s. 186-7.
224 a.g.e., Cilt 33, s. 188.

225 Kaplan, s. 206.
226 Carr, Cilt II, s. 106.
227 International Labour Office, s. 188-190.
228 Carr, Cilt II, s. 202.
229 Lenin, Cilt 32, s. 80.
230 a.g.e., Cilt 32, s. 44.
231 Carr, Cilt II, s. 225.
232 a.g.e., Cilt II, s. 224.
233 Lenin, Cilt 29, s. 113.
234 a.g.e., Cilt 31, s. 50.
235 a.g.e., Cilt 31, s. 51.
236 a.g.e., Cilt 30, s. 459.
237 Stawar, s. 50.
238 Lenin, Cilt 32, s. 24-5.
239 a.g.e., Cilt 33, s. 186.
240 Serge, *Year One*, s. 250.
241 Dobb, s. 100; Carr, Cilt II, s. 242; Avrich, *Kronstadt*, s. 23.
242 Carr, Cilt II, s. 241.
243 Serge, *Memoirs*, s. 116.
244 Ransome, s. 68-9.
245 Sorlin, s. 77-8.
246 a.g.e., s. 78.
247 Kritsman, s. 286; Dewar, s. 94.
248 Kritsman, s. 273.
249 Serge, *Year One*, s. 115.
250 a.g.e., s. 199.
251 Kritsman, s. 265 ve 273.
252 Dewar, s. 37; Pietsch, s. 105; Avrich, *Kronstadt*, s. 26; Carr, Cilt II, s. 132-5.
253 Kritsman, s. 84.
254 a.g.e., s. 252; Carr, Cilt II, s. 194; Bunyan, *Origin*, s. 172.
255 Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, s. 38.
256 Kritsman, s. 297.
257 Dewar, s. 80.
258 Carr, Cilt II, s. 243.
259 Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 7, n. 2.
260 Lenin, Cilt 33, s. 65.
261 a.g.e., Cilt 30, s. 112.
262 Kritsman, s. 290.
263 Erickson, s. 248.
264 Fedotoff-White, s. 56.
265 a.g.e., s. 106.
266 a.g.e., s. 105.
267 Erickson, s. 258.
268 Fitzpatrick, s. 79-80.
269 Sorlin, s. 79.
270 Deutscher, *Soviet Trade Unions*, s. 22; International Labour Office, s. 177-8; Dewar, s. 72; Lozovsky, s. 33; Carr, Cilt II, s. 199.
271 Lenin, Cilt 35, s. 333.
272 Carr, Cilt II, s. 113, n. 2.
273 Kritsman, s. 377.
274 Carr, Cilt II, s. 207, 260, 263.
275 Dewar, s. 31.
276 Lenin, Cilt 27, s. 249, 250, 316.
277 a.g.e., Cilt 29, s. 113.
278 Buharin ve Preobrajensky, s. 345.
279 Lenin, Cilt 26, s. 365.
280 a.g.e., Cilt 31, s. 44.
281 a.g.e., Cilt 28, s. 255-6.
282 a.g.e., Cilt 32, s. 21.
283 a.g.e., Cilt 28, s. 241.
284 a.g.e., Cilt 29, s. 559.

285 a.g.e., Cilt 29, s. 559.
286 a.g.e., Cilt 29, s. 82.
287 a.g.e., Cilt 29, s. 158.
288 a.g.e., Cilt 29, s. 183.
289 Örn. a.g.e., Cilt 30, s. 129, ve Cilt 32, s. 118.
290 a.g.e., Cilt 32, s. 21.

II. Bölüm/Rusya Dışında Leninizm
Rus Devrimi ve Dünya Devrimi

1 Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution*, s. 56.
2 Lenin, Cilt 27, s. 346.
3 a.g.e., Cilt 26, s. 386.
4 a.g.e., Cilt 26, s. 472.
5 a.g.e., Cilt 26, s. 291.
6 a.g.e., Cilt 31, s. 397.
7 a.g.e., Cilt 32, s. 479-80.
8 a.g.e., Cilt 33, s. 145.
9 a.g.e., Cilt 26, s. 443.
10 a.g.e., Cilt 26, s. 470.
11 a.g.e., Cilt 27, s. 95.
12 a.g.e., Cilt 27, s. 98.
13 a.g.e., Cilt 30, s. 207-8.
14 a.g.e., Cilt 31, s. 399.
15 a.g.e., Cilt 28, s. 155.
16 a.g.e., Cilt 26, s. 328.
17 a.g.e., Cilt 28, s. 342ff.
18 a.g.e., Cilt 32, s. 133.
19 a.g.e., Cilt 27, s. 412.
20 a.g.e., Cilt 28, s. 151.
21 a.g.e., Cilt 29, s. 192.
22 a.g.e., Cilt 32, s. 350.
23 a.g.e., Cilt 33, s. 501.
24 a.g.e., Cilt 26, s. 443.
25 a.g.e., Cilt 29, s. 300.
26 a.g.e., Cilt 26, s. 443.
27 a.g.e., Cilt 26, s. 494.
28 a.g.e., Cilt 28, s. 123.
29 Krupskaya, s. 489.
30 Price, s. 345.
31 Lenin, Cilt 30, s. 418.
32 a.g.e., Cilt 30, s. 496; ayrıca bak: Cilt 33, s. 145.
33 a.g.e., Cilt 30, s. 384-5, ve Cilt 33, s. 118.
34 a.g.e., Cilt 29, s. 257.
35 a.g.e., Cilt 30, s. 505.
36 a.g.e., Cilt 31, s. 365.
37 a.g.e., Cilt 33, s. 72.
38 Örn. a.g.e., Cilt 33, s. 350, 499.
39 a.g.e., Cilt 28, s. 394.
40 a.g.e., Cilt 27, s. 290.
41 a.g.e., Cilt 27, s. 401.
42 a.g.e., Cilt 27, s. 373.
43 a.g.e., Cilt 27, s. 232.
44 a.g.e., Cilt 28. s. 53; ayrıca bak: Cilt 28, s. 359.
45 a.g.e., Cilt 32, s. 492.
46 a.g.e., Cilt 33, s. 498.
47 a.g.e., Cilt 33, s. 499.
48 a.g.e., Cilt 28, s. 25.

2 — Leninist Diplomasi

1 Trotsky, *My Life*, s. 341.
2 Lenin, Cilt 21, s. 342.
3 a.g.e., Cilt 26, s. 252.
4 a.g.e., Cilt 26, s. 256.
5 a.g.e., Cilt 26, s. 252.
6 a.g.e., Cilt 26, s. 253.
7 a.g.e., Cilt 26, s. 397.
8 a.g.e., Cilt 26, s. 508.

9 a.g.e., Cilt 27, s. 110.
10 a.g.e., Cilt 44, s. 67.
11 a.g.e., Cilt 22, s. 255, 295.
12 a.g.e., Cilt 27, s. 237-8.
13 a.g.e., Cilt 27, s. 29.
14 Bak: a.g.e., Cilt 29, s. 315; Cilt 30, s. 451; Cilt 31, s. 413.
15 a.g.e., Cilt 35, s. 332.
16 a.g.e., Cilt 29, s. 130.
17 a.g.e., Cilt 29, s. 153.
18 a.g.e., Cilt 30, s. 318.
19 a.g.e., Cilt 30, s. 323.
25 a.g.e., Cilt 30, s. 335.
21 a.g.e., Cilt 30, s. 345.
22 a.g.e., Cilt 30, s. 350.
23 a.g.e., Cilt 31, s. 412.
24 a.g.e., Cilt 33, s. 151.
25 a.g.e., Cilt 31, s. 413.
26 a.g.e., Cilt 31, s. 457.
27 a.g.e., Cilt 31, s. 472.
28 a.g.e., Cilt 33, s. 132.
29 a.g.e., Cilt 30, s. 160-61.
30 a.g.e., Cilt 31, s. 453.
31 a.g.e., Cilt 36, s. 611.
32 a.g.e., Cilt 42, s. 392.
33 a.g.e., Cilt 42, s. 403.
34 Liebman, s. 303.
35 Trotsky, *My Life*, s. 373.
36 a.g.e., s. 364-5.
37 Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 43.
38 Ulam, s. 572.
39 Carr, Cilt III, s. 76.
40 Sadoul, s. 322.
41 Carr, Cilt III, s. 69.
42 a.g.e., Cilt III, s. 110-11; Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 166ff.
43 Schapiro, *Communist Party*, s. 222.
44 Carr, Cilt III, s. 110-11.
45 Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 172.
46 Kennan, s. 132.
47 Carr, Cilt III, s. 374; ayrıca bak: Kennan, s. 204.
48 Carr, Cilt III, s. 157.
49 a.g.e., Cilt III, s. 159 ve 162; Kennan, s. 168.
50 Carr, Cilt III, s. 288.
51 Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 335.
52 Kochan, s. 60-61; Carr, Cilt III, s. 362-71 ve 434-7.
53 Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 314.
54 19. Parti Kongresi Kararı (1919), akt. Carr, Cilt III, s. 236.
55 a.g.e., Cilt III, s. 301.
56 a.g.e., Cilt III, s. 484.
57 a.g.e., Cilt III, s. 243-4, 292-3; Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 429-30.
58 Carr, Cilt III, s. 18.
59 a.g.e., Cilt III, s. 76-7; Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 75; Broué, *Révolution*, s. 126; Serge, *Year One*, s. 326.
60 Lenin, Cilt 33, s. 365.
61 a.g.e., Cilt 28, s. 103.
62 a.g.e., Cilt 28, s. 103; ayrıca bak: Cilt 35, s. 365.
63 Bunyan, *Intervention*, s. 151-2.
64 Carr, Cilt III, s. 98.

65 Broué, *Révolution*, s. 721-2.
66 Angress, s. 396.
67 Broué, *Révolution*, s. 731.
68 a.g.e., s. 731.
69 Angress, s. 395.
70 Carr, Cilt III, s. 72.
71 Degras, Cilt I, s. 344.
72 Carr, Cilt III, s. 344-5.
73 Degras, Cilt I, s. 346.

3 — Leninist Enternasyonal

1 Lenin, Cilt 21, s. 16.
2 a.g.e., Cilt 21, s. 174.
3 a.g.e., Cilt 21, s. 329.
4 a.g.e., Cilt 21, s. 330.
5 a.g.e., Cilt 22, s. 127.
6 a.g.e., Cilt 24, s. 24.
7 a.g.e., Cilt 24, s. 90.
8 a.g.e., Cilt 26, s. 474; Cilt 27, s. 127 ve çeşitli yerler.
9 Nettl, Cilt II, s. 614.
10 a.g.e., Cilt II, s. 649.
11 Löwy, s. 50.
12 Baron, s. 324, 328.
13 Berlau, s. 200.
14 Nettl, Cilt II, s. 711-12.
15 Broué, *Révolution*, s. 236.
16 Carr, Cilt III, s. 99-100; Trotsky, *Terrorism and Communism*, s. 126-127.
17 Carr, Cilt III, s. 100.
18 Fischer, *Soviets*, Cilt I, s. 192.
19 Lenin, Cilt 31, s. 231.
20 *Rosa Luxemburg Speaks*, s. 423.
21 Nettl, Cilt II, s. 658.
22 a.g.e., s. 638-9.
23 a.g.e., s. 725 ve 752.
24 Lenin, Cilt 26, s. 465.
25 a.g.e., Cilt 29, s. 504.
26 Braunthal, s. 99.
27 Borkenau, s. 95.
28 Degras, Cilt I, s. 47.
29 a.g.e., Cilt I, s. 181.
30 *Protokoll des II Weltkongressess der Kommunistischen Internationale*, s. 13 ve 69.
31 a.g.e., s. 12.
32 Degras, Cilt I, s. 166-72 (KE'e Kabul Koşulları).
33 *Parti Socialiste (S.F.I.O.), XVIIIe...* Blum'un konuşması için bak: s. 245ff.
34 Lenin, Cilt 31, s. 281.
35 Degras, Cilt I, s. 4.
36 a.g.e., Cilt I, s. 66-7.
37 a.g.e., Cilt I, s. 103-4.
38 Rosmer, *Lenin's Moscow*, s. 79-80.
39 a.g.e., s. 47-8.
40 Humbert-Droz, s. 20.
41 Borkenau, s. 167-8.
42 Nettl, Cilt II, s. 732.
43 Broué, *Révolution*, s. 94.
44 a.g.e., s. 309-12; Degras, Cilt I, s. 66; Carr, Cilt III, s. 137.
45 Degras, Cilt I, s. 66.
46 Lenin, Cilt 30, s. 87-8.
47 Broué, *Révolution*, s. 406 ve 450-52.
48 Trotsky, *The First Five Years of the Communist*

International, Cilt I, s. 329.
49 Braunthal, s. 227.
50 Lenin, Cilt 29, s. 564-5.
51 a.g.e., Cilt 30, s. 54, 61.
52 a.g.e., Cilt 45, s. 203-4.
53 a.g.e., Cilt 31, s. 62.
54 a.g.e., Cilt 31, s. 37.
55 a.g.e., Cilt 31, s. 41.
56 a.g.e., Cilt 31, s. 43-4.
57 a.g.e., Cilt 31, s. 58, 93.
58 a.g.e., Cilt 31, s. 83.
59 a.g.e., Cilt 31, s. 85.
60 a.g.e., Cilt 31, s. 53.
61 a.g.e., Cilt 31, s. 56.
62 a.g.e., Cilt 31, s. 58.
63 a.g.e., Cilt 31, s. 64.
64 a.g.e., Cilt 31, s. 35.
65 a.g.e., Cilt 31, s. 65n., ve 112.
66 a.g.e., Cilt 31, s. 107.
67 a.g.e., Cilt 31, s. 45.
68 a.g.e., Cilt 31, s. 79.
69 *Protokoll des II Weltkongresses*, s. 188, 422, 435.
70 a.g.e., s. 145ff.
71 a.g.e., s. 59.
72 Broué, *Révolution*, s. 521.
73 *Protokoll des IV Weltkongresses der Kommunistischen Internationale*, s. 82, 100ff.
74 Cammett, s. 165, 169.
75 a.g.e., s. 181.
76 Broué, *Révolution*, s. 452.
77 a.g.e., s. 334.
78 a.g.e., s. 780.
79 Walter, s. 99.
80 Broué, *Révolution*, s. 606.
81 Nettl, Cilt II, s. 757.
82 Broué, *Révolution*, s. 650.
83 Örn. a.g.e., s. 370 ve 452-3.
84 Walter, s. 103-11.
85 Lenin, Cilt 30, s. 55.
86 Humbert-Droz, s. 79.
87 Broué, *Révolution*, s. 559.
88 Humbert-Droz, s. 95.
89 Broué, *Révolution*, s. 619, 642-3, 668-9.
90 Akt. Lazitch, s. 127.
91 *Parti Socialiste (S.F.I.O.), XVIIe...*, s. 363.
92 Getzler, s. 209.
93 Lenin, Cilt 28, s. 470.
94 a.g.e., Cilt 28, s. 116.
95 a.g.e., Cilt 28, s. 472.
96 a.g.e., Cilt 29, s. 145.
97 a.g.e., Cilt 28, s. 255-6.
98 a.g.e., Cilt 31, s. 64.
99 a.g.e., Cilt 32, s. 21.
100 a.g.e., Cilt 27, s. 291.
101 a.g.e., Cilt 28, s. 137-8.
102 a.g.e., Cilt 31, s. 21.
103 a.g.e., Cilt 27, s. 133, 137.
104 a.g.e., Cilt 27, s. 188.
105 a.g.e., Cilt 27, s. 138.
106 a.g.e., Cilt 29, s. 299.
107 a.g.e., Cilt 29, s. 322.
108 a.g.e., Cilt 36, s. 566.
109 a.g.e. Cilt 36, s. 588.
110 a.g.e., Cilt 33, s. 344.
111 a.g.e., Cilt 45, s. 425.
112 a.g.e., Cilt 33, s. 296.
113 a.g.e., Cilt 44, s. 403.
114 a.g.e., Cilt 33, s. 75.
115 a.g.e., Cilt 35, s. 519.
116 a.g.e., Cilt 33, s. 223.
117 Krupskaya, s. 470.

118 Luxemburg, *The Russian Revolution*, s. 55.
119 Lenin, Cilt 29, s. 192.
120 a.g.e., Cilt 32, s. 278.
121 a.g.e., Cilt 29, s. 227.
122 a.g.e., Cilt 29, s. 310.
123 Degras, Cilt I, s. 164.
124 a.g.e., Cilt I, s. 71.
125 a.g.e., Cilt I, s. 165.
126 *Protokoll des II Weltkongresses*, s. 479.
127 a.g.e., s. 583.
128 Fauvet, s. 44.
129 Humbert-Droz, s. 28 ve 92.
130 a.g.e., s. 28.
131 Broué, *Révolution*, s. 495.
132 a.g.e., s. 550.
133 Walter, s. 65.
134 Broué, *Révolution*, s. 594.
135 Fauvet, s. 42-3.
136 a.g.e., s. 40.
137 Walter, s. 101.
138 Degras, Cilt I, s. 325.
139 Walter, s. 98.
140 a.g.e., s. 99.
141 a.g.e., s. 120.
142 Cammett, s. 163.
143 Broué, *Révolution*, s. 628.
144 a.g.e., s. 498, 649-50; Degras, Cilt I, s. 102.
145 Humbert-Droz, s. 103-4.
146 Löwy, s. 106-7.
147 Nettl, Cilt II, s. 765.
148 Degras, Cilt I, s. 193.
149 Carr, Cilt III, s. 334ff; Broué, *Révolution*, s. 477-81.
150 Lenin, Cilt 45, s. 124.
151 a.g.e., Cilt 42, s. 119.
152 Degras, Cilt I, s. 37.
153 Nettl, Cilt II, s. 718.
154 Lazitch, s. 107.
155 Broué, *Révolution*, s. 336.
156 Degras, Cilt I, s. 307-8.
157 Lenin, Cilt 33, s. 430-31.

4 — Sonsöz

1 Lewin, s. 70, 153 (akt. Lenin'in Rusça toplu yapıtlarının 5. basımı, Cilt XLV, s. 710).
2 a.g.e., s. 70.
3 a.g.e., s. 74, 153 (n. 1'deki aynı yerden).
4 Lenin, Cilt 42, s. 492-3.
5 a.g.e., Cilt 42, s. 484.
6 a.g.e., Cilt 42, s. 485.
7 a.g.e., Cilt 42, s. 484.
8 Lewin, s. 94 (akt. Lenin'in sekreterlerinden L.A. Fotieva, *Iz Vospominanly*).
9 Trotsky, *Stalin School of falsification*, s. 72.
10 Lenin, Cilt 33, s. 458.
11 Lewin, s. 37 (akt. Lenin'in Rusça toplu yapıtlarının 5. basımı, Cilt XLV, s. 548, n. 126).
12 Lenin, a.g.e., Cilt 45, s. 604.
13 a.g.e., Cilt 45, s. 606.
14 a.g.e., Cilt 33, s. 490.
15 a.g.e., Cilt 33, s. 482.
16 a.g.e., Cilt 33, s. 482-3, 491; Cilt 36, s. 603-4.
17 Trotsky, *My Life*, s. 478-9.

18 Lenin, Cilt 36, s. 598-602.
19 a.g.e., Cilt 45, s. 593.
20 a.g.e., Cilt 36, s. 594.
21 a.g.e., Cilt 36, s. 605.
22 a.g.e., Cilt 42, s. 421.
23 a.g.e., Cilt 42, s. 421.
24 a.g.e., Cilt 33, s. 372.
25 Pospelov, s. 525.
26 Trotsky, *Stalin School of Falsification*, s. 67.
27 Lewin, s. 58, 68 (akt. Fotieva, *Iz Vospominaniy*), ve Lenin, Cilt 42, s. 484.
28 Lenin, Cilt 36, s. 605-6.
29 a.g.e., Cilt 36, s. 606.
30 a.g.e., Cilt 36, s. 607-9.
31 a.g.e., Cilt 36, s. 610.
32 a.g.e., Cilt 45, s. 758.
33 a.g.e., Cilt 45, s. 607-8.
34 a.g.e., Cilt 36, s. 594-5.
35 a.g.e., Cilt 36, s. 596.
36 a.g.e., Cilt 45, s. 607.
37 a.g.e., Cilt 45, s. 607-8.
38 Lewin, s. 98.
39 Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 90.
40 Lenin, Cilt 33, s. 499.

Sonuç

1 Lenin, Cilt 28, s. 458.
2 a.g.e., Cilt 29, s. 312.
3 a.g.e., Cilt 28, s. 108.
4 a.g.e., Cilt 28, s. 243.
5 a.g.e., Cilt 28, s. 414.
6 a.g.e., Cilt 27, s. 146.
7 a.g.e., Cilt 13, s. 161.
8 a.g.e., Cilt 29, s. 104.
9 a.g.e., Cilt 28, s. 433.
10 a.g.e., Cilt 31, s. 193.
11 a.g.e., Cilt 32, s. 456.
12 a.g.e., Cilt 31, s. 230-31.
13 a.g.e., Cilt 21, s. 166.
14 a.g.e., Cilt 21, s. 257; ayrıca bak: Cilt 22, s. 162
15 a.g.e., Cilt 29, s. 545.
16 a.g.e., Cilt 32, s. 474, 521.
17 a.g.e., Cilt 42, s. 324-6.
18 Rosa Luxemburg, *Die Rote Fahne*, 11 Ocak 1919, akt. Broué, *Révolution*, s. 252.
19 Weber, *Theory*, s. 363.
20 a.g.e., s. 362.
21 Serge, *Memoirs*, s. 101.
22 Lenin, Cilt 35, s. 333.
23 a.g.e., Cilt 35, s. 454.
24 Zetkin, s. 29.
25 Stalin, Cilt 6, s. 56.
26 Fischer, *Life of Lenin*, s. 414.
27 R.T. Fisher, s. 36.
28 Lenin, Cilt 32, s. 37, 45.
29 Carr, Cilt II, s. 190.
30 Deutscher, *Prophet Armed*, s. 493.
31 Fischer, *Life of Lenin*, s. 600.
32 Balabanoff, s. 239.
33 Lenin, Cilt 32, s. 86-7.
34 a.g.e., Cilt 32, s. 102.
35 Kool ve Oberländer, s. 133.
36 Lenin, Cilt 32, s. 257.
37 a.g.e., Cilt 35, s. 491.
38 Sharapov, s. 177.
39 Sorlin, s. 76; Carr, Cilt II, s. 168.

40 Luxemburg, *The Russian Revolution*, Ed: Wolfe, Bölüm 2.
41 Lenin, Cilt 29, s. 144.
42 a.g.e., Cilt 30, s. 143.
43 a.g.e., Cilt 32, s. 215.
44 a.g.e., Cilt 33, s. 485.
45 a.g.e., Cilt 33, s. 501.
46 a.g.e., Cilt 27, s. 548; Cilt 28, s. 27 ve 31-2.
47 Meijer, s. 267-9.
48 Lenin, Cilt 28, s. 346; Cilt 30, s. 200.
49 a.g.e., Cilt 29, s. 211.
50 a.g.e., Cilt 28, s. 175.
51 a.g.e., Cilt 28, s. 344.
52 a.g.e., Cilt 28, s. 346.
53 a.g.e., Cilt 31, s. 339.
54 a.g.e., Cilt 33, s. 487-8.
55 a.g.e., Cilt 36, s. 559.
56 a.g.e., Cilt 42, s. 328.
57 a.g.e., Cilt 31, s. 383.
58 Lefebvre ve Guterman, s. 82.
59 Bak: Lefebvre, *La Pensée de Lénine*, s. 144ff.
60 Lenin, Cilt 14, s. 73.
61 a.g.e., Cilt 14, s. 80.
62 a.g.e., Cilt 14, s. 59, 63, 160.
63 a.g.e., Cilt 14, s. 76.
64 a.g.e., Cilt 14, s. 94-7.
65 a.g.e., Cilt 14, s. 125, 132.
66 a.g.e., Cilt 14, s. 114; ayrıca bak: Pannekoek, *Lenin as Philosopher*, s. 48ff.
67 Lenin, Cilt 14, s. 99.
68 a.g.e., Cilt 14, s. 146.
69 a.g.e., Cilt 38, s. 259-60.
70 a.g.e., Cilt 38, s. 109.
71 a.g.e., Cilt 38, s. 284.
72 a.g.e., Cilt 38, s. 294.
73 a.g.e., Cilt 38, s. 171, 189, 193.
74 a.g.e., Cilt 38, s. 276.
75 a.g.e., Cilt 38, s. 2.
76 Akt. Lefebvre, *Dialectical Materialism*, s. 43.
77 Lenin, Cilt 32, s. 145.
78 Akt. Lefebvre, *Dialectical Materialism*, s. 29.
79 Lenin, Cilt 33, s. 421.
80 a.g.e., Cilt 33, s. 280.
81 a.g.e., Cilt 38, s. 109.
82 Akt. Lefebvre ve Guterman, s. 85.
83 Lenin, Cilt 38, s. 108.
84 Lefebvre, *Dialectical Materialism*, s. 34.
85 Lenin, Cilt 36, s. 595.

lenin döneminde leninizm

İktidar Yılları

"Tarihsel süprüntülerden temizlenmiş bir mekânda sosyalist toplumun gözalıcı ve göklere yükselen dev yapısını inşa ederek ilerleyeceğiz. Tarihte ilk kez yeni bir tip devlet iktidarı; dünya çapındaki her türlü sömürü, baskı ve köleliği silip süpürmek üzere devrimin iradesinin görev başına çağrıldığı bir iktidar yaratılmakta... Bundan böyle bilimin mucizeleri ve kültürün kazanımları bütün ulusa aittir; insan beyni ve dehası bir daha asla baskı ve sömürü yararına kullanılmayacaktır."

Lenin iktidara geldikten kısa süre sonra böyle konuşuyordu. Bu sınırsız hırsın karşısında kaynaklar çok yetersizdi. Rus komünistleri önlerine çıkan sayısız problemleri çözerken öğretilerden yardım bekleyemezlerdi. Önderlerinin belirttiği gibi, sosyalizmin inşaası *"tarihte yepyeni, eşi benzeri görülmedik bir şeydi ve kitaplardan öğrenilemez"* di.

Leninizm, yıllarca süren muhalif faaliyetler ve ayları bulan devrimci saldırının peşinden görevlerini yerine getirme olanağı açısından tamamen elverişsiz koşullarda iktidara gelmişti.

Liebman'ın kitabının ikinci cildinde, Leninizmin iktidar yıllarında, sosyalist toplumu inşa çabasının öyküsünü büyük bir merakla izliyoruz.

ISBN (TK) 975-344-024-3
ISBN 975-344-025-1

belge yayınları

36000 TL